

Kari Huuskonen

PIMEYDEN PUOLELTA
MODERNISAATION KOKEMUKSET
NÄKÖVAMMAISTEN KERRONTAYHTEISÖSSÄ

Esitetään Helsingin yliopiston humanistisen tiedekunnan suostumuksella julkisesti tarkastettavaksi auditoriumissa P II perjantaina 18. tammikuuta 2013 klo 12.00.

Ohjaajat:

dosentti Ulla-Maija Peltonen ja
dosentti Kirsti Salmi-Niklander

Filosofian, historian, kulttuurin ja taiteiden tutkimuksen laitos /
folkloristiikka, humanistinen tiedekunta, Helsingin yliopisto

Esitarkastajat:

professori Sinikka Vakimo
suomen kieli ja kulttuuritieteet/ perinteentutkimus, filosofinen
tiedekunta, Itä-Suomen yliopisto

dosentti Minna Harjula
Suomen historian laitos, humanistinen tiedekunta, Tampereen yliopisto

Vastaväittäjä:

professori Sinikka Vakimo
suomen kieli ja kulttuuritieteet/perinteentutkimus, filosofinen
tiedekunta, Itä-Suomen yliopisto

ISBN 978-952-10-8332-7 (nid.)

ISBN 978-952-10-8333-4 (PDF)

Unigrafia Yliopistopaino
Helsinki 2012

SISÄLLYSLUETTELO

Kiitokset.....	8
Lyhenteet	10
1. Johdanto	11
1.1 Modernisaation valossa	11
1.2 Tutkimuksen lähtökohdat, keskeiset käsitteet ja rakenne	14
2. Teoreettinen viitekehys ja metodiset ratkaisut.....	18
2.1 Vammaisuus modernisaation tulkintakehyksessä.....	18
2.1.1 Kriittinen lähestymistapa.....	18
2.1.2 Ymmärtävä ja tulkitseva lähestymistapa.....	23
2.2 Kerrontayhteisö tutkimusnäkökulmana.....	27
2.2.1 Kirjoittava keskusteluyhteisö	29
2.2.2 Muistiyhteisö.....	32
2.2.3 Näkövammaisten yhteisö	37
3. Tutkimusaineistot.....	41
3.1 Sokeainlehdet ja muu kirjallinen aineisto.....	41
3.1.1 Sokeain Airut.....	41
3.1.2 Muut sokeainlehdet ja kirjallinen aineisto.....	43
3.2 Esine- ja pistekirjakokoelmat	45
3.2.1 Kirjoitusvälineet ja kirjoittaminen	45
3.2.2 Varhaiset pistekirjat	48
3.3 Muistitietoaineistot	50
3.3.1 Näkövammaisyhteisön muistitietohankkeet.....	50
3.3.2 Elämäkertahaastattelut ja muistelmat.....	52

4. Tutkimusmenetelmät	54
4.1 Lähilukemisen metodit.....	54
4.2 Analyysin vaiheista.....	57
4.3 Eettiset kysymykset.....	59
5. Sokeainlaitokset muistojen tihentymänä.....	62
5.1 Muistin maisemat	62
5.2 Symboliset äitihahmot	67
5.2.1 Naiset ja opettajan ammattikutsumus	67
5.2.2 Myytti Mathilda Linsénistä	69
5.2.3 Hanna Ingman ja äitiyden uusintaminen.....	74
5.3 Jaetut koulumuistot	80
5.3.1 Kotipihalta kouluun	80
5.3.2 Kouluyhteisö ja toveripiiri.....	88
5.3.3 Oppitunnit ja opetus.....	100
5.3.4 Koulun jälkeen.....	108
6. Yhteiskunnallisen toiminnan julkisuusfoorumit.....	114
6.1 Yhdistyselämän paikalliset ja valtakunnalliset ulottuvuudet	114
6.1.1 Koululuokasta kokoussaliin	114
6.1.2 Idealisteja ja realisteja	119
6.2 Julkisuuden muodot	128
6.2.1 Oma jäsenlehti – menestyksen ehto	128
6.2.2 Käsitys lehtityöstä kirkastuu	131
6.2.3 Sokeainpäivät	135
6.3 Yhdistyselämä ja valta.....	138
6.3.1 Vallan rakenteet ja voimasuhteet	138
6.3.2 Enemmistövalta, puhevalta ja yksilövalta	141

6.4 Oma talo yhteisöllisyyden symbolina	146
6.4.1 Yhteisöelämä – utopiyhteisö	146
6.4.2 Yhteisöutopian synty, tuhoutuminen ja uudelleen rakentaminen	148
7. Sokeuden uhrikokemukset, kerronta ja minäkuvan rakentaminen	154
7.1 Uskonnollinen kerrontakonteksti	154
7.1.1 Mietelmä, runo ja pienproosa tunteiden ilmaisuvälineenä.....	155
7.1.2 Pimeys sokeuden uhrikokemuksissa	160
7.1.3 Synnin ja armon merkit	165
7.1.3.1 Syyllisyysongelma	165
7.1.3.2 Syyllisyydestä vapautuminen	171
7.1.4 Uhrikuvat ja maailmankuva	177
7.2 Sairauden ja kuoleman kerrontakonteksti	179
7.2.1 Kärsimys ennen kuolemaa – kuoleman sosiokulttuurinen tausta	179
7.2.2 Kuolinilmoitus- ja muistokirjoitustekstit	182
7.2.3 Muistokirjoitusten kerronnalliset keinot	187
7.3 Yhteiskunnallinen kerrontakonteksti	191
7.3.1 Yhteiskunta ja uhrikokemukset	192
7.3.2 Reformit ja uhriuden haltuunotto	200
8. Näkövammaisuus ja modernisaatio.....	206
8.1 Historian moniäänisyys ja tulkinnallisuus	206
8.2 Sokeainkoulu yhteiskunnan mikrokosmoksena	209
8.3 Traditionaalisen ja modernin ajattelun rajat	212
Lähteet ja tutkimuskirjallisuus	216
Liite: Kertojien elämäkertatietoja	242

ABSTRACT

From The Dark Side: Experiences On Modernisation In The Narrative Community Of Visually Impaired People

My study describes the experiences on modernisation among the first generations of the organised visually impaired people in the narrative context of the end of the 19th century and the first decades of the 20:th century. My research material includes oral and written descriptions, photographs, and various objects that describe the thoughts and experiences of people in the past. The oldest data I found has been developed simultaneously with the formation of the publicity institution in Finland. This data includes both my main source – the magazines of blind people – and the minutes of blind people’s associations. They have been supplemented by biographical interviews. The eldest interviewees have been among the founders of blind people’s own magazines and associations in the beginning of the 20th century.

It has been an essential goal of my study to bring these thoughts and experiences of the past into the current discussion going on in the academic disability research: which/what kind of social changes connected with modernisation have increased the exclusion of disabled citizens from society, and which have promoted their integration.

In the 19th century, an institutional philosophy was adopted from other European countries to the Finnish education of disabled children. According to my study, this did not exclude the visually impaired from society. Most of the narrators included in the study lost the daily contact into their close communities when they started at the schools for the blind. Yet because of the huge effort that the society forced them to make, most of them developed into independent and self-supporting citizens. The study also shows that the schools of the blind were not closed institutional communities. Institutions for the blind were meeting points of several generations as well as of different thoughts and philosophies. For a long time, they functioned as the main arenas for the organisational life and social action of the visually impaired, where the community-based culture of activity gradually developed from the satisfaction of basic needs into social forms and a common strategy of survival.

KIITOKSET

Käsillä oleva väitöskirjatutkimus on muotoutunut monien henkilöiden yhteistyön ja vuorovaikutuksen tuloksena. Kaikkia heitä en voi tässä yhteydessä kiittää, mutta jokaisella heistä on ollut tärkeä roolinsa väitöskirjan edistymisessä tähän pisteeseen. Akateemisen yhteisön piiristä ensimmäiset kiitokseni kuuluvat työni ohjaajille Helsingin yliopiston folkloristiikan dosenteille Ulla-Maija Peltoselle ja Kirsti Salmi-Niklanderille. Kiitän myös työni esitarkastajia Itä-Suomen yliopiston sukupuolentutkimuksen professori Sinikka Vakimoa ja Tampereen yliopiston Suomen historian dosentti Minna Harjulaa arvokkaista kommentteista ja työn rakenteita koskevista huomautuksista. Muistetuksi ansaitsevat tulla myös seuraavat henkilöt Helsingin yliopiston folkloristiikan oppiaineesta: akateemikko, emerita professori Anna-Leena Siikala, emerita professori Satu Apo, professori Lotte Tarkka sekä dosentit Lauri Harvilahti ja Helena Saarikoski unohtamatta folkloristiikan laitoksen muuta henkilökuntaa. Haluan tässä yhteydessä muistaa myös Helsingin yliopiston kansatieteen emeritus professori Juhani U. E. Lehtosta ja professori Hanna Snellmania. Kiitän teitä kaikkia yhdessä ja erikseen saamastani tuesta ja kannustuksesta opintojeni eri vaiheissa. Menettyäni lukunäköni jo opiskelujeni alkumetreillä 1990-luvun lopulla en olisi selviytynyt opinnoistani ilman rohkaisuanne.

Väitöskirjan perimmäisenä tarkoituksena on ottaa nimensä mukaisesti osaa akateemiseen väittelyyn ja tuoda aihepiirissään siihen liittyen uusi näkökulma tai ulottuvuus. Se, että tämä tutkimus on lopulta jäsentynyt väitöskirjaksi asti, on paljolti Suomeen 2000-luvulla rantautuneen uudemman sosiaalisen vammaistutkimuksen inspiraation tulosta. Siitä parhaat kiitokset Lapin yliopiston sosiologian professori Asko Suikkaselle, Itä-Suomen yliopiston yhteiskuntapolitiikan dosentti Antti Teittiselle, Turun yliopiston erityispedagogiikan professori Joel Kiviraumalle ja Jyväskylän yliopiston erityispedagogiikan professori Simo Vehmakselle. Kiitän teitä samalla kaikista niistä antoisista keskusteluista, joita olemme viime vuosina käyneet Suomen Vammaistutkimuksen Seuran tilaisuuksissa ja seminaareissa. Oma ansio näiden tilaisuuksien onnistumisesta luonnollisesti lankeaa myös suomalaiselle vammaisliikkeelle, jonka piirissä toimivat ihmiset ovat vammaisuuden parhaita asiantuntijoita henkilökohtaisten kokemustensa kautta. Samalla nämä ihmiset ovat antaneet minulle rohkeutta osallistua vammaishistoriaa koskeviin ajankohtaisiin keskusteluihin ja väittelyihin.

Olen keskustellut käsikirjoituksesta monien näkövammaisten yhteisössä toimivien ihmisten kanssa. Yhteisöä koskevan historian ja perinteen tuntemuksessa minua ovat opastaneet monet ihmiset, joista haluan muistaa tässä erityisesti musiikinopettaja Annikki Peltosta, kasvatustieteiden tohtori Aatu Moilasta, järjestö-

neuvos Arvo Karvista, lakimies Eero Vartiota, kuntoutusjohtaja Teuvo Ruposta ja rovasti Ari Suutarlaa sekä teollisuusneuvos Pekka Mäkelää ja käsityöntekijä Kalervo Nurmea, joita kiitokseni eivät enää tavoita. Kiitän myös Näkövammaiset lapset ry:n toiminnanjohtaja Leena Honkasta, Näkövammaisten Keskusliiton tutkimuspäällikkö Matti Ojamaa ja Näkövammaisten Keskusliiton jäsenpalvelupäällikkö Markku Möttöstä käsikirjoitusta koskevista huomioista. Taloudellista tukea tutkimuksen tekemiseen ja sen loppuun saattamiseen olen saanut Suomen kulttuurirahastolta, Näkövammaisten kirjastoyhdistykseltä sekä Suomen Näkövammaissäätiöltä, mistä parhaat kiitokset. Näkövammaisten kirjaston Celian oppikirjatuotannon henkilökuntaa haluan kiittää ystävällisestä palvelusta. Samoin kiitän Kaisa Neuvosta Näkövammaistiedon kirjastosta. Kansaneläkelaitosta puolestaan kiitän käyttöön saamista apuvälineistä. Satu Linna käänsi tiivistelmän englanniksi. Suomen kielen oikeakielisyydessä ja työn oikolukemisessa minua ovat auttaneet Sonja Pauhakari ja Jouni Hyvönen. Teille kaikille lämpimät kiitokseni.

Viimeisenä, vaan ei vähäisempänä, kiitän vaimoani Pauliinaa kaikesta saamastani tuesta, kannustuksesta ja kärsivällisyydestä.

Helsingissä itsenäisyyspäivänä 6.12.2012

Kari Huuskonen

LYHENTEET

NKL = Näkövammaisten Keskusliitto ry
NvMuA = Näkövammaismuseon asiakirja-arkisto
NvMuE = Näkövammaismuseon esineluettelot
NvMuK = Näkövammaismuseon käsikirjasto
NvMuL = Näkövammaismuseon lehtiarkisto
NvMuV = Näkövammaismuseon videoarkisto
NvMuVa = Näkövammaismuseon valokuva-arkisto
NvMuÄ = Näkövammaismuseon äänitearkisto
SA = *Sokeain Airut*
SAKL = *Suomen Aistivalliskoulujen Lehti*
SK = Sokeain Keskusliitto ry
SKS = Suomalaisen Kirjallisuuden Seura
SSL = Suomen Sokeain Liitto ry
SV = *Sokeain Viesti*
VM = *Varjojen mailta*

1. JOHDANTO

1.1 MODERNISAATION VALOSSA

Kun katselemme muiden lippuja, niin niissä on monenlaisia tunnuslauseita. Muutamissa seisoo: Kapitalismi alas, toisissa: Luokkaviha vireille; Uskonto yksityisasiaksi. j.n.e. Me emme huoli emmekä tarvitse tällaisia tunnuslauseita. Meidän periaattemme ovat toiset. Me liitymme yhteen sovinnossa auttamaan, kuten tässä kokouksessa on jo moneen kertaan selitetty, yhteistoiminnan periaatteella. Tämän aatteen pohjalla on taas aatteiden aate tai kaikista suurin aate maailmassa – rakkaus. (*Suomen Aistivialliskoulujen Lehti* 7/1907.)

Kuka meistä ei olisi kuullut tuota hämmästyksellä lausuttua huomautusta: 'Miten sokeat voivat olla niin ihmeteltävän iloisia?' Kysymys ei voi olla koskematta meihin kipeästi tuota kuullessamme. "Eikö minulla olisikaan syytä olla iloinen? Riistääkö sokeus kaikki elämänilon mahdollisuudet?" -- Ei, tuhat kertaa ei, niin ei ole, eikä niin saa olla! Joskin täytynee myöntää, että iloisuuden säilyttäminen toisinaan käy yli voimien johtuen joko liian vaikeista ulkonaisista olosuhteista tai henkisen virkistykseen puutteesta. Älkäämme kuitenkaan menettäkö toivoamme, sillä missä yksityisen voimat herpaantuvat, siinä voivat yhdistetyt voimamme toisiamme tukea. (*Sokeain Airut* 7/1916.)

Ensimmäinen tekstikatkelma on lainattu Kuopion sokeainkoulun johtajan Kosti Lyytikäisen vuonna 1907 Helsingin sokeainkoululla pitämästä puheesta näkövammaisten ensimmäisessä valtakunnallisessa yleiskokouksessa. Toinen tekstiesimerkki on puolestaan lainattu Sokeain kirjastonhoitajan, hieroja Anna Frimanin vuonna 1916 Tampereella pitämästä puheesta sokeiden neljännessä valtakunnallisessa yleiskokouksessa. Tämän tapaisia puheen aloituksia ja katkelmia kuultiin paljon sokeainyhdistysten kuukausi-, vuosi- ja yleiskokouksissa 1900-luvun alkuvuosikymmenten aikana. Puheissa tuotiin esiin monia edelleenkin ajankohtaisia kysymyksiä siitä, miten näkövammaiset voisivat ratkoa yhdessä yhteiskunnan jäsenilleen asettamia haasteita ja luoda turvaa erilaisten taloudellisten ja sosiaalisten uhkien edessä.

Tutkimukseni sijoittuu eri tieteenaloilla parhaillaan käytävän modernisaatiokeskustelun ja lähihistorian tutkimuksen laajaan aihepiiriin. Tavoitteenani on monien muiden lähihistorian nykytutkijoiden tavoin löytää ”unohdettujen” historia ja tarkastella heidän näkökulmastaan ja kokemustensa kautta suomalaisen yhteiskunnan kehittymistä lyhyenä ajanjaksona agraarikulttuurista moderniksi yhteiskunnaksi ja edelleen jälkiteolliseksi kulttuuriksi.

Folkloristiikassa tutkimuksen aiheet ovat liittyneet muiden muassa työelämään, perhe- ja sukulaisuussuhteisiin, lastenkasvatukseen, alkoholikäyttäytymiseen, terveydenhoitoon, politiikkaan sekä ylipäänsä ajan ja tilan kokemiseen 1800-luvun lopun ja 1900-luvun Suomessa. Esimerkkejä näitä aihepiirejä käsittelevistä tutkimuksista ovat Ulla-Maija Peltosen *Punakapinan muistot* (1996), Jyrki Pöysän *Jätkän synty* (1997), Satu Apon *Viinan voima* (2001), Kirsti Salmi-Niklanderin *Itsekasvatusta ja kapinaa* (2004) ja Pauliina Latvalan *Katse menneisyyteen* (2005).

Edellisten lisäksi historian ja politiikan tutkijat, sosiologit ja etnologit ovat julkaisseet runsaasti tutkimuksia siitä, miten Suomi muuttui 1800-luvun jälkipuoliskolta alkaen noin sadassa vuodessa moderniksi yhteiskunnaksi. Samalla eri tieteenalojen piirissä on syntynyt omia tapoja käsitteellistää yhteiskunnallisia rakennemuutoksia. Modernisaatiota on luonnehdittu muun muassa agraariyhteiskunnan hajoamiseksi (Anttila 1974; Häkkinen et al. 2005), teolliseksi vallankumoukseksi ja työväenliikkeen syntyhistoriaksi (Haapala 1986; Ehrnrooth 1992), sääty-yhteiskunnan murenemiseksi (Sulkunen 1989), kansalaisyhteiskunnan muotoutumiseksi (Nieminen 2006; Berndtson 2008) ja modernin Suomen synnyksi (Alapuro 1995) sen mukaan, kenen näkökulmasta modernisaatiota on tarkasteltu ja mitä piirteitä siitä on kulloinkin haluttu korostaa. Käytetyt vertaukset ovat myös kasvaneet ajan saatossa suomalaisen yhteiskunnan lähihistorian kuvaksi ja modernisaation keskeisimmiksi tunnusmerkeiksi.

Moderni (lat. *modernius*) tarkoittaa uudenaikaista, nykyaikaista tai muodikasta (Häkkinen 2005, 720). Moderni omaksuttiin terminä suomen kieleen 1800-luvulla, ja sen vastakohtaksi on sittemmin muotoutunut modernisaatiotutkimuksissa traditionaalinen ja/tai esimoderni (Nieminen 2006, 176). Vastakohtaisuuksien avulla on pyritty kuvaamaan murroksia, siirtymisiä ja muutosta vanhasta uuteen. Tähän muutosprosessiin on sisältynyt usein myös vahvoja olettamuksia vanhojen traditioiden väistymisestä uusien tieltä. Monet viimeaikaiset historian, etnologian ja folkloristiikan tutkijat ovat tuoneet esiin myös huomioitaan siitä, ettei modernisaatiota voida kuvata yhtenä suurena voimana, joka olisi jyrännyt alleen kaikki tielleen osuneet perinteen muodot. Modernisaatio on ollut eri ryhmien välisen dialogin tulosta. Se on edistynyt pienten, päivittäisten kokeilujen ja ympäristöstä poimittujen havaintojen avulla. Vain jotkin yksittäiset modernisaatioon liittyvät vaikutelmat on pystytty tulkitsemaan olemassa olevien kulttuuristen kategorioiden ja kerronnallisten perusjuonien mukaan. (Stark 2006a, 14, 17–19; Mikkola 2009, 39–40.)

Modernisaatioon liittyvää tutkimusta on ilmestynyt paljon myös maamme rajojen ulkopuolella. 1800-luvulla lähes samanaikaisesti useissa Euroopan maissa alkaneet nopeat sosiaaliset, taloudelliset-tekniiset ja ympäristölliset muutokset ovat olleet yhteisiä kaikkialla länsimaaisessa kulttuurissa. Tutkimukseni tarkoituksena ei kuitenkaan ole kertoa Euroopan ja länsimaaisen modernisaation koko tarinaa tai kuvata edes sen ilmenemistä Suomessa kaikilla sosiaalisilla tasoilla. Pyrkimyksenäni on tarjota modernisaatiosta käytävään keskusteluun suhteellisen rajattu, mutta samalla tuore näkökulma. Tarkoitin tällä sitä, että modernisaatio on ollut ja on edelleen sellainen kokemuksen määrittäjä, joka voi saada näkövammaisten kertomana eri merkityksiä kuin näkevien valtaväestöön samastuvien kertomana.

Tutkimukseni mielenkiinto suuntautuu laajassa mielessä modernin kansallisuuden rakentumiseen. Ranskalaisen 1800-luvun yhteiskuntafilosofin Alexis De Tocquevillen (2006, 32–33, 502–505) esittämien näkemysten pohjalta ajattelen siten, että erilaiset aatteelliset yhdistykset, seurakunnat ja liikkeet alkoivat muokata Suomessakin 1800-luvun lopulta lähtien modernin yhteiskunnan kehityksen suuntaa. Tässä prosessissa koulutuksen mukanaan tuoma sivistys yhdessä yhdistysmuotoisen organisoitumisen kanssa avasivat yksilöille aivan uudenlaisia mahdollisuuksia yhteiskuntaan osallistumiselle ja vaikuttamiselle. Yhdistyslaitos loi tähän välittävänä tekijänä yksilön ja valtion välillä hyvät puitteet, sillä se ei perustunut yhteiskuntamallina säätyjakoon eikä sukusidonnaisen agraariyhteisön tapaan pakkoyhteisöllisyyteen. Yhdistysmuotoisen toiminnan lähtökohdat olivat vapaaehtoisuudessa, hengenheimolaisuudessa ja tietynlaisessa yhteiskunnan erilaisia poliittisia voima-suhteita tasapainottavassa protestihengessä. (Ks. myös Siisiäinen 1990, 24–30; Jaakkola 1994, 91–97; Nieminen 2006, 190–191.)

Yhdistystoiminnasta tuli myös monille näkövammaisille 1900-luvun puolelle siirryttäessä tärkeä yhteisöllisen elämän muoto ja yhdessä selviytymisen strategia. Sokeainyhdistyksen käsite oli pitkään moniselitteinen. Sokeainyhdistyksellä voitiin tarkoittaa yhtä lailla herrasväen rouvien 1800-luvun lopulla perustamia hyväntekeväisyisyhdistyksiä kuin näkövammaisten perustamia oma-apuliikkeitäkin. Jälkimmäiset toimivat lähtökohtaisesti keskinäisen avun periaatteella ja paljolti käsityöläisten ja hierojien ammatillisten intressien mukaisesti. Yhdessä sokeainkoulujen ja sokeaintyölaitosten kanssa ne muodostivat 1800-luvun lopun ja 1900-luvun alkuvuosikymmenien kuluessa sosiaalisen toimintaverkoston, joka kattoi lähes kaikki yhteisöllisen elämän institutionaaliset alueet ja muodot. Niihin kuuluivat muun muassa omat sokeainlehdet, opintokurssit, kirjastotoiminta, työtuvat, käsityötuotteiden myymäläverkosto, hierontalaitokset, sairaus- ja hautausapukassa sekä asuntotuotanto ja kesäkotitoiminta. (Huuskonen 2008.)

Näkövammaisten yhteisön eristyneisyys ja toisaalta aktiivinen pyrkimys suuntautua ulospäin ovat synnyttäneet ja jättäneet arkistoihin poikkeuksellisen kiinnostavan kirjallisen ja suullisen aineiston. Etenkin oman äänenkannattajan *Sokeain*

Airuen lukijakunta oli pitkään homogeeninen ja vuorovaikutus kirjoittajien ja lukijoiden välillä oli kiinteä. Lukijat muokkasivat odotuksillaan kirjoitettua sanomaa, mutta kirjoituksilla pyrittiin myös tietoisesti muokkaamaan lukijoiden käsityksiä itsestään, menneisyydestään ja tulevaisuudestaan. Pöytäkirjat eri yhdistysten keskeisistä kokouksista puolestaan kertovat kulloinkin tärkeiksi koetuista ongelmista ja niihin haetuista ratkaisuyrityksistä. Yhdistyshistoriikit taas kokoavat tiivistetysti paikallisyhteisöjen menneisyyden ja tuovat esiin niiden keskeiset toimijat. Näiden lisäksi myös yhteisön keräämät kirjalliset ja suulliset muistitietoaineistot tuovat esille yksittäisten jäsenten poikkeavat tulkinnat täydentäen virallisten dokumenttien puutteita ja yhteisössä vaiettuja aihepiirejä.

On selvää, ettei näidenkään aineistojen kautta tavoiteta kaikkien yhteisöön kuuluneiden kokemusmaailmaa. Ajatuksensa saavat esille lähinnä yhteisön aktiivisimmat ja toimintakykyisimmät jäsenet. He valikoituivat yleensä lahjakkuutensa ja yhteiskunnallisen suuntautuneisuutensa ansiosta yhdistystensä johtotehtäviin samoin kuin kirjoittajiksi sokeainlehtiin. Lisäksi äänensä saavat kuuluviin sokeainkoulujen ja -työlaitosten johtajat, joilla oli vielä pitkään 1900-luvulla vahva auktoriteettiasema yhteisössä ja sen erilaisissa ulospäin suuntautuneissa verkostoissa. Yhteisön tuottamien kirjallisten ja suullisten dokumenttien avulla voidaan kuitenkin rekonstruoida pieni osa näkövammaisten yhteisön ensimmäisten järjestäytyneiden sukupolvien kokemusmaailmasta sekä siitä, mitä ne ajattelivat omasta osastaan ja elämänsä kulusta 1800-luvun lopun ja 1900-luvun alkuvuosikymmenien Suomessa.

1.2 TUTKIMUKSEN LÄHTÖKOHDAT, KESKEISET KÄSITTEET JA RAKENNE

Tutkimuksessani tarkastelen näkövammaisten ensimmäisten järjestäytyneiden sukupolvien modernisaatiokokemusten rakentumista yhteisöllisessä kerronnassa. Termillä **yhteisökerronta** tarkoitan sellaista suullisen tai kirjallisen kerronnan ilmaisumuotoa, jossa kerrontaa tuotetaan, muokataan ja muovataan vuorovaikutuksessa yhteisön muiden jäsenten kanssa. Kerrontaan voi sisältyä monenlaisia kerronnan aineksia, kuten identiteettikerrontaa (Hall 1999; Sintonen 1999), kokemuskerrontaa (Ukkonen 2000; Tuomaala 2004), tapahtumakerrontaa (Salmi-Niklander 2006) tai muistelukerrontaa (U-M Peltonen 1996), mutta niiden sisältö ja merkitys rakentuvat viime kädessä yhteisöllisesti. Taustallani on näkemys, että yhteisöllinen kerronta on samalla tapaa dynaamista ja muuttuvaista kuin yhteisöllinen elämäkin. Termit identiteetti, kokemus, tapahtuma ja muistelu kohdistavatkin huomion tärkeään seikkaan. Yhteisöllisessä kerronnassa ne muodostavat sekä lähde- että kohdealueita ja on lähinnä metodologinen kysymys, miten ne saadaan palvelemaan tutkimustehtävää. Tässä mielessä yhteisökerrontaa voidaan

pittää erilaisten kerrontamallien yhteisenä kattoterminä. Tutkimalla yhteisöllistä kerrontaa on mahdollista selvittää yhtä lailla identiteettejä koskevia kysymyksiä kuin nostaa huomion keskipisteeseen esimerkiksi tapahtuma ja analysoida sitä identiteettipuheena. Kokemus- ja muistelukerronta voidaan puolestaan hahmottaa tässä esimerkiksi siten, että ensin mainittu viittaa johonkin erityiseen kokemukseen ja jälkimmäinen siihen, millaiseksi kokemus muotoutuu sitä muisteltaessa.

Käsitteet ja termit ovat työkaluja, joiden avulla voidaan ymmärtää ja analysoida ilmiöitä. Teoreettisina työkaluina ne palvelevat myös järkeilyä ja havainnointia. Poliittisia traditioita ja sukupolvien dynamiikkaa tutkineen Matti Virtasen (2001, 39–40) mukaan järkeily ja havainnointi ovat myös yleisesti kaikkien tutkimusotteiden kaksi erillistä, mutta toisiinsa kietoutuvaa osaa. Niiden keskinäistä työnjakoa kuvaa etsimisen ja löytämisen dialektiikka. Jotta jotakin voidaan löytää, täytyy ensin tietää, mitä etsiä, kuten Virtanen osuvasti huomauttaa. Tässä mielessä teoriat ja käsitteetkään eivät kasva itsestään aineistoja seulomalla. Tutkimuksessani se on merkinnyt jatkuvaa prosessointia ja pohdiskelua siitä, millaisten käsitteellisten työkalujen avulla aineistoja on tarkoituksenmukaisinta koetella ja puhuttaa.

Myös **sukupolven** käsite on tutkimuksessani tärkeä kertojapositiona määrittävä tekijä. Hahmotan sen Karl Mannheimin (1952) kehittämän yhteiskunnan sukupolvet -käsitteen kautta nojautuen tässä asiaa lähemmin tutkineen Matti Virtasen ajatuksiin. Yhteiskunnan sukupolvi eroaa käsitteenä suvun sukupolvesta siinä, etteivät yhteiskunnan sukupolvet ole sidoksissa suvun jatkuvuuteen ja tiettyyn ennalta määräytyvään elämän kiertokulkuun. Mannheimin kehittämissä sukupolven käsitteessä korostuvat yhteiskunnallinen murros ja yhteiset avainkokemukset. Kun jokin ikäpolvi jakaa nuoruudessaan aikuistumisen herkässä ikävaiheessa yhteisen avainkokemuksen esimerkiksi sodista, muuttoliikkeistä tai lamasta ja oppii tiedostamaan oman erityisyytensä, siitä tulee yhteiskunnan sukupolvi. Tämän lisäksi Mannheim erottaa sukupolven käsitteessään kolme tasoa: samanikäisten ikäpolvi, kokemuksellinen sukupolvi ja mobilisoitunut sukupolvi. Näistä viimeksi mainittu mobilisoitumisen taso on myös se, joka jäsentää järjestäytyneen sukupolven käsitettä. Jotta jotakin sukupolvea voidaan kutsua järjestäytyneeksi, sen tulee ottaa osaa oman kohtalonsa muotoutumiseen. (Virtanen 2001, 18–24.)

Teoreettisena työkaluna Mannheimin kehittämiä sukupolven käsite voi auttaa näkemään modernisaation tulkinnoissa erilaisia kokemuksellisia ja kerronnallisia aikatasoja. Tämä on myös tutkimukseni kannalta olennainen kysymys, sillä modernisaatio viittaa ajallisesti suhteellisen pitkään yhtenäiseen ajanjaksoon: se alkaa noin 1860-luvulta ja päättyy 1960-luvulle. Tähän ajanjaksoon on sisältynyt monia suurempia ja pienempiä yhteiskunnallisia murroksia, jotka sijoittavat eri sukupolvet omaan historialliseen kokemustaustaan. Ajanjakson puitteisiin mahtuvat niin 1860-luvun lopun suuret nälkävuodet kuin 1900-luvulla koetut ensimmäinen ja toinen maailmansotakin. (Virtanen 2001.)

Tarkastelen tutkimuksessa **modernisaatiota** sekä pidemmällä että lyhyemmällä aikavälillä keskittyen pääsääntöisesti 1800-luvun lopun ja 1900-luvun alkuvuosikymmenien väliseen ajanjaksoon. Tällöin syntyi Suomeen ensimmäinen koulutettu näkövammaisten ikäpolvi, joka omaksui yhdistysaatteen yhteisöllisen toimintakulttuurin malliksi. Kutsun heitä työssäni myös näkövammaisten ensimmäiseksi järjestäytyneeksi sukupolveksi. Heitä kaikkia yhdisti yhteisenä avainkoemuksena sokeainkoulu. Kun näkövamma oli sekä heille että myös heidän jälkeensä tulleille sukupolville ensisijainen koulutusta ja ammatinvalintaa määrittävä kriteeri, yhteisön ja yhteiskunnan jäseniksi kasvettiin sukupolvi toisensa perään omien koulujen ja työlaitosten kautta.

Yhteisöllisen toimintakulttuurin käsitteen hahmotan kahdessa merkityksessä. Ymmärän käsitteen ensiksikin Matti Sarmelan (1994, 13) kehittämän kulttuuriekologisen rakenne-käsitteen avulla sellaiseksi ihmisten aineelliseksi ja henkiseksi toimintamuodoksi, joka heijastaa tietyssä ympäristössä toimivaa kulttuurijärjestelmää ja perinnettä. Sen konstruktivisia ilmenemismuotoja voivat yhtä hyvin olla uskonnolliset riitit, kertomukset, aforistiset mietelmät ja sananparret kuin työtavat, taloudelliset instituutiot tai se tekniikka, jolla ihminen hyödyntää ympäristöä. Ne pitävät koossa ympäristösystemiä: auttavat ihmistä selviytymään jokapäiväisessä elämässä ja antavat hänen elämälleen kestäväksi koetun eettisen kehiksen.

Toiseksi hahmotan toimintakulttuurin Giovanni Levin (1992, 12, 21) esittämän näkemyksen pohjalta aineettomana perintönä. Leville aineeton perintö tarkoitti sukupolvelta toiselle siirrettäviä erilaisia perhestrategioita, joiden avulla hallitaan tulevaisuuden epävarmuutta. Niihin voi kuulua toimintojen erilaistamista, puskurivarantojen luomista, suojelusuhteiden hankkimista ja kollektiivista puolustautumista yhteisön kokemaa ulkopuolista uhkaa vastaan. Näihin perhestrategioihin liittyen lähden siitä, että näkövammaisten ensimmäiset järjestäytyneet sukupolvet tunsivat toisensa jo kouluajoilta lähtien ja siten myös heidän sosiaalinen ja emotionaalinen tunneside yhteisön muihin jäseniin on saattanut olla verrattavissa perhesiteeseen.

Hyödynnän tutkimuksessani myös käsitteitä **arkijulkisuus**, **mediavälitteinen julkisuus** ja **sisäpiirijulkisuus**, joihin Suomessa on perehtynyt erityisesti Hannu Nieminen. Nieminen on käyttänyt käsitteitä alun perin suomalaisen julkisuusinstituution rakentumista ja syntyhistoriaa koskeviin tutkimuksiin, mutta niitä on hedelmällistä soveltaa myös pienyhteisötutkimukseen. Arkijulkisuus viittaa kaikkiin sellaisiin asioihin ja tilanteisiin, jotka yhdistävät ihmisiä toisiinsa fyysisessä ympäristössä ja jotka kokemuksellisesti jaetaan muiden kanssa tavalla tai toisella. Arkijulkisuuden tapahtumapaikkoja on kaikkialla siellä, missä on ihmisiäkin, ja sitä tuotetaan ja rakennetaan päivittäisissä vuorovaikutustilanteissa muiden kanssa. Arkijulkisuuden kautta käsitellään myös identiteettejä. Nieminen viittaa tällä siihen, että media tarjoaa päivittäin sanoma- ja aikakauslehtien, kirjojen, radion ja television välityksellä loputtoman määrän keskustelunaiheita arkijulkisuuden

käyttöön. Sisäpiirijulkisuudet taas ovat osa yhteisöjen sisäisiä, usein suljettuja ja salaisia verkostoja, joiden olemassaolosta ulkopuolisilla ei ole tietoa. Myös ne osallistuvat omalla erityisellä tavallaan arkijulkisuuden rakentamiseen. Niemisen mukaan yhteisöjen sisäpiirit ovat pyrkineet aina valjastamaan käytettävissä olevat mediat omiin käyttötarkoituksiinsa siten, että ne palvelevat arkijulkisuudessa sisäpiirien etuja. (Nieminen 2006, 27–44.)

Tutkimukseni jakautuu johdanto-, aineisto- ja menetelmälukujen jälkeen kolmeen käsittelylukuun ja johtopäätöksiin seuraavasti:

Luvussa viisi **Sokeainlaitokset muistojen tihentymänä** mielenkiintoni suuntautuu sokeainkoulukerrontaan ja sen muotoutumiseen lapsuusajan muistelussa. Kysyn aineistoltani, miten sokeainlaitosten arkielämä, juhlaperinteet ja tapakulttuuri muokkasivat yhteisöllisyyteen, kansalaisuuteen ja yhteiskunnan osallisuuteen kasvamisen perusteita. Millaisena ne näyttäytyvät ensimmäisten järjestäytyneiden sukupolvien tarinassa yhtäältä aikalaislähteiden ja toisaalta muistitiedon valossa?

Myös luvussa kuusi **Yhteiskunnallisen toiminnan julkisuusfoorunit** huomion kohteenani ovat sokeainkoulut, mutta lähestyn niitä yhteiskunnallisen toiminnan näyttämönä näkövammaisten yhdistyselämään liittyvien kokemusten ja kerronnan kautta. Tarkastelun keskipisteessä ovat erilaiset julkisuuden areenat ja niiden yhteydessä toimivat sosiaaliset verkostot. Keskeinen kysymykseni on, millainen asema ja merkitys niillä on ollut modernia kansalaisuutta luovana rakenteena.

Viimeisessä analyysiluvussa seitsemän **Sokeuden uhrikokemukset, kerronta ja minäkuvan rakentaminen** keskityn yksityiskohtaisemmin sokeuskokemusten kerrontaan ja sen muotoutumiseen *Sokeain Airuen* kirjoittaja- ja lukijayhteisössä. Tarkastelen näitä kokemuksia ja kerrontaa sekä uskonnollisessa että yhteiskunnallisessa kontekstissa. Mielenkiinnon kohteenani ovat erityisesti uhriuteen liittyvät tulkinnat.

Tutkimukseni johtopäätöksissä **Näkövammaiset ja modernisaatio** kokoan keskeisimmät havaintoni ja tutkimustulokseni yhteen ja suhteutan ne vammaistutkimuksessa ajankohtaiseen metodologiseen keskusteluun modernisaation suhteesta vammaisuuteen.

Tutkimukseni otsikko **Pimeyden puolelta** viittaa vähemmistöryhmän ja -kulttuurin näkökulmaan. Lähden siitä, että näkövammaiset kohtasivat modernisaation haasteen elämässään ensisijaisesti yhteiskunnan vammaisina kansalaisina.

2. TOOREETTINEN VIITEKEHYS JA METODISET RATKAISUT

2.1 VAMMAISUUS MODERNISAATION TULKINTAKEHYKSESSÄ

Mitä on vammaistutkimus? Millä tavalla se kohdettaan tutkii? Tällaisiin ensisilmäyksellä hyvinkin selkeisiin kysymyksiin vastaaminen on tullut viime vuosikymmeninä yhä vaikeammaksi. Syynä on se, että vammaistutkimus on akateemisenä oppiaineena (*Disability studies*) parin viime vuosikymmenen aikana arvioitu yhteiskuntatieteissä täydellisesti uudelleen. Vammaisuuden individuaalisesta ja medikaalisesta näkökulmasta on siirrytty ihmisoikeuksille perustuvaan vammaisuuden näkökulmaan. (Oliver 1996/2009; Teittinen 2000; Albrecht et al. 2001; Vehmas 2005; Shakespeare 2006.)

Akateeminen vammaistutkimus saa perustelunsa niin kuin muutkin eri tieteenaloilla tapahtuvat tutkimukset historianfilosofian kahdesta osa-alueesta, ontologias- ta ja epistemologiasta. Ontologia, oppi olevaisesta, sisältää tämänkin tutkimuksen kontekstin osana peruskäsityksen siitä, mitä vammaisuus on ja miten se käsitteenä rakentuu kussakin ajassa. Epistemologiaan, tieto-oppiin, sen sijaan kuuluu käsitys siitä, millä ehdoilla tietoa tuotetaan.

Seuraavissa luvuissa paikannan havaintoni vammaishistoriallisen tutkimuk- sen osa-alueeseen ja luon katsauksen vammaisuuden teoreettisiin selitysmalleihin. Kiinnitän huomiota akateemisessa vammaistutkimuksessa ajankohtaiseen keskus- teluun kriittisen ja ymmärtävän lähestymistavan suhteesta. Pohdin, millä tavalla kriittinen ja ymmärtävä lähestymistapa kohtaavat tutkimuksessani ja voidaanko niitä soveltaa aineistojen analyysissä tulkitsevaan tutkimusotteeseen.

2.1.1 KRIITTINEN LÄHESTYMISTAPA

Kansainväliseen akateemiseen vammaistutkimukseen (engl. *disability studies*) 1990-luvulla omaksuttu kriittinen suuntaus pyrki paljastamaan yhteiskunnallista tai kulttuurista vallankäyttöä sekä osoittamaan yhteiskunnassa vallitsevia diskri- minoivia käytänteitä. Suuntaus on saanut erityisesti Yhdysvalloissa ja Isossa-Bri- tanniassa viime vuosikymmeninä paradigmaattisen aseman sosiaalisessa vammais- tutkimuksessa. Tästä on hyvänä osoituksena muiden muassa Gary L. Albrechtin, Katherine D. Seelmanin ja Michael Buryyn (2001) toimittama lähes 900-sivuinen artikkelikokoelma *Handbook of Disability Studies*, jossa nelisenkymmentä kan-

sainvälistä eturivin vammaistutkijaa ja ihmisoikeusaktivistia ottavat kirjoituksillaan osaa vammaistutkimusta koskevaan ajankohtaiseen metodologiseen keskusteluun.

Oppihistoriallisesti kriittisen vammaistutkimuksen epistemologiset lähtökohdat nousevat marxilaisesta sosiologiasta, mutta tutkimussuuntaus saa perustelunsa myös akateemisen maailman ulkopuolelta. Uudemman vammaistutkimuksen perinteet juontavat juurensa 1960- ja 1970-luvuille vammaisten poliittiseen aktivoitumiseen ja vammaisliikkeen syntyyn Yhdysvalloissa ja Isossa-Britanniassa. Vammaisuuden perinteisiin individuaalisiin ja medikaalisiin selitysmalleihin kylästyneet vammaiset ihmisoikeusaktivistit halusivat tuolloin lähestyä vammaisuutta kokonaan toisesta näkökulmasta ja osoittaa vammaisuuden ytimen piilevän yhteiskunnassa, ei yksilössä, jolla oli jokin elimellinen tai aistillinen poikkeama. Vamman (impairment) katsottiin olevan yksilön ominaisuus, joka saattoi muuttua vammaisuudeksi (disability) vasta vammaisen henkilön kohdatessa yhteiskunnan eli vammattomien ehdoilla rakentaman maailman. (Albrecht et al. 2001, ix; Braddock&Parish 2001, 11; Vehmas 2005, 80–82; Oliver 2009, 42.)

Vammaisliikkeen syntyhistorian ja toiminnan taustojen ymmärtämiseksi on muistettava, että 1960- ja 1970-luku olivat yleisemminkin poliittisen kuohunnan vuosikymmeniä ja otollista aikaa erilaisten yhteiskunnallisten liikkeiden radikalisoitumiselle. Tällöin ilmestyi paljon sellaista yhteiskuntakriittistä tutkimusta, jossa asiat käännettiin pääläelleen. Vammaisliikkeen kannalta ehkä kaikkein merkittävimmät yksittäiset teokset, jotka herättivät laajempaa keskustelua myös monien muiden ryhmien keskuudessa, olivat sosiologi Erving Goffmanin teokset *Essays on the Social Situation of Mental Patients and Other Inmates* (1961) ja *Stigma* (1963). Ensin mainittu teos sai myöhemmin suomeksi nimen *Minuuden riistäjät – tutkielma totaalisista laitoksista*.

On vaikeaa arvioida, millaiset välittömät vaikutukset näillä mikrososiologian klassikkoteoksilla oli lukijoihin heti ilmestyessään. Sen sijaan myöhemmät esikuvalliset vaikutukset vammaisliikkeen yhteiskunnalliseen tehtävään ja vammaistutkimuksen suunnan muutokseen eivät jää epäselviksi. Goffmanin teokset kuuluvat edelleenkin kriittisen koulukunnan peruslukemistoon samoin kuin toisen kriittistä suuntausta edustaneen ranskalaisen sosiologin Michel Foucault'n sosiaalishistoriaa käsittelevät tutkimukset. Foucault oli kiinnostunut erityisesti diskursseista ja niiden vaikutusvallasta tiedon tuottamisessa ja levittämisessä. Foucault on monissa tutkimuksissaan pyrkinyt osoittamaan, kuinka jonkin diskurssin tuottama tieto laskee aina perustan tietynlaiselle vallalle. Kun tätä valtaa harjoitetaan käytännössä, tietyllä tavalla tiedetyistä tulee sen alaisia ja heidät alistetaan sille. Foucaultin mukaan jokaisella aikakaudella on ollut myös tapansa organisoida tieto hallitsevien intressiryhmien käsitysten mukaiseksi ja vahvistaa sen pätevyys yleisenä tietona. (Foucault 1973; Foucault 1980, 34–36, 147–148; ks. myös Hall 1999, 104.) Kysymys on vallan ja tiedon pelistä, josta erityisesti vammaistutkimuksen sosiologinen

näkökulma on kiinnostunut. Se on myös ajan kuluessa omaksunut metodeihinsa diskursiivisen puhutavan ja tuonut kriittiseen vammaistutkimukseen tietynlaisen kertomisen ja poissulkemisen strategian. Tavoitteena on ollut löytää vammaisuudelle uusia vaihtoehtoisia kertomisen malleja ja selitystapoja.

Brittiläisen vammaistutkijan Michael Oliverin (1996/2009, 41–58) kehittämä vammaisuuden sosiaalinen malli (*The social model of disability*) on ollut jatkoa tälle kehitykselle ja tärkeä lähtölaukaus uudemmalle sosiaaliselle vammaistutkimukselle. Oliverin kehittämässä lähestymistavassa teoreettiset ajatukset kumpuavat Marxin materialistisesta historiakäsityksestä, mutta siinä on monia yhtymäkohtia myös feministisen tutkimustradition konstruktiviisiin suuntauksiin. Esikuvia on löydettävissä myös amerikkalaisen Peter Bergerin ja saksalaisen Thomas Luckmannin (1966) teoksesta *Todellisuuden sosiaalinen rakentuminen* (englanninkielinen alkuteos *The Social Construction of Reality*). Siten ei ole helppoa eikä juuri mieltäkään yrittää tässä sovittaa Oliverin kehittämää vammaisuuden sosiaalista mallia historiallisesti johonkin tiettyyn teoriaperinteeseen. Riittää, kun ymmärretään, että materialistinen (taloudellisten ja sosiaalisten alistussuhteiden ja rakenteiden merkitykset) ja konstruktivistinen lähestymistapa (kielen ja sanavalintojen merkitykset) ovat muokkautuneet kriittisessä vammaistutkimuksessa ajan myötä sellaiseksi tutkimusotteeksi, joka ei vain tyydy tekemään näkyviksi yhteiskunnan vammaisia sortavia ja syrjiviä valtarakenteita, vaan tutkimukselle asetetaan tavoitteeksi samalla jonkinlainen yhteiskunnallinen, asenteellinen tai ideologinen muutos ja edistys. Kriittinen tutkimus ei siten edes pyri neutraaliin tai ei-arvottavaan tutkimukseen. Tutkimuksen tietoisena tavoitteena on tarjota teoreettinen (ja poliittinen) työkalu vammaiskielteisten yhteiskuntien tunnistamiseen ja muuttamiseen vammaismyönteisiksi. (Ks. myös Vehmas 2005, 89–91; Väättäinen 2003, 26–27.)

Kriittisen vammaistutkimuksen ajatuksia ovat tutkimuksissaan soveltaneet keskenään varsin erilaiset tieteenaloja edustavat tutkijat, joita on yhdistänyt kiinnostus kriittiseen lähestymistapaan niin käsitteellisellä kuin käytännölliselläkin tasolla. Tältä pohjalta ovat syntyneet Antti Teittisen toimittamat artikkelikokoelmat *Vammaisuuden tutkimus* (2006) ja *Pois laitoksista* (2010), joissa toistakymmentä vammaisuuden tutkijaa kolmesta eri maanosasta pohtii kirjoituksissaan muiden muassa sitä, miten eri tavoin vammaisiksi luokiteltuja ihmisiä koskevat ajattelu- ja toimintatavat ovat modernin yhteiskunnan muutoksissa muuttuneet sekä miten muutoksia on perusteltu ja oikeutettu. Historiantutkimuksen kannalta tällaiseen kriittiseen näkökulmaan liittyy kuitenkin epistemologisia kysymyksiä, jotka haastavat tutkijoita pohtimaan omaa merkitystään historiallisen tiedon tuottajina. Perusongelma palautuu siihen, voidaanko kriittistä tutkimusta (siinä merkityksessä kuin sosiaalinen vammaistutkimus sen ymmärtää) ylipäänsä soveltaa uskottavasti historiantutkimukseen joutumatta uudelleen arvioimaan koko tieteen perinnettä. Historian käyttäminen argumentoinnin tukena ja ulottaminen nykyisyyteen ar-

vovalintojen tukena voi palvella poliittista retoriikkaa, mutta samalla siinä piilee vaara, että historiaa ei nähdä eikä tulkita enää omassa todellisuuskehyksessään.

Tämä on keskeinen kysymys myös Anne Borsayn tutkimuksessa *Disability and Social Policy in Britain since 1750 – A History of Exclusion* (2005). Ottaessaan jo otsikkotasolla vammaisten syrjinnän teoreettiseksi lähtökohdaksi hän ei voi päätyä tarkastelussaan muuhun kuin sen vahvistamiseen. Tutkimus rakentaa jokseenkin masentavaa historiallista kuvaa vammaisten ihmisten asemasta brittiläisen yhteiskunnan muutoksissa. Borsay paikantaa alistamisen mekanismien juontavan teollisen ja kapitalistisen yhteiskuntajärjestelmän syntyyn 1700-luvun lopulle. Tällöin luotiin taloudellisen rationaalisuuden ihanteilla ja uudenaikaisella sosiaali- ja koulutuspolitiikalla samalla käytänteet vammaisten eristämiseksi omiin laitoksiinsa ja edelleen mekanismit vammaisten ihmisten syrjäyttämiseksi lähiyhteisöstään. (Borsay 2005, 1–2, 197–198, 207.) Toisaalta Borsayn esittämiä argumentteja ei voi myöskään kiistää siltä osin, kun ne liittyvät yhteiskunnan taloudellisiin, juridisiin ja aatteellisiin uudelleenjärjestelyihin. Monet muutkin tutkijat ovat osoittaneet työntajien alkaneen asettaa teollistumisen kaudella työläisille uudenlaisia yhdenmukaisuuden vaatimuksia täsmällisyydestä, ahkeruudesta ja näppäryydestä sekä yleensä ajankäyttöön ja tehokkuuteen liittyviä uudenlaisia odotuksia, jotka ovat saattaneet merkitä joillekin väestöryhmille putoamista pois palkkatyöstä ja edelleen syrjäytymistä yhteiskunnasta (Vehmas 2005, 36; ks. myös Gleeson 1999, 104–107).

Historiaan suuntautuvan yhteiskunnallisen kritiikin perusongelma ei kuitenkaan ole se, mitä kerrotaan, vaan mitä sen vahvistamiseksi jätetään kertomatta. Viittaan tällä erityisesti sellaisiin historian luomiin tilanteisiin, jotka saattaisivat tuoda menneisyydestä näkyviin myös vastakkaisia tapahtumakulkuja, paradokseja ja sattumanvaraisuuksia. Borsaynkin muutoin ansiokkaan tutkimuksen luettuaan herää kysymys siitä, oliko vammaisiin kohdistuvissa sosiaali- ja koulutuspoliittisissa toimenpiteissä todellakin kyse vammaisten syrjäyttämisestä (exclusion) yhteiskunnasta ja esitetäänkö eristämiseksi omiin laitoksiin jokin parempi vaihtoehto. Millä muulla tavoin vammaiset olisi voitu ottaa paremmin huomioon yhteiskunnassa eri aikoina? Tähän ei Borsayn tutkimus anna selkeää vastausta, koska hän asettuu tutkijana lähtökohtaisesti kritiikon asemaan ja on siltä osin sidoksissa näkökantaansa tutkimusprosessin loppuun asti.

Borsayn tutkimus ei pohjaudu arkistolähteisiin, mikä ei ole hänen tutkimustehtävänsä kannalta välttämättömyys. Tutkimuksessa käytetään pääasiassa lähteenä vammaishistoriaa koskevaa ja sivuaavaa aikaisempaa tutkimuskirjallisuutta. Borsay ei pidä tätä lähdekriittisenä ongelmana, koska hän näkee perinteisten arkistolähteiden kertovan joka tapauksessa jostain muusta kuin tavallisten vammaisten ihmisten elämäkokemuksista. (Borsay 2005, 10.) Borsay kieltämättä osuu tässä vammaisiin kohdistuvan historiankirjoituksen kannalta arkaan aihealueeseen. Valtaosa historian tutkimuksen käyttämistä lähteistä on syntynyt viranomaisten harjoittaman val-

vonnan, huollon, hoidon ja opetuksen seurauksena (ks. myös Nygård 1998, 11–15). Vammaiset ovat harvoin päässeet valikoimaan niitä tietoja, joita heistä on asiakirjoihin ja dokumentteihin merkitty. Vastaavanlainen suodattumisen ongelma liittyy myös kansanperinnekeräilyyn ja yksityisiin kirjallisiin elämäkertaineistoihin. Tutkijat ovat joutuneet hyväksymään lähtökohtaisesti sen, etteivät arkistoihin tallennetut asiakirjat ja muistitietoaineistot kerro siitä, miten asiat olivat ennen, vaan miten niiden toivottiin tai ei toivottu olevan (U-M Peltonen 1996).

Vaikka Borsayn huomaus arkistolähtöisen vammaistutkimuksen heikkouksista on kiusallinen tosiasia, se ei mielestäni vapauta häntä vaihtoehtoisten lähteiden etsimisestä tai vanhojen uudelleen lukemisesta. Yhteiskunnan taloudellisiin, juridisiin ja aatteellisiin uudelleenjärjestelyihin liittyvän yhteiskunnallisen kritiikin soisi nousevan selkeämmin esiin lähteistä eikä tutkijan omista, nykyisyyteen ulottuvista arvovalinnoista. Tarkastellessaan brittiläisen yhteiskunnan vammaisiin kohdistamia sosiaalipoliittisia toimenpiteitä lähes kolmensadan vuoden aikaperspektiivillä Borsay ei mielestäni ota riittävästi huomioon eri aikoina vallinneita ajan yleisiä olosuhteita eikä sitä, että monet vammaiset saattoivat myös kokea ja vastaanottaa yhteiskunnan sosiaali- ja koulutuspoliittiset toimenpiteet (työlaitokset, sairaalat, parantolat ja erityiskoulut) tervetulleena asiana tai ainakin määrittää omaehtoisesti niiden kautta rakentuvaa uutta arkitodellisuutta. Tämä puoli jää nyt jokseenkin käsittelemättä. Lopputuloksena syntyy vaikutelma, että ihmiset olivat yhteiskunnallisten järjestelyjen edessä voimattomia.

Vammaisiin kohdistuneilla sosiaali- ja koulutuspoliittisilla toimenpiteillä on oma historiansa ja historioilla on todelliset, materiaaliset ja symboliset vaikutuksensa. Kun Borsay ei mielestäni edes yritä yhdistää työssään rinnakkaisten ja vastakkaisten tulkintojen mahdollisuuksia, jää myös hänen tutkimuksensa yhteiskuntakriittisyys turhan ulkokohtaiseksi. Borsayn tutkimus on puutteistaan huolimatta tärkeä avaus uudemmalle kriittiselle vammaishistorian tutkimukselle, jossa vammaisuuden historiaa lähestytään yhteiskunnallisten rakenteiden ja muutosten kautta. Parhaimmillaan kriittinen lähestymistapa voikin avata historian tutkijoille uusia näkökulmia vanhoihin lähteisiin ja auttaa tutkijoita kiinnittämään tarkempaa huomiota itsestäänselvyksiin. Siksi kriittisen vammaistutkimuksen ei tarvitse välttämättä merkitä loitontumista empiirisestä tutkimusotteesta. Empiirisen tutkimuksen ei myöskään pidä hylätä kokonaan kriittisen suuntauksen tarjoamia teoreettisia ajatusmalleja ja mahdollisuuksia. Tutkimuksessani se merkitsee huomion kiinnittämistä vaihtoehtoihin lähteisiin ja niiden saattamista keskinäiseen vuoropuheluun kriittisen ajattelun kanssa.

Suomessa kriittisen vammaistutkimuksen näkökulmia on alettu soveltaa tutkimuksissa vasta 2000-luvulla. Esimerkkejä näistä sovelluksista ovat muiden muassa Asko Suikkasen ”Vammaisuuden kysymys ja Michael Oliverin tulkintatapa” (1999), Antti Teittisen *Miten tutkia vammaisuutta yhteiskunnallisena ilmiönä* (2000),

Hanna Väätäisen *Rumbasta rampaan* (2003) ja Simo Vehmaksen *Vammaisuus – Johdatus historiaan, teoriaan ja etiikkaan* (2005) sekä Marjo-Riitta Reinikaisen *Vammaisuuden sukupuolittavat ja sortavat diskurssit* (2007). Historian- ja perintetutkimuksen alueella kriittinen vammaistutkimus on vasta alullaan.

2.1.2 YMMÄRTÄVÄ JA TULKITSEVA LÄHESTYMISTAPA

Suomessa ja muissa Pohjoismaissa vammaisiin kohdistuva historian tutkimus on nojautunut perinteisesti ymmärtävään, hermeneuttiseen lähestymistapaan. Historiaa on tarkasteltu sellaisena kuin se on näyttäytynyt lähteiden valossa ja vältetty tietoisesti omien asenteiden ja mielipiteiden esiin tuomista. Se ei tarkoita, että nämä tutkimukset olisivat viattomampia kuin kriittisen koulukunnan tuottama tutkimus. Kukaan tutkija ei tarkastele menneisyyttä täysin viattomana. Tutkijan lähtökohdat ja tavoitteet vaikuttavat aina saatuihin tuloksiin empiirisimmissäkin tutkimuksissa.

Suomessa vammaisuutta käsiteltiin historian tutkimuksessa pitkään lähinnä laajemman köyhyystutkimuksen osana, ei ilmiönä sinällään. Tästä tutkimuskirjallisuudesta on hyvänä esimerkkinä Veikko Piiraisen klassikotutkimus *Kylänkierralta kunnalliskotiin* (1958). Vasta 1980-luvulla esiin nousseet uudet kysymykset käynnistivät laajemman keskustelun vammaisuudesta omana historian tutkimuksen osa-alueenaan. Alan tärkeänä pioneerinä ja lähtölaukauksena tälle suunnanmuutokselle pidetään Paula Määtäen teosta *Vammaiset – suuri vähemmistö* (1981). Seuraavat kokonaisuudet aiheesta ilmestyivät vasta vuosikymmen myöhemmin 1990-luvulla. Tällöin syntyi Suomeen myös uusi tutkijasukupolvi, joka asetti vammaishistorian uudeksi tavoitteeksi ymmärtää vammaisuutta yhteiskunnallisena kokonaisilmiönä. Tälle lähtökohdalle perustuvat myös Tuula Vuolteen väitöskirjatutkimus *Paikallista hyväntekeväisyydestä valtion asiaksi* (1993), Hannu Mähösen lisensiaattityö *Hyväntekeväisyysyhdistyksistä edunvalvontajärjestöiksi* (1994) sekä Minna Harjulan käsitehistoriallinen väitöskirja *Vaillinaisuudella vaivatut* (1996).

Näistä tutkimuksista työni kannalta hedelmällisimmäksi vertailukohteeksi on sittemmin osoittautunut viimeksi mainittu Minna Harjulan väitöskirjatutkimus. Harjula ei tarkastele vammaisuuden käsitteellistymistä suomalaisessa huoltokeskustelussa vain ihmisten ulkoisten ja heistä riippumattomien tekijöiden kautta. Tutkimuksen kohteena ovat ihmiset, jotka määrittelevät itse omia asenteitaan ja kokemuksiaan vammaisuudesta. Koska Harjulan lähtökohtana ovat viranomaisten ja eri asiantuntijaryhmien eivätkä vammaisten itsensä käymät keskustelut, tutkimus paikantuu lähtökohtaisesti Borsayn kritisoimiin viranomaiskeskeisiin aineistoihin ja tutkimusperinteeseen.

Harjula analysoi työssään vammaisuuteen liitettyjä merkityksiä suomalaisessa huoltokeskustelussa 1800-luvun lopulta 1930-luvun lopulle. Eri asiantuntijaryh-

mien – kuten lääkärien ja opettajien – käymiä keskusteluja analysoimalla Harjula on päätenyt siihen, että vammaisia pidettiin joko köyhinä, kehityskelpoisina, parannettavina, uhkina tai uhreina tilanteen ja määrittelijän mukaan. Harjula ei kuitenkaan ota tutkijana kantaa siihen, olivatko vammaisista esitetyt tulkinnat oikeita tai vääriä. Hän pyrkii pikemminkin ymmärtämään sitä, miten ja miksi vammaisiin kohdistuvia huoltokeskusteluja käytiin juuri tietyllä tavalla tiettyyn aikaan. Harjulan mukaan yhteiskunnan eri tahoilla – kirkolla, koulu- ja oikeuslaitoksella, sairaan- ja köyhäinhoidolla sekä lastensuojelulla – oli kullakin omat intressinsä vammaiskysymyksessä. Yhteistä näille kaikille instituutioille ja niitä edustaneille ammattiryhmille oli se, että heillä oli asiantuntijuutensa nojalla valta määrittellä vammaisuuden rajoja – terveyttä, sairautta, älykkyyttä, työkyvyttömyyttä tai yli- ja epänormaaliutta ja epänormaaliutta. (Harjula 1996, 18–19.)

Hermeneuttiselle tutkimusotteelle on ollut keskeistä tulkintojen tekeminen ja tutkimuskohteen syvälinen inhimillinen ymmärtäminen. Vammaishistorian hermeneuttinen tutkimus on jäänyt niin Suomessa kuin kansainvälisestikin ajatellen lähes poikkeuksetta vammaisten hyväksi toimineiden ihmisten ja instituutioiden ymmärtämiseksi. Näin myös niiden antama kuva vammaisten historiasta jää varsin kapeaksi. Vammaiset harvoin näyttäytyvät näissä tutkimuksissa aktiivisina toimijoina, joilla olisi omaa tahtoa ja kykyä toimia itsensä ja yhteisönsä hyväksi. Monet viime vuosikymmeninä ilmestyneet vammaisten omaelämäkerrat ja arkistoihin taltioidut elämänhistorialliset aineistot eivät kuitenkaan vastaa käsitystä passiivisesta olemassaolosta ja toiminnan kohteina olemisesta. Ne kertovat ihmisistä, jotka ovat olleet täynnä särmää ja voimaa, onpa heihin kohdistunut minkälaisia syrjiviä käytäntöjä hyvänsä. Vammaisten omaelämäkertoihin ja elämänhistoriallisiin aineistoihin perustuva akateeminen tutkimus on pysynyt toistaiseksi suhteellisen näkymättömissä. Tämä onkin selkeä puute, vaikka myös näiden aineistojen käyttöön tulee suhtautua yhtä tarkkaavasti ja kriittisesti kuin kaikkiin muihin tutkimusaineistoihin.

Toinen ongelma viime vuosikymmenien vammaisten historiaa käsittelevissä tutkimuksissa on niiden tulkintojen pelkistävyys. Kun vammaisia on tarkasteltu yhtenä suhteellisen homogeenisena ryhmänä, jolla on oletettu olevan jotenkin yhdenmukaiset tarpeet ja käsitykset itsestään, stereotypiat ovat alkaneet ohjata tulkintaa. Halu purkaa näiden mielikuvien synnyttämiä stereotyyppioita on myös yksi tutkimukseni keskeisiä tavoitteita. Tutkimuksessani se merkitsee huomion kohdistamista vain yhden vammaisryhmän olemassaoloa ilmentävien erityispiirteiden pikkutarkkaan havainnointiin ja niiden suhteuttamista laajempaan yhteiskuntahistorialliseen kontekstiin.

Tutkimustani jäsentää kriittisen ja ymmärtävän lähestymistavan pohjalta rakentuva tulkitseva lähestymistapa. Lähdän siitä, että ymmärtävä lähestymistapa näkyy yleensä myös tulkinnallisessa tutkimuksessa. Samoin tulkinnallisen lähestymistavan lähtökohta on se kriittisenkin tutkimuksen perusoletus, että kaikki havainnot

ovat lähtökohdiltaan teoriapitoisia ja tutkijan tekemiä havaintoja ohjaavat tieteelliset ja henkilökohtaiset ennakkokäsitykset. Tällöin myös tutkijasta tulee näkyvämmän osa tutkimuksensa kohdetta ja tutkittavaa maailmaa. (Ketola et al. 1999, 23–24; Fingerroos & Haanpää 2006, 36–38; Mikkola 2009, 45–49.)

Tutkimusprosessini kulkua ja työskentelytapoja ohjaavat myös Hans-Georg Gadamerin (1999; 2004) hermeneuttista filosofiaa koskevat ajatukset, jotka ovat saaneet viime vuosina runsaasti huomiota historian-, kulttuurin- ja kirjallisuuden-tutkijoiden piirissä. Yksinkertaisimmillaan Gadamerin kehittelemässä filosofiassa on kysymys ymmärtämiseen kasvamisesta. Gadamer ja monet hänen ajatuksistaan innostuneet nykytutkijat puhuvat myös hermeneuttisesta kehästä. Gadamer tarkoittaa sillä, että jokainen uusi aineistojen lukukerta vie lähemmäs aineistojen yleistä, mahdollista mieltä, avaa aineistoja yhä enemmän ja samalla syventää tutkijan itseyttä. Maarit Leskelä-Kärki onkin huomauttanut osuvasti, ettei hermeneuttinen tutkimusote ole gadamerilaisessa mielessä niinkään kielen ymmärtämistä, vaan kielen välittämän maailman kokemuksen ymmärtämistä (Leskelä-Kärki 2006, 79–80).

Kokemus onkin lähteenä ja tutkimuskohteena varsin haastava. Tutkittavien elämäkokemusten tavoittaminen täsmälleen sellaisina, kuin he ovat ne kokeneet, ei ole mahdollista. Tämä ei johdu niinkään siitä, ettei tutkija voisi ymmärtää tutkittaviaan. Ihmisillä vain on taipumus kokea elettyä elämää eri tavoin eri elämänvaiheissa ja -tilanteissa. Kokemukset ovat muuttuvia, niin kuin elämä itsessäänkin, ja eri elämäntilanteissa kohdatut elämisen haasteet muokkaavat jatkuvasti uudelleen käsityksiä itsestämme ja rakentavat erilaisia kilpailevia todellisuuksia jonkin kulttuurin jäsenenä eletystä elämästä. (Alasuutari 1989, 73–76; Launis & Tikka 2009, 7.)

Ulla-Maija Peltonen on esittänyt kokemusten liittyvän olennaisena osana muistin, muistamisen ja kerronnan kontekstiin. Muisti säiliöi kokemuksia, mutta kuten Peltonen toteaa ja itsekkin ajattelen, kokemisen muistamiseen ja kertomiseen liittyy aina tulkinta. Muisteltaessa ei niinkään kerrota todellisuudesta, vaan tuotetaan koetun todellisuuden tulkintoja. Tällöin avainkysymykseksi muodostuu, kenen kokemuksia, kenen muistamista, kenen tietoa ja traditioita viime kädessä koetaamme historiallisissa aineistoissa. Kenen oma kokemus on tutkimuksen kohteena: tutkijan vai kertojan oma kokemus vai toisen kerrottu kokemus? (U-M Peltonen 2009, 11–13.)

Myös historiallisen tapahtuman ja kokemuksen väliseen tulkintaan liittyy monia haasteita. Menneisyydessä eletty ja koetut tapahtumat voidaan harvoin sellaisinaan selittää nykyisyyden käsittein. Tutkija ei voi suoraan omasta kontekstistaan päätellä, mitä esimerkiksi jotkin tietyt 1800-luvun tapahtumat merkitsivät aikalaisille itselleen heidän omassa paikallisessa kontekstissaan. Toisaalta tutkijan ei myöskään tarvitse pelätä tulkintoja. Peltonen on huomauttanut, että juuri lähteet ovat osa menneisyyden ajatusmaailmoja ja diskursseja, joita on hedelmällistä lukea osana historiallisia konteksteja (U-M Peltonen 2009, 11).

Tulkinnallisen tutkimusotteen tueksi olen hakenut apuneuvoja erityisesti uudemmassa mikrohistoriasta. Uudemmallalla mikrohistorialla tarkoitetaan nykyisin 1970- ja 1980-luvuilla historian tutkimukseen syntynyttä suuntausta, jossa lähteiden tulkintamistapa on tärkeämpää kuin niiden määrä. Matti Peltonen on tiivistänyt tämän mikrohistoriallisen tutkimusstrategian alan klassikoita käsittelevässä artikkelikokoomateoksessaan (1999) kolmeen avainsanaan, jotka ilmentävät erilaisia lähestymistapoja siitä, miten mikro- ja makrotason tutkimusprosessit liittyvät toisiinsa. Nämä avainsanat ovat johtolanka, miniatyyri ja marginaali. Ensin mainittu johtolanka on alkuaan italialaisen historioitsijan Carlo Ginzburgin kehittäämä lähestymistapa. Sen keskeinen ajatus on, että tutkimus etenee pienistä yksityiskohdista, ”johtolangoista”, suurempiin kokonaisuuksiin ja kehityslinjoin. Ginzburgin kehittäessä tutkimusmetodissa on ollut keskeistä myös tutkimusprosessin näkyväksi tekeminen. Näin lukijalle on annettu mahdollisuus osallistua alusta alkaen tutkimusprosessiin ja päätellä samalla itse tutkijan tekemiä havaintoja ja uskottavuutta. Johtolankamethodi onkin enemmän kuvausta siitä, mitä tutkimusta tehtäessä tapahtuu, kuin ohjeita siitä, mitä tutkimusta tehtäessä pitäisi tehdä. (M Peltonen 1999, 41, 52, 104–106; ks. myös Ginzburg 1976/2007.)

Carlo Ginzburgin ohella italialaisen mikrohistorian alalta on 1980-luvulla nousut yleiseen tietoisuuteen toinenkin keskeinen tutkija. Ginzburgin jalanjäljissä myös Giovanni Levi on hyödyntänyt oivallisesti johtolankametodia. Teoksessaan *Aineeton perintö – Manaajapappi ja talonpoikaisyhteisö 1600-luvun Italiassa* Levi rinnastaa mielenkiintoisella tavalla arkistotutkimuksen antropologiseen kenttätutkimukseen. Leville arkistoissa vietetyt päivät, kuukaudet ja vuodet ovat olleet kuin istumista Santenan keskusaukealla kuuntelemassa, mitä eri perheissä tapahtuu. Yhteen kootut paikallisuutiset, syntymä- ja kuolintapaukset, avioliitot, kaupanteot, rikastumiset ja köyhtymiset, suhteet lääninherroihin, tapot ja haavoittumiset, läpi kulkevat armeijat, hirmumyrskyt ja kadot luovat hänen mieleensä vähitellen taustan henkilöille ja tapahtumille. Erilaisten hajanaisten asiakirjojen ja dokumenttien avulla Levi kokoaa tiedonmurusia yhteen ja rakentaa lopulta elävän kuvan Santenan kylän 1600-luvun talonpoikaisyhteisöstä, sukulaissuhteista, maakaupoista ja valtapeleistä. (Levi 1992, 60.)

Saksalaissyntyisen kirjallisuudentutkijan Walter Benjaminin (1892–1940) kehittäämä miniatyyrinen malli puolestaan lähtee siitä, että jotakin ilmiötä voidaan tarkastella jonkin laajemman todellisuuden miniatyyrinä. Benjaminille sellainen ilmiö olivat Pariisin 1800-luvun kauppakujat. Ne edustivat kuvaa koko varhaisesta teollisesta maailmasta ja sen kulttuurista. Benjaminin ansioksi voidaankin lukea mikrohistoriaan omaksuttu pienennetyt mittakaavan käsite. Sen lähtökohtana on tutkimuksen tietoinen supistaminen johonkin rajattuun kohteeseen, jonka avulla yritetään saada uudenlaista tietoa johonkin laajempaan ilmiöön ns. mikroskooppisen tarkastelun kautta. (M Peltonen 1999, 83.)

Kolmannen mikrohistoriallisen tutkimusstrategian ns. marginaaliajatuksen mikro- ja makrotason yhteenliittymisen metodologisia ratkaisuja on mahdollista seurata ranskalaisen Michel De Certeau'n (1925–1986) kehittämän teorian mukaan. Tässä tutkimusstrategiassa marginaalinen ilmiö edustaa ikään kuin puhtaaksi viljeltyä jotain paljon laajempaa kenttää. (M Peltonen 1999, 109.) Certeau'n kehittämässä marginaaliajatuksessa on monia yhtymäkohtia uudempaan vammais-historialliseen tutkimukseen. Myös sen lähtökohtiin on sisällynyt ajatus siitä, että yhden marginaali-ilmiön – kuten vammaisryhmän – kautta voidaan tarkastella koko yhteiskuntaa ja tehdä siitä yleisemmän tason johtopäätöksiä.

Matti Peltosen esittelemät johtolanka, miniatyyri ja marginaali ovat omaperäisiä tapoja tarkastella mikroskooppisesti laajempia makrotason historiallisia ilmiöitä. Ne rinnastuvat läheisesti myös Pierre Noran esittämiin semioottisempiin jäljen, ikonin ja symbolin käsitteisiin. Myös nämä avainsanat ovat monella tavalla mikrohistoriallista tutkimusstrategiaa havainnollistavia. Näistä konkreettisoin on jälki. Se muistuttaa fyysisenä objektina jonkin ilmiön laajemmasta olemassaolosta. Jäljelle jäänyt osa edustaa aiempaa kokonaisuutta. Ikonissa taas on kyse tyylielystä tai rajoitetusta samankaltaisuudesta. Ikoni jäljittelee edustamansa ilmiön keskeisiä ominaisuuksia. Symbolilla puolestaan ei ole välttämättä mitään suhdetta edustamaansa ilmiöön. Suhde on syntynyt historiallisesti kulttuurisena sopimuksena neuvotteluprosessin myötä (M Peltonen 1999, 105.)

Kaikki edellä esitetyt strategiset lähtökohdat ovat sovellettavissa tutkimukseeni. Pysin hyödyntämään niitä metodisina työkaluina silloin, kun tarkasteluni kohteena ovat mikro- ja makrotasojen prosessien keskinäiset yhteydet ja dialogisuus.

2.2 KERRONTAYHTEISÖ TUTKIMUSNÄKÖKULMANA

Näkövammaisten ja näkövammaistyön historiaa eri puolilta valottavaa akateemista tutkimusta, opinnäytetöitä ja historiateoksia on ilmestynyt viime vuosikymmeninä paljon. Kaikilla niillä on omat lähtökohtansa ja päämääränsä sen mukaan, millainen suhde niiden kirjoittajilla on ollut aiheeseen. Monia tutkimuksia tarvitaankin, jotta monitahoiselle tutkimuskohteelle tehtäisiin oikeutta. Tutkimukset ovat liittyneet sokeainkoulujen historiaan (Moilanen 2006; Värilä 2003; Huuskonen 2000; Tsokkinen 1984), näkövammaisten ammattikoulujen ja perinteisten ammattialojen historiaan (Petäjäjärvi 2007; Purhonen 2007; Pelvas 1997; Keravuori 1992; Vartio 1987), näkövammaisjärjestöjen historiaan (Kuotola 1988; Vartio 1988), näkövammaisten kirjastolaitoksen historiaan (Keravuori 1990) ja näkövammaisten kuntoutuksen ja sosiaaliturvan historiaan (Kuotola 1976; Kuotola 1988).

Jotkut näistä tutkimuksista ovat luonteeltaan laajoja historiallisia yleisesityksiä. Joissakin taas keskitytään luettelomaisesti yhteisön kannalta historiallisesti tärkeisiin tapahtumiin ja vuosilukuihin. Joukossa on myös tutkimuksia, joissa hal-

litsevana piirteenä on henkilö-, asia- tai ammatilähtöinen näkökulma. Jotkin ovat selvästi luokiteltavissa historiikkeiksi. Näitä akateemisia tutkimuksia ja historiateoksia täydentävät lisäksi lukuisat muistelmaj- ja perinnejulkaisut. Näissä teoksissa näkövammaiset tarkastelevat itse omaa suhdettaan yhteisöön henkilökohtaisten kertomusten, elämänhistoriallisten kokemusten ja suullisen perinteen pohjalta.

Tutkimukseni lähtökohdat ovat toisenlaiset. Tutkimusnäkökulmani on kerrontayhteisö, jonka ymmärrettävyyttä jäsentää sekä termin jälkiosa yhteisö että alkuosa kerronta. Jälkimmäiselle termille on olemassa monenlaisia klassisesta sosiologiasta ja antropologiasta johdettuja määritelmiä (Lehtonen 1990, 15–20), mutta hahmotan sen tässä lähtökohtaisesti sosiaalisten suhteiden vuorovaikutusverkostoksi.

Sekä yhteiskuntatieteissä että historian- ja kulttuurintutkimuksessa on oltu pitkään kiinnostuneita siitä, millaisia suhteita yksilöillä on toisiinsa, sekä siitä, miten nämä suhteet toimivat asioiden hoitumista edistävinä vaikuttimina ja sosiaalista elämää muovaavina ja rakentavina tekijöinä. Jouko Nurmiaisen mukaan verkosto onkin tarjonnut käsitteenä kolmannen vaihtoehdon sosiaalisten suhteiden määrittelymiseksi. Nurmiainen kuitenkin huomauttaa, että verkosto on käsitteenä moniselitteinen ja sitä sovelletaan tutkimuksissa erilaisiin käyttötarkoituksiin sen mukaan, ajatellaanko verkostoissa olevan kyse 1) metaforasta, 2) metodista vai 3) teoriasta. Tulkinnallisia epäselvyyksiä saattaa ilmetä myös silloin, kun aletaan pohtia, ovatko nämä näkemykset keskenään ristiriidassa. (Nurmiainen 2000.)

Tulkitsen metaforisen lähestymistavan korostavan sitä, että sosiaalisia suhteita voidaan näyttää toteen vain kuvaannollisella tasolla. Verkostoja metodinaan soveltava tutkija taas lähtee siitä, että tutkittavat toimijat pystyvät nimeämään ja kertomaan, millaisia sosiaalisia suhteita heillä on tai on ollut keskenään, samoin kuin siitä, että suhteet tulevat esille lähteissä. Verkostoteoria sen sijaan pyrkii kuvaamaan yhteiskuntaa verkostoksi tai ainakin verkoston käsitteillä sekä tutkimaan sitä, miten verkostosuhteet rakentuvat ja toimivat. Tätä lähtökohtaa sovelletaan yleensä myös monissa valtasuhdeteorioissa sekä sosiaalisen pääoman teorioissa. (Nurmiainen 2000; ks. myös Nieminen 2006, 193–194.)

Termillä kerronta puolestaan viitataan yhteisön dynamiikkaan. Tutkimuksessani se tarkoittaa huomion kiinnittämistä siihen, että yhteisön jäsenenä oleminen on jotakin muuta kuin passiivista tai tiedostamatonta kuulumista johonkin satunnaiseen ihmisjoukkoon. Siten määrittelen kerrontayhteisön sellaiseksi yhteisöksi, joka tuottaa itsestään mielikuvia ja merkityksiä. Nämä merkitykset ovat tulkittavissa 1) tarinoista, joita yhteisöstä kerrotaan, 2) muistoista, jotka liittyvät nykyhetken menneisyyteen ja 3) assosiaatioista, jotka rakentavat käsityksiä meistä ja muista. (Vrt. Hall 1999, 46–48.)

Tähän liittyen olen hahmottanut aineistoistani kolme kerrontayhteisön tasoa. Nämä ovat 1) kirjoittava keskusteluyhteisö, 2) muistiyhteisö ja 3) näkövammaisten yhteisö. Tarkastelen niitä kutakin seuraavaksi omissa alaluvuissaan.

2.2.1 KIRJOITAVA KESKUSTELUYHTEISÖ

Kirsti Salmi-Niklander on määritellyt väitöskirjassaan *Itsekasvatusta ja kapinaa* (2004, 19) kirjoittavan keskusteluyhteisön sellaiseksi yhteisöksi, jonka keskusteluista tuotetaan kirjallisia dokumentteja. Tutkimus on avannut samalla monia uusia kiinnostavia näkökulmia folkloristiseen tutkimukseen tuomalla perinteisten suullis-kirjallisten aineistojen rinnalle käsinkirjoitetut lehdet ja nostamalla yhteisötutkimuksen keskipisteeseen lukevan ja kirjoittavan ihmisen.

Salmi-Niklanderin väitöskirjatutkimus sijoittuu Carlo Ginzburgin ja Giovanni Levin edustamaan uudempaan mikrohistorialliseen suuntaukseen, jota hän on täydentänyt Brian Stockin ja Robert Darntonin lukemisen ja kirjoittamisen mikrohistoriaa koskevilla ajatuksilla (Salmi-Niklander 2004, 51–59). Esikuviansa tapaan Salmi-Niklander on jäljittänyt aineistoistaan johtolankoja Karkkilan työläisnuorten ajattelutavoista ja itsetietoisuuden heräämisestä 1900-luvun alkuvuosikymmenien Suomessa. Valitut työskentelytavat ja käsikirjoituskulttuurin erilaisiin muotoihin tutustuminen ovat auttaneet häntä ymmärtämään monien käsinkirjoitettujen lehtien merkityksiä paikallisyhteisössä sekä hahmottamaan uudella tavalla 1900-luvun alun Suomen kommunikaatioverkostoja (Salmi-Niklander 2004, 88). Tutkimus osoittaaakin, kuinka radikaalilla tavalla luku- ja kirjoitustaidon yleistyminen monipuolisti Karkkilassa paikallisyhteisöjen kommunikaatiojärjestelmiä ja horjutti paikallisyhteisöjen perinteisiä valtarakenteita. (Salmi-Niklander 2004, 429, 444–449.)

Suomen näkövammaisten kirjallinen kulttuuri oli pitkään pelkästään suullisen tiedon ja ääneen lukemisen varassa. Vasta huomion kiinnittyminen sokeainopetukseen ja Brailleen pistekirjoitusjärjestelmän luomat mahdollisuudet 1800-luvun lopulla merkitsivät näkövammaisille suullis-kirjallisen kulttuurin murrosta ja samalla osallisuutta moderniin kansalaisuuteen.

Sokeainkoulujen perustamisella Helsinkiin ja Kuopioon 1860- ja 1870-luvuilla oli tässä prosessissa suuri merkitys. Varsinainen suullis-kirjallisen kulttuurin murros koettiin kuitenkin vasta 1890-luvulla, kun pistekirjoitusta opittiin hyödyntämään käytännöllisissä yhteyksissä. Tällöin syntyivät myös maamme ensimmäiset käsinkirjoitetut pistelehdet *Tomten* ja *Peikko*. Ne olivat Helsingin sokeainkoulun toverikunnan toimittamia konventtilehtiä. (Vartio 1988, 331.)

Suomessa käsinkirjoitettujen lehtien samoin kuin käsikirjoituskulttuurin kulta-aikaa olivat 1800-luku ja osittain 1900-luvun alkuvuosikymmenet (Salmi-Niklander 2004, 42, 103–104). Vanhoja käsinkirjoitettuja *Tomteneita* tai *Peikkoja* ei valitettavasti ole säilynyt jälkipolvien arvioitaviksi, mutta arvatenkin ne ovat olleet vielä kirjalliselta sisällöltään suhteellisen vaatimattomia. Ehkä ne ovat sisältäneet oman aikansa koululaishuumoria, uutisparodiaa sisäoppilaitoselämän arjesta ja erilaisia tiedonantoja. Niillä on ollut oma tärkeä merkityksensä näkövammaisten suullisen ja kirjallisen ilmaisutradition murrosvaiheessa 1800-luvun lopulla. Näiden käsinkirjoitettujen konventtilehtien muodostama varhainen kirjallinen piiri oli näin nä-

kövammaisten yhteisön ensimmäinen sukupolvi, joka kykeni käyttämään pistekirjoitusta yhteisöllisen luovan ilmaisuuden ja tiedonlevityksen välineenä.

Käsinkirjoitettujen konventtilehtien tekoon osallistuneista nuorista, joihin pa- laan myöhemmin, tuli sittemmin tunnettuja yhteisössään muistakin yhteyksistä. Kirjallinen yhteisö toimi heille eräänlaisena itsekasvatuksen välineenä ja ponnah- duslautana yhteiskunnalliselle osallistumiselle. He olivat myöhemmin aikuisina perustamassa ensimmäisiä näkövammaisyhdistyksiä Suomeen ja luomassa *Sokeain Airutta* ja muita sokeainlehtiä yhdistysten jäsenlehdiksi ja äänitorveksi sokeain asi- oille. Näiden lehtien avulla on mahdollista tarkentaa kuvaa siitä, millaisia keskus- telijoita ja kirjoittajia varhaisen kirjallisen yhteisön nuorista kehittyi myöhemmällä iällä, miten he hyödynsivät omia sokeainlehtiään kirjallisessa itseilmaisussaan ja miten he sijoittuvat tekijöinä, vastaanottajina ja tiedon levittäjinä oman aikakau- tensa laajempaan kirjalliseen kenttään.

Kirjoittamisen, lukemisen ja julkaisemisen historia on ollut viime vuosikymme- ninä monien historioitsijoiden, kirjallisuuden tutkijoiden ja folkloristien mielenkiin- non kohteena. Tästä tutkimuskirjallisuudesta on esimerkkinä edellä mainittu Kirsti Salmi-Niklanderin väitöskirja. Siinä ei hyödynnetä käsinkirjoitettuja lehtiä vain his- toriallisena lähteenä, vaan tutkimuksessa käsitellään myös tekstien tuottamisproses- sia historiallisena tapahtumana. Salmi-Niklander vie lukijansa käsinkirjoitettujen lehtien ja kollektiivisen kirjoittamisen historiallisille juurille 1600- ja 1700-lukujen Englantiin ja Ranskaan ja rakentaa sieltä käsin kiinnostavan historiallisen jatku- mon nykypäivään läpi aateliston salonkikulttuurien, kansanomaisten poliittisten vastarintaliikkeiden ja joukkojärjestöjen esiinnousun. Kaikki nämä historialliset prosessit ja niihin liittyvät kulttuuri-ilmiöt Salmi-Niklander punoo yhteen ja suun- taa sen jälkeen analyttisen katseensa Suomen 1900-luvun alun suullis-kirjallisen kulttuurin tutkimukseen. (Salmi-Niklander 2004, 88–103.)

Vaikka kirjoittamisen, lukemisen ja julkaisemisen historia ei ole työssäni olen- nainen teoreettinen tai metodologinen lähtökohta, hyödynnän kirjoittamisen histo- rian näkökulmia siltä osin kun ne auttavat hahmottamaan maamme ensimmäisten pistekirjoitustaitoisten sukupolvien kirjallista toimintaa ja kirjallisten verkostojen syntyedellytyksiä. Voidaan esimerkiksi sanoa, että pistekirjoitusjärjestelmän keksiminen Ranskassa 1820-luvulla ja suullis-kirjallisen kulttuurin murros Suomessa 1800-luvun lopulla olivat kaksi historiallista edellytystä, jotka tekivät näkövam- maisten varhaisen kirjallisen toiminnan mahdolliseksi. Pistekirjoitusjärjestelmän ansiosta näkövammaiset pääsivät vähitellen osallisiksi samasta painetusta kirjal- lisuudesta kuin muukin suomalainen rahvas. Samalla he saivat käyttöönsä näke- vien kirjoitusta korvaavan merkkijärjestelmän ja siihen tarvittavat kirjoitusväli- neet. Teknillinen murros toi kirjallisen kulttuurin näkövammaisten ulottuville ja loi uudenlaiset edellytykset rakentaa ja ylläpitää lähiyhteisöä laajempia sosiaalisia verkostoja kirjeenvaihdon ja omien pistelehtien avulla.

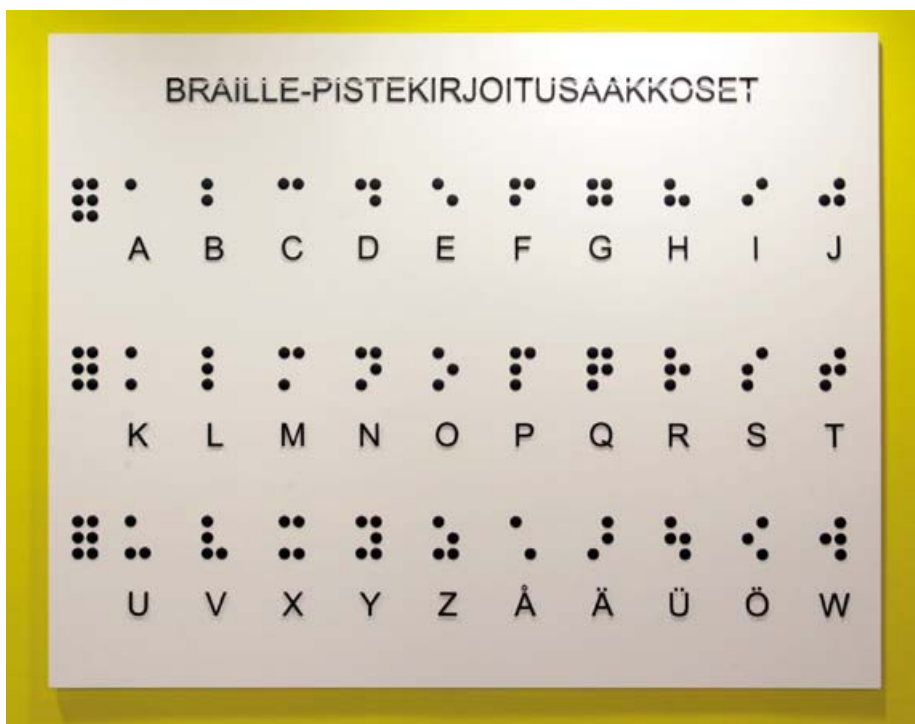

Figure 1: Louis Brailleen kehittämässä kuuden pisteen kohokirjoitusjärjestelmässä aakkoset ja välimerkit olivat valmiina vuonna 1825. Kuvassa pistekirjoitusaakkoset havainnollistettuna Näkövammaisten palvelu- ja toimintakeskus liriksen 3.krs pääaulan käytävän seinässä. – Kuvaaja Sakari Kiuru, Näkövammaismuseon kuva-arkisto.

Maamme ensimmäiset pistelehdet syntyivät kansallisena ilmiönä tavallisten käsin kirjoitettujen lehtien tapaan kansanopetuksen luomalle perustalle. Myöhemmin näkövammaisten pisteluku- ja kirjoitustaidon karttuessa omien lehtien asema ja merkitys kasvoivat arjen ja arkijulkisuuden käsittelemien huolenaiheiden välittäjinä ja määrittelijöinä. Suomen kirjallinen kenttä sanoma- ja aikakauslehtineen tarjosivat monenlaisia esikuvia, joiden taustalla vaikuttivat julkaisijoina ja kustantajina erilaiset julkisuusinstituutiot, kuten kirkko, koululaitos, kulttuuri-instituutiot, yhdistykset, seurakunnat ja erilaiset liikkeet. Kansalaisten lukutaidon yleistyminen 1800-luvun lopulla avasivat kokonaan uudenlaiset mahdollisuudet tiedonvälitykselle ja lehtien julkaisemiselle puhumattakaan aatteiden ja ideologioiden levittämisestä. Näin lehtien julkaisemiseen liittyi tietoisuus siitä, että kirjoitusten avulla taisteltiin viime kädessä kansalaisten sieluista aatteellisella ja ideologisella kentällä. (Haapala 1986, 298; Nieminen 2006.)

Tämä oli myös Alexis de Tocquevillen (2006, 507) esittämien ajatusten taustalla hänen pohtiessaan teoksessa *Demokratia Amerikassa* yhdistysten ja sanomalehtien keskinäistä suhdetta. Tocquevillen mukaan sanomalehdet synnyttivät yhdistyksiä ja

yhdistykset sanomalehtiä, mikä näyttää pitävän paikkaansa myös näkövammaisten perustamien ensimmäisten omien yhdistysten ja lehtien kohdalla. Tällaisen riippuvuussuhteen tarkasteleminen voi avata samalla kiinnostavia näkökulmia yhdistystoiminnan historiaan suhteessa erilaisten ideologisten ”ismien”, kuten yksilön vapautta ja vastuuta omasta elämästään korostaneen liberalismiin, ihmisystävyyden nimissä heikompien elämän kohottamiseen pyrkineen filantropian, luonnollisen vallinnan ajatuksen yhteiskunnan kehitykseen sijoittaneen sosiaalidarvinismin, työväen luokkatietoisuutta synnyttäneen sosialismin sekä valtiollisten uudistusten kautta yhtenäistä kansakuntaa rakentaneen sosiaalireformismin, syntyhistoriaan. Tässä mielessä suomalainen kirjallinen kenttä ja niiden taustalla vaikuttaneet yhteisöt olivat mukana rakentamassa uudenlaista yhteiskunnallista ja maailmankuvallista todellisuutta viime vuosisadan alussa (Haapala 1986, 298; Jaakkola 1994, 91–97; Urponen 1994, 174; Harjula 1996, 20; Salmi-Niklander 2004).

Jos aatteet ja ideologia otetaan huomioon yhtenä keskeisenä elementtinä näkövammaisten ensimmäisten järjestäytyneiden sukupolvien tuottamien kirjallisten aineistojen analysoinnissa, voidaan saada kiinnostavaa uutta tietoa esille paitsi siitä, miten sokeainyhdistykset ja -lehdet sijoittuvat aikansa aatteelliseen ja poliittiseen yhdistyskenttään, myös siitä, millaisia käsityksiä sokeainyhdistyksiin kuuluneilla oli omasta aatteellisuudestaan ja poliittisuudestaan. Kuinka sokeainyhdistykset ja lehdet sopeutettiin tai sopeutuivat valtajulkisuuden rakenteisiin? Olen kiinnostunut myös siitä, miten yhteisön jäsenet käyttivät hyväkseen kirjallisia verkostoja yksilöllisen ja julkisen toimintansa, tiedonlevityksen ja vaikuttamisen kanavina. Mielenkiintoni suuntautuu erityisesti *Sokeain Airut* -lehteen, joka perustettiin vuonna 1912 Suomen Sokeain Liiton jäsenlehdiksi, mutta josta kehittyi pian ainoana valtakunnallisena pistekirjoituslehtenä koko maan sokeiden ja sokeainyhdistysten yhteinen äänenkannattaja. Käytän jatkossa *Sokeain Airuen* lukijoista ja kirjoittajista myös nimitystä kirjoittaja- ja lukijayhteisö silloin, kun tarkasteluni painottuu selvästi lehden toimintaympäristöön.

2.2.2 MUISTIYHTEISÖ

Myös muistiyhteisön käsite on tutkimuksessani keskeinen. Sen määrittäminen on sikäli ongelmallista, etteivät yhteisöt sinänsä muista, tunne tai koe mitään. Muistiyhteisöksi kasvetaan vasta yhteisön jäsenten sisäisen vuoropuhelun ja muistelu-prosessien avulla tai esimerkiksi instituutioiden organisoiman perinteen kautta. Siten määrittelen muistiyhteisön tässä vain lähtökohtaisesti sellaiseksi yhteisöksi, jossa ihmiset jakavat jonkin tietyn historiaikäisyyden tai -tietoisuuden itsestään ja vaalivat sitä yhteisenä kulttuuriperintönä sisäpiiriin ehdoin.

Muistiyhteisöt ovat olleet kulttuurin- ja perinteitutkijoiden keskeisiä mielenkiinnon kohteita. Muistiyhteisöjä on tarkasteltu myös perinneyhteisöinä, mitä il-

mentävät hyvin eri instituutioiden ja muistiorganisaatioiden, kuten museoiden, perinnearkistojen ja kansalaisjärjestöjen organisoimat perinnekeruuhankkeet. Ne ovat rakentaneet puitteet yhteisöjä koskeville menneisyyden muistoille, mutta niiden avulla on myös tuotettu yhteisöille menneisyys. Muistelua on tuotettu niin suullisesti kuin kirjallisestikin elämäkertahaastatteluin, teemakirjoituksin ja kirjoituskilpailuin. Kerättyjen aineistojen pohjalta on julkaistu sekä tieteellistä tutkimusta ja opinnäytetöitä että paikallishistoriikkeja ja kaunokirjallisuutta. Samalla ne ovat tehneet näkyväksi, että vanha 1800-luvulta periytyvä kuva suomalaisesta kansanperinteestä on muutakin kuin kalevalamittaista runoutta ja esineellistä talonpoikaiskulttuuria.

Myös näkövammaisten yhteisöä koskevaa perinnettä on kerätty ja taltioitu viime vuosikymmeninä runsaasti. Keruutoiminta käynnistyi aluksi yksittäisten kerääjien omana harrastustoimintana, mutta se laajeni 1970-luvun lopulla organisoituneeksi perinteenkeruuksi. Lähtölaukaus oli Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kansanrunousarkiston ja Sokeain Keskusliiton yhteistyönä vuonna 1978 toteutettu näkövammaisperinteen kilpakeruu (SA 10/1978). Sen toteuttamistapaan liittyvät esikuvat tulivat kansanrunousarkiston organisoimista aikaisemmista kilpakeruista eri instituutioiden ja organisaatioiden kanssa. Kansanrunousarkiston kiinnostus etnohistorialliseen muistitietoon oli herännyt jo 1900-luvun alkuvuosikymmenillä, mutta se sai uutta puhtia 1960-luvulla. Tämän uuden vaiheen käynnisti vuoden 1918 muistitiedonkeruu, josta ei kuitenkaan julkaistu koskaan antologiaa aihepiiriin arkaluontoisuuden vuoksi (U-M Peltonen 1996, 65). Ensimmäinen antologia antoi vielä odottaa jätkäperinteen keruuta. Sen muistomerkkinä syntyi sittemmin Urpo Vennon, Pekka Laaksosen ja Timo Holmbergin toimittama antologia ”*Jätkät sen kun porskuttaa*”. Näiden keruuhankkeiden innoittamana myös muut osakulttuurin ilmentymät saivat pian huomiota. Kiinnostuksen piiriin pääsivät muiden muassa rakennusperinne, parantolaperinne, postilaisperinne, korsuperinne, suutarien ja räätälien perinne ja mustalaisperinne sekä myöhemmin monet muut erikoiset ilmiöt, kuten näkövammaisperinne. (Laaksonen & Saarinen 2004; ks. myös Pöysä 2006, 224.)

Eri arkistoihin taltioidut etnohistorialliset muistitietoaineistot ovat avanneet tutkijoille monia uusia tutkimusmahdollisuuksia. Samalla ne ovat ohjanneet tutkijoita niin Suomessa kuin kansainvälisestikin metodologiseen keskusteluun muistitiedon tutkimuksen (engl. *oral history*) asemasta ja paikasta monitieteisesti. Näiden keskustelujen tuloksena on myös ilmestynyt parin viime vuosikymmenen aikana monia kiinnostavia monografioita ja artikkelikokoelmia, joissa eri tieteenaloja edustavat tutkijat lähestyvät muistitiedon metodisia kysymyksiä monitieteisesti. Perusluke-
miston asemaan on sittemmin noussut Robert Perksin ja Alistair Thomsonin (1998) toimittama artikkelikookomateos *The Oral History Reader*. Teoksen esikuvalliset jäljet ovat nähtävissä myös suomalaisten perinteen-, historian- ja kulttuurintutkijoiden julkaisemassa artikkelikokoelmassa *Muistitietotutkimus – metodologi-*

sia kysymyksiä (2006). Artikkelien kirjoittajat edustavat teoksessa seitsemää eri oppialaa: folkloristiikkaa, etnologiaa, kirjallisuudentutkimusta, poliittista historiaa, sosiaalishistoriaa, Suomen historiaa ja uskontotiedettä. Muistitietotutkimuksen metodologiset kysymykset yhdistävät kaikkia teoksen kirjoittajia ja tarjoavat heille lähtökohdan soveltaa oman oppialansa käsitteistöä muistitiedon tutkimuksen laajaan kenttään.

Muistitietotutkimus – metodologisia kysymyksiä -artikkelikokoelman kirjoituksia yhdistävänä avaintekstinä on kansainvälisesti arvostetun italialaisen muistitiedon ja kirjallisuudentutkijan Alessandro Portellin artikkeli ”What makes oral history different? Artikkelin julkaistiin ensimmäisen kerran vuonna 1979 alkukielellä ”Sulla specificità della storia orale” milanolaisessa *Primo maggio* -lehdessä, mutta kuten artikkelikokoelman toimittajat esipuheessaan korostavat, se on edelleen 2000-luvulla ajankohtainen (2006, 20). Portelli on innoittanut monia tutkijoita niin Suomessa kuin kansainvälisestikin pohtimaan muistitiedon erityisyyttä sekä tutkimuksen lähteenä että kohteena. Hänen keskeisin muistitietoa koskeva oivaluksensa voidaan tiivistää ajatukseen, että muistitieto kertoo enemmän tapahtumille annetuista merkityksistä kuin itse tapahtumista. Tästä taas on seurannut, että muistitietoa lähteenään käyttävät tutkijat ovat alkaneet keskittyä viime vuosikymmeninä tutkimuksissaan selkeämmin näiden merkitysten analysoimiseen kuin jonkin oletetun historiallisen totuuden tavoittamiseen.

Kysymykset siitä, mitä yhteisöt muistavat ja miten ne muistamaansa tulkitsevat, liittyvät olennaisella tavalla uudempaan muistitietotutkimukseen. Kysymykset ovat keskeisiä myös omassa tutkimuksessani ja määrittävät aineistojeni lukutapaa. Olen kiinnostunut erityisesti historiallisen ja kollektiivisen muistin käsitteistä muistiyhteisöä rakentavina, kokoavina ja ilmentävinä käsitteinä.

Monet nykytutkijat näkevät historiallisen muistin yhdistyvän oleellisesti muistin politiikkaan. Sillä tarkoitetaan menneisyyden tapahtumien järjestämistä oman ajattelun ja nykyhetken edun mukaisiksi. Lähtökohtana on muistin ja muistelun samoin kuin unohtamisenkin kiinnittyminen kerronnan kontekstiin. Muistaminen ja unohtaminen ovat mukana kaikissa todellisuuden tulkinnoissa luoden myös pohjaa niille todellisuuden representaatioille, joita välitetään tuleville sukupolville kertomalla ja vaikenemalla. (U-M Peltonen 2003, 13.)

Historiaan ankkuroitua muistin politiikka tulee yleensä vastaan myös niissä rakennuksissa, valokuvissa, asiakirjoissa, lehtiartikkeleissa, esineissä ja muistelmissa, joita kansat ja paikalliset yhteisöt ovat tuottaneet ja säilyttäneet (Fingerroos & Peltonen 2006, 8). Tätä suhdetta voidaan kuvata myös käsitteiden virallinen ja epävirallinen kulttuuri avulla. Epävirallinen kulttuuri ilmenee yleensä niissä perinteen ja folkloren tuottamistavoissa, sanavalinnoissa, kielikuvissa ja yleensäkin retorisisa kerronnan keinoissa, joilla asettaudutaan virallista kulttuuria vastaan. (U-M Peltonen 1996, 20–21.) Tässä asetelmassa voidaan nähdä myös vähemmistökulttuurien

edustajien epäily sellaista historiankirjoitusta kohtaan, joka yrittää unohtaa toisaalta yksilön kokemuksen ja toisaalta vähemmistön kollektiivisen muistin. Muistiyhteisöt voivat näin rakentaa omaa tulkintaa historiasta ja välittää sukupolvelta toiselle tietoa siitä, miten historiaa ja perinnettä käytetään yhteisöllisen identiteetin argumenttina. (U-M Peltonen 1996, 31–37; ks. myös Kalela 2006, 67–69; Korkiakangas 2006, 127–128; Portelli 2006, 55.)

Arkistoihin ja museoihin kerätty ja taltioitu kulttuuriperintö on vain pieni osa kaikesta siitä, mitä on joskus menneisyydessä ollut olemassa. Historiantutkimuksen ulottumattomiin jää paljon sellaista perinneaineistoa ja folklorea, jota ei ole pidetty aikanaan arvokkaana säilyttää, mutta jonka kautta on kuitenkin aikanaan kommentoitu ajan virtauksia. Toisaalta suhteellisen pienikin aineisto saattaa joskus riittää historian ja kulttuuristen ajattelumallien näkyväksi tekemiseen, kuten monet mikro- ja mentaliteetihistorioitsijat ovat osoittaneet. Tämä kuitenkin edellyttää, että tutkijalla on käytettävissään myös muuta relevanttia aineistoa, jonka avulla tiedonmurut on mahdollista saattaa oikeisiin asiayhteyksiin. (M Peltonen 2006, 145–171; ks. myös Le Goff 1992.)

Suomalaisessa folkloristisessa keskustelussa on lähdetty siitä, että perinne ja muistitieto ovat erottamaton osa toisiaan (U-M Peltonen 2006, 101). Folkloristeja on myös arvosteltu siitä, että perinnettä käytetään joskus omavaltaisesti tuotaessa historiaa esille nykyhetken kannalta elävästi ja innoittavasti (ks. myös Salmi-Niklander 2006, 36). Toisaalta kritiikkiä on myös helppo ymmärtää, kun tiedetään miten paljon kulttuurin- ja perinteentutkijat ovat olleet rakentamassa kansallisia identiteettejä. Tätä aihepiiriä ovat käsitelleet kiinnostavasti myös Benedict Anderson klassikotutkimuksissaan *Imagined Communities* (1982) ja Stuart Hall (1999) identiteettiä koskevissa tutkimuksissaan. Molempien tutkijoiden kiinnostuksen kohteena ovat olleet kansakuntien ja nationalismien rakentumiseen liittyvät utooppiset ja kuvitteelliset elementit sekä yhteisöön kuulumisen muodot ja sisällöt. En pidä tätä kuitenkaan työssäni historiallisena painolastina, vaan pikemminkin tärkeänä muistutuksena siitä, kuinka vaikutusvaltainen asema perinteellä voi olla identiteettien muokkaajana. On myös huomattava, etteivät tutkijat ole keksineet perinnettä omasta päästään. He ovat tuoneet esille vain sen, mikä on jo ollut joskus olemassa osana jonkin yhteisön kulttuurista omaleimaisuutta.

Myös näkövammaisten muistiyhteisön tuottamalle historialliselle perinteelle on olemassa ainakin kaksi lähdettä: toisaalta yhteisöllisten juhlien, tapahtumien ja merkkipäivien yhteydessä tuotettu julkinen ja virallinen perinneaineisto ja toisaalta yksityiset muistelmat. Molempien lähdeaineistojen avulla on mahdollista tarkastella yhteisön kollektiivisia historian käsityksiä itsestään. Juhlien yhteydessä tuotettu julkinen ja virallinen perinneaineisto luo etäisyyttä yksityisiin ja yksilöllisiin kokemuksiin fiktiivisen kerronnan (esim. myyttien) ja rituaalien kautta. Ne kertovat yhteisössä vallinneista säännöistä ja normeista, jotka jokaisen yhteisön

jäsenen on pitänyt omaksua pystyäkseen toimimaan yhteisössään. Ne ovat perinteenä toisella tavalla osa laajemman ryhmän historiaa kuin yksityiset muistelmat. Yksityiset muistelmat perustuvat yleensä henkilökohtaisille intresseille ja niihin sisältyy usein tietynlainen historiakriittisyys sekä historiallisen ”totuuden” välittäminen niille, jotka eivät ole tapahtumia kokeneet. (U-M Peltonen 1996, 23–31; Salmi-Niklander 2004, 16.)

Perinteentutkija tarkastelee muistia yleensä kokemuksesta puhumisen tai kertomisen näkökulmasta. Ulla-Maija Peltonen onkin esittänyt osuvasti, ettei oleellista niinkään ole kysyä sitä, mitä yksilöt tai yhteisöt muistavat, vaan miksi jotkin tietyt historialliset tapahtumat tai kokemukset nousevat kerronnan kohteiksi tietyllä tavalla tiettyyn aikaan. Oleellista on kysyä, mikä on se aikakauden poliittinen ja kulttuurinen viitekehys, jonka läpi muistot suodattuvat? (U-M Peltonen 1996, 23–30.)

Historialliseen muistiin liittyy yleensä myös kollektiivisen representaation käsite. Perinteentutkijat puhuvat myös kollektiivitradiitiosta, jolla tarkoitetaan yhteisön yleisesti tuntemaa ja hyväksymää perinnettä. Se yhdistyy myös ranskalaisen sosiologin Maurice Halbwachsin 1920–1940-lukujen välillä kehittämää kollektiivisen muistin käsitteeseen. Halbwach oli kiinnostunut erityisesti kollektiivisen ja yksilöllisen muistin välisistä suhteista. Suomessa Halbwachsin ajatuksia on hyödyntänyt tutkimuksissaan erityisesti Pirjo Korkiakangas. Hän on osoittanut, ettei yksityinen omaelämäkerrallinen muistelman ole täysin vapaa yhteisön kollektiivitradiitiosta. Kulttuurinen sosialisatio sitoo yksilöt monin eri tavoin yhteisöön ja kulttuurisiin ilmaisutapoihin. Siksi myös omaelämäkerralliset muistot koostuvat kulttuurisesti määrittyvistä ja kulttuurin jäsenille yhteisistä periodeista, joista rakennetaan kronologisesti etenevä kertomus ja sovitetaan se kunkin muisteluhetken tarpeisiin. (Korakiakangas 1996, 29; ks. myös Korakiakangas 2006, 126–127.)

Perinne- ja muistitietoaineistoja käyttävä tutkija törmää usein tutkimuksensa alkumetreillä erilaisiin ajallisiin ja yhteiskunnallisiin konteksteihin pohiessaan perinteen jatkuvuutta ja kasautumista sukupolvisiksi kerrostumiksi. Tässä mielessä ajalliset ja yhteiskunnalliset kontekstit kietoutuvat olennaisella tavalla sukupolven käsitteeseen, mutta myös sukupolven käsitteen avulla voidaan avata ajallisia ja yhteiskunnallisia konteksteja. Näkövammaisten muistiyhteisön tuottamassa historiallisessa perinteessä sukupolven käsite tulee vastaan monissa eri yhteyksissä, mutta selkeimmin se ehkä näyttäytyy sokeainkouluja koskevassa kerronnassa. Tarkasteltaessa pitkää ajanjaksoa voidaan esimerkiksi havaita, että sotien jälkeen syntyneiden kertojasukupolvien näkökulma sokeainlaitoksiin on erilainen kuin niitä edeltävillä varhemmilla sukupolvilla. Sokeainkoulut näyttäytyvät monissa omaelämäkerrallisissa muistelmassa pelottavana siirtymäriittinä lapsuuden ja aikuisuuden välissä, mutta suurempi ongelma kuin riitistä suoriutuminen näyttää sittenkin olleen oman paikan löytyminen maailmassa. Monet kertojat ovat antaneet merkityksiä koulukokemuksilleen paljolti juuri sen perusteella, millaisena elämä näyttäytyi heille

ennen sokeainkoulua ja toisaalta sokeainkoulun jälkeen. Tällaisen elämänkaari-ajattelun kautta voidaan myös hahmottaa esille sellaisia kerronnallisia siirtymiä, jossa uusi sukupolvi tuo jotakin uutta ja omintakeista, ehkä jopa kokonaan vastakaista kertomusainesta yhteisölliseen kerrontaan. Tutkimuksessani yksi tällainen kiinnostava ajallinen murros paikantuu sotien jälkeen syntyneiden sukupolvien 1960- ja 1970-luvuilla käynnistämään keskusteluun. Sokeainkouluja alettiin tällöin pitää kriittisimmissä kannanotoissa jo historiallisena jäänteenä ja ne nähtiin vammaisten laitoksiin sulkemisena. Koettiin sokeainkoulut myös 1800-luvun lopun ja 1900-luvun alkuvuosikymmenien kerrontakontekstissa laitoksiin eristämisenä, on asia johon pyrin löytämään vastauksia.

2.2.3 NÄKÖVAMMAISTEN YHTEISÖ

Historiallisesti ajatellen laajemman näkövammaisten yhteisön synty kiinnittyy sokeainkouluyhteisöjen perustamiseen, mutta kuten Heikki Lehtonen (1990) on perinpohjaisessa yhteisöä käsittelevässä tutkimuksessaan osoittanut, on yhteisön käsite varsin monitulkintainen ja moniin suuntiin avautuva. Lehtonen tuo esiin monia klassisen sosiologian ja antropologian piiristä johdettuja käsitteitä, joista symbolisen yhteisyyden käsite on kiinnostava. Lehtosen mukaan symbolinen yhteisyys ei noudata toiminnallisten yhteisöjen rajoja, vaan se voi yhdistää kokemuksellisesti hyvinkin epämääräisiä ihmisryhmiä. Symbolinen yhteisyys voi olla alkuperältään myös historiallista ja kulttuurista, jolloin se on syntynyt ihmisten välisissä vuoro-vaikutustilanteissa ja käytänteissä. (Lehtonen 1990, 27.)

Symbolinen yhteisyys voi rakentua myös kielen ja sanojen historiallisten merkitysyhteyksien kautta. Tutkimuksessani tällaista symbolista yhteisyyttä ilmentää sokea-sana. *Nykysuomen etymologisen sanakirjan* mukaan sanalla on vastineita kaikissa itämerensuomalaisissa kielissä, esimerkiksi karjalassa *sokie*, lyydissä ja vepsässä *soked*, vatjassa *sõkõa*, virossa *sõge* ja liivissä *so'gdõ*. Sana on rakenteeltaan johdos ja sen kantasanaksi on esitetty likaa, rikkaa tai roskaa merkitsevä *soka*. Suomen kielessä sana on esiintynyt ainakin 1500-luvulta, Agricolan ajoista lähtien. (Häkkinen 2004, 1175.)

Kielellisen merkitysjärjestelmän kautta näkövammaisten yhteisön voi hahmottaa laajentuvan paikallistasolta koko maailmanlaajuiseksi sokeiden yhteisöksi, mutta samalla se myös pitää näin tarkasteltuna sisällään niin menneet kuin tulevatkin sokeiden yhteisöt. Etymologiset kuvaukset lika, rikka tai roska sokea-sanan merkityshistorian yhteydessä ovat sellaisia yleismaailmallisia määreitä, jotka eivät ole sidoksissa ajallisiin, maantieteellisiin tai edes kulttuurisiin rajoihin. Tällaiset kuvaukset eivät kuitenkaan kerro vielä mitään siitä kokemuksellisesta todellisuudesta, jossa näkövammaiset ihmiset ovat historian eri tilanteissa kohdanneet kulttuurisis-

sa järjestelmissään yhteiskunnan ja sosiaalisen ympäristön näkökyvylle asettamat haasteet. Tässä kontekstissa näkövammaisten symbolisen yhteisyyden kysymys muuttuu jo huomattavasti pulmallisemmaksi eikä siihen vastaaminen ole välttämättä mahdollista edes laajan empiirisen aineiston pohjalta. On vain tyydyttävä yleisesti toteamaan, että symboliseen yhteisyyteen voi sisältyä monenlaisia kuvitteellisia ja sopimuksenvaraisia elementtejä yhteisön luonteesta ja rakenteesta.

Näkövammaisia on määritelty Suomessa aikakaudesta ja määritteliöistä riippuen aistivalliseksi, sokeiksi, pimeiksi, vähänäköisiksi, näkövikaisiksi ja näkövammaisiksi (SAKL 2–3/1962, 36–38). Sokeuden kriteeriksi riitti 1800-luvun lopulla, ettei henkilö erottanut kahden metrin päähän tai häneltä puuttui kulkunäkö vierassa ympäristössä (SAKL 2/1898, 28). Sana näkövammainen on suhteellisen nuori termi. Se vakiintui suomen kieleen vasta 1970-luvulla tarkoittamaan samaa asiaa kuin sokea tai heikkonäköinen.

Vammaisuutta kuvaava terminologia on palvellut lähtökohtaisesti lainsäädäntöä. Termien luominen ja käyttö ovat olleet välttämättömiä edellytyksiä vammaisten kansalaisten saamiseksi yhtenäisen lainsäädännön piiriin. Se, missä määrin lainsäädäntö on sitten edistänyt vammaisten mukaan ottamista tai pois sulkemista yhteiskunnasta, on riippunut paljolti siitä, missä määrin vammaiset ovat päässeet itse vaikuttamaan lainsäädäntöön.

Vammaisten virallisen aseman määrittäminen Suomen lainsäädännössä ajoitui dramaattiseen murroskauteen, 1860-luvun lopun nälkävuosien ja vuoden 1918 kansalaissodan väliseen ajanjaksoon. Yhteiskunnan tukea tarvitsevat ihmisjoukot nähtiin vähitellen erillisinä ryhminä, joiden tuen ja avun tarvetta alettiin hahmottaa erilaiseksi. Kehitystä edelsi joukko erinäisiä lainsäädännöllisiä kokeiluja. On mainittava, että vuoden 1852 asetus vaivaisten holhouksesta oli ensimmäinen yhtenäinen sosiaalihuoltoa säätelevä laki, joka muutti vaivashoidon yhteiskunnan pakolliseksi tehtäväksi. Asetuksessa nimettiin ensimmäisen kerran yhteiskunnan velvollisuudet ja huollettavien oikeudet sekä määriteltiin yhteiskunnan apuun oikeutetut ryhmät. Köyhät ja hädänalaiset jaettiin asetuksessa viiteen luokkaan: 1) hourut ja mielettömät, 2) ruumiiltaan vialliset, vanhastuneet ja raajarikkoiset, jotka tarvitsivat muiden holhousta, 3) muut vanhat, kivulioiset eli ruumiinvialta vaivatut, 4) sellaiset, jotka kohdanneen kovan onnen tai taudin vuoksi olivat hetkellisesti avun tarpeessa ja 5) alle 16-vuotiaat turvattomat ja hoitoa tarvitsevat lapset. (Harjula 1996, 25; ks. myös Kuotola 1988, 27.)

Vuoden 1852 asetus oli sisällöltään väljä. Se oikeutti vanhukset, turvattomat lapset, vammaiset, sairaat ja ne työkykyiset, jotka eivät pystyneet itseään elättämään, saamaan apua. Sen sijaan vuoden 1879 vaivashoitoasetus kavensi vaivaisuuden käsitettä. Uusi säännös kattoi vuoden 1852 asetuksen monet kohdat, mutta jätti tilapäisapua tarvitsevat työkykyiset avun ulkopuolelle. Asetuksen mukaan heidän avustamisensa oli kunnille vapaaehtoista. Pakollinen apu rajattiin vain niihin

työkvyttömiin henkilöihin, jotka eivät omin voimin kyenneet tulemaan toimeen. (Harjula 1996, 25; ks. myös Kuotola 1988, 27–28, 46.)

Lainsäädännössä esiintyvät historialliset termit puhuvat omaa kieltään aika-kaudesta, merkitysyhteyksistä ja olosuhteista. Sana vaivainen kytkeytyi käsitteenä vielä 1800-luvulla vahvasti toimeentuloon ja köyhäinavun tarpeeseen. Minna Harjulan mukaan vaivaisuuden ja köyhyyden käsitteet alkoivat eriytyä toisistaan vasta 1800-luvun lopulla. Tällöin vaivashoidon piiriin alkoi hakeutua sellaisia avustettavia, jotka eivät sopineet vaivaisuuden kriteereihin. Uusien avun hakijoiden avun tarve ei aiheutunut heidän omasta vajavaisuudestaan vaan työttömyydestä tai muista heistä itsestään riippumattomista syistä. Samalla murros, joka vaivaisuhoon ja köyhäinhoidon asiakaskunnassa tapahtui, alkoi heijastua terminologiaan. Vaivainen-sanalla alettiin tarkoittaa ”viallista” köyhää erotuksena muista köyhäinavun tarvitsijoista. Sen perusta oli fyysinen tai psyykinen – joko aisteihin, ruumiiseen tai ymmärrykseen liittyvä – mutta sen vaikutukset ulottuivat laajemmalle. Harjulan mukaan kullekin yhteiskunnan nimeämälle vammaisryhmälle tuli järjestää vaivashoidon tarkastelijan johtosäännön (1893) mukaan heidän tarpeitaan vastaavaa huoltoa. Tällöin syntyivät kaupunkeihin vaivaistalojen rinnalle orpokodit, kunnan sairaalat, mielisairaalat ja työlaitokset. Myös aistiviallisten lasten (kuurojen, sokeiden ja tylsämielisten) erityiskoulujen asema valtiollisina kouluina vakiintui ja ne alettiin nähdä osana vaivaishuollon ja köyhäinhoidon ennaltaehkäisyä. (Harjula 1996, 11, 26–27.)

Suomeen 1800-luvun lopulla vaivaishuollon ja köyhäinhoidon tarpeisiin syntyneet erilaiset laitosinstituutiot ja huolto-organisaatiot kertovat kiinnostavasti paitsi modernista yhteiskunnasta, myös siitä, miksi näkövammaisten yhteisö on olemassa. Heikki Lehtosen (1990, 30) mukaan yhteisöjen syntyä koskevien vastausten löytäminen auttaa yleensä vastaamaan myös kysymykseen, mikä on yhteisö. Tarkastellessani myöhemmin aineistojeni käsittelyluvuissa tätä näkövammaisten yhteisöstä rakentuvaa kuvaa kertojieni ja tiedonantajieni näkökulmasta, käytän analyttisten otteiden lisäksi myös intuitiivista eläytymistä menneiden sukupolvien kokemuksiin, näkemyksiin ja elämäntilanteisiin (ks. myös Apo 2001, 37). Tämä ei kuitenkaan tarkoita täysin vaistonvaraista hyppäystä tuntemattomaan. Eläytymistäni ja tulkin-tojani ohjaa historiallinen tietoisuus menneiden aikakausien ja kulttuurien elämän ehdoista ja riippuvuussuhteista.

Mikä sitten on teoreettiselta lähtökohdaltaan näkövammaisten yhteisö? Jaan tässä työväenyhteisöjä tutkineen Pertti Haapalan (1986, 13) havainnon siitä, että yhteisöt muodostuvat neljänlaisista tekijöistä: ulkoisista, sisäisistä, objektiivisista ja subjektiivisista tekijöistä. Ulkoisilla tekijöillä tarkoitetaan niitä yhteisöä tai ryhmää kuvaavia ulkonaisia piirteitä, jotka erottavat sen muista ryhmistä ja yhteisöistä (näkövamma). Sisäiset tekijät taas viittaavat ryhmän rakenteisiin ja muihin tekijöihin, jotka määrittävät sen homogeenisuutta (ammattikunta). Tähän kytkeytyvät lähei-

sesti myös Haapalan nimeämät objektiiviset tekijät, joilla tarkoitetaan yhteiskunnan rakenteiden ja järjestelyjen kautta tapahtuvaa muodostumista yhteisöiksi ja ryhmiksi (valtion sokeainkoulut). Haapala kuitenkin korostaa, ettei ryhmien muodostumisessa ole koskaan kysymys pelkästään yhteiskunnan rakenteista, vaan myös elävistä ihmisistä (subjektiiviset tekijät), jotka kokevat ja määrittävät itse omaa suhdettaan yhteisöönsä ja sitä ylläpitäviin institutionaalisiin rakenteisiin (yhteisökerronta).

3. TUTKIMUSAINEISTOT

Suomessa näkövammaisten yhteisön historian ja kulttuuriperinnön tallentamisella sekä kokoelmien keruulla museotarkoituksiin on vahva historiallinen ja kansainvälinen tausta. Näkövammaismuseoita perustettiin jo 1900-luvun alussa Keski-Euroopan eri maissa sokeainkoulujen yhteyteen. Ne toimivat alkuun lähinnä yksittäisten historian harrastajien ylläpitäminä, mutta etenkin Ranskassa, Saksassa ja Ruotsissa museotoiminnasta tuli myöhemmin ammatillisesti ylläpidettyä toimintaa. (SA 5/1924; Benke & Roloff-Momin 1991; NvMuV, Tomtebodaskolans Blindmuseum 2000).

Myös Suomeen 1990-luvun alussa Näkövammaisten Keskusliiton yhteyteen perustetun Näkövammaismuseon esikuvat löytyvät Keski-Euroopasta ja Skandinaviasta (NvMuAD, museotoimikunnan pöytäkirjat 1990–1994). Museon kokoelmassa on sekä yksityishenkilöiltä että julkisyhteisöiltä lahjoituksena saatuja ja kerättyjä esineitä, valokuvia, asiakirjoja, äänitteitä ja kirjoja. Eri aikakausien esine- ja arkistokokoelmat liittyvät keskeisesti näkövammaisten opetuksen, ammattien, tiedonsaannin ja järjestötoiminnan historiaan. (Ks. myös www.nkl.fi/palvelut/museo.)

Tutkimusaineistoni pohjautuvat näihin kokoelmiin ja arkistolähteisiin. Esittelen seuraavissa luvuissa tutkimukseeni valikoidut aineistot, jotka koostuvat sokeainlehdistä ja muusta kirjallisesta aineistosta, kirjoitusväline- ja pistekirjakokoelmista sekä muistitiedosta. Niiden valikoitumiseen ovat vaikuttaneet tutkimukseni lähtökohdat ja kysymykset.

3.1 SOKEAINLEHDET JA MUU KIRJALLINEN AINEISTO

3.1.1 SOKEAIN AIRUT

Tutkimukseni lähtökohtana ovat *Sokeain Airut* -lehdet. Lehti perustettiin vuonna 1912 Suomen Sokeain Liiton jäsenlehdeksi, mutta siitä kehittyi pian ainoana valtakunnallisena pistekirjoituslehtenä koko maan sokeiden ja sokeainyhdistysten yhteinen äänenkannattaja.

Vuodesta 1912 vuoteen 1960 pelkästään pistekirjoituksella noin kerran kuukaudessa ilmestyneet *Sokeain Airut* -lehdet olivat pitkään vain muutamien harvojen pistelukutaitoisten tutkijoiden saavutettavissa. Vasta Näkövammaismuseon ja Museoviraston yhteistyönä 1990-luvulla käynnistynyt laaja pistelehtien litterointihanke on sittemmin tuonut aineistot suuren yleisön ulottuville. Näkevien kirjoitukselle käännetyt lehdet sisältävät yhteensä yli 5000 sivua laskettuna A4-printteinä erilaisia lehtikirjoituksia ja -artikkeleita sekä järjestöuutisia vuosikymmenien varrelta.

Folkloristille tällainen tutkimusaineisto on erityisen antoisa, koska pisteledet kantavat jo ulkoasussaan kulttuurisia merkityksiä kirjoittaja- ja lukijayhteisön luonteesta. Se kertoo lehden perustajien olleen yhteisönsä ensimmäinen pisteluku- ja -kirjoitustaitoinen sukupolvi, joka kykeni hyödyntämään kirjoitettua kieltä tiedonvälityksessä. Kun pistekirjoitus toimi pitkään myös lehden ainoana kirjallisen ilmaisun muotona, se määritti, ketkä pääsivät lehden lukijakuntaan. Lehden kirjoittaja- ja lukijayhteisö jäikin lähes viideksikymmeneksi vuodeksi suhteellisen pienen pistekirjoitustaitoisen piirin kirjalliseksi keskusteluyhteisöksi. Sen ulkopuolelle jäi muun muassa vielä monia aikuisiällä näkönsä menettäneitä, jotka eivät koulutuksen puutteesta tai muusta syystä oppineet hyödyntämään pistekirjoitusta. Heidän ajatuksistaan tai kokemuksistaan nämä aineistot eivät suoranaisesti kerro. Tämä lehtiaineisto sisältää koulutuksellisesti ja ammatillisesti suhteellisen rajatun homogeenisen yhteisön ja toisilleen usein jo lapsuudesta tuttujen ihmisten käymiä keskusteluja ja kokemusmaailmaa.

Sokein Airut -lehden julkaisumuoto on elänyt sadassa vuodessa yhteiskunnan muutoksen mukana. Se on heijastunut myös lehden levikkiin ja ilmiasuun. Lehden tilauskanta oli vielä vuosina 1912–1960 varsin vaatimaton näkövammaisten kokonaislukumäärään nähden. Lehden levikki oli alhaisimmillaan 1910-luvulla noin kuudessakymmenessä. Ylimmilläänkin se jäi alle neljänsadan. Vuoden 1901 tilastojen mukaan Suomessa oli 2 297 sokeaa ja vaikeasti heikkonäköistä. Vastaavasti vuoden 1934 tilastoissa näkövammaisten kokonaislukumäärä oli 2 684. (Kuotola 1988, 68; Harjula 1996, 58). Toisaalta ikäihmisten ja aikuisiällä vammautuneiden suuri lukumäärä ja puutteellinen pistelukutaito selittävät pisteletten ilmestyneen *Sokein Airuen* myöhempien vuosikymmenien tilastoja. Vertailun vuoksi on syytä mainita, että vuonna 2011 lehden tilaajamäärä oli 10 882. Suurin osa sai sen joko äänitteenä, printtilehtenä tai elektronisessa muodossa. Pisteletten tilaajia oli vain 261. (NA 22/2011).

Näkövammaismuseon arkistossa säilytettävät *Sokein Airut* -lehdet on sidottu vuosikerroiksi. Vanhaa lehtiaineistoa on myös julkaistu sekä museon kotisivuilla (www.nkl.fi/palvelut/museo) että vuodet 1912 – 2012 kattavana juhlaulkaisuna. Vanhimman pistelettiaineiston kohdalla sivunumeroinneissa esiintyy puutteellisuksia, mikä on aiheuttanut työni kannalta päänvaivaa lähdeviitteiden merkitsemisessä. Tutkimuksessani olen ratkaissut tämän ongelman siten, että käytän kaikissa *Sokein Airut* -lehtiä koskevissa viittauksissa pelkästään lehden ilmestymisnumeroa ja vuosilukua, jotka olen avannut lähdeluettelossa erittelemällä kirjoitusten otsikot.

Sokein Airuen rinnalla toimitettua ruotsinkielistä pistelettiä *Tidning för Finlands blindaa* ei ole ollut mahdollista ottaa mukaan tutkimukseen, koska näitä lehtiä ei ole saatavilla arkistoista.

3.1.2 MUUT SOKEAINLEHDET JA KIRJALLINEN AINEISTO

Sokeain Airut -lehtien antia olen täydentänyt tarpeen mukaan muilla sokeainlehdillä ja kirjallisella aineistolla.

Sokeain Airuen rinnalla ilmestyi vuosina 1911–1914 Tampereen Sokeain Yhdistyksen julkaisema *Sokeain Viesti*. Toisin kuin keskeislähteenä ollut lehtiaineisto *Sokeain Viesti* oli suunnattu näkeville lukijoille. Lehteä julkaistiin neljä numeroa, joista Näkövammaismuseon kokoelmissa on arkistoituna vuoden 1913 numero. Lehti on aikakautstyyppinen julkaisu, joka sisältää sokeutta käsittelevien asiakirjoitusten, runojen ja mietelmien ohella liikeyritysten mainoksia. Lehden vastaava toimittaja oli Tampereen Sokeain Yhdistyksen puheenjohtaja Vilho Räsänen. Hänen lisäksi lehteen kirjoitti monia muitakin tuttuja nimiä *Sokeain Airuen* palstoilta, muun muassa Fredrik von Zansen, Kustaa Reiman ja Väinö Haapasalo.

Edellä mainittujen sokeainlehtien rinnalla olen hyödyntänyt taustalukemisena myös vuodesta 1931 ilmestyneitä *Varjojen mailta* -lehtiä. Tämän lehden perustajat olivat näkövammaisten varhaisen kirjallisen piirin jäseniä. Toimituskuntaan kuuluivat muun muassa Anna Friman ja Fredrik von Zansen. Myöhemmin he saivat mukaansa myös Oskari Lehtivaaran. Kaunokirjallisen aikakauslehden tukijaksi perustettiin lisäksi Suomen Sokeain Kirjallisuusyhdistys, joka otti lehdet julkaistavakseen loppuvuodesta 1931. (Vartio 1988, 290–291.)

Varjojen mailta -lehdet toimivat kirjallisesti kyvykkäiden sokeiden hyväksi. Niiden avulla pyrittiin lisäämään sokeiden ansiomahdollisuuksia pienien julkaisupalkkioiden muodossa. Lehti oli suunnattu *Sokeain Viestin* tapaan suurelle yleisölle ja sitä myytiin pääasiassa irtopainoksina kaduilla, satamissa ja kahviloissa. Lehti ilmestyi 1930-luvulla 12 kertaa vuodessa. 1950-luvulla lehti muutti nimensä *Kajastukseksi*, millä nimellä se ilmestyy edelleenkin. (Vartio 1988, 290–291.)

Koska *Varjojen mailta* -lehdet muodostavat ajallisesti oman tutkimuksellisesti kiinnostavan kohteen ja koska niissä julkaistiin osittain samoja kirjoituksia kuin *Sokeain Airuessa*, olen rajannut lehdet varsinaisen analyysini ulkopuolelle. Niiden voidaan nähdä ilmentävän näkövammaisten varhaisen kirjallisen piirin toiminnan jatkuvuutta ja kirjalliseen kulttuuriin siirtymistä. Lehdet ovat toimineet 1930-luvulta lähtien rohkaisuna monille uusille kirjoittajasukupolville. Rohkeuden kasvun merkinä ovat monet näkövammaisten omaelämäkerrat ja kaunokirjalliset omakustanteet. Ero Vartio on koonnut näistä julkaisuista tarkemman listan artikkelikokoelmaan *Näkövammaisten ja näkövammaistyön historia* (1988, 290–291).

Lisäksi tutkimukseen on otettu mukaan *Sokeain Airut* -lehden omistajayhteisön Suomen Sokeain Liiton pöytäkirjat ja vuosikertomukset vuosilta 1907–1928. Näiden dokumenttien valintakriteerinäni on ollut se, että ne kertovat aikalaislähteinä siitä, millaisiin asioihin yhdistyksessä kulloinkin kiinnitettiin huomiota, millaisia ratkaisuja ei-toivottuihin ilmiöihin yritettiin löytää ja miten päämäärät sanelivat pöytäkirjoihin merkittyjen ehdotusten, mietintöjen ja päätösten painotuksia. Näin

niiden avulla voidaan täydentää myös *Sokeain Airuessa* julkaistujen kirjoitusten puutteita. Niiden pohjalta on mahdollista avartaa käsitystä näkövammaisten yhdistystoiminnan alkuaikojen tavoitteista ja päämääristä yhden yhdistyksen puitteissa ja siinä toimineiden ihmisten näkökulmasta.

Sokeainyhdistyksistä kirjoitetut paikallishistoriikit ja juhlaulkaisut täydentävät lähteideni ajankuvaa. Ne kertovat paitsi näkövammaisten järjestökentän kehityksestä 1800-luvun lopulta näihin päiviin myös siitä, millaista historiakuva yhdistyksistä on haluttu välittää lukijoille niiden ilmestymisajankohtana. Tutkimukseni kannalta kiinnostavaa luettavaa ovat olleet Suomen Sokeain Liiton 50-vuotishistoriikin (1957) lisäksi Tampereen Sokeain Yhdistyksen 50- ja 70-vuotishistoriikit (1959; 1979), Suomen Sokeain Hierojain Yhdistyksen 50-vuotisjuhlaulkaisu (1977) sekä Sokeain Ystävät -yhdistyksen 100-vuotishistoriikki (1987).

Käytän edellä mainittujen julkaisujen ohella lähteenä ja vertailuaineistona vuodesta 1892 ilmestynyttä aistivalliskoulujen opettajien äänenkannattajaa, *Suomen Aistivalliskoulujen Lehteä* (vuodesta 1931 *Kuurojen- ja sokeainkoulu*). Kyse on suhteellisen pienipainoksisesta, noin kerran kuukaudessa ilmestyneestä, rajatulle lukijakunnalle suunnatusta aistivallisopettajien ammattialan erikoislehdestä. Lehti on toiminut pääasiassa aistivallisopettajien sisäpiirin tiedotus- ja keskustelukanavana. Sen ensisijaisena tarkoituksena on ollut edistää aistivallisopettajien ammatillisia pyrkimyksiä (SAKL 1/1892).

Lehteen kirjoittivat 1800-luvun lopulla ja 1900-luvun alkuvuosikymmeninä etupäässä Kuopion sokeainkoulun johtajat Kosti Lyytikäinen ja G.A. Vuorela, Kuopion Vanhain sokeain työkoulun johtajatar Lydia Lyytikäinen (Wikman) sekä Helsingin sokeainkoulun johtajat Hanna Ingman ja Kyösti Sipilä. Kyösti Sipilä toimi myöhemmin 1920-luvulla myös lehden vastaavana toimittajana kuolemaansa saakka, vuoteen 1931. *Suomen Aistivalliskoulujen Lehti* kuvastaa sitä, miten sokeainopetuksesta käyty julkinen keskustelu rakentui vielä 1800-luvun lopulla ja 1900-luvun alkuvuosikymmeninä paljolti näiden muutamien henkilöiden asiantuntemuksen ja vaikutusvallan varaan. Tämän suhteellisen suppean kirjoittajajoukon työn kautta tiivistyi lehteen aikakauden silloinen pedagoginen tietämys. Siinä julkaistut kirjoitukset heijastavat laajemmin aistivallisopetuksessa tapahtunutta ammatillista kehitystä. Olen rajannut opettajien ammatilliseen identiteettiin liittyvät kysymykset tutkimukseni ulkopuolelle. Huomioni on lähinnä suuntautunut niihin ammatillista identiteettiä sivuaviin teemoihin, jotka tuovat esille näiden henkilöiden ajattelun ja toiminnan peruspiirteet sokeainopetuksen alalta.

3.2 ESINE- JA PISTEKIRJAKOKOELMAT

3.2.1 KIRJOITUSVÄLINEET JA KIRJOITTAMINEN

Tutkimusaineistoni ovat monessa suhteessa poikkeuksellisia ja niiden syntyhistoriaan ja tuottamisprosessiin liittyy tekijöitä, jotka sitovat ne osaksi näkövammaisten tiedonsaannin ja apuvälineiden historiaan. Tältä osin olen katsonut tarpeelliseksi tuoda esille kirjoittamiseen ja lukemiseen liittyviä välineitä, jotka auttavat ymmärtämään esineellisinä todisteina näkövammaisten suullis-kirjallisen kulttuurin murrosvaihetta Suomessa 1800-luvun lopulla ja 1900-luvun alkuvuosikymmeninä.

Näkövammaisten kirjoitusvälineitä käsitelleessä kansatieteellisessä proseminaariryössäni (2003) selvitin aikoinani, ettei kirjoitusvälineiden kehittämisessä 1800-luvulla ratkottu vain sitä, miten sokea voisi kirjoittaa itsensä tai muiden sokeiden luettavissa olevaa kirjoitusta, vaan myös sitä, miten kirjoitusta voitaisiin tuottaa näkevien luettavaksi. Sittenmin olen huomannut tutkimusprosessini edetessä, että kirjoitusvälineitä kehiteltiin alusta alkaen monenlaisiin käyttötarkoituksiin ja -tarkoituksiin, jotka eivät kuitenkaan koskeneet pistekirjoitusjärjestelmän rinnalle syntyneitä kilpailijoita, moonia ja relief-kirjoitusta. Näitä nykyisin jo maailmasta lähes kadonneita kohokirjoitusjärjestelmiä onnistuttiin tuottamaan 1800-luvulla ainoastaan painolevyjen avulla.

Näkövammaismuseon kirjoitusvälinekokoelmissa on useita erimallisia ja eri aikoina valmistettuja pistekirjoitustauluja. Kooltaan suurimmat taulut on tarkoitettu alun perin kirjojen jäljentämiseen. Näistä vanhimmat taulut ovat kaksirivisiä siannahkapohjaisia malleja. Niitä hankittiin Kirjoja Sokeille -yhdistykseen 1890-luvulla todennäköisesti kotimaisilta käsityömestareilta. Kun Kirjoja sokeille -yhdistys alkoi palkata myöhemmin vuodesta 1908 näkövammaisia kirjojen jäljentäjiä, siannahkapohjaiset taulut vaihtuivat ulkomailta hankittuihin metallipohjaisiin tauluihin. (Ks. myös Brander 1941, 8.)

Suomessa kaksirivisiä metallipohjaisia pistekirjoitustauluja on ollut käytössä kahdenlaisia. Malliltaan suuremman pistetaulun käyttötarkoitus oli samanlainen kuin siannahkatauluissa. Sitä käytettiin ensisijaisesti kirjojen jäljentämiseen. Sen sijaan pienemmät kaksiriviset metallipohjaiset pistekirjoitustaulut kehiteltiin alun perin pistekirjoituksen harjoitteluun. Ne ovat myös tulkintani mukaan iältään edellä kuvattuja malleja vanhempia. Vastaavanlaisia malleja oli käytössä monissa sokeainkoulussa eri puolilla Eurooppaa jo 1860-luvulla (Benke & Roloff-Momin 1991, 136). Suomeen kyseisiä pistekirjoitustauluja hankittiin todennäköisesti sokeainkoulujen perustamisen yhteydessä 1860- ja 1870-luvuilla.

Kokonaan toisenlaista pistekirjoitustaulujen mallia edustavat 1900-luvun alkupuolella käyttöön tulleet kolme-, kuusi-, seitsemän-, kahdeksan-, yhdeksän- ja kahdeksantoistariviset umpikehikolliset pistekirjoitustaulut (Benke & Roloff-Momin 1991, 34, 121). Pienimmät mallit oli tarkoitettu ensisijaisesti lyhyiden muistiinpa-

nojen tekemiseen. Vastaavasti kooltaan suuremmat mallit soveltuivat parhaiten kirjeiden ja kouluaineiden kirjoittamiseen. Suomessa näistä taulutyypeistä yhdeksänriviset pistetaulut tulivat muotiin sokeainkouluihin 1920-luvulla ja sotien jälkeen yleistyivät käytössä myös kahdeksantoistariviset pistetaulut. Kirjoituspistimien käytössä tai muodoissa sen sijaan ei tapahtunut 1900-luvulle siirryttäessä muutoksia. Niillä kirjoitettiin aivan kuten ennenkin peilikuvatekniikalla oikealta vasemmalle.

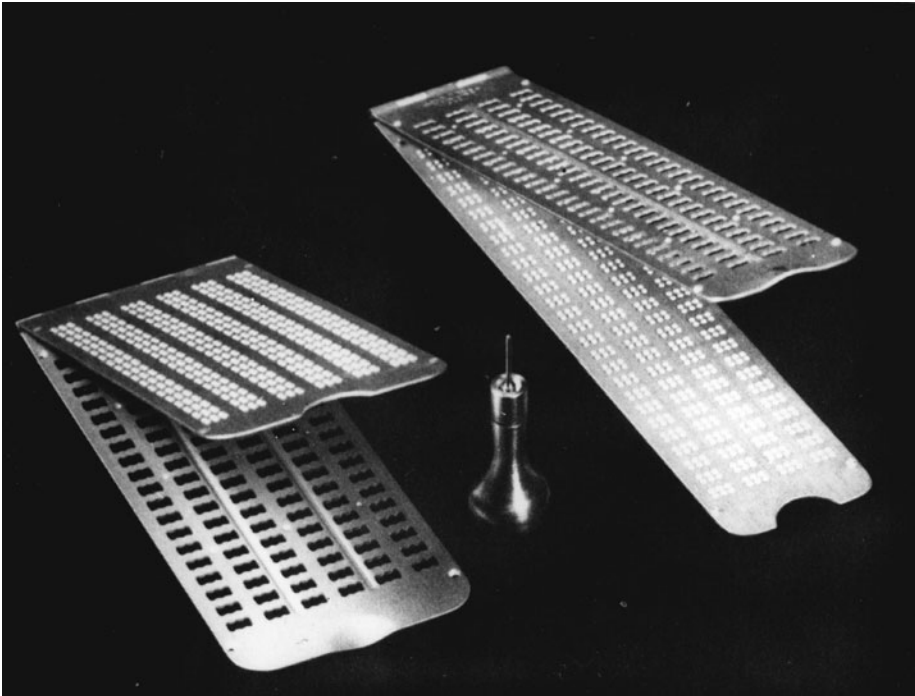

Figure 2: Pistekirjoitustauluja kehiteltiin 1800-luvun lopulla erilaisiin käyttötarkoituksiin. Pienimmät taulut olivat tarkoitettu lyhyiden muistiinpanojen tekemiseen, suurimmat kirjojen jäljentämiseen. – Näkövammamuseon kuva-arkisto.

Pistekirjoitustaulujen yleisyydestä ja levinneisyydestä Suomessa 1800-luvun lopulla ja 1900-luvun alkupuolella on saatavilla vähän kirjallisia dokumentteja. Ne harvat tiedonmurut, jotka ovat löydettävissä muun muassa museon inventaariokorteista ja muistitiedon avulla, antavat vain yleiskuvan pistekirjoitustaulujen käytöstä ja käyttäjistä. Tällaisesta dokumentista on hyvänä esimerkkinä vuonna 1911 syntyneen Kalervo Nurmen museolle lahjoittaman yhdeksänrivisen pistekirjoitustaulun mukana tullut saatekirje. Nurmi kirjoittaa saatekirjeessään seuraavaa:

Tämä yhdeksänrivinen berliniläinen pistelevytaulu tuli Helsingin sokeainkoululle ehkä 1924. Sen hinta oli 51 markkaa, jos sen olisi omaksi ostanut. Saattoi olla yksi tai kaksi poikaa, joilla varat sen sallivat. Joka tapauksessa

me saimme ne käyttöömmme, kun uskontotunnilla alettiin johtaja Sipilän aikana kirjoittamaan kristinoppia. Siitä palkaksi meille luvattiin tämä kirjoitustaulu. Johtaja Mustakallion aikana me saimme sitten nämä taulut, kun joukolla kävimme hänelle kertomassa lupauksesta, joka meille oli annettu. En muista oliko tyttöjä mukana johtajan luona, mutta kahden luokan pojat ainakin olivat. Lupaus koski ainakin kahta luokkaa, niin tyttöjä kuin poikiakin. Tällainen on tämän kirjoitustaulun historia. Tämä pistin (kynä) oli ainakin kaksikymmenluvulla käytössä Helsingin sokeainkoulussa. Ne olivat pääasiassa omatekoisia. Toivon, että tämä pistin saisi seurata tätä taulua. (NvMuE, kirjoitusvälinekokoelmat 1992, 11:0–00.)

Nurmen lahjoittama pistetaulu ja kirjoituspistin ovat nähtävissä museon perusnäyttelyssä. Paitsi itse esineet myös niiden mukana tullut saatekirje on tärkeä dokumentti. Se sisältää historiallisesti arvokasta kontekstietoa yhdeksänrivisten pistekirjoitustaulujen leviämisreitistä Suomeen. Kirjeessä mainittu Helsingin sokeainkoulun johtaja Kyösti Sipilä teki ainakin kaksi Eurooppaan suuntautunutta opintomatkaa 1900-luvun ensimmäisellä ja toisella kymmenellä. Tällöin hän tutustui muun muassa Berliinin, Wienin ja Pariisin sokeainkouluihin (Tsokkinen 1988, 208). Siten on mahdollista ja jopa oletettavaa, että Sipilä hankki yhdeksänriviisiä pistekirjoitustauluja Berliinistä Helsingin sokeainkoululle jo ennen 1920-lukua. Kun Sipilä toimi koulutyönsä ohella myös *Sokeain Airuen* päätoimittajana vuosina 1912–1927, koululle hankitut pistekirjoitustaulut ovat olleet ainakin teoriassa myös lehden toimituskunnan ja avustajien käytettävissä.

Käsin kirjoittaminen taululla ja pistimellä ei ollut enää 1910- ja 1920-luvuilla ainoa tapa tuottaa pistekirjoitusta, sillä kirjoitusta voitiin tuottaa myös mekaanisilla pistekirjoituskoneilla. Niiden kehittämissä pioneereja olivat etenkin saksalaiset. Berliinin Steglidzerin valtiollisen sokeaininstituutin johtaja Oskar Picht onnistui suunnittelemaan jo vuonna 1899 pistekirjoituskoneen, jonka vaikutus on nähtävissä monissa nykyisissäkin malleissa. Vastaavanlaisia pistekirjoituskoneita kehitelivät sittemmin myös tanskalaiset ja amerikkalaiset 1930-luvulta lähtien. (Benke & Roloff-Momin 1991, 37, 137; Harlio 2000, 81.)

Ensimmäiset tiedot Suomeen hankituista pistekirjoituskoneista ovat peräisin 1910-luvulta. Kyseessä on ollut todennäköisesti vain yksittäiskappale. Pistekirjoituskoneiden käyttö oli vielä harvinaista ennen 1930-lukua. Kirjoja Sokeille -yhdistykseen niitä ryhdyttiin hankkimaan käytännössä vasta 1930-luvun lopulla, kun yhdistys sai sosiaaliministeriöltä tarkoitukseen erillisen määrärahan. Yhdistys hankki tuolloin käyttöönsä edellä mainittuja saksalaisia Picht-merkkisiä pistekirjoituskoneita. (Keravuori 1990, 81–82.)

Näkövammaismuseon kirjoitusvälinekokoelmista löytyy edellä mainittujen pistekirjoituskoneiden lisäksi myös toisenlaisia kirjoituslaitteita. Ne on alun perin tarkoitettu apuvälineeksi näkevien kirjoitukseen. Nämä kokoelmat on luokiteltu

lyijykynäkirjoituslaitteisiin ja kirjoituskoneisiin. Ensin mainittuja lyijykynäkirjoituslaitteita on museon kokoelmissa kahden tyyppisiä. Molemmat ovat peräisin 1800-luvun lopulta. Neliön muotoinen puinen kirjoitustaulu muistuttaa erehdyttävästi kaksisivisiä pistekirjoitustauluja. Toisin kuin pistekirjoitustauluissa sen pohjalevyyn ei ole naputettu kuuden pisteen syvennyksiä ja lisäksi laitteen kirjoitusviivain on liikuteltavaa metallista kirjainsapluunaa lukuun ottamatta avoin. Toinen kirjoitustaulu taas on malliltaan suorakaiteen muotoinen kehikko. Tässä mallissa on kaksi erilaista vaakasuoraa kirjoitusviivainta, joista toisella voidaan kirjoittaa näkevien kirjoitusta ja toisella pistekirjoitusta. Pistekirjoitusviivaimen alla on urapinta ja viivainta voi tarvittaessa siirtää pykälän alaspäin. Alempi kirjoitusviivain taas on samantyyppinen kuin edellä kuvattu malli.

Tavallisten kirjoituskoneiden käytön voidaan todeta olleen vielä harvinaista vuosisadan alkupuolella. Konekirjoituksen ja kymmensormijärjestelmän opetus yleistyi sokeainkouluihin vasta sotien jälkeen.

3.2.2 VARHAISET PISTEKIRJAT

Vanhoiden kirjoitusvälineiden rinnalla varhaiset 1800-luvun lopulla ja 1900-luvun alkupuolella käsin jäljennetyt tai painolevyillä tuotetut kohokirjat ovat tausta- ja vertailuaineistoina kiinnostavia. Näkövammaismuseon kokoelmissa on molemmilla tekniikoilla valmistettuja kirjoja. Joistakin kirjoista huomaa, että niiden lukijoilla on ollut läheinen suhde niihin. Jotkut kirjat on suorastaan luettu sileiksi. Säilyneet kohokirjat edustavat luonnollisesti vain murto-osaa siitä kokonaisuudesta, joka on joskus ollut olemassa. Kirsi Keravuoren (1990) näkövammaisten kirjastolaitoksen historiaa ja Eero Vartion (1988) pistekirjapainoja käsittelevät tutkimukset ja artikkelit täydentävät museon kirjakokoelmista syntyvää fragmentaarista kuvaa.

Millaisesta kirjallisuudesta näkövammaiset sitten pääsivät osalliseksi? Kirjoja sokeille -yhdistyksen käsin jäljentämät ensimmäiset pistekirjat olivat pääasiassa *Raamatun* osia ja hartauskirjallisuutta sekä koti- ja ulkomaista kaunokirjallisuutta. Keravuoren mukaan yhdistyksen ensimmäisissä säännöissä jäljennettävä kirjallisuus määriteltiin lähtökohtaisesti sellaiseksi, joka ”kiinnosti” aikalaislukijoita tai oli muutoin ”hyödyksi” heille. Kirjat valittiin alkuvaiheessa yhdessä Helsingin sokeainkoulun johtajattaren Hanna Ingmanin kanssa. Käytännöstä luovuttiin myöhemmin ja valinta jäi pääosin yhdistyksen puheenjohtajalle. (Keravuori 1990, 37–38.)

Yhdistyksen ensimmäisenä toimintavuotena jäsenille jaettiin jäljennettäväksi kaikkiaan 21 teosta tai kokoelmaa. Näistä vain viisi oli suomenkielisiä. Suurin työ koostui ruotsin kielellä jäljennetyistä *Uuden Testamentin* epistoloista ja evankeliumeista sekä psalmeista. Osa näistä oli jo aikaisemmin painettu Moonin kirjoitusjärjestelmällä. (Keravuori 1990, 39.) Kaunokirjallisen tuotannon ykköskirjailija oli

Johan Ludvig Runeberg. Teoksista jäljennettiin ruotsiksi *Jouluilta, Hirvenhihtäjät, Hanna* ja *Hauta Perhossa*. Zachris Topeliukselta oli puolestaan valittu jäljennettäväksi kertomuksia ja runoja sekä kokoelma satuja. Muiden kotimaisten kirjailijoiden teoksia ei ruotsiksi jäljennetty. Sen sijaan muodissa ollutta pohjoismaista ja varsinkin ruotsalaista kirjallisuutta jäljennettiin useita teoksia. Venäläisestä kirjallisuudesta mukaan pääsi Leo Tolstoin ruotsiksi ilmestynyt teos *På spaning efter lyckan*. Lisäksi jäljennettiin Charles Dickensin ruotsinnos *Syssan vid spiseln*. Ainoa pistekirjoitukselle jäljennetty tietokirja oli lintuja ja hyönteisiä käsittelevät osat Ponchetin *Universumista*. (Keravuori 1990, 39.)

Suomenkieliseen pistekirjakokoelmaan valittiin ensimmäisenä vuonna rukouksia, Rafael Herzbergin nuorisoa varten toimittama *Kalevala*, Kaarle Krohnin *Kuuntarinoita* sekä A. Oksasen (August Ahlqvist) ja Arvi Jänneksen runoja. Lisäksi pistekirjoitukselle muunnettiin kokoelma suomalaisten kirjailijoiden teoksia, johon kuuluivat muun muassa Juhani Ahon *Siihen aikaan kun isä lampun osti*, Pietari Päivärinnan *Mökin Maiju* ja Karl Gustaf Samuli Suomalaisen *Halla-yönä*. Sen sijaan Runebergia ja Topeliusta ei katsottu tarpeelliseksi jäljentää erikseen suomen kielellä. (Keravuori 1990, 40.) Ensimmäiset pistekirjoituksella jäljennetyt teokset antavat osittain yleiskuvan siitä linjasta, jolla kirjoja valittiin myöhemmin jäljennettäväiksi. Ruotsiksi jäljennettiin erityisesti pohjoismaista kirjallisuutta ja ulkomaista käännöskirjallisuutta, suomeksi lähinnä suomalaisten kirjailijoiden teoksia. Kokoelmien karttuessa kirjoja alettiin laskea niteissä, joissa oli noin sata sivua. Tämä siksi, että useita pieniä teoksia saatettiin yhdistää samaan niteeseen ja suuret teokset kasvoivat helposti usean niteen kokoisiksi. (Keravuori 1990, 40, 42.)

Vuonna 1894 yhdistyksen jäljentämä pistekirjakokoelma oli kasvanut jo niin suureksi, että Kirjoja Sokeille -yhdistys saattoi toteuttaa itselleen asettamansa päämäärän ja avata lainakirjaston. Vuonna 1901, kymmenen vuotta toiminnan aloittamisen jälkeen, julkaistiin ensimmäinen kirjaluetelo ruotsiksi ja suomeksi. Kokoelma jakaantui kahdeksaan pääluokkaan seuraavasti: 1) Uskonopillisia, siveyso-pillisia ja filosofillisia kirjoituksia, 2) Kaunokirjallisuus, 3) Historia ja elämäkerrat, 4) Kirjallisuus- ja taidehistoria, 5) Maantiede, matkakuvaukset, kansankuvaukset, 6) Luonnontiede, 7) Mytologia ja kansanrunous ja 8) Eri aiheita. Kaunokirjallisuus jakaantui vielä erikseen kolmeen alaluokkaan: a) Romaanit, kertomukset ja sadut, b) Runot ja c) Näytelmäkirjallisuus. (Keravuori 1990, 42, 45–46.)

Kirjoja Sokeille -yhdistyksessä käsin jäljennettyjen teosten ohella pistekirjoja alettiin tuottaa 1890-luvulla myös kirjapainomenetelmillä. Ina Hoffrénin pistekirjapaino oli ensimmäinen, jossa menetelmä otettiin käyttöön. Hoffrén oli päätoiminen apuopettaja Helsingin sokeainkoulussa, mutta hänen varsinainen kutsumuksensa suuntautui pistekirjatuotantoon. Näkövammaisten historiassa Hoffrén muistetaan ennen kaikkea hänen pitkästä elämäntyöstään pistekirjojen kustantajana ja painajana. (Vartio 1988, 326.)

Hoffrén oli itse näkövammaisen ja tunsikin hyvin paitsi oppikirjojen puutteen sokeainkoulussa myös laajemmin näkövammaisten tarpeen päästä perehtymään kirjallisuuteen omin sormin. Hoffrénin pistekirjapaino aloitti toimintansa 1890, mutta ensimmäinen pistekirja valmistui vasta seuraavan vuoden puolella. Tämä oli Kuopion sokeainkoulun opettajien toimittama *Sokeain lukukirja*. Seuraavina vuosina hän painoi siihen vielä kaksi lisäosaa. Näiden lisäksi Hoffrén painoi toimintansa alkuvuosina muun muassa kolme sidosta virsiä ja Runebergin *Vänrikki Stoolin tarinoiden* molemmat osat. Hoffrén keskittyi myöhempinä vuosina pääasiassa uskonnolliseen ja hengelliseen kirjallisuuteen. (Vartio 1988, 326–327.)

Sokeain Ystävien Kuopion haaraosasto hankki 1895 oman pistekirjapainon. Näin pistekirjojen tuotanto vilkastui huomattavasti. Samalla myös suomenkielisen kirjallisuuden osuus kasvoi. Vuosina 1896–1900 ilmestyi 18 pistekirjaa, joista 11 painettiin Kuopiossa ja 7 Hoffrénin kirjapainossa. Valikoimassa oli *Raamatun* osia ja hartauskirjallisuutta sekä luku- ja muita koulukirjoja. (Vartio 1988, 327.)

Kyseisten pistekirjapainojen lisäksi Helsingin ja Kuopion sokeainkoulut saivat 1900-luvun puolella käyttöönsä omat painokoneet. Kuopion sokeainkoulu hankki oman pistekirjapainon vuonna 1904. Sen käyttö jäi kuitenkin vähäiseksi ja painatustyöt tyrehtyivät jo muutaman toimintavuoden jälkeen. Helsingin sokeainkouluun puolestaan saatiin oma pistekirjapaino vuonna 1912. Sen perustamiseen vaikutti ratkaisevasti Suomen Sokeain Liiton tarve löytää painopaikka uusille lehdilleen. Lehtiä painettiin Helsingin sokeainkoulun kirjapainossa aina vuoteen 1929, jolloin painatus siirtyi Helsingin Sokeain Yhdistyksen uuteen kirjapainoon Pengerkadulle. Helsingin Sokeain Yhdistyksen ajaututtua vararikkoon 1930-luvun alussa painatustyöt siirrettiin takaisin Eläintarhaan työkoululle Sokeain Ystävien kirjapainoon. (Vartio 1988, 327.)

Vaikka varhaiset pistekirjakokoelmat ja pistekirjatuotanto eivät ole tutkimukseni varsinainen pääkohde, on ne tärkeää huomioida tutkimuksessa. Nämä vanhat pistekirjat kertovat näkövammaisten suullis-kirjallisen kulttuurin murroksesta. Samalla pistekirjat heijastelevat laajemmin aikansa kulttuurista ja henkistä ilmapiiriä, sillä niiden kautta on mahdollista peilata sokeainyhteisön pyrintöjä osana laajempaa kirjallista kenttää.

3.3 MUISTITIETOAINEISTOT

3.3.1 NÄKÖVAMMAISYHTEISÖN MUISTITIETOHANKKEET

Tutkimusaineistoni koostuvat aikalaisdokumenttien lisäksi myös samaa aikakautta käsittelevästä suullisesta ja kirjallisesta muistitiedosta. Tutkimuksessa on hyödynnetty elämäkertahaastatteluja ja muistelmia, joita sekä yksityishenkilöt että instituutiot ovat keränneet eri aikoina.

Yhteisöä koskevat muistitietokeruut voidaan jakaa neljään vaiheeseen. Ensimmäisenä vaiheena voidaan pitää 1800-luvun lopun pistekirjoituskulttuurin murrosta. Tällöin yhteisössä toimineet jäsenet alkoivat merkitä ensimmäistä kertaa yhteisöään koskevaa muistitietoa talteen pistekirjoitusvälineiden avulla. Osa kerätyistä muistiinpanoista päättyi myöhemmin myös sokeainlehtiin. Ne ovat ainoita säilyneitä dokumentteja, jotka kertovat yhteisön muistitietohankkeiden ensimmäisestä vaiheesta.

Toinen muistitietokeruun vaihe sijoittuu ajallisesti 1950-luvun puoliväliin ja 1960-luvulle. Tällöin yhteisöä koskevaa muistitietoa alettiin kerätä talteen äänitysteknisillä välineillä. Avokelanauhurit olivat vielä tuolloin harvinaisia yksityiskäytössä, mutta niitä saatiin lainaksi sokeainkoululta ja sokeainyhdistyksistä. 1960-luvulla avokelanauhurit yleistyivät myös yksityiskäytössä äänikirjatuotannon ja lainaustoiminnan vauhdituttua. Muistitiedon kerääminen oli kuitenkin edelleen sattumanvaraista ja se perustui lähinnä yksityishenkilöiden aktiivisuuteen. Näistä muistitietoa-aineistoista, joiden kerääjinä ovat olleet muiden muassa Aatu Moilanen ja Oskari Lehtivaara, osa on päätynyt 1990- ja 2000-luvuilla Näkövammaismuseon haltuun.

Kolmannen vaiheen yhteisön muistitietohankkeissa muodostaa systemaattisin menetelmin toteutettu näkövammaisperinteen kilpakeruu vuonna 1978. Muistitietohankkeen takana olivat Sokeain Keskusliitto ja Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kansanrunousarkisto. Näkövammaisperinteen kilpakeruu liittyi Sokeain Keskusliiton 50-vuotisjuhliin. Tarkoituksena oli tallentaa näkövammaisten vaiheisiin liittyvää perinnettä ja muistitietoa sekä näkövammaisten että näkevien perspektiivistä. Keruun aihepiirejä olivat koulutus, ammatit, toimeentulo, harrastukset, järjestötoiminta, arkielämän tapahtumat, ihmissuhteet, minäkuva, vammautuminen, apuvälineet, omat ja muiden näkövammaisten elämäkerrat sekä kommellukset ja hupijutut. (SA 10/1978.)

Kilpailuun otti osaa 109 vastaajaa, joista naisia oli 55 ja miehiä 54. Sokeita ja vaikeasti heikkonäköisiä oli vajaa puolet osanottajista. Useimmat vastaajista olivat syntyneet 1900-luvun taitteessa. Vanhimman 91-vuotiaan ja nuorimman 23-vuotiaan osallistujan ikäero oli 68 vuotta. Kilpailussa kunnostautuivat erityisesti Helsingin ja Kuopion sokeainkoulun entiset oppilaat. Muistiinpanoja kertyi yhteensä noin 1000 sivua täysin A4-arkkeina. Aineistosta osa oli pistekirjoitusta, 40 tuntia nauhoitteita, jonkin verran valokuvia ja runsaasti lehtileikkeitä. (SKS KRA, Näkövammaiset 1978.)

Kilpailuraadin sihteerinä toiminut arkistotutkija Marjatta Jauhiainen suoritti aineistosta ensimmäisen sisältöanalyysin. Tämän analyysin perusteella kilpakeruua-aineisto kuvaa monipuolisesti näkövammaisen osaa kehittyvässä Suomessa 1800-luvun lopulta aina 1900-luvun jälkipuoliskolle. Jauhiainen toteaa aineiston sisältävän myös monia koskettavia elämäkertoja, monisärmäisiä koulumuistoja, työkuvauskuvaus useilta ammattialoilta ja teräviä havaintoja vammaisten jokapäiväisestä

elämästä. Perinnekilpailun tuomaristoon Sokeain Keskusliiton edustajana kuulunut Jussi Jyrhämä luki kirjalliset aineistot äänitteeksi ja niiden säilytyspaikkana on Näkövammaismuseo. Kilpakeruun alkuperäisen aineiston pysyvä sijoituspaikka on Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kansanrunousarkisto.

Näkövammaisyhteisön muistitietohankkeiden neljännen ja toistaiseksi viimeisimmän vaiheen muodostavat 1990-luvulla perustetun Näkövammaismuseon toteuttamat perinnekeruut. Muistitietokeruiden aihepiirit ovat liittyneet vuoden 1978 järjestetyn kilpakeruun tapaan koulutukseen, kuntoutukseen, ammatteihin, apuvälineisiin, tiedonsaantiin ja järjestötoimintaan. Näiden lisäksi museo on huolehtinut viimeiset parikymmentä vuotta julkisena instituutina muunkin yhteisöä koskevan muistitiedon ja kulttuuriperinnön tallentamisesta. Kokonaisuudessaan yhteisöä koskeva muistitieto ulottuu ajallisesti 1800-luvun lopulta nykypäivään.

Näkövammaismuseossa säilytettävät muistitieto- ja perinneaineistot on kerätty pääasiassa kirjoituskilpailuin ja haastatteluin. Muistitiedon ja perinteen keruuseen ovat vuosien varrella osallistuneet monet näkövammaisyhdistykset ja niiden jäsenet. Se on luonut myös edellytykset laajamittaiselle keruutoiminnalle ja perinteen keräämisen jatkuvuudelle. Samalla niiden voidaan nähdä ilmentävän yhteisön aktiivista kiinnostusta omaan historiaan ja perinteen taltioimiseen. Aineistoina ne kuvastavat vuoden 1978 kilpakeruun tavoin yhteisöjen ja instituutioiden organisoimaa perinnettä.

3.3.2 ELÄMÄKERTAHAASTATTELUT JA MUISTELMAT

Tutkimukseni ajallinen rajausta 1800-luvun lopun ja 1900-luvun alkuvuosikymmenien välille on asettanut omat rajoituksensa haastatteluaineistojen saatavuudelle. Se on vaikuttanut osaltaan myös kertojieni valikoitumiseen. Käytössäni on yhdentoista näkövammaisen kertojan henkilöhaastattelut, jotka olen saanut tutkimuskäyttöni Näkövammaismuseosta. Käytän näistä haastatteluista myös nimitystä elämäkertahaastattelut sillä perusteella, että haastatteluissa sivutaan haastateltavien koko elämänkaarta.

Tutkimuksessani käytän kertojista, joista kymmenen on miehiä ja yksi nainen, heidän oikeita nimiään. Kaikki kertojat ovat antaneet eläessään haastatteliijoilleen suostumuksensa tietojen käyttöön yhteisöä koskevassa tutkimuksessa ja historian kirjoittamisessa.

Tutkimukseeni valikoidut kertojat ovat vanhimmasta nuorimpaan: Fredrik von Zansen, Gustaf Fagerholm, Björn Rosenlind, Väinö Haapasalo, Oiva Allonen, Einar Juvonen, Agnes Rahko, Oskari Lehtivaara, Taavetti Kiiskinen, Kalervo Nurmi ja Pekka Mäkelä. Kertojat ovat syntyneet vuosien 1877 ja 1913 välillä. Kertojista kolme on Kuopion sokeainkoulun kasvatteja, seitsemän on käynyt koulua Helsingin

sokeainkoulussa ja yksi aikuissokeiden työkoulussa Arlassa. Kaikki kertojat saivat sokeainkouluissa perusvalmiudet harjansitojan ja korienpunojan ammattiin, mutta monet heistä kouluttautuivat myöhemmällä iällään myös hierojiksi ja harjoittivat tätä ammattia pääelinkeinonaan. Muutamat kertojat siirtyivät myöhemmin koulun jälkeen myös kaupallisille aloille ja teollisuuden pariin.

Haastattelijoina esiintyvät Oskari Lehtivaara, Aatu Moilanen, Eero Vartio, Teuvo Ruponen, Annikki Peltonen ja Kari Huuskonen. Haastattelijat ovat niin ikään itse näkövammaisia ja edustavat haastattelijoina eri suku- ja ikäpolvia. Itseäni lukuun ottamatta muut haastattelijat ovat sokeainkoulun käyneitä henkilöitä. Oskari Lehtivaara suoritti sokeainkoulun opinnot 1920-luvulla ja loput sotien jälkeen 1940- ja 1950-luvuilla. Ammatilliselta taustaltaan haastattelijat edustavat sekä järjestötoimitsijoita että opettaja- ja virkamieskuntaa.

Tutkimukseeni valikoiduista kertojista Fredrik von Zansen, Väinö Haapasalo, Einar Juvonen ja Oskari Lehtivaara kirjoittivat aikoinaan aktiivisesti sokeainlehtiin. Heidän kirjoituksensa sokeainlehdissä 1900-luvun alkuvuosikymmeninä ovat aikalaistekstejä ja siten monessa suhteessa erilaisia kuin muistitieto menneisyydestä. Toisaalta juuri aikalaistekstien ja haastatteluaineistojen erilaisuus ja eriaikaisuus tekevät ne perinteentutkijan kannalta mielenkiintoisiksi. Valottamalla ristiin näitä aineistoja keskenään voidaan tarkastella erilaisten kerronnallisten traditioainesten siirtymistä, kehittymistä ja sopeutumista uusiin yhteyksiin.

4. TUTKIMUSMENETELMÄT

4.1 LÄHILUKEMISEN METODIT

Tutkimusaineistojeni lähilukemisen tapa on lähtökohdaltaan ymmärtämään ja tulkitsemaan pyrkivä: tutkimusprosessini etenemistä ohjaa jatkuva kysymysten ja vastausten dialektiikka, jotka pyrin sitomaan tutkimuksessani juonellisesti yhteen Carlo Ginzburgin ja Giovanni Levin kehittelemien tutkimusstrategioiden avulla. Ginzburgin ja Levin tapaan olen orientoitunut etenemään työssäni pienien yksityiskohtien havainnoinnista laajempien kokonaisuuksien ja ajattelumallien tulkitseen. Levin tutkimusta mukaillen tulen sivuuttamaan työssäni korkeakulttuurin huiput ja valtioelämän kohokohtat (Levi 1992, 9). Pidän pienien yksityiskohtien ja konkreettisten tapahtumien tarkastelemista mikrohistoriallisen tutkimusstrategian etuna. Tutkimuksessani se merkitsee samalla kahta rinnakkain ja osittain jopa vastakkaisiin suuntiin etenevää ajattelu- ja työskentelytapaa: operoin työssäni yhtäältä tutkittavieni tuntemilla käsitteillä ja kertomisen malleilla, toisaalta puhutan ja analysoin niitä nykyajan teoreettisilla käsitteillä ja metodeilla.

Esin mainitun lähtökohdan taustalla on antropologi Clifford Geertzin (1973) esiin nostama ajatus sosiaalisen todellisuuden kääntymisestä sosiaalisesti diskurssiksi ja edelleen kulttuuriseksi tekstiksi, jota voidaan lukea ja tulkita yhdessä tutkittavan yhteisön kanssa. Korostaessaan kulttuuria tekstinä tai kertomuksena Geertz tarkoitti analyysimenetelmänsä olevan eräänlaista kirjallisuuden tutkimusta, tekstien tulkintaa, jossa julkisilla symboleilla ja koodeilla on erityinen asema analyysin kohteina. Menetelmää voidaan kutsua myös etnografiseksi lähilukemiseksi. (Ruohonen & Laitila 1994, 123–124.)

Myös folkloristiikan piirissä on keskusteltu kulttuurin tekstuaalisesta luonteesta. Folkloristiikan perinteisiin tutkimusaineistoihin ja -kohteisiin ovat usein kuuluneet valmiit folkloretekstit (suulliset ja kirjalliset kansanperinnekoelmat). Tekstikäsitteet ovat olleet sidoksissa tutkimussuuntauksiin ja usein juuri muodissa olleet tutkimustrendit ovat ohjanneet aineistoille esitettyjä kysymyksiä samoin kuin sitä, minkä mukaan tekstimateriaali on kerätty, seulottu ja valittu tutkimusta varten. (Apo & Harvilahti 1998, 59–60.)

Tällaisia tutkimustrendejä ovat edustaneet kontekstuaalinen ja intertekstuaalinen analyysimenetelmä, jotka ovat edelleen varsin käyttökelpoisia metodeja. Kontekstuaalinen suuntaus on ollut erityisesti geertziläiselle kulttuurianalyysille tunnusomaista. Sen lähtökohtana on kielitieteistä omaksuttu tiheä kuvaus (thick description), jolla tarkoitetaan tutkittavan ilmiön erilaisten merkitystasojen tunnistamista kontekstien avulla. Tiheän kuvauksen tarkoituksena ei siis ole vain kuvata

joidenkin julkisten symbolien tai koodien tunnuspiirteitä vaan myös sitä, millaisissa asiayhteyksissä tai keskustelutilanteissa ne esiintyvät ja mihin ne on tarkoitettu. Tunnetuin esimerkki tästä lienee silmänräpäys. Sen ymmärrettävyyttä voi selittää joko tahaton elohiiri silmässä tai tietoinen silmänisku (merkki) esimerkiksi naapuri-pöydässä istuvalle vieraalle. Tähän esimerkkiin tiivistyy myös geertziläisen tekstikäsitteilyn ja kontekstin välinen käsitteellinen ero. Teksti voi olla mikä tahansa objekti, tapahtuma tai toiminto, jonka konteksti kiinnittää johonkin tiettyyn merkitykseen, ja jonka merkityksen tunnistamisesta ja tulkitsemisesta tiheässä kuvauksessa on kyse. (Geertz 1973, 6, 126–127.)

Kirjallisuuden ja taidehistorian tutkijat ovat puolestaan hyödyntäneet tutkimuksessaan intertekstuaalista analyysia. Siinä ei ole tavoitteena niinkään yksittäisten tekstien taustalla olevien intentioiden paljastaminen vaan pikemminkin tekstien suhteuttaminen muihin teksteihin ja niiden kautta avautuvien merkitysyhteyksien tunnistaminen ja tulkitseminen.

Intertekstuaalinen analyysi korostaa tekstien avoimuutta ja kulttuurin laaja-alaista tuntemusta. Lähtöajatuksena on, etteivät tekstit ole koskaan ainutkertaisia, vaan ne ovat sidoksissa traditioihin samoin kuin niiden tekijätkin. Täten tekstile ei ole löydettävissä yhtä alkuperäistä kulttuurista merkitystä, koska tekstien merkitys muodostuu muiden tekstien kontekstissa. Intertekstuaalisessa analyysissa tutkija nousee usein tekstin tekijän rinnalle lähes tasaveroisena tekijänä. Tutkijasta tulee merkitysten tuottaja eikä niiden paljastaja. (Elovirta 1998, 239–250.)

Sekä kontekstuaalinen että intertekstuaalinen tarkastelutapa ovat keskeisiä metodeja työssäni. Valitut ajattelu- ja työskentelytavat eivät ole ainoastaan auttaneet minua käsitteiden ymmärtämisessä, vaan ne ovat myös avanneet uusia näkökulmia kontekstina toimivaan ilmiöiden ja käsitteiden kenttään. Tarkoiton tällä erilaisia aineistoistani hahmottuvia tekstuaalisia (lehtikirjoittamisen lajityypit), toiminnallisia (tapahtumakuvaukset) ja yhteiskuntahistoriallisia (ideologia ja valtakäsitteet) konteksteja, joiden kautta tutkimani asiakokonaisuudet saavat sisällöllisen mielen ja merkityksen. Erityisen mielenkiintoisena näen sellaiset teemat, joissa käsitellään koululaitosta ja koulunkäyntiä, koulusta yhteiskuntaan siirtymistä, ammatteja ja toimeentuloa, tiedonsaantia ja viestintävälineitä, yhdistystoimintaa ja valtaa, itsestä ja omaehtoista elämää, asumista ja yhteisöllisyyttä, sairauksia ja kuolemaa sekä apuvälineitä ja minäkuvaa. Kutsun näitä teemoja sisältäviä tekstiaineksia työssäni avainteksteiksi.

Kirsti Salmi-Niklander (2004, 82–83) on hahmottanut tutkimistaan Högforsin työläisnuorten kirjoittamista *Valistaja*-lehdistä (1914–1925) viisi erilaista diskurssia eli kulttuurista merkitysjärjestelmää, joilla kullakin on oma historiallinen viitekehyksensä ja jotka asettavat tekstien toimijat tiettyihin positiioihin. Nämä ovat sosiaalinen, romanttinen, kansanomainen, modernistinen ja valistusdiskurssi. Salmi-Niklanderin mukaan diskurssit liittyvät niihin kirjallisiin ja

ideologisiin traditioihin, joita käsinkirjoitettujen lehtien kirjoittajat olivat oppineet ottamaan haltuunsa.

Vastaavansuuntaisia diskursseja on hahmotettavissa myös omista lehtiaineistoistani. Tutkimuksessani olen kuitenkin jaotellut ne karkeammin maailmankuvallisiin kriteereihin kristilliseen ja moderniin diskurssiin, joihin molempiin sisältyy lisäksi hienojakoisempia ideologioita merkitysjärjestelmiä. Näitä ilmentävät tutkimuksessani muiden muassa filantrooppinen, liberalistinen, sosiaalidarwinistinen ja sosiaalireformistinen diskurssi, joita hyödynnän avaintekstieni kontekstualisoinnin välineinä. Lähden siitä, että ne voivat tuoda samalla keskenään hyvinkin ristiriitaisia tulkintoja murrosajan ihmisistä ja elämästä.

Tekstien, kontekstien ja intertekstien rinnalla ja niihin kytkeytyen tarkastelen myös avainteksteistäni nousevia kielellisiä ja käytännöllisiä strategioita, joiden avulla näkövammaisten ensimmäiset järjestäytyneet sukupolvet pyrkivät ottamaan modernisaation haasteen vastaan ja ratkaisemaan eteen tulevia ongelmia. Mielenkiintoni kohteena ovat erityisesti sellaiset tapahtumat, toiminnot tai objektit, jotka valaisevat jollakin erityisellä symbolisella, myyttisellä tai jopa metaforisella tasolla sokeuden kokemusten ja modernisaatiokokemusten välistä suhdetta.

Kulttuurintutkimuksessa myytit ja symbolit ymmärretään paitsi kokemisen ja ilmaisemisen välineinä, myös viesteinä sosiaalisessa kanssakäymisessä. Myytit ja symbolit tuottavat mielikuvia ja vakiinnuttavat tai murtavat kulttuurille ominaisia ajattelu- ja tulkintatapoja. Niiden avulla voidaan rakentaa identiteettejä, säädellä sosiaalista kanssakäymistä ja hallita erilaisia ristiriitatilanteita tai jopa puolustautua valtakulttuuria vastaan. (U-M Peltonen 1991, 8–9; ks. myös Roselius 2010, 20.)

Myös metaforat laaja-alaisina käsitteellisinä ja kerronnallisina kiteytyksinä voivat edustaa tekstiä. George Lakoffin ja Mark Johnsonin (1980) mukaan niissä on yksinkertaisimmillaan kyse jonkin asian esittämisestä, ymmärtämisestä tai kokemisesta toisen asian termein. Metaforat ovat yleisiä arkikielessä ja keskeisiä elementtejä niissä kognitiivisissa prosesseissa, joiden avulla käsityksiä ja kokemuksia maailmasta rakennetaan. Samalla ne jäsentävät havaintojamme sekä ohjaavat kokemuksen ja muistin valikointia ja muotoilua. Metafora-analysit voivatkin toimia hyvinä työkaluina silloin, kun kielen kuvaaman maailman taustalta halutaan hahmottaa esiin kulttuurisia ajattelumalleja ja kokemuksia. Ne voivat auttaa myös näkemään kerronnallisia painotuksia, näkökulmien rajauksia, vakuutteluun ja retoriikkaan liittyviä strategisia sanavalintoja.

Monet kulttuurin- ja perinteentutkijat ovat lähtökohtaisesti hyväksyneet antropologien tekemän havainnon siitä, että ihmisillä on inhimillisellä tavalla taipumus ajatella yhtä, puhua toista ja tehdä jotakin kolmatta (Apo 2001, 34–35). Tällä tavoin näkövammaisten elämään liittyvät ajatukset, puheet ja kirjoitukset voivat ilmetä myös menneiden sukupolvien elämäntarinoissa ja -kohtaloissa monenlaisina ristiriitaisuuksina. Toisaalta juuri näissä ristiriitaisuuksissa piilee niiden kiinnostavuus.

Tulkitsen niitä identiteettiä jäsentävinä kokemuksina. Lähden siitä, että ihminen paikantuu kulttuurisena olentona yhteisönsä monien identiteettiä määrittävien kriteerien perusteella. Siten myöskään sokeuden kokemuksille ei välttämättä ole löydettävissä yhtä kaiken kattavaa tulkintaa. Sokeutta niin kuin identiteettiäkin koskevat ajatukset ja kokemukset muotoutuvat ja muokkautuvat jatkuvasti suhteessa niihin tilanteisiin, joissa meitä puhutellaan meitä ympäröivissä kulttuurisissa järjestelmissä. (Hall 1999, 23.)

4.2 ANALYYSIN VAIHEISTA

Tutkimuksessani on mukana eri tavoin tuotettuja suullisia ja kirjallisia aineistoja sekä esineitä ja valokuvia, joille voidaan esittää erilaisia kysymyksiä. Olen pyrkinyt ottamaan nämä kysymykset metodologisesti haltuun soveltamalla edellisissä luvuissa esittelemieni metodisten lähestymistapojen lisäksi aineistojen sisällön analyysia. Analyysimenetelmä on yksi aineistojen lähilukemisen muoto. Se voi jo sellaisenaan johtaa tutkimustuloksiin, mutta useimmiten sitä pidetään kulttuurin- ja perinteen-tutkimuksessa vasta aineistojen lähilukemiseen orientoivana vaiheena. Aineistoja ei voida puhuttaa mielivaltaisesti ja olettaa, että se tuo tutkimustehtävän kannalta esiin jotakin relevanttia tietoa. Usein vasta aineistojen ensimmäinen sisältöanalyysi paljastaa, millaisilla kysymyksillä tutkimuksessa on jatkossa relevanttia edetä.

Tutkimukseni päämielenkiinnon kohteena olevien *Sokeain Airut* -lehtien kirjoitukset olen ryhmitellyt sisällön ja muodon perusteella kuuteen lehtikirjoittamisen lajityyppiin. Nämä ovat 1) pääkirjoitukset, 2) mielipidekirjoitukset, 3) asiakirjoitukset, 4) reportaasit, 5) muistokirjoitukset ja 6) ilmoitukset. Erilaisina lajityyppinä ne määrittävät sen sisällöllisen hengen, jonka mukaan jostakin kirjoittaja- ja lukijajayhteisölle tärkeäksi mielletystä asiasta on kirjoitettu. On myös korostettava, että 1900-luvun alkuvuosikymmenet olivat vielä *Sokeain Airuen* toimituksessa lehtikirjoittamiseen opettelu aikakautta. Läheskään aina ei selviä, mitä lehtikirjoituksen lajityyppiä kirjoittaja on ajatellut tekstiä laatiessaan. Joissakin tapauksissa tekstit lähenevät jopa suullista kerrontaa. Lajityypit onkin nähtävä tässä lähinnä tutkijan luomina työvälineinä.

Pääkirjoitus on yleensä lehden tai sen taustayhteisön ohjelmajulistus. Pääkirjoitukset eroavat mielipidekirjoituksista siten, että ne eivät ole vain kirjoittajan henkilökohtaisia mielipiteitä ja pohdintoja. Ne edustavat yleensä laajempaa mielipidettä, ”lehden” tai ”taustayhteisön” kantaa. Toisaalta laajempaa mielipidettä edustavat myös asiakirjoitukset. Niiden kanta ei kuitenkaan pohjautu lehden tai taustayhteisön mielipiteeseen, vaan esimerkiksi jonkin tiedeyhteisön tuottamaan tietoon. Reportaasit taas ovat vahvasti sidoksissa tiettyjen ajallisten ja paikallisten tapahtumien kuvauksiin. Muistokirjoituksille puolestaan on ominaista, että niissä

yhteisö nostaa vainajan elämänhistoriallisten tapahtumien ja muistelun myötä esiin yhteisölle tärkeitä arvoja ja asenteita. Ilmoitukset taas perustuvat yleensä erilaisiin jäsenistölle suunnattuihin tiedonantoihin. Tyyllillisesti ne voivat liikkua asiauutisesta uutisparodiaan tai puhtaasti tiedonantoon, esimerkiksi kokouskutsuun. (Ks. myös Salmi-Niklander 2004, 134–138.)

Koska *Sokeain Airuen* lukijat ja kirjoittajat olivat vielä lehden ensimmäisinä ilmestymisvuosikymmeninä ammatilliselta taustaltaan joko käsityöläisiä tai hieroja, on se luonnollisesti vaikuttanut myös lehden sisältöön ja aihevalintoihin. *Sokeain Airuen* välittämä kuva lähihistoriasta rakentuukin paljolti juuri näkövammaisten käsityöläisten ja hierojien arki-, koulutus- ja työelämän kysymyksille sekä järjestötoiminnan kuvauksille. Kansalliset ja kansainväliset murhenäytelmät (sodat) samoin kuin suuret teknilliset, taloudelliset ja kulttuurihistorialliset murrokset saavat kirjoituksissa merkityksen vain osana arjen pieniä tapahtumia.

Olen lajityyppien ohella tematisoinut lehtikirjoitukset ja -artikkelit seitsemään pääluokkaan: 1) näkövammaisten elinoloja, koulutusta ja työllisyyttä käsitteleviin koti- ja ulkomaan uutisiin, 2) sokeainyhdistysten kokousmuistioihin, valiokuntamietintöihin ja tiedonantoihin, 3) matkaraportteihin, 4) henkilöuutisiin, 5) uskonnollisiin ja elämänfilosofisiin mietelmiin, 6) lukijapalautteisiin ja -postisiin sekä 7) kuolinilmoitus- ja muistokirjoitusteksteihin. Valtaosa kirjoituksista on tuotettu yhteisön omin voimin, mutta joukossa on myös kirjoituksia, jotka on kopioitu muista lehdistä. Etenkin ulkomaan uutiset hankittiin joko ruotsin-, saksan- tai esperantonkielisistä pistelehdistä ja käännettiin suomenkielille. Näiden lisäksi *Sokeain Airuessa* julkaistiin myös muunlaista aineistoa, jolle on ollut vaikeaa keksiä yhtä yhteistä nimitäjää. Tällaisia aineistoja ilmentävät muiden muassa Ruotsin sokeainyhdistyksen 25-vuotisjuhlien yhteydessä vuonna 1914 kerätty kyselyaineisto, jonka kirjallista satoa julkaistiin myöhemmin suomenkielisinä käännöksinä loppuvuodesta 1914 ja seuraavan vuoden alkuvuoden numeroissa. Teemakyselyyn saivat kirjoituksillaan osallistua sekä sokeat että näkevät. Kirjoittajia pyydettiin vastaamaan kolmeen kysymykseen: 1) Miltä luulette sokeana olemisen tuntuvan (näkeville tarkoitettu kysymys)? 2) Miltä tuntuu sokeana oleminen (sokeille tarkoitettu kysymys)? 3) Mitä Ruotsin sokeainyhdistys on tehnyt maansa sokeiden hyväksi (sekä näkeville että sokeille tarkoitettu kysymys)?

Muista sokeainlehdistä tarkemman sisältöanalyysin kohteenani on ollut Tampereen Sokeain Yhdistyksen julkaisema *Sokeain Viesti*. Lehti oli suunnattu selkeästi suurelle yleisölle. Käytettävissäni olevassa vuoden 1913 *Sokeain Viestissä* on 19 erityyppistä kirjoitusta, joista useimmat käsittelevät sokeuteen liittyviä kysymyksiä tunnepitoisella tavalla. Lukijalle palstan lisäksi lehden otsikot ovat seuraavat: Onneni aamu, Tyynny sydän!, Kysymyksiä sokeain oloista, Korpitiellä, Muutamia sanoja Tampereen Sokeainyhdistyksen huomatuimmasta ystävästä, Huomioita elämäni varrelta, Lintusen laulu, Muistelmia, Naiset aatteen palveluksessa, Ajatuksia

sokeainopetuksesta, Kevät-illalla, Alustus kolmannelle Suomen sokeain yleiselle kokoukselle jätettävään sokeain lastentarhaa koskevaan kysymykseen, Elä väsy matkamies, Onni, Sokeat hierojina, Kaksi kotia sekä Kohtaloni ja kysyviä mietteitä.

Edellä mainittujen aikalaisdokumenttien lisäksi olen tehnyt sisältöanalyysin myös tutkimiini elämäkertahaastatteluihin ja muistelmiin, joita on tutkimuksessa mukana yhteensä yksitoista. Suurin osa henkilöhaastatteluista alkaa kertojien sosiaalisen perhetaustan määrittelyllä ja sokeutumiseen johtaneiden tapahtumien kuvauksilla. Alun tärkeisiin teemoihin kuuluvat myös silmälääkärissä käynnit ja erilaiset silmätautien hoitomenetelmät sekä ensimmäinen koulumatka sokeainkouluuun. Muutoin kertojat käsittelevät elämänsä eri vaiheiden tapahtumia sekä lyhyesti että laveammin. Aihepiirit riippuvat haastattelijan kiinnostuksen suuntautumisesta ja haastateltavalle esitetyistä täydentävistä lisäkysymyksistä sekä yleensäkin haastattelijan ja haastateltavan keskinäisestä vuorovaikutussuhteesta haastattelutilanteessa. Siten joidenkin kertojien muistot painottuvat selkeämmin sokeainkoulujen sisäoppilaitoselämän yksityiskohtaiseen kuvailuun, toisilla taas sokeainkoulun jälkeiseen elämään sokeainyhdistyksissä ja työelämässä. Yhtenäinen piirre tutkimukseeni valikoiduissa elämäkertahaastatteluissa on se, että sekä haastateltavien että haastattelijoiden elämä kietoutuu muistelutilanteessa monin säikein jäsenyyteen näkövammaisten yhteisössä sen eri sukupolvien edustajina. Muistelutilanteiden erityisyyttä kuvastaakin tietynlainen yhdessä kertomisen eetos, jota voidaan luonnehtia myös käsitteen ”jaetut kokemukset” avulla. Ne selittyvät haastateltavien ja haastattelijoiden yhteisillä taustoilla. Tarkoituksena on ollut kerätä talteen muistitietoa yhteisöstä ja välittää sitä nykyisille ja tuleville sukupolville muistelukerronnan avulla.

Tutkimusaineistoni ovat monessa suhteessa poikkeuksellisia eikä niitä ole toistaiseksi hyödynnetty uudemmassa vammaistutkimuksessa. Siksi käytän työssäni varsin paljon suoria lainauksia, jotta lukija voisi seurata ja arvioida tulkintojeni pätevyyttä.

4.3 EETTISET KYSYMYKSET

Tutkimusprosessiani jäsentävät myös tutkimuseettiset kysymykset, jotka ovat yhteisiä kaikille laadullista tutkimusta tekeville tutkijoille. Lähtökohtanani on alun perin Nel Noddingsin (1984) kehittämä välittämisen etiikka. Noddingsin keskeinen ajatus voidaan tiivistää näkemykseen, että tutkijan ja tutkittavan tai tutkittavien henkilöiden välinen suhde on aina jännitteinen ja herkkä erilaisille väärinymmärryksille. Tutkijan motiivit ovat tutkimusta tehtäessä usein erilaiset kuin tutkittavien omat motiivit heidän luovuttaessaan tietojaan tutkijalle. (Ks. myös Estola et al. 2006, 184.) Motiiveja ei ole aina edes mahdollista saattaa keskenään onnistuneeseen

vuoropuheluun. Historian- ja perinteentutkijat käyttävät aineistonaan usein lähteitä, jotka on kerätty, seuloitu ja valikoitu arkistoihin ehkä jo kauan ennen tutkijan syntymää ja luultavasti kokonaan toisenlaisiin käyttötarkoituksiin.

Oman tutkimukseni keskeiset motiivit liittyvät akateemisessa vammaistutkimuksessa ajankohtaiseen keskusteluun modernisaation suhteesta vammaisuuteen. Haluan ottaa tutkimuksellani osaa tähän keskusteluun ja kysyä tutkittaviltani, miten he kokevat näkövammaisina henkilöinä modernisaation haasteen elämässään. Millaisia merkityksiä he antavat modernisaatiolle puhuessaan näkövammaisuudesta ja toisaalta, miten näkövammaisuus rakentuu käsitteenä modernisaatiota koskevassa puheessa? Toinen ja henkilökohtaisempi motiivini liittyy omiin näkövammaisuuden kokemuksiini. Haluan ymmärtää tutkittavieni tuntemaa elettyä ja koettua mennyttä maailmaa ja oppia samalla ymmärtämään heidän avullaan itseäni ja oman sukupolveni käsityksiä, kertomuksia ja kokemuksia näkövammaisuudesta.

Tutkimukseni on monilta osin tasapainoilua omien motiivieni ja erilaisten yhteisöjen (esim. tiedeyhteisö, näkövammaisten yhteisö, informanttien lähipiiri) minuun kohdistamien odotusten välillä, mikä ei voi olla vaikuttamatta myös lopputulokseen. Tutkimusprosessin edetessä tutkituille henkilöille ja tapahtumille onkin tärkeää rakentaa mahdollisimman totuudenmukainen historiallinen tausta. Ymmärrän hyvin, että tähänkin lähtökohtaan liittyy tutkimuseettisiä kysymyksiä. Onko hajanaisten arkistolähteiden avulla edes mahdollista muodostaa todellisuutta vastaava käsitys menneisyyden henkilöistä ja tapahtumista? Tutkijalla ei ole koskaan käytettävissään kaikkea sitä tietoa, mikä tutkittavilla itsellään on ollut. Siten on suuri riski tulkita käytettävissä olevia aineistoja esimerkiksi siten, että ne imartelevat tutkittavia, mutta ovat vailla yhteyttä heidän jokapäiväiseen elämäänsä. Toisaalta on myös olemassa suuri riski tulkita aineistoja niin, että ne saattavat tutkittavat tavalla tai toisella epäedulliseen valoon. Kertojien yksityiselämään liittyy aina osa-alueita, jotka he luonnollisesti haluavat pitää yksityisasioina tai ainakin kontrolloida niiden julkistamista. Tältä osin heitä ei kuitenkaan voida suojella kokonaan julkisuudelta. Kun aineisto luovutetaan arkistoon, se julkistuu. Arkistojen luonteeseen kuuluu se, että sinne lähetetyt aineistot päätyvät potentiaalisesti tutkimuskäyttöön (ks. myös Mikkola 2009, 28).

Tutkimuksen yleiset eettiset ohjeistukset antavat tutkittavien henkilöiden elämäntarinoiden julkaisemisesta ja anonymiteettiä koskevista käytänteistä vaihtelevia neuvoja. Tutkijat joutuvatkin usein ratkaisemaan kysymyksen tapauskohtaisesti. Eri arkistoilla on omia arkistokohtaisia ohjeistuksia aineistojensa käytöstä, mutta niiden lisäksi aineistojen tarkemmat käyttörajoitukset selviävät tutkijoille usein vasta niitä lukemalla. Esimerkiksi sanoma- ja aikakauslehdet ovat aineistona vaipaita erilaisista yksityisyyden suojaa koskevista tiukoista rajoituksista. Lehdissä julkaistu aineisto on julkista tietoa ja sitä voi vapaasti hyödyntää tutkimuksessa. Sen sijaan muistitietoaineistoja lähteenään käyttävät tutkijat joutuvat pohtimaan

huomattavasti tarkemmin sitä, miten kertojat haluaisivat tulla informaation lähteinä kuulluiksi ja nähdyiksi. Joillekin kertojille on saattanut riittää, että he ovat saaneet jakaa elämäntarinansa jonkun kanssa, eivätkä he ole erityisen kiinnostuneita siitä, julkaistaanko heidän tarinansa vai ei. Toiset kertojat taas ovat hyvinkin kiinnostuneita julkisuudesta ja jopa loukkaantuvat siitä, jos heidän tarinaansa ei kerrota nimeltä mainiten. Joku taas voi kokea nähdyksi ja kuulluksi tulemisen kiusallisena asiana ja vaatia joko anonymiteettiä tai sitä, ettei hänen elämäntarinaansa levitetä eteenpäin. Joskus voi käydä myös niin, että kertoja on ollut alun perin innostunut jakamaan elämäntarinansa muiden kanssa, mutta on tullut myöhemmin katumaapäälle. Tutkijat joutuvat pohtimaan kaikkia näitä eri vaihtoehtoja ja tulkitsemaan kertojien tahtoa usein rivien välistä. (Estola et al. 2006, 194.)

Otan tutkimuksessani eettiset kysymykset vakavasti ja pyrin kunnioittamaan tutkittavieni yksityisyydensuojaa. Tämä ei kuitenkaan tarkoita sitä, etten käsitte-lisi työssäni myös tutkittavieni yksityiselämään kuuluvia asioita, jos tutkittavani eivät ole sitä erikseen kieltäneet. Näkövammaisuuteen liittyvät kysymykset saattavat näyttäytyä yhteisön ulkopuolisille arkaluontoisilta ja henkilökohtaisilta, mutta yhteisön jäsenille näkövammaisuus on arkinen asia, josta havaintoni mukaan myös keskustellaan suhteellisen avoimesti julkisuuden eri areenoilla. Tältä osin katson, että myös tutkimukseni metodologiset ratkaisut ovat eettisesti kestäviä.

5. SOKEAINLAITOKSET MUISTOJEN TIHENTYMÄNÄ

5.1 MUISTIN MAISEMAT

Vanhat sokeainkoulurakennukset Helsingissä ja Kuopiossa ovat edelleen olennainen osa alueidensa kulttuurihistoriallista ympäristöä ja muistin maisemaa. Ympäristön ja historiallisen muistin välinen suhde voidaan hahmottaa myös Pierre Noran kehittämän käsiteparin muistin miljööt ja muistin paikat avulla. Muistin miljööllä tarkoitetaan sitä ympäristöä, joka itsessään muistuttaa siitä elämästä, jota sen keskellä on eletty. Muistin paikat sen sijaan voivat koostua yksittäisistä monumenteista tai muistomerkeistä jossakin historiallisessa miljöössä, jota välttämättä ei ole enää olemassa. (U-M Peltonen 2003, 188; Nora 1996.)

Historialliset miljööt ovat eläneet yhteiskunnan muutosten mukana. Muistin paikat ovat pysyneet ennallaan. Museoviraston aktiivisen suojelutoiminnan ja vanhoille rakennuksille löydetyn uusiokäytön ansiosta sekä Helsingissä että Kuopiossa sokeainkoulujen alueet muistuttavat nykyisin ulkomuseoita erilaisine kulttuurihistoriallisine kerrostumineen ja vaiheineen. Niiden vanhinta historiallista osaa kokonaisuudesta edustavat vanhat sokeainkoulujen rakennukset aidattuine piha-alueineen. Muistin paikkoina ne kertovat modernin yhteiskunnan murrosvaiheesta, jolloin filantropia ja erilaiset hyväntekeväisyys hankkeet olivat vielä muotia varakkaan yläluokan ja sivistyneistön keskuudessa. Kyse oli eurooppalaisista aatevirtauksista, joiden taustalla oli tarve parantaa kansalaisten sosiaalisia oloja ja alhaista sivistystasoa suuntaamalla yhteiskunnalliset toimenpiteet ja filantrooppinen mielenkiinto muun muassa joutilaan lapsiväestön koulutukseen ja työlainsäädännön kehittämiseen. (Pulma 1994, 58–59; Tuomaala 2004, 66.)

Myös sokeainkoulujen perustamisvaiheet sijoittuvat tähän yhteiskuntahistorialliseen taustaan, jossa sivistyneistö alkoi nähdä mielessään Suomen kansakuntana muiden Euroopan sivistyskansojen joukossa. Sokeainopetuksen järjestämistä hidastivat kuitenkin pitkään monet taloudelliset ja poliittiset suhdanteet, joiden realiteetit rajoittivat keskustelua yleisenkin kansanopetuksen järjestämisestä Suomessa. Sokeainopetuksen puolestapuhujat joutuivat murtamaan monia sokeiden lasten koulunkäyntiin liittyviä asenteita ja ennakkoluuloja, ennen kuin sokeainopetus teki lopullisen läpimurron Suomessa ja vakiinnutti asemansa osana suomalaista kansanopetusta. (SAKL2/1897, 17; ks. myös Harjula 1996, 91–96; Tuomaala 2004, 66–75.)

On kiinnostavaa, etteivät nämä 1800-luvun ponnistukset valtiollisten sokeainkoulujen aikaan saamiseksi ole saaneet enää 1960-luvun jälkeen täysin varauksentonta ymmärtämystä. Tämän asenteellisen ja osittain ideologisen suunnanmuutoksen taustalla voidaan nähdä sotien jälkeen syntyneiden sukupolvien elämänpiirissä

koettu yhteiskunnallinen murros, jonka seurauksena yhä useammat näkövammaiset lapset ja nuoret alkoivat integroitua tavallisiin näkevien kouluihin ja yliopistomaailmaan. Näiden kokemusten myötä muuttuivat vähitellen myös käsitykset sokeainlaitoksista ainoana tienä henkiseen ja aineelliseen pelastukseen. (SA 4/1974; SA 10/1975; NvMuÄ, Teuvo Ruponen; ks. myös Huuskonen 2000.)

Sokeainkouluja koskeva kriittinen keskustelu nousi esiin 1960-luvun lopun kiihkeinä opiskelijaradikalismien vuosina, jolloin uusi nuorisosukupolvi astui näkövammaistenkin yhteisössä esiin ja pyrki toiminnallaan horjuttamaan edellisen sukupolven rakentamia vanhoja valtarakennelmia. Näkövammaisten opiskelijaliikkeen synty 1960-luvun jälkipuoliskolla ja samaisen vuosikymmenen lopulla ilmestynyt Jouko Ekmarkin omakohtaisiin 1950-luvun sokeainkoulukokemuksiin pohjautunut kaunokirjallinen teos *Nämä puitteet* (1968) olivat kaksi keskeistä historian käännekohtaa, jotka loivat maaperää kahtia jakautuneille koulumuistoille. Sekä opiskelijaliikkeen piiristä nousseet kriittiset puheenvuorot muun muassa *Sokeain Airuen* Rivimiehen sanassa (SA 3/1968; SA 7/1968) että Ekmarkin romaani toivat ensimmäistä kertaa sokeainkoulujen historiassa julkisesti näkyviin sisäoppilaitoselämän varjopuolet ja käynnistivät samalla vilkkaan keskustelun siitä, miten sokeainkouluista jaettua yhteistä kokemusta ja historiaa oli lupa käsitellä julkisuudessa.

Sokeainkouluja koskevaa keskustelua jatkettiin myöhemmin monilla muillakin julkisuuden foorumeilla. Tästä ovat hyvänä esimerkkinä vuoden 1978 näkövammaisperinteen kilpakeruuaineistot ja Näkövammaismuseon 1990-luvulla keräämät elämäkertahaastattelut. Ne osoittavat, kuinka tärkeää ihmisille on ollut päästä kertomaan oma totuutensa sokeainkouluista. Kerätyt muistitietoaineistot sisältävät runsaasti eri aikoihin ulottuvaa henkilökohtaista muistelua sokeainkouluista ja toisaalta elämästä sokeainkoulun jälkeen. Muistitietoaineistot tuovat samalla kiinnostavasti esille eri kertojasukupolvien omat ideologiset asenteet ja tulkintatavat. Kertomuksia sokeainlaitoksista voikin lukea ajankuvana, johon jokainen kertojasukupolvi on jättänyt oman jälkensä. Samalla ne kasvavat myös subjektiivisesta näkökulmastaan huolimatta laajaksi ja todistusvoimaiseksi lähihistorian tulkinnaksi suomalaisesta yhteiskunnasta ja sen murrosvaiheista. (SKS KRA näkövammaiset 1978, arkistotutkija Marjatta Jauhaisen laatima sisältöanalyysi; ks. myös Signe Bergman; Kalervo Nurmi; Paavo Kytökorpi; Sirkka Lehtivaara; Yrjö Savolainen; Aune Poikus; Mauno Sulisalo; Annikki Peltonen; Hannes Tiira.)

Sokeainkoulujen suojista kasvoi yhteiskuntaan monta sukupolvea, ennen kuin niitä koskevaan puheeseen alkoi tulla kriittisiä äänenpainoja. Ensimmäisten sokeainkouluja käyneiden kertojasukupolvien kokemuksissa sokeainlaitokset näyttävät vielä suhteellisen ihanteellisilta. Omien sokeainkoulujen koettiin tuovan tiedon valon sokean lapsen elämään siinä missä kansakoulut toivat sen näkeville lapsille. Kansa- ja sokeainkoulujen tavoitteet nähtiin tismalleen samoina. Myös yhteiskunta suhtautui asiaan samalla tavoin. Yhteiskunnan näkökulmasta ei ollut mitään tun-

nistettavaa käytännön eroa siinä, millaisen koululaitoksen suojista lapset kasvoivat yhteiskunnan jäseniksi. Sen sijaan oli suuri ero siinä, oliko yhteiskunnan jäsen oppimaton vai koulua käynyt. Tästä riippui se, odottiko yhteiskunnassa itsenäinen ja omaehtoinen elämä vai jatkuva riippuvuus ruokkivasta kädestä. (Ks. myös Harjula 1996, 91–92; Tuomaala 2004, 66–75.)

Sokeainlaitokset kietoutuvat monella tavoin osaksi kansakunnan modernia kertomusta, mutta ne ovat myös osa yksityisten ihmisten henkilökohtaisia muistoja ja kokemusmaailmaa. Kokonaista sukupolvea määrittäväksi tarinaksi ne ovat kasvaneet vasta, kun kertomuksia ja kokemuksia on pystytty jakamaan. Siten yksityiset ja kollektiiviset käsitykset sokeainlaitoksista voivat näyttäytyä sukupolvien tarinassa joskus myös keskenään ristiriitaisina. Tämä koskee yhtä lailla ensimmäisten sokeainkoulua käyneiden kertojasukupolvien tarinaa. Sekään ei ole kertomuksena täysin yhtenäinen. On tunnustettava, että sokeainlaitoksista myös rakennettiin 1800-luvun lopulla hyvin ideaalista ja jopa raamatullista kuvaa. Sen luomistyöhön osallistuivat monet sokeainopetusta ajaneet intressiryhmät. Myöhemmin siihen osallistuivat myös sokeainkoulun käyneet kertojat itse. Tästä luomistyöstä säilyneet muistot näkyvät joissakin sokeainlaitosten arkkitehtonisissa ratkaisuihin, joissa jatkuu menneiden sukupolvien tarina. Esimerkiksi Eläintarhantien ja Ensi linjan kulmauksessa sijaitsevan jugend-tyylisen kivitilo Arlan julkisivuun vuonna 1906 ikuistettu reliefkirjoitus ”Waloa sokeille – Ljus åt de blinda” luo osana paikkaa ja omaa aikaansa vahvan mielikuvan sokeainkoulusta maan päälle laskeutuneena taivaana. Sen symbolinen merkitys liittyy ajatukseen Kristuksesta maailman valona. Kirjoitus paikantaa talon kansalliseen kristilliseen taustaamme ja synnyttää ohikulkijan mielessä vastustamattoman näyn talosta, jossa sokeat saavat elää todeksi kaikki Jumalan antamat mahdollisuudet.

Nykyajan ihminen ei välttämättä lue tällaisia merkityksiä reliefkirjoituksesta. Tulkintani mukaan monet aikalaiset kuitenkin suhteuttivat valon metaforan suurempaan kristilliseen kertomuskehyykseen, sillä kansakoulujen tehtävänä oli vielä 1800-luvun lopulla ja pitkään 1900-luvun puolellakin kasvattaa oppilaat kaikessa yksinkertaisuudessaan kristillisen yhteisön jäseniksi ja kristillisten ihanteiden piiriin – sivistyskansaksi (Helve 1999, 269; Halonen 2005, 106). Sivistyskansalla tarkoitettiin nimenomaan kristillisyyden ihanteita tavoittelevaa kansakuntaa. Tämä näkemys on tulkittavissa myös Räisälän kirkkoherran Elis Bergrothin pitämästä siunauspuheesta Helsingin sokeainkoulun uuden koulutalon vihkimystilaisuudessa joulukuussa 1898. Sokeainkoulun oppilaille, opettajille ja kutsuvieraille suunnatun puheen keskeisin sisältö kiteytyy seuraavassa vuoden 1899 *Suomen Aistivialliskoulujen Lehdessä* lainatussa katkelmassa:

Figure 3: Vuonna 1900 perustetulle Sokeain miesten työkoululle valmistui Helsingin Eläintarhantielle Sokeainkodin viereen jugendtalo Arla vuonna 1906. Talossa toimi pitkään myös Sokeain kirjasto ja pistekirjapaino. - Näkövammaismuseon kuva-arkisto.

Tämäkin talo, johon nyt olemme kokoontuneet, on yksi mestarin jäljistä, yksi todistus siitä, että Kristuksen henki on päässyt Suomessakin vaikuttamaan. On sitä pakanuudellakin ollut tietoa ja taitoa, mutta jos lapsi pakainain kulttuurikansassa syntyi sokeana, tapettiin se. Mitä hänestä, sokeasta! Miten hän saattaisi taistella elämän taistelua! Israelissa tunnustettiin jo ihmisarvo, Israel antoi näin ollen sokeana syntyneen elää, mutta näytti samalla hänelle kerjäläisen paikan tien varrella. Siinä oli sokean sija. Mestari on näyttänyt että hänelle sokea on yhtä kallis kuin konsanaan näkevä. Hän on käskenyt meitä rakastamaan halvinta, pienintä ja juuri erityisesti näyttämään rakkauttamme niitä kohtaan, jotka enimmin tarvitsevat rakkauttamme. (SAKL 1/1899, 12.)

Historialliset tapahtumat ja niiden sosiaalisia merkityksiä kiteyttävät kristilliset tulkinnat ovat Bergrothin pitämän puheen keskeistä kertomusainesta. Bergroth rakentaa puheessaan tunteisiin vetoavan visuaalisen uhkakuvan tienvarsilla kerjävistä sokeista ja tarjoaa sille vaihtoehdon sokeainlaitoksista pelastusstrategisena resurssina. Toisaalta aikaisten kokemuksissa tällaiset uhkakuvat vaeltavista kerjäläisistä eivät olleet kaukaa haettuja vertauksia. Suurin osa ihmisistä pystyi omien kokemustensa perusteella ainakin tunnistamaan uhkakuvan taustalla olevan todellisuus pohjan.

Figure 4: Arkkitehti Theodor Granstedin suunnitteleva Helsingin sokeainkoulun kolmikerroksinen punatiilirakennus valmistui Ensi linjalle vuonna 1898. Talon vihkiäiset pidettiin vielä saman vuoden joulukuussa. – Näkövammaismuseon kuva-arkisto.

Bergrothin esittämiä tulkintoja sokeainkoulusta maanpäällisenä paratiisina onkin luettava osana suomalaisen köyhäinhoidon ja vaivaishuollon kontekstia. Traditionaalisen ja modernin yhteiskunnan murrosvaiheessa 1800-luvulla vaivaishuollon käytäntöjä ilmensivät vielä yleisesti surullisen kuuluisat vaivaisten huutokaupat. Näissä kuntien perinteisissä elätehoitojärjestelyissä sokeiden niin kuin muidenkin vaikeavammaisten asema oli erittäin heikko. Alentuneen työkykynsä vuoksi vammaiset joutuivat usein vähävaraisille huutajille, jotka eivät kuitenkaan kyenneet käytännössä huolehtimaan vammaisten erityistarpeista. Tämä johtui useimmiten siitä, että elämän ankaruus ja huono-osaisuus koettelivat elättitalojakin. Valtaosa väestöstä asui vielä 1800-luvulla ja pitkään 1900-luvun puolellakin vaatimattomasti luontais- ja omavaraistaloudessa luonnonvoimien ja säätilojen vaihtelujen armoilla. Säätilojen vaihtelut taas heiluttelivat elintasoa, työllisyyttä ja ylipäänsä ihmis-kohtaloita yhtä rajusti kuin taloudelliset suhdanteet, nousu- ja lamakaudet nyky-yhteiskunnassa. (Kuotola 1988, 26–27; Vilkkonen 1992, 19; Pulma 1994, 58–62, 67; Häkkinen & Peltola 2005, 39–41.)

Olivatko sokeainlaitokset sitten 1800-luvun lopulla ainoa tie henkiseen ja aineelliseen pelastukseen, ei ole tässä olennainen kysymys. Tärkeämpää on ymmärtää, että sokeainkouluja koskevien historiakäsitysten taustalla on ainakin kolmenlaisia lähteitä, jotka muokkaavat niistä rakentuvaa historiakuva. Ensimmäisenä rakennusaineiksena ovat 1800-luvun lopun ja 1900-luvun alkuvuosikymmenien aikalaiskirjoitukset ja -kertomukset, toisena samaa aikakautta käsittelevät muistelmat ja kolmantena jälkipolvien tekemät arviot.

Tutkimukseni mielenkiinto suuntautuu jatkossa lähinnä kahteen ensin mainittuun aineistokorpukseen. Niiden valossa näyttää siltä, että sokeainlaitokset merkitsivät vielä 1800-luvun lopulla ja pitkään 1900-luvun puolellakin monille syrjäisten kylien syrjäisissä torpissa kasvaneille lapsille mahdollisuutta sosiaaliseen nousuun ja toivoa paremmasta, kuten tulen jäljempänä osoittamaan. Esitän myös, että sokeainlaitokset avasivat monille säätyläisperheiden tyttärille mahdollisuuden itsenäiseen ja omaehtoiseen elämään opettajan ammattikutsumuksen kautta. Eurooppalaisten esikuvien mukaisesti järjestetyissä sokeainkouluissa tiivistyivät vielä 1800-luvun lopulla kaikki yhteiskunnan perinteiseen säätyjakoon perustuneet sosiaaliset luokkarakenteet. Ne alkoivat murentua vasta vähitellen siirryttäessä traditionaalisesta yhteiskuntajärjestelmästä kohti modernia yhteiskuntaa. Siirtymällä viitataan tässä Hannu Niemisen (2006, 176) kuvailemaan prosessiin, jossa yhteiskunnallisten suhteiden hierarkisuus, patriarkaatti, kolmisäätyoppi ja yksilön yhteisöllinen kontrolli vaihtuivat vähitellen yhteiskunnallisten suhteiden tasaveroisuudeksi, yhteiskuntasopimukseksi, yksilön oikeuksien tunnustamiseksi ja individualismiksi.

Seuraavissa luvuissa paikannan havaintoni sokeainopetuksen uranuurtajanaiisiin Mathilda Linséniin (1831–1872) ja Hanna Ingmaniin (1845–1916). Keitä nämä naiset olivat ja millaista julkisuuskuvaa heistä tuotettiin muisteluna 1900-luvun alkuvuosikymmenien kontekstissa? Millaista yhteisöllistä tehtävää symboliset äitihahmot palvelivat sokeainkouluja koskevassa kerronnassa?

5.2 SYMBOLISET ÄITIAHMOJOT

5.2.1 NAISET JA OPETTAJAN AMMATTIKUTSUMUS

Sokeainopetusta niin kuin muidenkin vammaisryhmien koulutusta koskevaan julkiseen keskusteluun osallistuivat 1800-luvun jälkipuoliskolta lähtien monet intressiryhmät. Näkyvimmissä osassa olivat kirkko, valtio ja lääkintälaitos. Kun helsinkiläiset säätyläisrouvat 1880-luvulla perustivat maamme ensimmäiset auttamisyhdistykset, mukaan tuli myös hyväntekeväisyys. Kaikkien edellä mainittujen ryhmien näkemyksillä oli yhdessä ja erikseen merkitystä keskusteltaessa suomalaisen vammaisopetuksen yleisistä periaatteista, lainsäädännöstä ja käytännön toteutuksesta. (Vuolle 1992, 85; ks. myös Markkanen 1992, 9–11.)

Käytännön toiminta kanavoitui aluksi kristillisten yhteisöjen ja liikkeiden kautta. Suomessa jo pitkään eläneestä pietismistä ja uudemmasta anglosaksisesta herättyksestä vaikutteita saaneet kristilliset liikkeet eivät tyytyneet vain odottamaan, että viranomaiset lähtisivät uudistusten tielle ja alkaisivat kantaa sosiaalista vastuuta heikompiosaisista. Vastuu siitä, mikä nähtiin ongelmaksi, otettiin itse kannettavaksi. Toisen ihmisen auttamista pidettiin ikään kuin luonnostaan uskonnollisen elämän tuntomerkinä. Tältä pohjalta syntyivät 1800-luvun jälkipuoliskolla myös maamme

ensimmäiset diakonissalaitokset ja diakoniatyö. Samalla käynnistyi myös kuurojen ja sokeiden koulutus sekä vaikeasti kehitysvammaisten laitoshuolto Suomessa. (Koskenvesa 1992, 23–24; ks. myös Ollila 1998.)

Kansanopetuksen vireä alkuvaihe ja uudet sosiaalityön muodot avasivat naisille 1860-luvun jälkeen sekä uusia työaloja että uudenlaisen mahdollisuuden yhteiskunnalliseen osallistumiseen. Opettajan ammatin valitsivat etenkin säätyläisperheiden tyttäret, joilla taloudelliset resurssit kouluttautumiseen olivat paremmat kuin alempien yhteiskuntaluokkien naisilla. Toisaalta opettajan ammattikutsumus ei tullut heille ilmaiseksi. Opetusala mahdollisti heille oman toimeentulon ja taloudellisen riippumattomuuden, mutta riisti heiltä ylä- ja keskiluokkaisen ihanteen kutsumustyöstä kotona. Kodin ulkopuolisen työn ja perheen yhteen sovittaminen ei sopinut sen enempää säätyläisnaisen kuin nousevan keskiluokkaisen porvarisnaisen ihannekuvaan. (Sulkunen 1995, 33–37.)

Ensimmäisille naiskansakoulunopettajille samoin kuin diakonissoille ja sairaanhoitajille ammatinvalinta merkitsi yleensä ehdottomuuteen, uhrautuvuuteen ja antaumukseen velvoittavaa kutsumusta. Sen ymmärtäminen nykypäivän perspektiivistä edellyttää ilmiön tarkastelua osana 1800-luvun kirkkohistoriaa. Kansanopetusta ajaneista intressiryhmistä kirkolla oli vielä 1800-luvun jälkipuoliskolla vahva auktoriteettiasema kaikissa koululainsäädäntöä, opettajien valintaa ja ohjesääntöjä koskevissa kysymyksissä. Kun opettajat toimivat virallisten tavoitteiden ja ideaalien edustajina lasten ja nuorten elämässä, valvottiin myös heidän ulkoista olemustaan ja käyttäytymistään tarkasti. Ohjeet oli kirjattu jo lähtökohtaisesti kouluopetusta koskeviin säädöksiin, ja opettajakoulutuksen valinnalla valvottiin ja varmistettiin, että opettajakokelaat soveltuivat tehtäväänsä ”paljon vartijoiksi”. Myönteisiä ominaisuuksia olivat muiden muassa siveellinen vakavuus, vakaa mieliala ja nuorison johtamiseen soveltuva kristillinen mielenlaatu. (Tsokkinen 1988, 207; Sulkunen 1995, 33–37; Simola 1995, 233–252; ks. myös Ollila 1998.)

Vuonna 1865 perustetun, maamme ensimmäisen sokeainkoulun Blindanstalten i Helsingfors johtajatar Mathilda Linsén (1831–1872) toimi aistivialisopetuksen tavoitteiden ja ideaalien toteuttajana kasvatustyössään. Linsén sai opettajan pätevyytensä isänsä, kaunopuheisuuden ja runotaiteen professorin Johan Gabriel Linsénin opastuksella ja myöhemmin itse opiskellen sekä toimimalla muun muassa tuntiopettajana Helsingin tyttökoulussa. Sokeainopetukseen Linsén tutustui kansakoulujen tarkastajan Uno Cygnaeuksen myötävaikutuksella. Valtiolta saamansa apurahan turvin Linsén matkusti Eurooppaan 1860-luvun alussa ja tutustui yli vuoden kestäneen opintomatkinsa aikana eri maiden sokeainkouluihin ja niiden opetusohjelmiin. (SA 6–7/1915; KSK 4/1965, 103–104.)

Mathilda Linsénin opintomatka merkitsi aistiviallisten lasten opettajien koulutuksen alkua Suomessa. Aistivialisopetus, mitä nimitystä pedagogit alkoivat käyttää virallisissa yhteyksissä 1880-luvulta lähtien sokeiden, kuurojen ja tylsämielisten

opetuksesta, oli Suomessa vielä 1860-luvulla suhteellisen uusi asia. Muualla Euroopassa kuurojen ja sokeiden opetus oli jo vakiintunut osaksi kansanopetusta. Ulkomailla opiskelusta tai vierailuista ulkomaisissa laitoksissa ja kouluissa tulikin vähitellen olennainen osa 1800-luvun aistivallio-opettajien virkaan kouluttamista. Käytännössä tämä tarkoitti sitä, että valtio kustansi opettajien opintomatkat ulkomaille ja sitoutti heidät loppuelämäkseen kutsumustyöhön aistivallioskouluihin. (Ks. myös Vuolle 1992, 85; Harjula 1996, 48–49.)

Aistivallio-opetuksessa toimineiden naisopettajien ammattikutsumukseen sisältyi vielä 1800-luvun lopulla ja pitkään 1900-luvun puolellakin vahva hengellinen sitoutuminen työhön. Siihen liittyi usein myös virallisesti tai henkilökohtaisesti itselle annettu naimattomuuden lupaus. Näin sokeainkouluihin hakeutuneet naisopettajat tekivät yleensä joko omasta tahdostaan tai pakosta valinnan kodin ja koulutyön välillä. Tällaisen työlle pyhittämisen idean, ehkä radikaalinkin henkilökohtaisen ratkaisun, voi tulkita kutsumukselle uhrautumiseksi. Toisaalta se voidaan nähdä myös aikakauden kontekstissa jonkinlaisena vastarinnan ilmauksena kotiäitiydelle. Alkuajan naisopettajien kutsumuksen taustalla vaikuttavien yksityisten motiivien näkyväksi tekeminen onkin varsin hankalaa. Useimpien säätyläisnaisten täytyi vielä 1800-luvun lopulla perustella naimattomuuttaan ja itsellistä, omaehtoista elämää kutsumuksella, vaikka taustalla olisi ollut muitakin motiiveja. Kirsi Vainio-Korhosen mukaan naisten vapautuminen kodin ulkopuoliseen työhön tapahtui lähinnä keski- ja yläluokassa, sillä työväen keskuudessa palkkatyö ei ollut mikään vaihtoehto. Työläisperheissä kotiäitiys oli toisin kuin nousevassa keskiluokassa epäkäytännöllinen ihanne. (Vainio-Korhonen 1998, 23; ks. myös Sulkunen 1989, 25–30; Koskenvesa 1992, 23–28.)

Sokeinopetuksessa 1800-luvulla toimineiden naisopettajien emansipaatioon liittyvät kysymykset ovat kiinnostavia, mutta ne eivät varsinaisesti kuulu tutkimukseni aihepiiriin ja tavoitteisiin. Sen sijaan on kiinnostavaa pohtia, miten ja miksi pienten ihmisten asialla olleet sokeinopetuksen uranuurtajanaiset Mathilda Linsén ja hänen seuraajansa Hanna Ingman kasvoivat molemmat kuolemansa jälkeen sokeinlaitosten symbolisiksi ja myyttisiksi äitihahmoiksi. Miten sokeinopetuksen uranuurtajanaisten äiti-myytti syntyi, kehittyi ja tuli säätelämään keskeisellä tavalla koko yhteisön arkijulkisuutta 1900-luvun alkuvuosikymmeninä?

5.2.2 MYYTTI MATHILDA LINSÉNISTÄ

Yhtä tärkeää kuin on kysyä sitä, mistä perinteet kertovat, on kysyä sitä, missä, miten ja miksi perinne syntyy. Suomessa vuoden 1892 aistivallioskouluille annettu uusi asetus merkitsi sokeinopettajien aseman vakiintumista valtion laitoksina. Sen myötä sokeinopettajien alkoi vähitellen muotoutua myös omia paikallisjuhlia ja vuotuis-

perinteitä. Kun sokeainopetuksen tulosta Suomeen ja samalla ensimmäisen sokeainkoulun perustamisesta tuli lokakuussa 1915 kuluneeksi 50 vuotta, merkkitapaus otettiin vastaan Helsingin sokeainkoulussa juhlallisin menoin. Muistelun kohteeksi nousi puheissa ja kirjoituksissa erityisesti koulun perustaja Mathilda Linsén, joka ehti toimia sokeainopettajana ainoastaan alle kymmenen vuotta. Jo 41-vuotiaana kuollut Linsén näyttää kuitenkin jääneen elämään varsin ainutlaatuisella tavalla myyttiseksi äitihahmoksi koulu yhteisön historialliseen ja kollektiiviseen muistiin. Tällainen vaikutelma nousee esiin sekä *Suomen Aistiviälliskoulujen Lehden* että *Sokeain Airuen* syksyn juhlanumeroista. Tuntemattomaksi jäävä kirjoittaja raportoi Helsingin sokeainkoulun 50-vuotisjuhlien kulkua muun muassa seuraavasti:

Synkkänä ja kolkkona, kuten useimpain sokeain oma elämäkin, valkeni lokakuun 1 päivä, jolloin Helsingissä olevat sokeat kello 10 ajoissa aamupäivällä kokoontuivat vanhalle hautausmaalle kaupunkimme sokeainkoulun ensimmäisen johtajattaren, neiti Mathilda Linsénin haudalle hänen muistonsa kunnioittamaan. Kun koulun entisistä ja nykyisistä oppilaista kokoonpantu kuoro oli laulanut pari värsyä virrestä ”Taivaassa, ratki taivaassa”, puhui johtaja Kyösti Sipilä, laskien samalla seppeleen, seuraavaa: ”Tämä aamuhetki on ohjannut askelemme hiljaiseen kalmistoon, vainajien leposijoille. Olemme täällä rauhan paikassa. Tämä on muistojen kätkö, tämä kalmisto, monien suurten ja kauniitten, innostavien muistojen paikka. Tänne on peitetty maalliset jäännökset monen sellaisen kansalaisen, joka on suuria kansamme hyväksi tehnyt. Tänne on vuosien kuluessa vaeltanut ja vaeltaa epäilemättä vastakin suuria kansalaisryhmiä kiitollisina viettämään jonkun nurmen alla nukkujan muistoa. Täällä on hautoja, joita moni pääkaupunkiin kaukaakin tullut on tahtonut nähdä ja ainakin hetkisen sen ääressä mietteissään viivähtää. Nyt on meitä täällä vain pienoinen joukko ja me olemme pysähtyneet ääreen kummun, johon kai useimmat tässä kalmistossa kävijät eivät liene huomiotaan kiinnittäneet; hyvä, jos ovat nimet vaatimattomasta kivistä lukeneet. Mutta meistä, tässä nyt seisovista, eikö tunnu nyt melkein tältä: Riisu kenkäsi jaloistasi, sillä paikka, jossa seisot, on pyhä. Sillä tämän kummun alla uinuvat maalliset jäännökset oman äitimme. Enhän liikoja sanone! On näet isiä ja on äitejä meillä, jotka eivät ole sitä verisiteiden lain mukaan, mutta jotka eivät sen vähemmin ole isiä ja äitejä meille. Ei ollut hän, tämä nurmen alla nukkua suuri tavallisen maailmallisen mittakaavan mukaan, mutta hän oli suuri toisenlaisen arvion jälkeen. Häneen voi sovittaa sanat sen miehen, joka arvot on oikein arvioinut: ’Joka teistä tahtoo suurin olla, hän olkoon niinkuin se, joka palvelee.’ Mathilda Linsén tahtoi tehdä palvelustyötä Suomen sokeain hyväksi. Ja siten hän tuli suureksi. Hän tahtoi holhoa niitä pienimpiä, jotka siihen asti

olivat unohdettuina saaneet päiviänsä viettää. Siten hänestä tuli Suomen sokeain äiti.” (SA 6–7/1915; SAKL 8/1915, 118–119.)

Lehtikirjoitus ja siinä lainattu johtaja Kyösti Sipilän haudalla pitämä puhe luo historiallisesta Mathilda Linsénistä varsin vaikuttavan raamatullisen mielikuvan. Paitsi, että siinä on kiinnostavia intertekstuaalisia viittauksia Vanhan testamentin Toiseen Mooseksen kirjaan, jossa kerrotaan Jumalan ilmestymisestä Moosekselle palavan pensaan muodossa (2. Moos. 3: 1–6). Niiden yhtenä keskeisenä ilmeneismuotona on juuri marttyyrien muiston vaaliminen ja kunnioittaminen heidän kuolinpaikoillaan ja haudoillaan (ks. myös Gothóni 1999, 468–469).

Vaikka Mathilda Linséniä ei voida pitää uskon marttyyrina katolisessa merkityksessä, hän kasvaa Sipilän puheessa pyhimyksen mittoihin yhteiskunnallisen kutsumuksensa ansiosta. Kyösti Sipilän haudalla pitämä puhe rakentaa vahvaa mielikuvaa Mathilda Linsénistä poikkeuksellisen uhrautuvana kristittynä, jonka hyveistä osalliseksi pääseminen tulisi olla jokaisen itseään kristittynä pitävän korkein pyrkimys. Sipilä pukee ajatuksen sanoiksi nimeämällä hautapaikan pyhäksi ja korottamalla Mathilda Linsénin Suomen sokeiden äidiksi. Puhe on suunnattu pienelle sokeainkoulujen oppilaiden ja opettajien ryhmälle, joista tuskin kukaan oli ehtinyt tavata tätä henkilökohtaisesti. Kiinnostavaa Sipilän rakentamassa henkilömyytissä onkin se, että se viittaa yhtä paljon kuviteltuun kuin todelliseksi käsitettyyn. Sen syvempi merkitys piilee siinä, mihin vihjataan mutta mitä ei voida näyttää toteen.

Käytettävissäni olevat muistitietoaineistot ja kirjalliset lähteet eivät kerro, kuinka suosittuja tai yleisiä vierailut Mathilda Linsénin haudalla olivat ennen vuotta 1915. Oliko rituaalinen muistohetki Linsénin haudalla ainutkertainen tapahtuma vai vuosia kestänyt tapa? Helsingin sokeainkoulun juhliessa vuonna 1965 sokeainopetuksen satavuotisjuhlia haudalla käynnin traditio tunnettiin, mutta tuolloin kukkalaitteet laskettiin vain kansakoululaitoksen ”isän” Uno Cygnaeuksen ja Helsingin sokeainkoulun entisten johtajien Hanna Ingmanin ja Kyösti Sipilän haudoille (KSK 4/1965, 95–96). Miksi Mathilda Linsén puuttui joukosta? Oliko kyse esimerkiksi jonkinlaisesta kielipoliittisesta kannanotosta? Suomen- ja ruotsinkieliset sokeainkoulut olivat eriytyneet instituutioina 1960-luvun puolivälissä ja Linsén edusti tavallaan ruotsinkielisen sokeainopetuksen historiaa (Tsokkinen 1988, 247). Ehkä hänen symbolinen merkityksensä ei ollut enää tärkeä Helsingin sokeainkoululle. Esiin haluttiin nostaa pikemminkin niitä sokeainopetuksen uranuurtajia, jotka loivat pioneerityöllään pohjaa nimenomaan suomenkieliselle opetukselle.

Mathilda Linsénin haudalla, Hietaniemen hautausmaan kolmannessa korttelissa, viidennessä linjastossa lappeellaan makaava harmaa hautakivi kertoo edelleen siitä, että paikka on joskus ollut merkityksellinen. Muistomerkki on Linsénin entisten oppilaiden sinne lahjoittama ja sen kylkeen on kaiverrettu apostoli Paavalilta (Fil. 1:21) lainatut sanat: ”Kristus on minulle elämä, ja kuolema on voit-

to.” Sitaatissa tiivistyvät paitsi suomalaisen vanhaluterilaisen kristillisyyden myös aistivallisuusopetuksen perusajatuksat. Jeesuksen uusintama jumalakuva ja Uuden testamentin pelastusteoria muodostivat aistivallisuusopetuksen lähtökohdan. Aistivallisuuden opetuksessa ja kasvatuksessa nähtiin paljon samoja piirteitä kuin Jeesuksen toiminnassa: hän auttoi tien varrella kerjääviä kuuroja, sokeita ja rampoja rohkaisten heitä elämään uskossa Jumalaan ja iankaikkiseen elämään. (Ks. myös Harjula 1996, 67, 87.)

Kristinuskon opetuksiin nojautuen aistivallisuusopetuksen perusajatuksena pidettiin sitä, että aistivallinen oli vammastaan huolimatta Jumalan kuva. Aistivallisuusopetuksen puolestapuhujat pyrkivät eroon vanhatestamentillisesta kostoteoriasta ja korostivat aistivallisuuden joutuneen tilaansa täysin ilman omaa syytään. Kysymystä synnin palkasta pidettiin vammaisuudesta puhuttaessa asiaankuulumattomana. Aistivallisuusopetuksessa ei voitu sinällään ”parantaa” ketään näkeväksi ja kuulevaksi, minkä vuoksi päämielenkiinto suuntautui siihen, miten aistivallisuuden mukanaan tuomia rajoituksia ja ongelmia voitiin kompensoida kasvatuksen ja opetuksen avulla. (SAKL 9/1902, 146.) Alkuvaiheessa tavoitteet tosin jäivät vielä vaatimattomiksi, ja opetuksen luonne oli lähinnä hengellistä. Lähtökohta oli kristinopin mukainen näkemys siitä, että vammaiset ihmiset olivat tuonpuoleista elämää varten luotuja, Jumalan omakseen valitsemissa. Kärsimystä seuraisi myöhemmin palkinto taivaassa: sokeat saivat näkönsä ja kuurot kuulisivat. (Harjula 1996, 67–68.)

Tämä strategia näkyy myös vuonna 1865 toimintansa aloittaneen Helsingin sokeainkoulun opetustavoitteissa. Mathilda Linsénin perustaman sokeainkoulun johtoajatus kuului: ”Kristillisellä kasvatuksella ja opetuksella tuli kehittää sokeiden sielunkykyä ja sopivalla hoidolla vahvistaa heidän ruumiinvoimiaan ynnä valmistaa heille siten onnellisempi elinasema ja suunnata heidän katseensa kohti iankaikkisuutta.” (Tsokkinen 1984, 22.)

Sokeainkoulujen uskontokasvatus pohjautui suomalaisille tuttuun evankelisluterilaiseen uskontoperinteeseen. Kristillisen tradition tuntemusta välitettiin oppilaille niin Linsénin aikana kuin hänen jälkeensäkin lukemalla *Raamatua* ja muuta hengellistä kirjallisuutta ääneen, käymällä yhdessä oppilaiden kanssa kirkossa ja rukoilemalla säännöllisesti aamu-, ruoka- ja iltarukouksia. Varsinaisessa uskonnon opetuksessa raamatunhistoria sekä Uuden testamentin kirjoitukset muodostivat uskonnonopetuksen kivijalan. Tavoitteena oli antaa perusvalmiudet *Raamatun* tekstien ymmärtämiselle ja tulkitsemiselle oman uskontoperinteen traditioiden mukaisesti. (Tsokkinen 1984, 145.)

Tämän taustan tunteville on ilmeistä, että myös Linsénin hautakiveen kaiverretun sitaatin Paavalin filippiiläiskirjeistä on täytynyt puhutella Linsénin oppilaita jollakin erityisellä tavalla. Miksi he päätyivät keskuudessaan valitsemaan kaikista tuntemistaan *Raamatun* jakeista juuri tämän sitaatin Linsénin hautakiveen? Ehkä se oli aikakauden kontekstissa yleisesti käytetty ja suosittu siteeraus muistotilaisuuksissa,

mutta toinen ja ehkä tärkeämpi merkitysyhteys liittyy itse sitaattiin. Vaihtamalla sanan ”Kristus” tilalle toisen Kristusta ilmentävän metaforan ”kärsimys” voidaan päästä käsiksi sellaisiin aikakauden kulttuuriin ajattelumalleihin, jossa kärsivä ihminen samastettiin Kristukseen ja kärsimyksen käsite kristilliseen elämäntapaan ja ihmiskäsitykseen kuuluvaksi. Samalla myös Mathilda Linsénin hautakiveen kaiverrettu kirjoitus ”Kristus on minulle elämä ja kuolema on voitto” saa tässä kontekstissa uuden merkityksen (Kärsimys on minulle elämä ja kuolema on voitto). Se ei vain muistuttanut Mathilda Linsénin uskosta elämään Kristuksessa vaan antoi sokeuden taakan kantajalle lupauksen siitä, että kärsimys jalosti ihmistä ja ylevällä tavalla kärsiminen palkittiin myöhemmin iankaikkisen elämän rikkauksilla.

Paavalilta lainattu sitaatti hautakivessä kertoo paljon siitä, millaisena äitihahmona Mathilda Linsén halusi jäädä muistetuksi tai millaisena hengellisenä opettajana hänet ehkä haluttiin muistaa. Kun kiveen kaiverrettua luonnehdintaa Linsénin persoonasta peilaa Kyösti Sipilän vuonna 1915 pitämään puheeseen tämän haudalla, Paavalin sitaatti on toteuttanut itse itseään. Sipilän muistelupuheesta välittyy mielikuva naisesta, jonka yhteiskunnallisessa kutsumuksessa kristillisyyttä oli vielä puhdasta. Linsénin puhtaus toteutui hänen työlle uhrautumisessaan ja kristillisyyttä symbolisessa taivaaseen astumisessa.

Vuonna 1915 haudalla pidetty puhe ei kuitenkaan kerro varsinaisesti mitään historiallisen Mathilda Linsénin kutsumuksesta. Se on pikemminkin Kyösti Sipilän myytillistämä henkilökuva Mathilda Linsénistä. Hän projisoi rakentamaansa henkilömyyttiin oman aikakautensa kristittyyn ihmiseen liitettyjä yleisiä hyveitä, joita olivat juuri työlle ja kutsumukselle uhrautuminen. Näin hän saattoi myytin avulla esittää myös toiveita oikeanlaisesta yhteiskunnallisesta kutsumuksesta ja ohjata etenkin naisopettajia ammattikutsumuksessaan siirtämään oikeita kristillisiä arvoja kasvattilapsilleen.

On vaikea arvioida, mitä sokeainkoulun naispuoliset opettajat sisimmässään ajattelivat heille tarjotusta esikuvasta. Jokseenkin selvää on vain se, ettei samastuminen Mathilda Linsénin äiti-myyttiin ollut mitenkään yksiselitteinen tai itsestään selvä asia. Anna Kortelainen (2002, 31) on esimerkiksi huomauttanut, ettei 1800-luvulla eläneiden naisten ammattikutsumukseen usein sisältynyt naimattomuuden lupaus ollut nuorille naisille ongelmaton elämäntapa. Pikemminkin se oli ongelma suojelluille hyvien perheiden työille, joiden täytyi odottaa kärsivällisesti avioitumista tai ikäännyttyään tyytyä kohtaloonsa, sosiaalisesti marginaaliseen asemaan naimattomina. Kysymys on ollut perimmältään naisen häpeästä ja kunniaasta. Sen voi nähdä uusintavan kristillistä peruskertomusta; yhtäältä Eevan roolia syntiintankeemuskertomuksessa ja toisaalta Neitsyt Mariaan liitettyä palvontaa. Ongelman ydin on siinä, miten luopua neitsyydestä siten, että se johtaa kunnialliseen äitiyteen eikä kontrolloimattomaan seksuaalisuuteen tai nuorelle naiselle vaaralliseen suhteeseen. (Ks. myös Mero 1995, 44–46.)

Näin myös sokeainkoulun tyttöoppilaat saivat äiti-myytin välityksellä elämänkatsomuksensa perusteeksi tarkoin normitetun roolimallin Kristuksen morsiamina. Toisaalta tiukat kristillis-siveelliset ihanteet ja roolimallit koskivat yhtä lailla myös poikia. Sekä naiseksi että mieheksi kasvaminen merkitsi lähtökohtaisesti dialogia seksuaalisuuden ja seksuaalisuudesta kieltäytymisen ongelmakentässä. Tämä tulee esille myös aineistoissani sokeainkouluja koskevissa muistelu- ja kokemuskertomuksissa. Sukupolvien kerronnassa ne suodattuvat kuitenkin oman aikakautensa tulkintakehysten läpi ja saavat kokemuksina erityismerkityksensä osana aikakautensa laajempaa yhteiskunnallista kerrontakontekstia.

Mathilda Linsénin opettajan ammattikutsumukseen perustuva äiti-myytti, jonka yhteiskunnallisia ja kristillisiä peruspiirteitä olen selvittänyt, saattoi omana aikakautenaan toimia tarkoituksenmukaisella tavalla yhteisöllistä elämää ja sosiaalista kanssakäymistä säätelevänä kontrollimekanismina. Sokeainkoulut olivat sisäoppilaitoksia, joissa elettiin pitkään sotien jälkeenkin sosiaalisesti tiivistä elämää. Elämänmuodon yhteisöllisyys taas vaati kärsivällisyyttä ja tiukkoja sosiaalisia normeja, jossa yksilöllinen pidättyvyys, puhtaus, itsensä hallinta ja kurinalaisuus nousivat yhteisöllisen elämän normeiksi. Mathilda Linsénin muiston kunnioittamisen ja pyhittämisen päällimmäisenä tarkoituksena lieneekin ollut juuri vahvistaa näitä arvoja ja ihanteita yhteisöllisen elämän jatkuvuuden takaamiseksi.

5.2.3 HANNA INGMAN JA ÄITIYDEN UUSINTAMINEN

Mathilda Linsénin elämäntyön tulkinnasta alkunsa saanutta äiti-myyttiä voidaan pitää osana Helsingin sokeainkoulun virallisten merkkipäivien yhteyteen syntynyttä kertomuserinnettä. Tätä kertomusta uusinnettiin kansalaissodan jälkeen 1920-luvulla toisen uranuurtajanaisen, heinäveteläisen herännäispapin tyttären Hanna Ingmanin (1845–1916) elämäntyön tulkinnoilla (esim. SA 4/1921).

Hanna Ingmanista tuli Mathilda Linsénin elämäntyön jatkaja 1870-luvulla. Hänen kouluttautumisenensa opettajattareksi sokeainopetuksen alalle tapahtui hyvin samalla tavoin kuin Mathilda Linsénillä. Kuopion tyttökoulun käytyään Hanna Ingman opiskeli aluksi lisää isänsä johdolla ja myöhemmin opettajakokelaana Kuopion kuuromykkäin koulussa. Hanna Ingmanin ja Mathilda Linsénin tiet kohtasivat, kun Hanna Ingman pääsi auskultantiksi Mathilda Linsénin perustamaan sokeainkouluun Helsinkiin vuonna 1869. Tästä kohtaamisesta ei jälkipolville ole jäänyt kirjallisia lähteitä, mutta tapaamisella oli ratkaiseva vaikutus Ingmanin jäämiseen sokeainopetuksen alalle. (SAKL 4/1896, 56–58; SA 6–7, 8/1915.)

Hanna Ingman seurasi Linsénin esimerkkiä ja teki vuonna 1870 valtiolta saamallaan apurahalla opintomatkan ulkomaille. Opintomatka suuntautui Ruotsiin ja Tanskaan, joissa sokeainopetus oli jo vakiinnuttanut asemansa osana kansan-

opetusjärjestelmää. Vajaan vuoden mittaisen opintomatkan jälkeen Ingman siirtyi opettajattareksi vastaperustettuun Kuopion sokeainkouluun. Toiminta Kuopiossa jäi kuitenkin lyhyeksi, sillä Mathilda Linsénin kuoleman jälkeen Hanna Ingman kutsuttiin Helsinkiin Linsénin työn jatkajaksi. Ingman ei kuitenkaan vielä tuolloin ottanut hänelle tarjottua johtajattaren virkaa vastaan pysyvästi. Hän halusi palata vuoden Helsingissä oleskelun jälkeen takaisin Kuopioon läheistensä pariin. Päätös Helsinkiin paluusta kypsyi muutaman Kuopiossa vietetyn vuoden jälkeen, ja hän päätyi vuoden 1877 alusta lähtien hoitamaan Helsingin sokeainkoulun johtajattaren virkaa. (SAKL 4/1896, 56–58; SA 6–7, 8/1915.)

Hanna Ingman teki johtajakaudellaan lukuisia ulkomaanmatkoja ja osallistui moniin kansainvälisiin konferensseihin. Niiden avulla hän lisäsi asiantuntemustaan aistivalliskoulutuksen alalla ja sai vähitellen myös ansaittua arvostusta ja vaikutusvaltaa aistivallistuksessa. Ingman toimi asiantuntijana useiden sokeainopetusta suunnitteleiden komiteoiden työssä ja vaikutti niiden kautta merkittäväällä tavalla aistivallisopetuksen kehitykseen Suomessa. (SAKL 4/1896, 56–58; ks. myös Tsokkinen 1988, 207; Moilanen 2006, 65–71.)

Hanna Ingmanin johtajakaudella aistivallisopetus teki lopullisen läpimurron Suomessa. Vuoden 1892 aistivalliskouluille annettu uusi kouluasetus merkitsi monella tapaa uudistuksia myös sokeainkouluissa. Kouluille laadittiin uudet tilasuunnitelmat, opettajien virat vakinaistettiin ja sokeainkouluista tuli valtion ylläpitämiä laitoksia. Vuoden 1892 aistivalliskouluja koskeva asetus koski kuitenkin vain lasten kouluja. Aikuisiällä vammautuneiden koulutus jäi edelleen yksityisen hyväntekeväisyyden varaan. (Tsokkinen 1988, 196–200.)

Yksityisellä aktiivisuudella ja lahjoitusvaroilla olikin vielä 1800-luvun lopulla elintärkeä rooli monien sellaisten sosiaalisten, terveydellisten ja koulutuksellisten ongelmien ratkaisussa, johon valtion varat ja kiinnostus eivät riittäneet (Pulma 1994, 59). Hyväntekeväisyydestä tuli myös Hanna Ingmanille 1880-luvulta lähtien tärkeä yhteiskunnallisen vaikuttamisen ja auttamistyön muoto. Ingman osallistui johtajattaren toimensa ohella aktiivisesti helsinkiläisten säätyläisrouvien yhdistystoimintaan ja pyrki vaikuttamaan sen kautta lasten kouluista aikuistuvien ja aikuisena sokeutuneiden ammatillisen koulutuksen järjestymiseen Suomessa. Tähän hänelle avautuikin tilaisuus vuonna 1887 perustetun yhdistyksen De Blindas Vänner rf kautta. (SAKL 4/1897, 56–58; ks. myös Nevalainen 1987.)

Vuodesta 1887 näkövammaisten hyväksi toimineen De Blindas Vänner rf – Sokeain Ystävät -yhdistyksen tehtäviin kuului tukea koulusta päässeiden sokeiden selviytymistä koulun jälkeen. Yhdistys oli ottanut alun perin tehtäväksi sokeainkodin hankkimisen köyhille ja turvattomille naisille, mutta 1890-luvun lopulta se alkoi huolehtia myös työkoulujen perustamisesta Suomeen. (SA 6–7/1915; ks. myös Nevalainen 1987, 10–11.) Sokeain Ystävät -yhdistyksen jäsenistöön kuului paitsi varakaita kaupunkilaisia myös Helsingin sokeainkoulun opettajia. Toiminta henkilöityi

alkuvuosikymmeninä vahvasti Hanna Ingmaniin ja hänen vaikutusvaltaisiin ystäviinsä. Näihin kuului muun muassa senaattori Leo Mechelinin puoliso Aleksandra Mechelin ja heidän tyttärensä Celia Mechelin. Aleksandra Mechelin toimi yhdistyksen puheenjohtajana ja Hanna Ingman yhdistyksen sihteerinä. Celia Mechelin taas perusti Sokeain Ystävien tuella vuonna 1890 Böcker åt de blinda – Kirjoja Sokeille -nimisen yhdistyksen, jonka tehtävänä oli edistää pistekirjallisuuden tuotantoa ja saatavuutta Suomessa. (Nevalainen 1987, 9–15; Keravuori 1992.)

Myös Kuopioon perustettiin 1890-luvun lopulla yli-ikäisten sokeiden työkoulu. Kuopion työkoulun taustalla olivat vuonna 1888 perustetun Sokeain Ystävien Kuopion haaraosaston paikalliset toimijat. Yhdistys saikin vielä alkuaikoina nimensä mukaisesti tukensa, neuvonsa ja osittain myös rahallisen apunsa Helsingistä. Yhdistykset ajautuivat kuitenkin myöhemmin hallinnollisesti erilleen toisistaan ja alkoivat edustaa paikkakunnillaan omia itsenäisiä yhdistyksiä. (SAKL 4/1896, 54–55.)

Hanna Ingman luopui Helsingin sokeainkoulun johtajattaren virasta vuonna 1903. Kutsumustyötään näkövammaisten hyväksi hän kuitenkin jatkoi kuolemaansa saakka (1916) Helsingin Kallion Eläintarhan alueelle perustamissaan työlaitoksissa. Jälkikäteen arvioituna tämä ajanjakso nosti viimeistään Hanna Ingmanin nimen suuremman yleisön tietoisuuteen. Pitkäjänteisellä yli 40-vuoden intensiivisellä paneutumisella työhön Ingman oli epäilemättä samastanut koko sokeainopetuksen voimakkaasti itseensä ja luonut toiminnallaan edellytykset uuden symbolisen äiti-hahmon rakentumiselle. Henkilökuva, joka Hanna Ingmanista esimerkiksi *Sokeain Airuen* vuoden 1921 äitienpäivän kynnyksellä julkaistusta kirjoituksesta välittyy, muistuttaa jo monella tavalla Mathilda Linsénistä aiemmin rakennettua henkilömyyttiä:

Euroopan sivistysmaissa on vuosittain alettu viettää ”äidin päivää”, päivää, jolloin äiti, vapaana kaikista vaivoista ja huolista, on perheen kunniavieraina. Kun tämä kaunis ajatus sanomalehdistön kautta löysi tiensä myöskin meidän maahamme, tehtiin päätös, että niille sokeille, jotka, vaikkapa vähässäkin määrässä, ovat nauttineet Hanna Ingmanin suuren elämäntyön hedelmiä, tulisi maalisk. 1 p. äidin päiväksi, päiväksi, jolloin he kiitollisuudella häntä muistelisivat. Tänäpä on meillä erikoissyy rakkaudella muistaa H. Ingmania, sillä nyt on kulunut 50 v. siitä kuin H. Ingman Kuopion sokeainkoulun opettajattarena aloitti siunausriikkaan toimintansa sokeain hyväksi, joka koulu sinä päivänä sai ensimmäiset 2 oppilastaan. Olihan muutamia vuosia sitten H:gin sokeain koulu perustettu, joka toimi hiljaisuudessa. Mutta työ sokeain hyväksi Suomessa oli kuitenkin vielä kapaloissaan. Saattaakseen tämän järkipäisestä kehittymään tarvittiin tarmokas, lannistumaton, aloitteista rikas, järjestävä kyky, mitkä ominaisuudet H. Ingman runsaimmassa määrin omisti. Ja hänen ansiokkaan työnsä tuloksena on se

tosiseikka, että sokeain asia Suomessa on tätä nykyä melkein samalla tasolla kuin Skandinaavian maissa. Hänen johtava kykynsä ja käytännöllinen silmänsä ovat olleet tärkeinä tekijöinä H:gin sokeainkoulun järjestämisessä semmoiseksi, että se nyt voi vetää vertoja mille pohjoismaiden aistivalliskoululle tahansa. (SA 4/1921.)

Hanna Ingmanin elämäntyön tulkinnan pohjalta rakentuva äiti-myytti ilmentää edellä kuvatussa esimerkissä 1920-luvun sokeainkoulukerrontaan liittyvää virallista perinnettä. Tätä henkilömyyttiä ovat sittemmin muokanneet myös muunlaiset muisteluna tuotetut tulkinnat. Hanna Ingmanista liikkui jo omana elinaikanaan monenlaisia tarinoita, jotka ovat kasvaneet osaksi hänen henkilömyyttiään. Ingmania pidettiin yleisesti voimakastahtoisena naisena, joka halusi kasvattaa sokeista hyvyteen ja lujuteen juurtuneita luonteita. Herännäiskodista lapsena omaksuttu ankara ja vaativa, mutta toisaalta oikeudenmukaisuuteen pyrkivä maailmankatso-mus kantoi mukanaan luterilaisen kristillisyyden parhaat ja pahimmat puolet. Ingmanin kerrotaan vaatineen uupumatta sekä opettajakollegoiltaan että oppilailtaan ehdotonta kuuliaisuutta ja moraalista selkärankaa sekä kouluelämässä että sen ulkopuolella. Hänen uskovaista sieluaan ilmentävät henkilömyytissä myös legendat siitä, ettei Ingman sallinut edes sokeain kirjastossa samoja lainausaikoja naisille ja miehille. Kirjaston johtajan Cely Mechelinin oman kertoman mukaan Ingman piti pilkkää ajatustakin yhteisistä lainausajoista moraalittomana tekona rinnastaen sen alkusoitoksi bordellin pitämiseen (Keravuori 1990, 56).

Hanna Ingmanista muisteluna tuotetut kertomukset kuvastavat Ingmanin maailmankuvan ankaruutta ja tietynlaista kielteistä suhtautumista ajan moderneihin virtauksiin. Ingman halusi holhota ja suojella kasvattilapsiaan maailman turmelukselta, mutta käänsi ehdottomuudellaan tämän aikeen lopulta itseään vastaan. Toisaalta Ingmanista sanottiin huonojen asioiden ohella hyvääkin. Voimakastah-toisen ja joskus maailmankielteisyyteenkin taipuvan naisen rinnassa sykki lämmin äidin sydän. Kun Ingmanin entiseltä oppilaalta Fredrik von Zansenilta kysyttiin 1960-luvulla taltioidussa henkilöhaastattelussa, mitä hän ajatteli entisestä opetta-jastaan, Zansen vastasi varovaisen kaksijakoisesti:

Niin, kyllä hän oli ankara, liian ankara. Mutta kyllä hänellä tietysti oli hyviäkin puolia. Juuri tämä ruokapuoli. Hänellä oli aina riitaa Kuopion sokeainkoulun silloisen johtajan Steniuksen kanssa. Stenius piti niin huonoa ruokaa siellä Kuopiossa siihen aikaan. Hän sanoi, ”et köyhistä kodista tulleita ja köyhiin oloihin palaavat, ettei liian hyvään ruokaan saa tottua”. Neiti Ingman taas oli siinä suhteessa aikaansa edellä. Hän sanoi, että jos nuorena ei saa kunnollista ruokaa, niin ei heiltä voi täyttää vaatiakkaan ja jäähän heille ainakin sitten se muisto, että heillä joskus on ollut leveämpi leipä. (NvMuÄ, Fredrik von Zansen.)

Figure 5: Sokeain kirjastossa oli vielä 1900-luvun alkupuolella eri lainausajat tytöille ja pojille. Kuvassa näkyvä sokea koulutytty lukee 1950-luvulla kirjaston lukusalissa paksua pistekirjaa. – Näkövammaismuseon kuva-arkisto.

Hanna Ingmanin inhimillistä puolta valottavat myös Zansenin muistikuvat siitä, kuinka Ingman suhtautui loppujen lopuksi lempeästi esimerkiksi aikuissokeiden juopotteluun työkoulussa:

Minähän erosin sieltä työkoulusta ihan oma-aloitteisesti kun siellä rupes olemaan niin paljon sitä juopottelua. Ne rupes juopottelemaan niin kauheesti ja minä en saanut johtokunnalta sitä tukea mitä minä olisin tarvinnu, vaikka säännöissä sanottiin että jos tommoset uusiutuu niin ne erotetaan muitta mutkitta. Mutta neiti Ingman luki vaan jonkun *Raamatun* lauseen sille syntiselle ja se sai jatkaa. (NvMuÄ, Fredrik von Zansen.)

On jokseenkin paradoksaalista, että näin ristiriitainen hahmo kuin Ingman elässään oli ollut, hänet nostettiin pian kansalaissodan jälkeen kuitenkin sokeainlaitosten yhteiseksi keulakuvaksi. Samoin hänen nimensä mainitseminen vuonna 1921 äitienpäivän alla on mielenkiintoinen yhteensattuma. 1860-luvulta alkuun käynnistynyt lastensuojeluideologia teki lopullisen läpimurtonsa juuri kansalaissodan jälkeen. Tuolloin lastensuojelusta tuli eri yhteiskuntaluokkien avointa ja pyy-

teellistä taistelua kasvavien kansalaisten sieluista. Lastensuojeluideologiaa tukivat monet sivistys- ja kulttuuripoliittiset toimenpiteet, joista esimerkiksi äitienpäivä oli vielä 1920-luvulla leimallisesti voittaneen valkoisen osapuolen juhlaperinnettä. Sellaiseksi hävinnyt osapuoli ja työväenliike sen alkuvaiheessa mielsivät. (Sulkunen 1989, 72–75, 79–80; Lähtenmäki 2000, 125.)

Olipa todellinen syy Hanna Ingmanin julkiseen muisteluun äitienpäivän yhteydessä mikä hyvänsä, selvää on, että tässä kansalaissodan jälkeisessä murroskohdassa myös sokeainlaitokset joutuivat määrittelemään uudelleen suhteensa niitä tukeviin intressiryhmiin: kirkkoon, valtioon ja hyväntekeväisyyteen. Suomen itenäistymiskehityksen myötä sokeainkoulujen asema valtiollisina kouluina muuttui. Tsaarin kukistuttua keväällä 1917 esille nousi koko Suomen koululaitoksen uudelleenjärjestely. Sisäpoliittisten levottomuuksien vuoksi asia toteutui vasta elokuussa 1918. Tuolloin kouluhallitus jaettiin kansakoulu- ja oppikouluosastoon. Kummallakin oli omat osastopäällikkönsä ja kouluneuvoksensa. Kansanopetuksen osastolle perustettiin lisäksi lastensuojeluosasto, johon liitettiin alkuvaiheessa kuurojen ja näkövammaisten koulut. (Tsokkinen 1988, 227.)

Kouluhallitus tai sen alaisuudessa toimineet virkamiehet olivat nähtävästi myös se *Sokeain Airuen* kirjoituksessa mainittu nimetön sisäpiiri, joka halusi luoda Hanna Ingmanista sokeainlaitoksille uuden ja uljaan symbolisen keulakuvan. Tämä sisäpiiri on myös nopeasti lueteltu. Aistivalliskoulujen tarkastajana toimi Valter Forsius, joka kuului myös lehden taustayhteisön Suomen Sokeain Liiton johtokuntaan. Samoin Helsingin sokeainkoulun johtaja Kyösti Sipilä, joka oli lehden päätoimittaja, toimi 1920-luvun alussa Suomen Sokeain Liiton puheenjohtajana. Heidän poliittisista motiiveistaan on tässä vaikea tehdä tarkempaa selkoa. Joka tapauksessa kirjoituksen viittaukset Kuopioon ja Helsinkiin Ingmanin nimen yhteydessä kertovat halusta nähdä sokeainlaitokset yhtenä yhtenäisenä sokeainkouluperheenä. Tässä mielessä Ingman epäilemättä myös sopi kuvaan yhdistämään laitoksia. Ingmanin julkinen toiminta oli aikanaan ulottanut vaikutuksensa kaikkiin maamme sokeainlaitoksiin, ja hänen määrätietoisella työllään sokeainlaitokset oli saatettu muiden Pohjoismaiden tasolle. Yhteisen sokeainkouluperheen idea ja Hanna Ingmanin liittäminen sen symboliseksi keulakuvaksi saattoi palvella samanaikaisesti monia erilaisia yhteiskunnallisia tarpeita ja päämääriä. Ingman edusti suomalaisten uudisraivaajanaisten sitkeyttä, tarmokkuutta ja harrasta kristillistä mielenlaatua, mutta samalla myös modernia ajattelua johtamiensa sokeainlaitosten kautta. Näin hän ankkuroituu myyttinä Mathilda Linsénin tavoin laajempaan historialliseen asia-yhteyteen, pitkään tapahtumasarjaan, joka alkoi vuonna 1865 Helsingin Kaivopuistoon perustetusta maamme ensimmäisestä sokeainkoulusta Blindanstaltten i Helsingfors ja päättyi vuonna 1972 sekä Helsingin että Kuopion sokeainkoulujen lakkauttamiseen. Sokeainopetuksen uranuurtajanaisten äiti-myytti syntyi, eli ja kuoli osana tätä maailmaa.

5.3 JAETUT KOULUMUISTOT

5.3.1 KOTIPIHALTA KOULUUN

Jos sokeainkoulut antoivatkin 1800-luvun jälkipuoliskolta lähtien monille naisopettajille uudenlaisen mahdollisuuden itsenäiseen ja omaehtoiseen elämään, ne toivat sen käden ulottuville myös monille niille sokeille lapsille, jotka pääsivät oppilaiksi sokeainkouluihin. Näissä kouluissa kasvaminen yhteiskunnan osallisiksi ja kansalaisiksi ei välttämättä tapahtunut helpoimman mahdollisen siirtymäritin kautta, mutta toisaalta se valtava ponnistus, johon yhteiskunta lapset pakotti, palkitsi siitä selvinneet uudenlaisella sivistyksen tuomalla omanarvontunnolla.

Saara Tuomaala (2006, 245, 252) on hyödyntänyt artikkelissaan ”Kinoksia ja kivikkokankaita” kiinnostavalla tavalla koulutie-metaforaa hahmottaessaan suomalaislasten koulukokemuksia 1900-luvun alkuvuosikymmenien kerrontakontekstissa. Tuomaalan mukaan matka kouluun ja takaisin kotiin merkitsi monille suomalaislapsille vielä tällöin päivittäistä siirtymistä kahden usein hyvin vaikeakulkuisen ja toisistaan etäällä olevan instituution, kodin ja koulun, välillä.

Myös sokeainkoulut sijaitsivat monien vaikeakulkuisten reittien takana. Sokeainkoulusta ei kuitenkaan tultu yöksi kotiin. Matkalla viivytettiin yleensä yhtäjaksoisesti koko lukukausi tai jopa lukuvuosi; tämä riippui kunkin oppilaan kotioloista ja siitä, kuinka pitkä ja vaivalloinen matka kodin ja koulun välillä oli. Esimerkiksi peräpohjolaisen kahdeksanlapsisen pienviljelijäperheen tyttären Agnes Rahkon (os. Nahkiaisoja) aloittaessa koulunkäynnin 9-vuotiaana vuonna 1916 matka Karungista Tornion ja Kouvolan kautta Kuopion sokeainkouluun Flodberginmäelle kesti kaksi vuorokautta. Rahkolle se merkitsi käytännössä asettautumista koko lukuvuodeksi sokeainkoululle. Kenelläkään Rahkon perhepiirissä ei ollut resursseja noutaa sokeaa tyttöä useiden päivamatkojen takaa edes jouluksi tai pääsiäiseksi kotiin. Rahko muistelee koulumatkan lyhenneen olennaisesti vasta aivan kouluajan loppuvaiheessa, kun Oulun ja Kontiomäen kautta avattiin uusi raideliikenne Kuopioon. Tällöin hänelläkin oli ensimmäistä kertaa mahdollisuus päästä käymään joululomalla kotona. Pohjoisen uusi rataliikenne muutti tässä suhteessa ajan ja välimatkan käsityksiä ja toi sokeainkoulun lähemmäksi Agneksen kotitaloa. (Nv-MuÄ, Agnes Rahko.)

Vaasalaisen kolmilapsisen yksinhuoltajaäidin esikoispojan Kalervo Nurmen aloittaessa koulunkäynnin 8-vuotiaana vuonna 1919 junamatka Vaasasta Helsinkiin ei muodostunut yhtä pitkäksi kuin Agnes Rahkolla, mutta tästäkin koulumatkasta suoriutuminen kesti yleensä vuorokauden. Matkan tekoa hidastivat lukuisat pysähdykset ja tauot juna-asemilla sekä yleensäkin aikataulujen harvuus. (NvMuÄ, Kalervo Nurmi.)

Tällaisia vastaavanlaisia pitkästä koulumatkasta kertovia muistoja sisältyy monien muidenkin tutkimukseeni valikoituneiden kertojien lapsuusajan koulumuis-

teluun. Kuopiossa sijaitsevaan suomenkieliseen sokeainkouluuun oppilaat tulivat pääsääntöisesti Pohjois- ja Itä-Suomen syrjäisistä kunnista, kun taas oppilaat, jotka tulivat Helsingin sokeainkouluuun, olivat pääasiassa lähtöisin Länsi-, Lounais- ja Etelä-Suomen kaupungeista ja taajamista. Helsingin sokeainkoulu toimi lisäksi ainoana kouluna maamme ruotsinkieliselle väestölle. (Tsokkinen 1988, 202–204.)

Toisaalta pitkät välimatkat eivät tunnu vähentäneen niiden kertojien lämpimiä koulumuistoja, jotka muutenkin pitivät koulunkäynnistä. Agnes Rahko esimerkiksi muistaa koulun aloittamisen olleen hänelle merkittävä tapahtuma. Hän ihmetteli 1990-luvun alussa taltioidussa haastattelussa enemmänkin sitä, että ihmiset päivittelivät arkipuheissa hänen lapsuusaikansa kovaa kohtaloa:

Mä tykkäsin hirveesti mennä kouluun. Ei minusta ollu yhtään ikävää. En minä ollenkaan surru että pitää olla pois kotoa. Mä nykyään ihmettelen että kun ne pitää sitä niin kovana että pitää olla kotoa poissa. Ei se minusta mikään paha juttu ole kun siellä on toisia oppilaita jotka ovat ihan samassa asemassa kun minäkin niin se on niin helppoa. Ei siellä tunne mitään alemmuuskomplekseja. (NvMuÄ, Agnes Rahko.)

Sokeainkouluuun lähteminen ei ollut pienelle Agnes-tytölle aikanaan epämieluisa tapahtuma, vaikka se oli merkinnyt hänelle sosiaalisten siteiden katkeamista pitkäksi aikaa perheeseen ja lähiyhteisöön. Hänen kouluun lähtemistä oli helpottanut tietoisuus siitä, että sokeainkoulussa oli muita lapsia, jotka olivat hänen kanssaan samassa elämäntilanteessa. Rahkon kommentti ”ei siellä tuntenut mitään alemmuuskompleksia” kuvastaa konkreettisella tavalla myös sitä sosiaalista jännitettä, mikä olisi saattanut syntyä tilanteessa, jossa Rahko olisi aloittanut koulunkäynnin näkevien sisartensa tapaan tavallisessa kansakoulussa. Olisiko se sitten ollut mahdollista vielä Agneksen lapsuudessa, on kiinnostava kysymys sinänsä. Tällöin se olisi edellyttänyt Rahkolta joka tapauksessa poikkeuksellisia henkisiä valmiuksia seurata opetusta oppitunneilla ilman koulukirjoja ja muistiinpanovälineitä.

Kalervo Nurmi näyttää jakavan omalta osaltaan samankaltaisen lämpimän muiston sokeainkoulun aloittamisesta, vaikka antaa samalla ymmärtää, ettei se ollut välttämättä kaikille helppoa:

Ei mulle jäänyt koti-ikävä. Joskus ehkä myöhemmin saatto sitten ollakkin, mutta mielelläni menin kouluun. Se mun kouluun meno oli muutenkin aika erikoinen tapahtuma. Me kun kuljettiin pelastusarmeijassa ni sit niitä tätejä tuli sinne asemalle ja mulle tuotiin kukkia kun sokia meni kouluun. Se oli ensimmäinen pitkä junamatka ja äiti tuli saatolle. Sitten tuota Sydänmaan asemalta tuli yks tyttö, joka osottautu sokeaksi. Meistä tuli sitten myöhemmin luokkatovereita. Muistan sen siitä, et vaikka sillä oli isä

mukana, se itki koko ajan ja sitten ne yritti lohduttaa sitä ja anto niitä mun kukkia sille ja ei se sit enää itkeny... (NvMuÄ, Kalervo Nurmi.)

Sokeainkoulua käyneiden kertojieni ensimmäinen matka kotipihalta kouluun on jäänyt monille mieleenpainuvaksi kokemukseksi. Muistot eivät liittyneet pelkästään jäähyväisiin kotiväen kanssa, vaan myös koulumatkalla koettuihin aistimellisiin ja ruumiillisiin kokemuksiin. Jotkut matkakuvaukset saavat kertojieni lapsuusajan muistelussa paikoin tragikoomisia piirteitä. Kalervo Nurmen esittämän tapahtumakuvauksen ohella vastaavanlaista kertomuksellista tragikoomisuutta on myös vuonna 1901 Hauholla syntyneen viisilapsisen pienviljelijäperheen kuopuksen Oiva Esaias Allosen muistamassa ensimmäisessä koulumatkassa Helsingin sokeainkouluun marraskuussa 1909:

Minulla oli kyllä erikoenen se ensimmäinen koulumatka sen Töölönlahden poikki. Tultiin Ensin siis Helsingin rautatieasemalle ja sitte mentiin Kaisaniemen halki ja siitä tultiin sitä vanhaa puusiltaa pitkin. Meidän olis pitäny sitä tulla, mutta sitte sisareni erehty ja mentiinki pikkuse liian paljo sinne työväentalolle päi ja niin se sitte kävi, että me kaikki putosimme sinne Töölönlahteen. Se oli marraskuun viimesiä päiviä. Minä ja äitini ja nuorempi sisareni. Minä vieläkin muistan, kun nuorempi sisareni huusi, että: "Aijai tässä vaipuu!" ja sillo me olimme kaikki siellä vedessä. (NvMuÄ, Oiva Allonen.)

Oiva Allosen kokema ensimmäinen koulumatka oli päätyä aivan viime vaiheessa Töölönlahden pohjamutiin Allosen perhekunnan yrittäessä ylittää vasta umpeen jäätynyttä Töölönlahtea Kaisaniemen suunnalta. Alloset selvisivät jäiden petteämisestä pelkällä säikähdyksellä. Töölönlahden pinta oli pohjaan nähden matalalla, ja Allosen kertoman mukaan he saivat apua nopeasti. Sokeainkoululle he eivät kuitenkaan viitsineet mennä enää sinä iltana. He jäivät kuivattelemaan vaatteitaan läheiselle työväentalolle, ja Oiva kirjoittautui sokeainkoulun oppilaaksi vasta seuraavana aamuna. (NvMuÄ, Oiva Allonen.)

Vaikka kertojieni ensimmäiseen koulumatkaan on sisällynyt paljon jännittäviä tapahtumia ja uuden kohtaamista, matka sokeainkouluun ei ollut kuitenkaan kaikille ensimmäinen tutustuminen kotipihaan ulkopuoliseen maailmaan. Agnes Rahko, Kalervo Nurmi ja monet muut sokeainkoulua käyneet kertojat tutustuivat tähän maailmaan jo paljon varhemmin muilla tavoin. Agnes Rahko esimerkiksi muistaa kokeneensa ensimmäisen pitkän eron kotiväestä jo 4-vuotiaana. Mummon kädessä ollut puukko oli osunut vahingossa Agneksen toiseen silmään ja tapaturman vakavuuden paljastuttua tyttö kiidätettiin hevoskyydillä lääkäriin 42 kilometrin päähän

Tornioon. Rahko muistaa tuolloin olleen vielä talviaika. Hänen mieleensä on painunut myös hämärä mielikuva torniolaisesta sijaisperheestä, jonka luona hän asui hoitojen ajan koko pitkän talven. Rahko muistelee päässeensä kotiin vasta seuraavana kesänä:

Se tapahtu nelivuotiaana tämmönen tapaturma. Mummoni kädessä oli puukko kun hän tuli minua ovesta vastaan ja minä juoksin tietysti kovaa vauhtia, tyrkkäsin sen oven auki niin se sattui just sopivasti tuohon oikeaan silmään. Minua lähetettiin sitten heti viemään Tornioon. Mutt siellä ei ollu ollenkaan silmälääkäreitä. Tavallisia vaan. Minut jätettiin sinne. Mä luultavasti olin siellä sen lopun talvea jossakin perheessä että ne sieltä käytti minua aina lääkärillä. Minä en tarkkaan muista niitä aina vähän sieltä ja täältä. Mä luulen että mä asuin siellä perheessä että ne vaan käytti mua aina sen lääkärin luona silloin keväällä. Mä varmaan pääsin sitten kotiin kesäksi. (NvMuÄ, Agnes Rahko.)

Pienen Agnes-tytön kotiin paluu ei jäänyt pitkäaikaiseksi ratkaisuksi. Silmien tulehduttua tyttö jouduttiin lähettämään takaisin Tornioon. Tällöin silmille ei ollut enää tehtävissä mitään ja Rahko menetti näkönsä molemmista silmistä:

Sitten yhtenä keväänä ainakin ne silmät tulehtu sillä tavalla että ei voinu missään valoisassa paikassa olla että piti olla aina peitettynä. Sitten minut vietiin taas sairaalaan ja sitten se oli se viimeinen reissu joka vei näön sitten. Lääkäri kävi aina aamulla ja pisti vähän lääkettä ja siinä se oli koko hoito. Ei siinä mitään muuta tehty. (NvMuÄ, Agnes Rahko.)

Kalervo Nurmelta vei näön hänen omien sanojensa mukaan köyhyys ja tuhkarokko. Ensin mainitulla syyllä hän viittaa siihen, ettei heidän perheellään ollut taloudellisia resursseja hoidattaa tuhkarokon aiheuttamia silmävaurioita kuntoon. Vaasassa oli oma piirilääkäri, jota kuntalaiset pitivät arvossa, mutta jonka tietämys silmälääketieteen puolella ei Nurmen oman käsityksen mukaan ollut tavallisia puoskareita kummempaa. Nurmen lapsuusajan muistelussa lääkärissä käynnit tiivistyvätkin kahteen erikoiseen silmäoperaatioon, joita hän luonnehti leikkillisesti ”silmien raaputteluksi”. Kun hoitavalla lääkärillä ei ollut ymmärtämystä silmäkirurgiasta, hän arvioi tilanteen lopulta niin, että silmät voitaisiin korjata leikkauksella pojan myöhemmässä iässä. Nurmelle selvisi kuitenkin aikuisena, ettei se ollut enää silloin mahdollista:

Tuhkarokkohan nyt tavallisesti paranee kun se hoitoa saa, mutta se kaihi ja tulehdukset vei näön molemmista silmistä. Mutta kuitenkin hän sitten raaputti näitä silmiä. Ei ollu tietoa silloin siitä, taikka ei siis osattu sarveis-

kalvon vaihtoa silloin. Hän jätti mulle kuitenkin tällaisen toivon, että kun mä kasvan niin sitten yritetään uudelleen. Mutta ei sitäkään sitten tiedetty, ettei siitä enää myöhemmällä iällä ole mitään hyötyä. (NvMuÄ, Kalervo Nurmi.)

Kuten lapsuusaikaan liittyviä useimpia tarinoita, voisi näitäkin edellä kerrottuja lääkäriissäkäyntikuvauksia olla vaikea sovittaa yhteen dokumentoidun todellisuuden kanssa. Kertajat olivat vielä alle kouluikäisiä saadessaan hoitoa, eikä heillä siten voi olla kovin seikkaperäisiä muistikuvia silmiensä hoidosta ja vierailuista lääkärien luona. Kertomuksina ne sisältävät tunnemuistoja, jotka he ovat painaneet mieleensä yhdistelemällä lapsuusajan lääkäriissäkäyntikokemuksia myöhemmin vanhemmilta ja sisaruksilta kuulemiinsa tapahtumakuvauksiin. Samalla ne ilmentävät käsityksiä ja kerrontaa piirikunnan lääkäreistä. Varovasti yleistäen voikin sanoa, ettei 1800-luvun lopulla ja 1900-luvun alkuvuosikymmeninä tavallisten piirilääkärien ja kansanparantajien ammatillisen statuksen välillä välttämättä nähty juuri eroa. Kummankin ammattikunnan edustajat saivat arvostusta sen mukaan, miten hyvin he onnistuivat hoitotoimissa.

Koululääketieteen ja kansalääketieteen käsitteet ovat muuttuneet paljon sadassa vuodessa. Samoin ovat muuttuneet käsitykset siitä, missä kulkee lääketieteen ja kansanparannuksen hoitokäytäntöjen raja. Tällaisia tiukkoja raja-aitoja ei tunnettu vielä kertojieni lapsuusaikana. Etenkin silmälääketieteen puolella sekä piirilääkärit että kansanparantajat olivat yhtä neuvottomia tapaturmien ja silmätulehdusten aiheuttamien vahinkojen hoidossa. Mahdollisuudet ylipäänsä päästä silmätautien vuoksi lääkärinhoitoon olivat heikot. Silmätautien hoito riippui ratkaisevasti siitä, sattuiko lääninsairaalan tai lääkäripiirin lääkäri olemaan erikoistunut alaan. Käytännössä silmätautien hoidossa jouduttiin usein turvautumaan kansanomaisiin hoitokeinoihin ja diagnostiikkaan. Hoidon taso oli vaatimatonta ja tulokset sattumanvaraisia. Lisäksi kirurgisten toimenpiteiden riesana olivat bakteerit. Ne olivat usein myös syynä siihen, että terveestäkin silmästä saattoi mennä kirurgisten toimenpiteiden jälkiseurauksena näkö. (SAKL 3–4/1903, 58–59; Forsius 1990, 12–13, 137.)

Vuonna 1877 syntynyt hämeenlinnalaisen maamittarin poika Fredrik von Zansen, joka edustaa tutkimuksessani vanhinta kertojasukupolvea, muisteli vielä 85 vuoden ikää lähestyessään vuonna 1962 taltioidussa haastattelussa jokseenkin yhtä ironisesti lapsuusaikansa silmälääketieteen edistysaskeleita kuin edellisetkin kertajat. Zansenilla ironian kohteena on erityisesti piirikunnan lääkärin itseluottamusta uhkuva varmuus omista parantajan lahjoistaan. Zansen muistaa lääkärin vakuutelleen perheelle luottavaisesti uusien hoitomenetelmien ja rohtojen tehokkuutta silmätulehdusten hoidossa. Jälkikäteen arvioituna sekä hoitomenetelmien että rohtojen saralla oli kehitystä tapahduttava merkittävästi:

Minulle sanottiin ensin, et minä olen sokeana syntynyt. Mutta lääkärit kun sitten tutkivat niin sanoivat etten minä ole sokeana syntynyt vaan ett se on synnynäinen silmätulehdus jota nykyään esiintyy hyvin vähän kun ymmärretään hoitaa. Silmät oli ummessa kun synnyin ja käännyttiin sitten lääkärin puoleen. Hän antoi jotain silmävettä ja sillä haudottiin ja sitt silmät aukeni. Mutt sillon oli vallan kuitit jo kun ne aukeni. (NvMuÄ, Fredrik von Zansen.)

Zansenin ja muiden sokeainkoulua käyneiden kertojien tapaukset osoittavat 1800-luvun lopun ja 1900-luvun alkuvuosikymmenien koululääketieteen diagnostiikan ja kansanomaisen hoitokäytännön yhteydet ja peruspiirteet. Sokeuden syyt voitiin luokitella jo 1800-luvulla lääketieteellisin kriteerein kolmeen pääryhmään: 1) sairauksiin, 2) tapaturmiin ja 3) perinnöllisiin tekijöihin. Diagnoosit saattoivat erota koululääketieteessä kansanparantajien määritelmistä, mutta itse hoitokäytännöissä lääketieteen johtopäätös oli usein sama kuin kansanparantajilla. Ammattikuntien kesken vallitsi tässä asiassa vahva ja toinen toistaan oikeuttava ymmärrys. Sekä piirilääkärit että kansanparantajat käyttivät yleensä samoja luonnon lääkekasveja ja käärehoitoja. Niiden tehokkuutta ei tarvinnut todistella erikseen. Ne joko tehosivat silmiin tai eivät. Jos ne eivät tehonneet, vastuu epäonnistumisesta voitiin vierittää aina Jumalan harteille.

Kuopion Karttulan Mömmölänlahdella vuonna 1910 syntynyt Taavetti Kiiskinen, joka menetti näkönsä tapaturmaisesti 8-vuotiaana poikien nallileikeissä, jakaa edellisten kertojien kokemukset suomalaisesta silmälääketieteestä. Myös Kiiskisen hoidon tulokset jäivät vaatimattomiksi. Kiiskisen kriittiset näkemykset hoidon tasosta kiteytyvät ”märkiin rättihoitoihin” ja ”sängyn päässä seisottamiseen”. Kiiskisellä ei ollut kovin korkeaa käsitystä niiden tehokkuudesta. Eniten häntä näyttää kuitenkin jääneen harmittamaan se, että hän suostui myöhemmin aikuisena lääkärin kehoituksesta ottamaan vaurioituneeseen silmään lasisilmän. Sen seurauksena tulehtui toinenkin silmä ja hän menetti lopulta näön terveestäkin silmästä.

Toene silmä meni siis kokonaan puhki. Sitte tuota tonne Kuopion läänin-saeraalaan mentiin sitte ja siellä olin kolome viikkoo, mutta eehän se mihin tullu. Siellä saeraalassakii nii kun siinä meni ja vietii ja ne oli ne märät muurivesirätit oli silimillä, nii ensmäese viiko minä makasin iha jatkuvasti makasin. Sitte ko meinas, että tuota minä saan jonkun unitauvin, niin käs-kivät mun istuva sängyssä, että olisin pysyny hereillä. No minä kyyhötin ja nukun siinä. Sitten ne keksi, että täytyy nousta ja seisoo sängyn päässä. Ne rätit oli silimillä ja kaekki oli aena niin ku yötä vaa, yötä vaa aena. No sitten tuota. Sitte ei voinu nukkua siinä, ku täyty sängyn päässä seisoo ja sitte siellä oli semmosia nuorempia niitä hoitajattaria, nii ne sitte vähä kävelytti minua ja kolme viikkoo olin siellä saeraalassa, mutta eehän se miksikään

tullu se näkö. Sen verran sitten näen koko kouluajan, että en menny seinää päin... ja sitten kun koulusta pääsin pois, nii mistä he saevatkii semmosen päähän, että mun täätty lasisilmä sitte siihen huonompaan silmään ottaa, jolla ei nähny mitää. Sillon ne aekaset lasisilimät minä otin, kun ne käski laettaa ja sitä mitä nyt puoli vuotta pidin sitä, nii se ärsytti sillä tavalla, että toisestakin se loppu näkö meni poes sitte. Emminä sitä sillon tajunnu, mutta että se vaekutti juuri tämä lasisilimä sitte siihen toiseenki silimää. (NvMuÄ, Taavetti Kiiskinen.)

Sokeainkoulua käyneiden kertojien lapsuusajan muistoissa silmälääkärissä käynnit, sairaalahoidot ja epäonnistuneet silmienhoitoyritykset ovat olennainen osa sokeainkouluihin liittyvää kerrontaa. Monille kertojille matka sokeainkouluun näyttääkin alkaneen symbolisesti jo lääkärin todettua hoitotoimenpiteet tehottomiksi. Tähän kertojieni elämän suureen käännekohtaan liittyy kiinnostavia yksityiskohtia, joihin aiemmassa tutkimuksessa ei ole kiinnitetty huomiota. Osalle sokeainkoulua käyneistä kertojista on nimittäin syöpynyt voimakkaasti mieleen, että heidän sokeainkouluun lähettämisensä taustalla olisivat vaikuttaneet keskeisellä tavalla sokeainkoulua käyneet vanhemman ikäpolven sokeat. Fredrik von Zansen esimerkiksi muistaa, että suunniteltiin aluksi oman kotiopettajattaren palkkaamista hänelle, mutta siitä ajatuksesta luovuttiin sen jälkeen, kun eräs neiti Brucin oli käynyt kylässä. Zansenille selvisi jälkepäin, että juuri neiti Brucin oli saanut taivuteltua äidin sokeainkouluajatuksen taakse. Neiti Brucin oli ilmeisesti puhunut lämpimään sävyyn omista sokeainkoulukokemuksistaan Helsingin sokeainkoulussa ja saanut lopulta myös äidin vakuuttuneeksi siitä, että poika kannatti lähettää oppilaaksi sokeainkouluun:

Siitä koulunkäynnistä oli puhe jo kauan ja joku ehdotti minulle kotiopettajaakin ja minä olin hyvin innostunut siihen. Mutta sitten tuli eräs neiti Brucin meille ja hän ehdotti vaan että sokeainkouluun. Hän oli itse sokea ja käynyt koulun. Sitten oli lähdeittävä. Ensin lähdeittiin silmälääkärille kun minut oli kutsuttu että yhdeksän tai kymmenen vanhana tulisin näyttämään uudestaan. Se lääkäri oli sitt jo kuollu. Mutta mentiin sitten toisen tykö ja hän sano että tämä on toivoton tapaus. Sitten kun minä olin yhden-toista vuoden vanha niin minut vietiin sitten Helsinkiin kouluun. (NvMuÄ, Fredrik von Zansen.)

Myös päätös pienen Agnes-tytön lähettämistä Perä-Pohjolasta Kuopion sokeainkouluun syntyi hyvin samankaltaisen tapahtumakuvion tuloksena. Rahko muistaa, että hänen sokeainkouluun opiskelemaan lähtemisensä oli ollut Torniossa asuneen sokean hierojan Eetu Rousun ansiota. Rousu oli tullut heille kotiin

puhumaan tytön lähettämistä Kuopion sokeainkouluihin ja lupautunut samalla auttamaan perhettä kaikissa kouluun liittyvissä käytännön järjestelyissä. Sitä, miten Eetu Rousu tiesi tai osasi tulla heille puhumaan sokeainkouluihin, Agnes ei pystynyt enää vuosikymmenien jälkeen muistamaan. Päälimmäisenä oli jäänyt vain mieleen, että kun sokeainkouluihin lähteminen tuli hänelle ajankohtaiseksi, Rousu lähti itse saattamaan hänet ensimmäiselle koulumatkalle Kuopioon asti:

Isäpuoli lähti Tornioon asti tietysti kun hevosella mentiin. Mutta sitten tämä Rousun Eetu lähti mua saattamaan ihan kouluun asti. Silloin piti tulla Kouvolaan asti sillä junalla ja sitten vaihtaa mennä taas takasinpäin siitä. Aijai kyllä se oli. Musta se kesti enempi kuin kaks vuorokautta. Silloin alkuun piti kulkea niin kaukaa. Olis tullu Helsinkiin paljon lyhempi matka. (NvMuÄ, Agnes Rahko.)

Sekä Fredrik von Zansenin että osittain vielä Agnes Rahkonkin lapsuudessa useimmissa maakunnissa tiedettiin sokeainkouluihin hyvin vähän, jos ollenkaan. Aineistojeni perusteella näyttää siltä, että usein juuri paikkakunnillaan asuneet vanhemman ikäpolven sokeainkoulua käyneet henkilöt levittivät yhdessä paikallisten seurakuntapappien ja viranomaisien kanssa tietoa sokeainkouluihin. Sokeainkoulujen entisillä oppilailla näyttäisi olleen tässä tiedonlevityksessä myös huomattavasti suurempi rooli ja merkitys kuin tähän asti on ehkä ymmärretty. Varhempi tutkimus on korostanut pelkästään sokeainkoulujen johtajien panosta tiedonlevityksessä ja jättänyt kokonaan huomioimatta, että myös sokeainkoulujen entiset oppilaat ovat osallistuneet aktiivisesti koulujensa puolesta puhumiseen. Tätä vähemmän tunnettua puolta valottaa kiinnostavasti myös *Sokein Airuessa* 3/1913 julkaistu aikalaiskirjoitus ”Sananen valosta ja pimeydestä”. Kirjoituksen laatija on Kustaa Reiman, joka näyttää olevan erityisen huolissaan siitä, että Suomessa oli vielä paljon sokeita lapsia, jotka eivät saaneet koulutusta. Reiman kehottaa kirjoituksessaan kaikkia lehden lukijoita kiinnittämään huomiota asiaan ja levittämään sanaa sokeainkouluihin kotipaikkakunnillaan:

Aion sovittaa yhteen valoa ja pimeyttä. Mehän olemme luonnollisessa pimeydessä. Monet meistä emme ole koskaan silmillämme nähneet luonnon valoa, jota kovin kaipaamme. Mutta valoa meillä kuitenkin on, henkistä valoa, jota olemme saaneet koulusta. Maassamme on kuitenkin vielä paljon sellaisiakin sokeita, jotka eivät tiedä mitään tästäkään valosta, kun eivät ole saaneet käydä koulua. Mitä isät ja äidit ovat opettaneet, sehän on niin vähän siihen verraten mitä koulussa opetetaan. Meidän tulee antaa heillekin näitä valonsäteitä. Jos saamme kuulla kotiseudulla tai muualla olevan sellaisia meikäläisiä, joko lapsia tai täysi-ikäisiä, niin johtakaamme heidätkin

valon lähteelle, jotta heidänkin osakseen tulisi runsas siunaus ja hedelmä sekä henkisessä että taloudellisessa suhteessa. (SA 3/1913.)

Kustaa Reimanin Airuen toimitukselle lähettämä kirjoitus on kiinnostava aikalaisdokumentti ja tärkeä muistutus siitä, että Suomi oli vielä kirjoituksen ilmentymisajankohtana kansallisesta heräämisestä ja monista taloudellis-teknillisistä edistysaskeleista huolimatta vahvasti agraariyhteiskunta, jossa pientä yläluokkaa lukuun ottamatta elettiin vaatimattomasti. Ani harvalla perheellä oli ylipäänsä taloudellisia resursseja lähettää lapsiaan kouluun ilman yhteiskunnan tai jonkin muun ulkopuolisen tahon apua. Tavallinen kaupunki- ja maaseuturahvas elivät tässä suhteessa yleensä päivän kerrallaan ja mahdollinen hyöty, joka lapsen kouluttamisesta koitui tulevaisuudessa, oli köyhälle kansalle etäinen asia. (Ks. myös Mikkola 2009, 255–260; Stark 2006b, 64–65; Pulma 1994, 58–62, 67; Jaakkola 1994, 73, 89–90; Eskelinen 1992, 65–70.)

Anja Tsokkisen (1984, 103) mukaan sokeiden lasten kouluun lähettämisen kynnystä yritettiin alusta alkaen madaltaa sillä, että lukukausimaksuista oli mahdollisuus vapautua joko osittain tai kokonaan jos opettajakunta katsoi sen aiheelliseksi ja kunnalta löytyivät rahat tähän tarkoitukseen. Kustaa Reimanin kirjoituksesta ei selviä, kuka hänen lukukausimaksunsa maksoi. Oliko se yhteiskunta vai joku muu ulkopuolinen taho? Sen sijaan esimerkiksi Taavetti Kiiskisen 1920-luvulle sijoituvista koulumuistoista ilmenee, että hän kustansi koulunkäyntinsä itse alkuun isältä lainaamalla rahoilla ja myöhemmin ylitöinä tekemillään kori- ja pajutöillä. Samalla Kiiskisen puheet ”tilien selväksi tekemisestä” koulun jälkeen isän kanssa kertovat koskettavasti siitä, millaisia vaikeuksia useimmilla suomalaislapsilla saattoi olla kotona voitettavanaan vielä 1900-luvun alkupuolella mieliessään kouluun. Kiiskiselle se merkitsi isän kanssa tehtyä lainasopimusta, joka hänen täytyi lunastaa takaisin itselleen heti koulun jälkeen:

Itte maksoen sitten neljä viimestä vuotta koulumaksua 250 markaavuosi ja isäukko makso ne kuus ensimmäestä vuotta ja kun koulusta pääsin, nii sitte maksoen isälleni ne kuus ensimmäestä vuotta ja tein tilit selviksi. (NvMuÄ, Taavetti Kiiskinen.)

5.3.2 KOULUYHTEISÖ JA TOVERIPIIRI

Sekä Helsingissä että Kuopiossa sokeainkoulut edustivat pitkään paikkakunnillaan omia pienyhteisöjä aidattuine piha-alueineen ja puutarhaviljelmineen. Ne olivat myös erinomaisia esimerkkejä monimuotoisesta elämästä paikkakunnillaan. Ulkonainen ero ei koulujen välillä ollut suuri. Arkielämä, juhlaperinteet ja tapakulttuuri

rakentuivat molemmissa sokeainkouluihin loppujen lopuksi samankaltaisista tekijöistä. Lukuvuosi aloitettiin syyskuun alussa ja se päättyi yleensä toukokuun lopussa. Lukuvuoden kiertoa määrittivät lisäksi joulun- ja pääsiäisyöpäpäivät. Muina aikoina sokeainkouluihin elettiin tiiviissä ja tarkoin normitetussa päiväjärjestyksessä. Herätys oli kuudelta ja kahdeksalta alkoi opetus. Päivä jakautui opetukseen, ateriointiin, ulkoiluun, läksyjien lukemiseen, asuntolan viikkovelvoitteisiin ja vapaa-aikaan sekä nukkumaanmenoon, joka oli viimeistään yhdeksältä. Varsinaista vapaa-aikaa jäi eniten lauantai-iltapäiviin ja sunnuntaihin. Sunnuntai-iltapäivä oli pakollinen jumalanpalvelus, mutta muutoin päivä oli pyhitetty vapaa-ajalle. (Tsokkinen 1988, 211.)

Figure 6: Sokeainkoulut olivat sisäoppilaitoksia. Koulu aloitettiin 8-10-vuoden vanhana ja oppilaat kävivät koulua keskimäärin kymmenen vuotta. Kuvassa Kuopion sokeainkoulun poikien makuusali. - Näkövammaismuseon kuva-arkisto.

Sokeainkouluaika muodostui tiiviissä sisäoppilaitosyhteisössä tärkeäksi vaiheeksi monen lapsen elämässä, ja on ymmärrettävää, että näissä olosuhteissa oppilastovereista tuli toisilleen läheisiä. Kouluyhteisöä ja toveripiirejä koskevat lapsuusajan muistot ovat myös sokeainkoulukerronnan keskeisintä raaka-ainesta. Vuonna 1890 syntynyt tammisaarelainen Björn Rosenlind, joka omien sanojensa mukaan oli yksi aikansa monista kovaonnisista lapsista aloittaessaan Helsingin sokeainkoulun oppilaana 11-vuotiaana vuonna 1901, muistaa kirjautumisen sokeainkoulun oppilaaksi olleen hänelle tärkeä käännekohta elämässä:

Minun lapsuus oli kyllä aika kurja ja siksi se oli niin suuri asia. Minusta tuntui kuin olisin päässyt taivaaseen. Siellä oli toisia samanlaisia ja sit se oli niin valoisa uusi koulu. Se oli ollu vasta pari kolme vuotta. Se oli suuri ja

valoisa koulu ja siellä oli paljon uusia kavereita, samanlaisia... (NvMuÄ, Björn Rosenlind.)

Vaikka useimmille sokeainkoulua käyneille kertojilleni on jäänyt kouluun pääsemisestä lämpimiä muistoja, sopeutuminen sisäoppilaitoselämän kurinalaiseen elämänrytmiin ei ollut itsestään selvää. Fredrik von Zansen esimerkiksi muistaa poteneensa alkuun paljonkin koti-ikävää kohdattuaan Maneesinkadulla Kruunuhaassa 1880-luvun lopulla sisäoppilaitoselämän ankaran todellisuuden. Zansenin esittämät perustelut koti-ikävästä ovat mielenkiintoisia ja kuvastavat enemmänkin sitä, miten hänen kotonaan hämeenlinnalaisessa säätyläiskodissa suhtauduttiin 1800-luvun lopulla sokean lapsen kasvatukseen. Zansen kertoo vilpittömän avoimesti inhonneensa koulun asumalaitoksen pakollisia työvelvoitteita. Niihin kuului muun muassa astioiden pesua, luottuamista sekä puiden ja veden kantoa. Omien sanojensa mukaan hän ei ollut tottunut kotona tällaisiin työtehtäviin. Niihin hän sai tutustua vasta sokeainkoulussa. (NvMuÄ, Fredrik von Zansen.)

Sokeainkouluissa lapset opetettiin jo alaluokilta lähtien työntekoon. Jokainen osallistui talon viikkovelvoitteisiin kykyjensä mukaan. Herrojen lapsilla ei ollut tässä asiassa erillisiä vapauksia. Lapsista pyrittiin muokkaamaan ajan kansanvalistuksen ihanteiden hengessä yhdenmukaisia ja yhteiskuntaa hyödyttäviä ahkeria, Jumalaa pelkääviä kansalaisia. Toisaalta se oli myös käytännöllinen tapa säästää koulujen siisteydestä, lämmityksestä ja ruokahuollosta vastaavien henkilöiden voimia. Tällaiset työkasvatukselle asetetut ideaalivoitteet eivät kuitenkaan toteutuneet käytännössä välttämättä aina toivotulla tavalla. Tästä ristiriidasta antaa välähdyksen seuraava Fredrik von Zansenin haastattelusta lainattu katkelma, jossa hän muistelee työvelvoitteiden myymistä luokkatoverilleen ja siitä seurannutta rangaistusta:

Niin sitten tapahtu kans semmonen juttu että mulla piti olla lakasuviikko ja sitten mä sanoin yhelle toverille että lakasisitko sinä minun puolestani niin saat kymmenen penniä. Kymmenen penniä oli suuri raha siihen aikaan. Juu sano hän. Hän näki paljon ja sitten se tuli kumminkin johtajattaren tietoon että minä olin myynyt lakasuviikkoni. Siitä minä sitt sain kuulla aina tekstin selityksessä ja uskontotunnilla ja aina sitä että Jeesus ei myynyt velvollisuuksiaan. Minua rupes se lopulta niin harmittamaan että minä ilmoitin äidilleni että se on niin kauheen ikävää kun siitä lakasuviikosta sitten minä saan ett minä olen nyt myynyt lakasuviikkoni. Äiti tuli Helsinkiin ja pyysi yksityispuhelua johtajattaren kanssa ja kysy että mitä johtajattarella on mejjän poikaa vastaan. ”Ei mitään. Maantiedettä hän voisi vähän parantaa”, sano hän. Mutta mitä varten sitten katkeroitetaan lapsen mieltä että joka uskontotunti ja joka tekstinselitys niin hänen täytyy kuulla siitä lakasuviikosta jonka hän on myynyt toiselle toverilleen. Jos se nyt oli

niin paha teko niin antakaa hänen pitää uusi viikko vaikkapa kaks viikkoo rangaistukseks. Ei. Ei hänen nyt tarvitse pitää sitä. Hän oli vähän hämillään kyllä sitten että äitini puuttu asiaan. Se loppu siihen sitten se. Siitä ei puhuttu enää siit lakasuviikosta mittään. (NvMuÄ, Fredrik von Zansen.)

Sokeainkoulua käyneiden kertojieni lapsuusajan muistikuvat sokeainkoulujen ohjesäännöistä ja rangaistuksista heijastavat monin pienin säikein tämän sukupolven kokemusmaailmaa. Fredrik von Zansenin lapsuuden koulumaailmassa 1800-luvun lopulla lapset kasvatettiin vielä yleisesti sellaisten periaatteiden mukaisesti, jossa ruumiillinen kuritus oli normi. Se perustui aikalaiskäsitelyssä raamatulliseen kehotukseen olla säästämättä vitsaa lasten kasvatuksessa (Stark 2006b, 60). Arkielämän käytännöt olivat kuitenkin vaihtelevia ja usein juuri tilanteet sanelivat käytäntöjä koulumaailmassakin. Zansen esimerkiksi muistaa, ettei häntä koskaan rangaistu ruumiillisesti. Äiti oli ilmoittanut jo opintojen alkaessa koulun johtajattarelle Hanna Ingmanille, ettei ruumiillinen kuritus ole tarpeen. Zansenin käsityksen mukaan hänen äitinsä oli onnistunut vakuuttamaan Ingmanin siitä, että poika totteli kotona pelkkää sanaakin. Sanojensa vakuudeksi hän oli luvannut vielä Ingmanille tulla itse huolehtimaan rangaistuksesta omakätisesti, jos sana ei pitänyt. (NvMuÄ, Fredrik von Zansen.)

Myös Björn Rosenlindin tuntemassa ja muistamassa sokeainkoulussa ruumiillinen kuritus kuului vielä 1900-luvun alkuvuosikymmenellä olennaisena osana rangaistuskäytäntöihin. Toisin kuin Zansenilla, Rosenlindilla oli niistä myös omakohtaisia kokemuksia. Rosenlind muistaa ruumiillisen kurituksen olleen hänen nuoruudessaan niin arkipäiväinen asia, etteivät lapset osanneet sitä silloin rangaistusmuotona ihmetellä tai kyseenalaistaa. He pitivät paljon ankarampana ja pelottavampana rangaistuksena sitä, että heidät olisi erotettu koulusta jonkin sääntörikkomuksen vuoksi joko määrääjäksi tai pysyvästi. Se olisi merkinnyt heille suurempaa onnettomuutta kuin hetkelliset kivut ruumiissa. (NvMuÄ, Björn Rosenlind; ks. myös K.A. Fagerholm.)

Agnes Rahkon, Kalervo Nurmen ja heitä nuorempien ikäpolvien aloittaessa sokeainkoulun ruumiillisesta kurituksesta oli jo luovuttu virallisesti koulumaailmassa (ks. myös Tsokkinen 1988, 222). On kuitenkin ilmeistä, ettei vitsaa, korvapuusteja ja tukkapöllyjä säästely heidänkään kouluaikaanaan. Sen voi lukea monista sotien jälkeen syntyneiden kertojasukupolvien sokeainkoulukuvauksista. Kuinka paljon tällaiset kurinpidolliset toimenpiteet sitten ovat vaikuttaneet sokeainkoulua käyneiden kertojien lapsuusajan koulumuistoihin, käy aineistoissani ilmi yhtä paljon kuri- kuin ilkikurikertomuksista. Niiden välillä on myös selvää sukulaisuutta. Useimmat kertomukset liittyvät yhteen juonelliseksi tapahtumiksi. Tapahtumakuvausten keskipisteenä on yleensä jokin oppilaiden tekemä kepponen ja sille annettu merkitys.

Seuraavassa haastattelukatkelmassa Fredrik von Zansen kertoo lystikkään tarinan koulun ruokakellon piilottamisesta. Sen voi tulkita kahdella eri tavalla. Zansenin muistama ilkkurinen tarina ilmentää toisaalta koulun auktoriteetteihin kohdistuvaa vastarintaa. Toisaalta sen rinnalla on toinen tarina, joka kertoo koulutoverien ystävyydestä ja kertojan toiveista päästä johtajan asemaan toveripiirissä:

Kyllähän siellä tehtiin montaa lajia. Meitä herätettiin aina aamulla semmosella, soitettiin semmosta suurta kelloa niinkun ruokakelloa - ja sitten eräänä iltana niin minä sanoin tovereille että otetaan alas toi kello. Se harmitti meitä kun se soi aina niin äkäsesti aamulla ja pojat suostu heti sitten. Konsta Lindström ja August Salo ja eräs Emil Eklund ja minä ja me otimme sen alas ja panimme sen narun kiinni seinään vaan sitten ja menimme maata. Sitten aamulla kun se oli semmonen puolisokea opettaja hän soitti aina sitä kelloa ja hänen piti kiskasta nauhasta eikä tullut ääntäkään. Sitten hän kysy pojilta jotka nukkuivat salissa että missä kello on. Joku sanoi sitten että siellä se on poikien kamarissa. Hän tuli sinne sitten ja kysy että onks se täällä. Minä sanoin sitten että juu tuolla se on nurkassa. Se August Salo sanoi että: ”Joko kello on soinut?” hyvin unisella äänellä. Se suuttu niin kauheesti se opettaja ja meni ja ilmoitti johtajattarelle sitten. Sitten meitä kutsuttiin yksitellen sitten johtajattaren puheelle. Minut kutsuttiin vissiin ensimmäiseksi. Hän sano sitten näin että: ”Konsta ja August ja Emil voi tehdä tommosta niin sen minä ymmärrän, Mutta sinäkin Fredrik.” niin minä sanoin että: ’Mutta minähän tässä olen ollut juuri pääjehu ja minun ehdotuksestani.’ ’Ai vielä sinun ehdotuksesta’, sanoi hän. Sitten kutsuttiin kaikkia yksitellen sitten taas hänen puheilleen. Iltapäivällä meitä kutsuttiin kaikki. Sitten hän rupes puhumaan mutt hänen äänensä oli niin naurava, että minä aattelin ettei tää tunnukkaan kovin vaaralliselta niin hän sanoi että: ’Kuulkaa nyt pojat että minä ymmärrän että tämä on ollut semmonen poikaviikarien teko että tästä ei tule käytöksen alennusta. Mutta minä toivon että ette tee tätä uudestaan.’ ’Eihän me sitä uudestaan tee’, me sanoimme. Sitten kun minä tulín sieltä pois niin tytöt keskustelivat keskenään kauheesti tästä tapauksesta ja tytöt sano sitten että: ’August ja Konsta ja Emil voi tehdä jotakin semmosta. Mutta Fredrik.’ Minä kun tulín kohdalle niin minä sanoin että: ’Luuletteko te että se Fredrik on joku enkeli.’ Sit yks työstä rupes nauramaan. Joo että pelkällä säikähdyksellä selvittiin. (Nv-MuÄ, Fredrik von Zansen.)

Fredrik von Zansenin aloittaessa koulunkäynnin 1880-luvun lopulla Helsingin sokeainkoulu oli suhteellisen pienen etuoikeutetun ja enimmäkseen ruotsia äidinkielenään puhuvien sisäoppilaitos. Zansenin hieman toisessa yhteydessä esitetty to-

teamus siitä, että ”kaikkihan siellä oppivat puhumaan ruotsia” kuvaa kouluyhteisön sosiaalista luonnetta. Kuopiossa tilanne oli päinvastainen. Koulu oli tarkoitettu alun alkaenkin suomenkieliseksi ja sen oppilaat tulivat pääsääntöisesti Pohjois- ja Itä-Suomen syrjäisistä ja usein hyvin köyhistä kunnista, joissa kansan suuri enemmistö oli tottunut puhumaan vuosisatoja äidinkielenään suomen erilaisia murteita (ks. myös Tsokkinen 1988, 202). Vasta vuoden 1892 aistivalliskouluille annettu uusi asetus muutti tilannetta siihen suuntaan, että myös Helsingissä suomenkielisten oppilaiden osuus koululla kasvoi ja koulusta tuli selkeämmin kaksikielinen. Kun sokeainkoulut saivat vuosisadan vaihteeseen tultaessa käyttöönsä uudet ja pysyvät koulutalot, päättyi sokeainkouluissa niiden kodinomaisuuden aika. Ajanjaksoa, joka ulottuu sokeainkoulujen perustamisesta vuonna 1892 aistivalliskouluille annettuun asetukseen, alettiin sittemmin kutsua sokeainkoulujen perustamisajaksi (SAKL 2/1897, 17).

Vuosisadan vaihde merkitsi molemmille sokeainkouluille modernin aikakauden alkua. Kun Björn Rosenlind ja muut hänen ikäpolvensa lapset aloittivat sokeainkoulun Helsingissä 1900-luvun puolella, sokeainkoulu oli muuttanut Maneesinkadulta Kruunuhaasta Kallion kaupunginosaan Ensi linjalle. Eläintarhan alueella toimi jo entuudestaan monia muitakin vastaavanlaisia sosiaalisia laitoksia. Eläintarhantien ja Ensi linjan kulmauksessa sijaitsivat myös Sokeain Ystävät -yhdistyksen ylläpitämä sokeiden naisten työkoti ja sokeiden miesten työkoulu sekä Kirjoja Sokeille -yhdistyksen ylläpitämä sokeiden kirjasto. Eläintarhan aluetta pidettiin yleisesti sopivana paikkana sairaille ja vammaisille sen luonnonkauniin ympäristön ja hyvien kulkuyhteyksien vuoksi. Alue sijaitsi vedenjakajalla kahden hyvin erilaisen maailman välillä. Linnunlaulussa ja Ensi linjan perukoilla elettiin maalaismaisissa olosuhteissa. Toisen linjan laidalta taas avautui näkymä ahtaisiin puukortteleihin ja työläisten kaupunkiarkeen. Pitkänsillan pohjoispuoli muodosti kokonaisuudessaan vuosisadan vaihteessa paitsi maan suurimman teollisuuskeskuksen myös maan yhtenäisimmän ja keskitetyimmän työläiskaupunginosan. (Paronen 1998, 3, 17; ks. myös Waris 1973.)

Vuonna 1898 Ensi linjalle valmistunut Theodor Granstedin uusromaaniseen henkeen suunniteltu kolmikerroksinen koulurakennus oli myös pitkään Eläintarhan alueen ainoita mahtipontisia rakennuksia. Sen sähköistetty moderni sisävalaistus kajasti valoa rakennuksen ikkunoista pimeinä talvi-iltoina alas Töölönlahdelle ja kauas kaupungille asti. Näön puuttumista ei tunnustettu enää tällä mäellä muuriksi, joka olisi sulkenut sokeat pois koulutuksen ja tiedonvalon piiristä. Sokeus oli alettu mieltää lähtökohtaisesti vammaksi, jota voitiin lievittää ja kompensoida koulutuksen avulla. Sitä ilmentää myös Eläintarhantien ja Ensi linjan kulmaukseen vuonna 1906 kohonneen aikuissokeiden työkoulun nimi Arla, joka tarkoitti aamunkoita, orastavaa valon kajoa, samoin kuin sen julkisivuun ikuistettu reliefkirjoitus: Waloa sokeille – Ljus åt de blinda. (SAKL 9/1900, 139–140; SA 1/1915; KSK 2–3/1962, 47–49.)

Eläintarhan sokeainlaitosten oppilaat saivat elämänkatsomuksensa perusteeksi nähdä myös elämää laidasta laitaan. Ensi linja ja sen lähiympäristö takasivat koulujen oppilaille sivustakatsojan roolin monien poliittisten tapahtumien päänäytämölle. Paitsi työväestön arkinen elämä myös työväenliikkeen nousu ja poliittinen toiminta olivat käsin kosketeltavan lähellä koulujen elämää. Vuoden 1905 suurlakko ja Hakaniementorin mellakat tapahtuivat aivan kivenheiton päässä kouluilta. Samoin vuoden 1918 kansalaissota kosketti kouluja konkreettisella tavalla valkoisen osapuolen otettua ne käyttöönsä sotasairaalaksi. (Paronen 1998.)

Eläintarhaan muutto merkitsi Helsingin sokeainkoululle monessa suhteessa symbolista siirtymää traditionaalisesta yhteiskunnasta moderniin yhteiskuntaan. Helsingin sokeainkoulun sosiaalinen rakenne alkoi muuttua samankaltaiseksi kuin sen ympärille rakentunut elävä ja muuttovoittoinen työläisten kaupunginosa (ks. myös Tsokkinen 1988, 201–210). Tässä murroksessa myös Helsingin ja Kuopion sokeainkoulut tulivat sosiaaliselta rakenteeltaan lähemmäs toisiaan. Tässä mielessä vuoden 1892 aistivalliskouluille annettu asetus ja sen myötä uuden koulutalon valmistuminen Ensi linjalle koskettivat Helsingin sokeainkoulua huomattavasti dramaattisemmin kuin kuopiolaisia uuden koulutalon valmistuminen Flodberginmäelle vuonna 1900. Helsinkiläisille kysymys ei ollut yksinomaan fyysisestä siirtymisestä Kruununhaasta Kallioon, vaan huomattavasti kokonaisvaltaisemmasta elämäntavan ja maailmankuvan muutoksesta, jota ilmensi valtakunnan politiikassa säätylaitoksen hajoaminen vuoden 1907 ensimmäisissä yksikamarisissa eduskuntavaaleissa.

Toisaalta Helsingin sokeainkoulussa koettu symbolinen ja elämäntavallinen siirtymä ei välttämättä näkynyt välittömästi ulospäin, kun sulautuminen valtiolliseen rakenteeseen vahvistui. Se alkoi ilmetä vasta vähitellen uusien suomenmielisten opettajien astuessa virkoihin ja vanhojen siirtyessä syrjään tai vaihtaessa ruotsinkielisiä sukunimiään suomalaisiksi. Björn Rosenlindin mukaan tämä valtakunnan politiikassa koettu murros, jossa fennomaanit ajoivat kiihkeästi suomen kieltä maan johtavaksi kieleksi, ilmeni heidän koulussaan jännitteenä ruotsin- ja suomenmielisten välillä:

Suurin osa opettajista oli ruotsinmielisiä ja sit yks osa oli näitä vanhasuomalaisia eli suomettareiks niitä sanottiin. Siel oli aina niitten kesken vähän sellasta kyräilemistä. Tän mä huomasin siellä. (NvMuÄ, Björn Rosenlind.)

Kuopion sokeainkoulua käyneet kertojat eivät muista omassa koulussaan olleen tällaista vastakkainasettelua, mikä ei kerro siitä, ettei sellaista olisi esiintynyt Kuopiossakin. Kielitaistelut kuuluivat enimmäkseen aikuisten maailmaan. Rosenlind muistaa, etteivät opettajien keskuudessa esiintyneet kieliriidat vaikuttaneet mitenkään erityisesti lasten elämään. Rosenlind sanoo lasten oppineen puhumaan

koulussa sekä ruotsia että suomea. Molemmilla kielillä tultiin hänen mukaansa hyvin toimeen. Rosenlind mainitsee myös, ettei ruotsinkielisten oppilaiden usein suomenkielisiä oppilaita keski- ja yläluokkaisemmilla taustoilla ollut merkitystä oppilaiden keskinäisiin suhteisiin. Rahaa ei hänen mukaansa ollut käytettävissä kenelläkään. Ainoastaan sunnuntain pullanpalat saattoivat toimia heille maksuvälineinä silloin, kun haluttiin tehdä kauppaa koulun pakollisista työvelvoitteista tai hankkia muita vastaavanlaisia etuja toisten avulla:

Ei siellä kellään ollut rahaa penniäkään. Ei siellä ollut talollisenpojalla kuin rikkaillakaan penniäkään rahaa. Mitä ne sillä olis siellä tehny. Se oli sunnuntain pullanpalat kun välitti rahaa. Joo että kun se oli sellanen iso pyöreä pullanpala kun pantiin palasiks niin sillä sitten tehtiin salaa kauppaa. Makso niin ja niin monta pullapalaa sitte jos osti jotain. (NvMuÄ, Björn Rosenlind.)

Fredrik von Zansen, joka saattaisi olla Rosenlindin kanssa eri mieltä oppilaiden kaupantekotilaisuuksissa käytetyistä maksuvälineistä, jakaa omilta kouluvuosiltaan samanlaisen muistikuvan siitä, että sokeainkoulu oli sikäli tasa-arvoinen yhteisö, että oppilaat hyväksyivät toistensa yksilöllisyyden ja keskinäisten avointen suhteiden ansiosta ilmapiiriä hallitsi ulkonaisesta arvojärjestyksestä huolimatta keskinäinen solidaarisuus. Zansen valottaa tätä puolta tuomalla esiin oppilaiden vahvan toverihengen, joka korostui hänen kouluaikanaan lomakausien lähestyessä. Tällöin paremmassa sosiaalisessa asemassa olleet oppilaat, joihin Zansen määritteli myös itsensä, pyrkivät järjestämään vähempiosaisille orvoille luokkatovereilleen oleskelupaikkoja kesäloman ajaksi kotoaan:

Siihen aikaan sentään koetettiin järjestää niille kesämajoitusta niille, jotka olivat, joilla ei ollut kotia. Yhteen aikaan ne olivat Simasalossa Sipoon saaristossa. Ja otin minä itsekin niitä meille kotiin lomilla. Sitten kun minä lopetin koulun, niin silloin minä otin yhden pojan koko kesäks meille. Hän oli koko kesän meillä. (NvMuÄ, Fredrik von Zansen.)

Myös Agnes Rahko ja Kalervo Nurmi muistavat omilta kouluvuosiltaan vastaanlaiset oppilaiden keskinäisen avun sosiaaliset verkostot. Zansenin tavoin Rahko kertoo järjestäneensä useina kesinä majapaikan Karungista muutamille orvoille Kuopion sokeainkoulun tyttöoppilaille. Sittemmin ainakin yksi heistä näyttää tehneen vastapalveluksen myöhemmässä elämänvaiheessaan. Rahkoa muutaman vuoden vanhempi Kerttu Lindel otti vanhan koulutoverinsa 1920-luvun lopulla asumaan luokseen Helsinkiin Rahkon aloittaessa opinnot maisteri Mauri Hartean hieromakursseilla. Keskinäinen yhteistyö ja avunanto ei kuitenkaan rajoittunut vain

tähän, vaan se jatkui vielä pitkään tämänkin jälkeen heidän myöhemmän elämänsä eri vaiheissa. (NvMuÄ, Agnes Rahko.)

Sokeainkoulua käyneiden kertojien lapsuusajan koulumuistoista manifestoituvat oppilaiden keskinäiset solidaarisuuden ilmaukset ovat kiinnostava osa aikakautensa laajempaa yhteiskunnallista kontekstia. Esimerkiksi Kalervo Nurmen kouluaikana 1920-luvulla Helsingin sokeainkoulussa ei esiintynyt enää kielitaisteluja ruotsin- ja suomenmielisten välillä. Tältä osin lastenkaan ei tarvinnut asettua rintamalinjoihin kielikysymyksessä. Sen sijaan haastatellessani Nurmea 1990-luvun lopulla Helsingin sokeainkoulun pihaperinteistä hän toi yllättäen esiin vuoden 1918 kansalaissodan jättämän varjon koulun elämään. Nurmen mukaan hänen kouluaikinsa suosituimpia pihaleikkejä olivat olleet sekä hänen kotiseudullaan että sokeainkoulussa lahtarit ja punikit. Kysymys on luultavasti ollut samankaltaisesta kiinniottoleikistä kuin nykylasten tuntemassa poliisissa ja rosvoissa. Leikin yhteiskunnallista ulottuvuutta ja samalla oppilaiden keskinäistä solidaarisuutta kuvastaa kertomuksessa se, että kaikki halusivat olla punikkien puolella. Oliko asia todella näin, ei ole tässä tärkeää. Tärkeämpää on kerrotun välittämä sanoma, että kansalaissodan rintamalinjat olivat olemassa myös sokeainkoulussa ja asettuminen hävinneiden puolelle oli yksi tapa ilmaista solidaarisuutta niille oppilastovereille, jotka joutuivat epäoikeutetusti kantamaan punikkien lapsina vastuuta sodan seurauksista sen jälkiselvittelyissä:

No sit oli tää punikit ja lahtarit. Meit oli kyl kaks poikaa. Me ei niihin isompien poikien leikkeihin osallistuttu. Muistan kyl sieltä omasta kodosta Vaasasta, et mun piti olla aina lahtari ja makasin siellä kuolleena milloin missäkin pöydän alla, mihin ne sattuivat mut ampumaan. Se oli helppoo hommaa. Mutta sitten tuolla koulussa, jossa oli toisella kymmenellä olevia poikia, ni ei me sit niihin osallistuttu. Ne ylemmän luokan pojat, nehän kävi ihan selvää sotaa ja tappelivat. Niinku kakarat nyt osaa. Mut me kaks ei osallistuttu taisteluun. Mut kyllähän sitä sit opettajatkin tiedusteli, että kenen isät oli kuulunu punakaartiin. No kenen oli kenen ei. Mun isäni ei ollu kun se oli silloin jo jättänyt perheensä ja lähteny Amerikkaan. Muurmanskista amerikkalaiseen laivaan. Tai Arkankelistä. Sitten tuota kun meiltä kysyttiin omaa mielipidettä, niin kaikkihan me punikkien puolta oltiin. Sitten tuli ympäri korvia ja sillälaila sehän vaan sisua kasvatti. Mut tämä ei nyt siihen leikkiperinteeseen vissiin enää kuulu? (NvMuÄ, Kalervo Nurmi.)

Sokeainkoulua käyneiden kertojien muistamat lapsuuden leikit kertovat sokeainkoulujen pihaperinteistä, mutta ne tuovat esille myös yleisempiä välähdyksiä sisäoppilaitoselämästä, jota heidän tuntemassaan koulu yhteisössä elettiin. Samalla ne ilmentävät kertojieni käsitystä siitä, ettei oppilaiden sosiaalisilla perhetaustoilla

ollut toveripiirien muodostumisessa niin suurta merkitystä kuin kouluyhteisön ulkopuolella olisi saattanut olla. Sokeainkoulujen pihaperinnettä koskevan aineistoni (Huuskonen 2000) valossa näyttää myös siltä, ettei toverien valinnassa erilaisilla näkövammoilla ja haitta-asteilla ollut mainittavaa vaikutusta. Monet leikit ja pelit perustuivat suureen osallistujamäärään ja siten ystävien valinnoissa ei oltu kovin nirsoja. Tältä osin voidaan sanoa, että lapset oppivat sokeainkouluihin jo varhain toimimaan yhdessä silloin, kun yhteinen etu sitä vaati. Tämä heijastui samanlaisen toimintakulttuurin vaalimisena myöhemminkin heidän järjestäytyessään aikuisina samoihin sokeainyhdistyksiin.

Sisäoppilaitoselämä asetti myös ehtoja ja rajoituksia toimintakulttuurille. Sokeainkoulut toimivat yhteiskasvatuksen periaatteella, mutta ne näyttivät pihapiiristä katsottuna aikakautensa tyypillisiltä tyttö- ja poikakouluilta. Oppitunteja lukuun ottamatta tytöt ja pojat elivät sosiaalisesti tarkoin normitettua elämää omilla koulupuolillaan ja piha-alueillaan. Myös koulun ulkopuolelle asiointiin liittyi sääntöjä ja normeja, jotka rajoittivat sosiaalista elämää ja vuorovaikutusta lähiympäristön kanssa. Useimmille sokeainkoulua käyneille kertojille onkin jäänyt lapsuutensa kouluyhteisöstä mieleen tietynlainen ylisuojelevainen ilmapiiri, jota yritettiin usein myös uhmata ja vastustaa. Tästä sääntöjen uhmaamisesta antaa yhden humoristisen esimerkin Björn Rosenlind muistellessaan oman vuosikurssinsa poikien haaveilua päästä omille iltaretkilleen koulun ulkopuolelle seuraavasti:

Siellähän oli aina noi portit lukossa, mut pojat koetti joskus karata kahville sinne Eläintarhaan. Ne teki siitä laulunkin: ”Eläintarhassa vie kahviputkalle tie, se on lyhtyjen viitottama se joka askeleen, mutta tie se vie viimein koululle ja se tie on mutkainen”, tai jotain semmosta. Jos sattus palamaan niin se oli aika käry. Se olis ollu aika paha juttu. Tyttöjen puolella oli kyllä se hevosportti auki, mutta tyttöjen puolelle ei voinu mennä. Se oli katos yhtä suuri synti. Tyttöjen puolella oli oma ulkovahti ja pojilla oma. Milläs siitä menit? Ei käyny se juttu sillo. (NvMuÄ, Björn Rosenlind.)

Sokeainkoulua käyneillä kertojilla on erilaisia muistikuvia siitä, kuinka ankaran valvovan katseen alla he loppujen lopuksi koulussa elivät. Esimerkiksi Pekka Mäkelä, joka kävi Helsingin sokeainkoulua osittain samaan aikaan Kalervo Nurmen kanssa 1920-luvulla, muistaa valvonnan ja kontrollin tiukkuuden vaihdelleen koulussa paljolti sen mukaan, kuka oli kulloinkin koulun johtajana ja keiden opettajien tai yleensäkin aikuisten kanssa oltiin tekemisissä:

Sehän oli tyypillinen sisäoppilaitos. Mutta jonkin verran eroja oli siinä taikka siinäkin ilmeni sen mukaan minkälainen oli johtaja ja johtajatar ja asuntolanhoitaja, jotka aina joskus näitten vuosien varrella sitten vaihtui-

vat, että heidän henkilökohtainen suhtautumistapa hyvin paljon vaikutti tähän jokapäiväiseen olemiseen siellä. (NvMuÄ, Pekka Mäkelä.)

Sokeainkoulujen sisäpiirijulkisuuteen punoutui monimutkainen sosiaalisten ja hierarkkisten verkostojen kudelma, joilla on kuitenkin ilmiönä yleisemmän tason liittymäkohtia muiden vastaavanlaisten laitosten yhteisöelämän muotoihin ja arkielämän käytäntöihin. Tarkoitan tällä erityisesti sekä goffmanilaisessa (1969) että foucaultilaisessa (1980) tulkintakehyksessä sellaisia rakenteita, jotka muovaavat yhteisöjen sisäisiä kirjoitettuja ja kirjoittamattomia sääntöjä ja vallankäytön mekanismeja. Aineistossani se ilmenee juuri tiukkoihin sääntöihin ja normeihin kohdistuvina lapsuusajan muistoina. Useimmat kertojat muistavat koulun johtajan ja asuntolan johtajattaren edustaneen yhdessä vakituisten aineopettajien kanssa ylintä auktoriteettivaltaa. Heistä on jäänyt paljon muistoja, ja heidän tekemisistään muistellaan mielellään niin hyvässä kuin pahassakin. Samalla on kuitenkin korostettava, että ne ovat sidoksissa kertojien erilaisten ikäkausien muisteluun. Kaikkein ilkkurisimmat ja ehkä värikkäimmätkin muistot sisäoppilaitoselämän arjesta ovat kertojien viimeisiltä kouluvuosilta. Näiden kertomusten taustalta hahmottuu sosiaalinen kuvio, jossa erilaisilla tarkoituksenmukaisilla roolinotoilla hallittiin sosiaalisten tilanteiden luomia jännitteitä ja rakennettiin koulu yhteisöön omia alakulttuurin muotoja. Monet ilkkuriset kertomukset näyttävätkin ilmentävän ennen muuta sitä, että ala- ja yläluokan oppilaat elivät sokeainkouluissa toisistaan tietämättömtä elämää. Seurusteluasiat ja muut aikuisten huvitukset, kuten kortinpelu, tupakanpoltto ja alkoholi kuuluivat yläluokan oppilaiden kokemusmaailmaan. Vastaavasti tavanomaisemmat leikit ja leikkikalut olivat alaluokan oppilaiden sosiaalista todellisuutta. Yhteistä näyttää olleen vain sosiaalinen ympäristö, jossa kaikki tapahtui samanaikaisesti joskus julkisemmin, useimmiten julkisuudelta piilossa.

Sokeainkoulut olivat tärkeitä paikkoja keskinäisten ystävyyssuhteiden ja yhteenkuuluvuuden tunteiden rakentumiselle. Toisaalta sokeainkouluihin liittyvän ilkkurisen kerronnan taustalta aukeaa myös toinen sosiaalinen todellisuus. Oppilaiden sosiaalinen kontrollointi oli tiukkaa, ja olisi ideaalista väittää, ettei tämä olisi heijastunut kielteisellä tavalla oppilaiden elämään ja keskinäisiin suhteisiin. Aroille ja syrjään vetäytyneille lapsille elämä sisäoppilaitoksessa on tuntunut varmasti kokemuksena huomattavasti rankemmalta kuin niille lapsille, jotka olivat ulospäin suuntautuvia. Sokeainkoulua käyneiden kertojieni muistamat koulu yhteisöt näyttävätkin herättävän samanaikaisesti sekä ylpeyden että häpeän tunteita entisten oppilaiden määrittellessä omaa asemaansa koulu yhteisössä ja muiden asemaa siinä. Useimmat kertojat sanovat avoimesti monivammaisten lasten sijoittuneen koulu yhteisössä sosiaalisen verkon reunoille tai sen ulkopuolelle kokonaan. Agnes Rahko muistaa, että hänenkin vuosikurssillaan oli koulun alkaessa monia vaikeavammaisia lapsia, jotka eivät kuitenkaan sopeutuneet koulu elämään ja heidät lähetettiin pian muualle:

Siinä oli monta poikaa semmosta jotenkin ihan semmosta niinkun kehitysvammasta. Niitä pidettiin se ensimmäinen luokka ja pantiin ne pois sitten kokonaan kun ne ei oppinu mitään. Mutta oli siinä muutama poika semmonen jotka sitten jäikin. Sitten loppujen lopuksi kun mä pääsin koulusta, niin meidän luokalla ei ollu kun yks poika. Se oli semmonen erikoinen. Se teki runoja ja oikein pistekirjoituksella teki kirjan runojaoikein semmosia. Siihen aikaan me naurettiin niille kun ne oli niin hassuja. Mutta ne oikeastaan nykyaikasia olivat että se eli vissiin vähän aikasemmin kuin muut sitä kirjallista aikaa. (NvMuÄ, Agnes Rahko.)

Arkielämän sosiaalinen todellisuus, jota sokeainkoulua käyneet kertojat kuvailevat puhuessaan kouluyhteisöstä ja toveripiireistä, on yhteydessä heidän kokemuksiinsa elämästä tiiviissä yhteisössä. Jokainen oppilas joutui lunastamaan oman paikkansa ja arvostuksensa kouluyhteisön jäsenenä. Toiset onnistuivat siinä helpommin kuin toiset. Esimerkiksi Fredrik von Zansen, joka kärsi alkuun kovasta koti-ikävästä, kertoo löytäneensä oman merkityksensä kouluyhteisön jäsenenä vasta ajan myötä käsin kirjoitettujen konventtilehtien toimituskunnan piiristä. Siihen kuuluivat Zansenin ohella Anna Friman, Ada Pynttö, Aina Johanson, Hilja Saksanen ja August Salo sekä suomenkielisen luokan oppilaista Jenny Selroos. Heidän muodostamansa varhainen kirjallinen piiri jatkoi yhteydenpitoa myös koulun jälkeen. Zansenin mukaan kirjallinen piiri oli ollut heille aluksi vain yhteinen harrastus, mutta siitä kehittyi ajan myötä vakavammin otettu asia. Sen ympärille tuli määrätietoisempaa lehtien julkaisua ja muuta kirjallista toimintaa. Kirjallinen piiri toimi heille myöhemmässä elämänvaiheessa myös ponnahduslautana yhteiskunnalliselle osallistumiselle ja vaikuttamiselle. (NvMuÄ, Fredrik von Zansen.)

Herätteet, joita Zansenin ja Frimanin sukupolven nuoret saivat maailmankatsomuksensa perusteeksi kirjallisista harrastuksista, olivat luultavasti tärkeämpiä kuin koulun oppitunneilta saadut vaikutteet. Samoin kouluaikana syntyneillä ystävyyssuhteilla näyttää olevan tärkeä yhteys myöhemmässä elämässä rakennettuihin laajempiin sosiaalisiin suhdeverkkoihin. Fredrik von Zansenin, Anna Frimanin ja muiden kirjallisen piirin nuorten esimerkki edustaa vain ensimmäisiä säikeitä. Vastaavanlaisia toveripiirejä muodostui sosiaalisen verkon jatkeeksi heidän jälkeensäkin. Björn Rosenlind kertoo esimerkiksi löytäneensä omat toverinsa kortti- ja shakkipeliringeistä. Näissä ringeissä pyöri hänen kouluaikanaan myös monia sellaisia oppilaita kuin Väinö Haapasalo ja Axel Franstman, jotka vaikuttivat myöhemmällä iällään keskeisesti myös sokeainyhdistyksissä. (NvMuÄ, Björn Rosenlind.) Samoin Taavetti Kiiskisen koulumuistoissa vilahtelee monia sellaisia nimiä, jotka opittiin tuntemaan myöhemmin muistakin yhteyksistä. Kiiskinen mainitsee luokkatovereihinsa kuuluneen muun muassa Eero Häkkisen, Oskari Lehtivaaran ja Olavi Marteliuksen. He olivat kaikki jo kouluaikana yhteisön keskeisiä johtohah-

moja. Eero Häkkisestä tuli myöhemmällä iällä Kuopion sokeainkoulun johtaja ja kansanedustaja. Hän toimi 1960- ja 1970-luvuilla myös Sokeain Keskusliiton puheenjohtajana. Oskari Lehtivaara taas opittiin tuntemaan *Sokeain Airut* -lehden pitkäaikaisena päätoimittajana. Kiiskisen mainitsemasta kolmikosta viimeisenä, vaan ei vähäisimpänä, Olavi Marteliuksen tiedetään ostaneen yhdessä ystävänsä Pekka Mäkelän kanssa konkurssikypsan Hellas-pianon aivan sodan loppuvaiheessa ja työllistäneen sotien jälkeen jälleen kannattavaksi muuttuneessa yrityksessään vuosikymmenien ajan monia sokeita pianonviritäjiä. Sekä Marteliukselle että Mäkelälle myönnettiin myöhemmin heidän ansioistaan neuvoksen arvonimet: Martelius sai kauppaneuvoksen ja Mäkelä teollisuusneuvoksen arvonimen. Kiiskiselle itselleen tovereiden menestys ei näytä aiheuttaneen näkyvää kateutta. Kiiskinen kertoo viihtyneensä jo kouluaikana mieluiten käsityöverstaalla ja rakentaneensa itselleen jo tuolloin vahvan käsityöläisidentiteetin. (NvMuA, Taavetti Kiiskinen.)

5.3.3 OPPITUNNIT JA OPETUS

Helsingin sokeainkoulussa lukuvuosina 1909–1920 opiskelleen Oiva Esaias Allosen päästötodistus vuodelta 1920 on kiinnostava aikalaisdokumentti. Siitä selviää yksityiskohtaisesti millaisia oppiaineita sokeainkouluissa opetettiin 1910-luvulla. Päästötodistuksen perusteella koulussa opiskeltiin seuraavia oppiaineita: uskonoppi, kirkkohistoria, äidinkieli (lukeminen, kielioppi, kirjallisuushistoria, pistekirjoitus, lyijykynäkirjoitus ja latinakirjoitus), havainto-oppi, laskento, kirjanpito, mittausoppi, maantieto, historia, luonnontieto, kaavailu, käsiharjoitukset, mattotyö, ompelu, neulominen, solmiminen, virkkaus, kankaankutominen, korityö, harjatyo, veisto, voimistelu ja laulu. (NvMuA, koulutodistukset.)

Oiva Allonen ei pystynyt enää itse vuonna 1992 nauhoitetussa haastattelussa heikentyneen terveytensä ja korkean ikänsä takia muistamaan, mitä näiden hänen tuntemiensa oppiaineiden opetukseen kuului tai miten niiden opetus tapahtui. Päästötodistuksesta on mahdollista lukea vain konkreettisia asioita, jotka voidaan kuitenkin sijoittaa osaksi aikakauden kulttuuri- ja yhteiskuntahistoriallista kontekstia. Tällä tavoin Allosen päästötodistuksesta on mahdollista hahmottaa esiin se, että historiallisesti kirkon ja kristillisten liikkeiden suojista 1860-luvulla kasvanut suomalainen koulutusjärjestelmä vakiintui sokeainopetuksessa käytännön elämää painottavaksi opetusmuodoksi. Sokeainkoulujen oppiainevalikoimista ilmenee tavoitteena olleen opettaa oppilaille tietuopuolisen ja uskonopillisen sivistyksen lisäksi jokin käsityöammatti tai jonkin käsityöhön kuuluvan työtehtävän perustaidot.

Samanlaisia päästötodistuksia saivat muutkin sokeainkoulua käyneet kertojani. Mitä he sitten muistavat kouluaikinsa opettajista ja oppitunneista, riippuu heidän henkilökohtaisista oppiainemielityksistään, mutta myös yleisemmin sokeain-

koulujen arvoista ja oppiaineiden painotuksista. Käsityöaineiden rinnalla esimerkiksi musiikin opetuksella oli sokeainkoulussa keskeinen asema alusta lähtien. Musiikintuntien yleisistä piirteistä voidaan tässä todeta niiden sisältäneen sekä soiton- että laulunopetusta. Molemmat opetuksen alat palvelivat tehtäväänsä opetussuunnitelmassa paitsi ammatillisessa myös seremoniallisessa tarkoituksessa ja merkitysyhteyksissä. Sokeainkoulussa toimi niin kuin muissakin kouluissa omia esiintyviä kuoroja ja torvisoittokuntia, joihin valikoituivat mukaan yleensä koulujensa musiikillisesti lahjakkaimmat oppilaat. Ne olivat 1800-luvun lopulla ja pitkään 1900-luvun puolellakin koulujensa ylpeyden aiheita. Samalla ne olivat tärkeitä ponnahduslautoja monille oppilaille heidän myöhemmällä musiikillisella urallaan erilaisissa laulukuoeroissa ja soittokunnissa, joita tarvittiin nostattamaan kansallisia ja isänmaallisia tunteita erilaisiin juhlatilaisuuksiin. (Ks. myös Tsokkinen 1988, 219.)

Fredrik von Zansen muistaa musiikin olleen tärkeä oppiaine hänen kouluajan. Etenkin pianotunnit olivat jääneet hänen mieleensä vahvana tunnemuistona. Se ei kuitenkaan johtunut siitä, että hän olisi ollut jotenkin erityisen lahjakas musiikissa tai että hän olisi ollut ylipäänsä innostunut istumaan soittotunneilla. Zansen kertoo ottaneensa pianotunteja vastahakoisesti ja lähinnä vanhempiensa tahdosta. Musiikki ei kuulunut hänen omiin ammatillisiin suunnitelmiinsa:

Vanhemmat tahtoivat minun opiskelevan musiikkia, mut se opettaja oli niin hermostunut ja se oli semmosta puolhaukkumista koko ajan hänen opetuksensa että en minä jaksanu sitä kuunnella. Lopulta ne sitten antovat myöten että mä sain lopettaa. Siinä oli työtä ja tuskaa. ”Sinä oot niinkun joku kissamaija olis täällä pianon edessä.”, hän voi sanoa ja niinkun Kalle. Se oli semmonen tylsämielinen poika jolla oli semmoset vetelät kädet ja mitä hän millonkin sitt taas. ”Than kyllästyy sinuun.” ja tommosta se oli. Jos ettei olis ollu niin hermostunut opettaja niin ehkä minä olisin saanut innostusta. Itse hankin sitten huilun ja rupesin sitä huilunsoittoa harjoittamaan. (NvMuÄ, Fredrik Von Zansen.)

Sokeainkoulun oppiainevalikoimista kouluaine, joka oli ollut Zansenille sekä helpoin että rakkain, oli äidinkieli ja erityisesti pistekirjoitus. Zansen sanoo tunteensa jo varhain kutsumusta kirjallisiin harrastuksiin ja toivoneensa, että saisi toimittaa joskus oikeaa lehteä. Siihen hänelle tarjoutui mahdollisuus myöhemmällä iällä 1930-luvulla, kun hän sai vastataksaan *Varjojen mailta* -lehden toimittamisen. Sitä edelsivät ja pohjustivat monet avustajan tehtävät muissa lehdissä ja kaunokirjalliset omakustanteet. (NvMuÄ, Fredrik von Zansen.)

Äidinkieli oli sokeainkoulussa arvossa pidetty oppiaine. Lukukirjojen sisältöjen perusteella ei kuitenkaan voinut olla aina varma, istuiko äidinkielen vai uskonnon tunnilla. Molemmilla oppitunneilla opeteltiin samojen *Raamatun* osien ja muun

hengellisen kirjallisuuden avulla lukemaan omin sormin Jumalan sanaa. Lukukirjat olivat joko moonin tekniikalla, reliefkirjaimilla tai pistekirjoituksella painettuja kohokirjoja. Kun sokeainopetuksen pioneereilla ei ollut vielä opetustoiminnan alkaessa 1860- ja 1870-luvuilla selkeää käsitystä siitä, mikä olemassa olevista kilpailevista kirjoitusjärjestelmistä soveltui parhaiten sokeainopetukseen, ratkaistiin ongelma siten, että kirjoittamisessa käytettiin pistekirjoitusta ja lukemisen harjoittelussa sekä moonin tekniikalla että reliefkirjoituksella painettua kirjallisuutta. Tällainen käytäntö oli yleinen muuallakin Euroopassa. (Ks. myös Keravuori 1990, 18–23.)

Kohokirjat hankittiin Suomeen pääasiassa Ruotsista ja Tanskasta. Samoin kirjoitusvälineet tulivat ulkomailta. Opettajat toivat niitä mukanaan opintomatkoilta tai tilasivat ne postitse kotimaahan päästyään. Anja Tsokkisen (1988, 213, 221) mukaan etenkin opettajien kansainvälisten konferenssien yhteydessä järjestetyillä näyttelyillä oli suuri merkitys. Näyttelyissä oli esillä monenlaisia sokeainopetukseen kehitettyjä uutuuksia, kuten pistekirjoitus- ja laskutauluja, lyijykynäkirjoituslaitteita, geometrian havaintovälineitä, kohokarttoja ja muita luonnontiedon, maantiedon ja havainto-opin välineitä.

Figure 7: Helsingin sokeainkoulun oppilaita maantiedon tunnilla. – Näkövammaismuseon kuva-arkisto.

Sokeainkouluihin 1800-luvun lopulla hankitut opetusvälineet kertovat esi-neellisinä todisteina paitsi sokeainkoulujen myös näkövammaisten tiedonsaannin historiasta. Jotkut näistä ulkomaan uutuuksista osoittautuivat heti alusta alkaen sekä opetusvälineinä että tiedonsaannin apuvälineinä menestykseksi. Näitä olivat juuri pistekirjoitustaulut ja kohokartat. Suomeen hankituissa opetusvälineissä on

mukana myös esineitä, jotka eivät saavuttaneet suosiota epäkäytännöllisyytensä vuoksi. Taavetti Kiiskinen muistaa kouluvuosiltaan muiden muassa raskastekoiset lyijykynäkirjoituslaitteet. Ne oli Kiiskisen mukaan tarkoitettu apuvälineiksi näkevien kirjoitukseen, mutta niitä ei juuri koskaan käytetty äidinkielen tunneilla:

Pistekirjotusta opeteltiin ja kirjoitettiin taululla, mutta sitte kirjoitettiin tätä lyijykynäkirjotusta kansa Mustakallion aikana. Mutta se on kyllä unoh-
tunu minulta se. Ku se oli, oli semmoset taulut, että siitä siirty aena se
semmonen viivain. Siis puiset taulut ja siinä oli se semmonen, joka siirretti
aena seuraavalle riville. Oliko sulla semmosia? - Ai ei tehty sitä kirjotusta.
(NvMuÄ, Taavetti Kiiskinen.)

Johtuiko Kiiskisen mainitsemien lyijykynäkirjoituslaitteiden epäsuosio niiden raskastekoisuudesta vai esimerkiksi siitä, että heikkonäköisiäkin oppilaita opetettiin lukemaan ja kirjoittamaan ensisijaisesti sormillaan kohokirjaimia käyttäen, jää Kiiskisen koulumuistoissa käsittelemättä. Siihen tuntuu olevan turhaa yrittää etsiä vastausta muidenkaan kertojien koulumuistelmista. Kirjoitusvälineistä, kirjoittamisesta ja lukemisesta aineistoni eivät juuri tämän enempää kerro.

Vaikka erilaisten kohokirjoitusjärjestelmien yhtäaikainen käyttö huomattiin sokeainkouluihin varsin pian epäkäytännölliseksi, erimielisyyttä syntyi kieltä, kirjoitusjärjestelmää ja painopaikkaa koskevissa kysymyksissä. Näkövammaisten kirjastolaitoksen historiaa tutkineen Kirsi Keravuoren mukaan kirjoituskysymys kärjistyi lopulta 1880-luvulla kirjasodaksi, jonka taustalla olivat ennen muuta Kuopion sokeainkoulun johtajan Karl Mortimer Steniuksen ja aistivammaistyön pioneerin, Porvoon piispan Carl Henrik Alopaeuksen keskinäiset arvovaltakiistat. Kirjasodan seurauksena kirjallisuuden julkaiseminen samoin kuin keskustelut pistekirjoitukseen siirtymisestä tyrehtyivät käytännössä kokonaan 1880-luvulla. Keskustelut kohokirjoista käynnistyivät uudelleen vasta seuraavan vuosikymmenen alussa. Tällöin myös pistekirjat astuivat oppikirjoina kuvaan ja ne syrjäyttivät vähitellen tieltään muut kilpailevat kohokirjat. (Keravuori 1990, 14, 24.)

Fredrik von Zansen ei muista kohokirjoja ja kirjoitusjärjestelmiä koskeneen kirjasodan heijastuneen mitenkään erityisellä tavalla heidän koulunkäyntiinsä. Itse hän sanoo oppineensa pistekirjoituksen jo ennen kouluun menoa ja päässeensä siirtymään valmistavalta luokalta nopeasti ylemmille luokille. Zansenin lapsuusajan koulumuistoista ei kuitenkaan selviä, mistä tai keneltä hän oli saanut käyttöönsä pistekirjoitustaulun ja opastusta pistekirjoitukseen. Selvää on vain se, että henkilön on täytynyt tuntea suhteellisen hyvin tämän tuolloin vielä Suomessa harvinaisen kirjoitusjärjestelmän alkeet.

Sokeainkouluihin pistekirjoitukselle painetuista koulukirjoista ja yleensäkin sokeainopetukseen sopivasta oppimateriaalista muisteltiin olleen ainainen pula. Sitä

eivät pystyneet paikkaamaan edes sokeainkirjaston lainakirjakokoelmat, jotka olivat sinänsä kokoelmana aikakauden kontekstissa varsin monipuoliset, mutta jotka eivät lukumäärällisesti riittäneet palvelemaan koulun massiivisia tarpeita (Keravuori 1990, 42, 45–46). Tästä seurasi, että opetus jäi edelleen monissa oppiaineissa ää-
neen lukemisen varaan, ja niissäkin oppiaineissa, joissa kirjoja oli saatavilla, kirjoja luettiin usein moneen kertaan läpi. Björn Rosenlind on kiteyttänyt koulukirjojen puutteen kuvauksessaan, jossa hän pohtii samalla oman vuosikurssinsa oppilaiden valtavaa tiedonjanoa. Sitä olisi ollut heillä Rosenlindin kertoman mukaan paljon enemmän kuin mitä koulu pystyi silloisilla resursseilla tarjoamaan:

Meitä oli semmonen valkattu erikoisluokka et me kulettiin koko ajan vähän edellä. Semmonen luokka että meiltä loppus kaikki kouluaineetkin. Kolme vuotta olis vielä ollu jäljellä, mut meiltä loppus kaikki koulukirjat. Ei ollu enää mistä lukea. Geologiaakin luettiin kahteen kertaan siis kahtena vuonna läpi. Sitten luettiin tämä orgaaninen ja epäorgaaninen kemia ja sitten fysiikka. Sitten luettiin historiaa, mut sekin loppus kesken. Sitte ku siihe aikaa ilmesty sellaset vihkoset Maailma tieteen valossa tai mikä se oli, niin sitäki luettiin, mut sekin loppus kesken ja kun koulua oli vieläkin jäljellä, nii sit luettiin yks romaani ”Napoleon ensimmäinen Bonaparte”. Että tämmösti, jotain piti opettajan aina keksiä. (NvMuÄ, Björn Rosenlind.)

Myös Agnes Rahko ja Taavetti Kiiskinen muistelevat, ettei heidän kouluai-
naan Kuopion sokeainkoulussa olisi ollut käytettävissä kohokirjoja juuri muita kirjoja kuin joko moonin tekniikalla tai pistekirjoituksella jäljennettyjä *Raamatun* osia. Kiiskiselle näyttää painuneen tästä kirjallisuudesta erityisesti mieleen moonin tekniikalla painettu Apostolien teot, jota hänen muistinsa mukaan tutkittiin ahkerasti uskontotunneilla:

No eihän niitä pistekirjoituksella ollu näetä muita kun näitä uskontokirjoja ja mitä nii semmosta moonikirjotusta. Sitä sinä et oo nähnykkään? Niin siitäkii oli tuota läksyjä siitä moonikirjotuksesta. Mutta tuota siinä tehtiin sillä tavalla, että ku tää rouva Lyytikäene piti sitä uskontotuntia, niin tuota sitähä keretti aena sitä läksyvä antaa meleko pitkästi, nii me sit luvettiin kuitenkin kaks viimestä säkeistöö taekka niitä kun oli niitä pykälää semmosia siellä, nii kaks viimestä pykälää ja sitte aena tunnin alussa sanotti Ellille, että ne o läksyvä se ja se pykälä ja sillä tavalla päästii eteenpäen siinä ku tuota muute aena siitä alusta otettii, läksyn alusta aena pikkuse matkaa. Se ei kae merkannu ommii kirjoehisa sitä, nii se usko sen, mitä sanottiin. Mutta näetä Apostoolien teoksia luettiin ja sitten kun sanottiin niin vähä sitä läksyvä, et ku pari pykälää luette. No eihä siinä menny aekaa, nii sitte uutta luetii, nii sitähä olis tullu läksyvä vaekka kuin pitkästi. Aina vaa meil-

le uutta läksyvä. Mut sit vaan se loppu otettiin, nii se kirja meni eteenpäen.
(NvMuÄ, Taavetti Kiiskinen.)

Vaikka moonin kirjoitusjärjestelmän heikkoudet tunnettiin jo 1800-luvulla, on vaikeaa muodostaa selkeää käsitystä, miksi Suomessa niin kuin monissa muissakin Euroopan sokeainkoulussa pidettiin vielä 1900-luvun puolella kiinni tästä järjestelmästä. Kirjoitusjärjestelmän suurimpana heikkoutena oli se, ettei geometrisiä kohomerkkejä pystytty tuottamaan käsin kirjoittamalla. Samoin merkit veivät suhteellisen paljon tilaa paperilla ja niiden tunnistaminen sormenpäillä oli hidasta. Taavetti Kiiskisen mukaan jotkut heidän luokkansa pojista pitivätkin moonin järjestelmää jo 1920-luvulla niin antikvaarisena systeeminä, että he alkoivat tuhota kirjoja järjestelmällisesti pois käytöstä:

Joo, että sillä tavalla sitä moonia täyty osata lukkee, vaikka se oli hidasta, huonoo luettavaa. Minä en niitä kyllä hävittäny ja repiny, mutta Martelius niitä repi ookeen, tahallaan repi niitä kirjoja. Minä en oo ookeen semmosen kannalla ollu koskaan, että hävittää. (NvMuÄ, Taavetti Kiiskinen.)

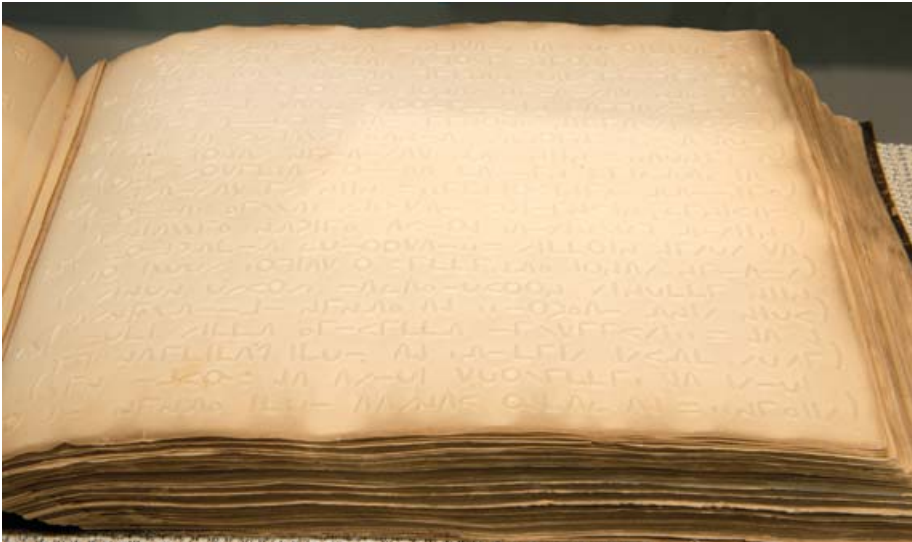

Figure 8: Kuvassa Matteuksen evankeliumi vuodelta 1891. – Kuvaaja Sakari Kiuru, Näkövammaismuseon kuva-arkisto.

Mielenkiintoinen, mutta varsin vähälle huomiolle jäänyt asia onkin, että näkövammaisten suullis-kirjallisen kulttuurin murros, jossa siirtymä pistekirjoitusjärjestelmän keksimisestä sen vakiintumiseksi ainoaksi sokeiden kirjoitusjärjestelmäksi, kesti kaiken kaikkiaan lähes sata vuotta. Toisaalta on muistettava, että pistekirjoi-

tustaulut ja kirjoituspistimet otettiin sokeainkouluissa käyttöön Suomessakin jo sokeainopetuksen alkaessa 1860- ja 1870-luvuilla. Niitä opittiin myös hyödyntämään 1890-luvulla jo varsin monipuolisesti kirjallisessa itseilmaisuudessa. Tässä mielessä näkövammaisten kirjallistuminen tapahtui huomattavasti lyhyemmällä aikataululla erilaisten siirtymävaiheiden kautta. Tätä kirjallistumisen alkuvaihetta ilmentää kiinnostavasti *Sokeain Airuessa* vuonna 1927 nimimerkillä Serkku julkaistu runo ”Koululaisen laulu”, joka visualisoi samalla arkisen ja ehkä jopa idealisoidun kuvan koulunkäynnistä sokeainkoulussa. Nimimerkin takana on Armida Nieminen. Hän kertoo käyttäneensä kyseistä nimimerkkiä jo kouluaikana sokeainkoulun konventtilehdissä. Se oli hänen mukaansa yleinen käytäntö silloin ja siihen liittyi usein myös leikkimielistä arvuuttelua, keitä nämä nimimerkkien takana olevat kirjoittajat olivat. Onkin paljon mahdollista, että ”Koululaisen laulu” on julkaistu ensimmäisen kerran jo Niemisen lapsuudessa koulun konventissa.

Mä olin lapsi vähäinen, kun aloin koulua. Kun huolettomat leikkini sai varhain loppua.

Nyt Brailleen korkopisteitä mä koitan tutkia, ja käsivoimin tarkkailen maantieteen mutkia.

Teen työtä myöskin tosissain mä monta eri sarjaa: kudon, höylään, veistelen ja vuoroon sidon harjaa.

On kynä oiva työase ja peltipistetaulu. Näin kynälläni pistellen, myös syntyi tämä laulu.

Hei, reippain mielin puuhailen ma aamust’ iltaan asti. Työn lomass’ laulan, soittelen ja luen ahkerasti.

Kun sitten päätän kouluni ja joudun maailmaan, sois Luoja, ett’ myös minun työn, ois hyödyks isänmaan. (SA 1/1927.)

Armida Niemisen kirjoittama runo on lapsen näkökulmasta rakennettu kiinnostava aikalaisdokumentti, joka on samalla suhteellisen pelkistetty ja yksinkertaistettu tapahtumakuvaus kaikesta siitä, mitä muuta oppituntien lomassa ajateltiin ja koettiin. Runossa ei käsitellä opettajien ja oppilaiden välisiä sosiaalisia tilanteita ja jännitteitä samalla tapaa kuin esimerkiksi haastatteluina tuotetuissa aineistoissa. Näissä aineistoissa oppitunneista annettu kuva on jo paljon ristiriitaisempi. Useimmat sokeainkoulua käyneet kertojani muistavat entiset opettajansa karrikatyyrimäisinä ilmestyksinä. Heidät kuvataan päteviksi ja epäpäteviksi usein sen

perusteella, millainen kyky ja taito heillä oli havainnollistaa vaikeita abstrakteja asioita tai kuinka oikeudenmukaisia he olivat oppilaitaan kohtaan. Taavetti Kiiskinen antaa tästä muistelmissaan monta esimerkkiä, jotka ilmentävät ennen kaikkea sitä, etteivät sokeainkoulujen oppilaat istuneet pulpeteissaan passiivisina. Useimmat heistä seurasivat tarkasti, mitä heidän ympärillään koululuokassa tapahtui ja miten opettajat selviytyivät vaativasta tehtävästään:

Mustakallio oli pätevä opettaja. Vaikka se tämmöstä mittausoppiakin opetti ja varmasti ei näelle kenellekkää muille ollu mitää hyötyä siitä mitausopista, mutta minä näetten koneitten kanssa, nii paljo oli tuota siitä hyötyvä niistä laskuista ja tajusin ympyrät ja muut, että aenoo varmasti olin jollekka oli hyötyä tästä mittausoppitunnista. [...] Nii ja laskento ei mulle tuottana muutonkaan vaekeuksia. Tän Mustakallion lisäksi siel oli semmone rouva Lyytikäene, oli toese luoka laskennonopettajana. Sitte kerran, kun semmoselle taululle tehtiin ne laskut. Se tullee ja sannoo sitte, ku minä olin laskenu, nii sannoo, että tää on väärin. Laske uudestaan! No minä laskin sen ja totesin, että minä en saa sitä muuksi muutettua. Tuli toisen kerran ja katto ja sano: ”Ei oo vielä korjattu.” Sitte tuota, enhän minä sitä, kun minä pidin sen, että tää on oikein. Mutta sitte tuli tuota kolmannen kerran tuli sitte ja sano: ”On se, on se oekein.” Nii siitä minä sitten kunnioitin sitä, että se itte oli laskenu oma laskusa väärin. Minulla se oli oikein. Mutta että jos joku muu olis opettaja ollu, nii se oes sanonu: ”No annetaa olla sen.” Että tätä minä pidin arvossa, että se myöns oman virheensä. [...] Mutta sitte oli kyl yks opettaja elikkä kaekista tyhmin. Ei siis minkäänlaesta käsitystä mistään. Nii se pantiin pitämään terveysopin tuntia ja sitte fysiikantuntia, josta ei ollu mitää hyötyä. Siis kun se tota nyt sähködynamoo koetti selevittää, nii tuota sanottii: ”Eikö se voe siitä kuvasta selevittää?” ja ”Tästä mennee viiva noi. Tästä tonne mennee viiva, viiva ja ymmärrättäkö te tätä? Ymmärrättäkö te tätä?” Siis ei minkäänlaesta käsitystä ollu ja tämä pantii sitte opettaa... Joo että nii epäpätevä ku olla voe. Että se siis se johtajakin itte varmasti Vuorela tiesi, että siis ee tämä tiä fysiikasta mitään, eikä terveysopissa senkään vertaa. Pannaan tämmöselle tämmösiä tunteja, kun siis niin kun fysiikantunteja. Siellä ei kukaan muut olis pystyny, ku Mustakallio siis näetä fysiikan tunteja pitämään. (NvMuÄ, Taavetti Kiiskinen.)

Kiiskinen näyttää olleen jo varhaisessa vaiheessa tietoinen siitä, mitkä oppiaineet tulivat olemaan hänelle myöhemmässä elämässä tärkeitä. Niihin kuuluivat muiden muassa edellä esiin tulleet mittausopin ja laskennon tunnit sekä veisto- ja käsityöt. Näitä oppitunteja muistellessaan Kiiskinen ei säästele mielipiteitään. Hän on suora-
puheisuudessaan vertaansa vailla ja jossain määrin jopa ääriesimerkki. Useimmat

muut sokeainkoulua käyneet kertojani ovat huomattavasti varovaisempia sanois-
saan. Agnes Rahko esimerkiksi muistaa tulleen hyvin toimeen kaikkien opettajien
kanssa. Hänellä ei ole pahaa sanottavaa kenestäkään opettajasta, vaikka myöntää
opetuksen tason vaihdelleen oppiaineiden ja -tuntien välillä suhteellisen paljon.
Rahko ei kuitenkaan pysty määrittelemään tarkemmin, mistä se johtui tai miten
asiat olisi pitänyt tehdä toisin. Ehkä se ei ollut hänelle enää edes kovin merkittä-
vä kysymys 1990-luvun kerrontakontekstissa. Hän oli ollut lapsuudessaan iloinen
siitä, että oli ylipäänsä päässyt kouluun, ja se riitti hänelle perusteluksi opetusta
ja opettajia arvostelevien mielipiteiden sivuuttamiseen. (NvMuÄ, Agnes Rahko.)

Agnes Rahko ja muut hänen laillaan myönteisesti sokeainkouluihin suhtau-
tuneet kertojat eivät väitä, että sokeainkoulut olisivat olleet täydellisiä. Kertojat
mainitsevat monia koulunkäynnin ja opetuksen epäkohtia, jotka ilmentävät heidän
kouluaikansa sokeainopetuksen käytännön vaikeuksia. Sokeainkoulujen tietopuo-
linen opetus mukaili sisällöltään kansakoulujen opetusta, mutta opetuksessa ei
pystytty täyttämään näitä ideaalivoitteita. Siihen vaikutti keskeisesti juuri se, ettei
oppilailla ollut käytettävissään koulukirjoja kuin harvoissa oppiaineissa. Opetus ja
kirjojen tutkiminen jäi yleensä ääneen lukemisen ja ulkoa muistamisen varaan.
Toisaalta on muistettava, että sokeainkoulujen ajateltiin olevan ensisijaisesti työ-
kouluja, joissa oppilaista tehtiin harjansitojia ja korien punojia. Oppiainevalikoimiin
sisältyi monenlaisia kädentaitoja kehittäviä aineita, joiden tehtävänä oli kehittää
oppilaiden sorminäppäryyttä ja harjaannuttaa kädet toimintakykyisiksi tulevia
ammattaja varten. Opiskelumotivaatiota ruokittiin sillä, että suurin osa käsityö-
tunneilla tehdyistä töistä pantiin myyntiin ja saaduista tuloista puolet annettiin
tekijälle itselleen niin, että hän sai ne mukaansa koulusta lähtiessään. (Tsokkinen
1988, 212–213, 218–219.)

5.3.4 KOULUN JÄLKEEN

Agnes Rahkon, Oiva Allosen ja muutamien muiden sokeainkoulun käyneiden ker-
tojieni kirjoittautuessa lapsena oppilaiksi sokeainkouluun Suomi oli osa Venäjän
keisarikuntaa. Heidän saadessaan koulusta päästötodistuksen Suomesta oli tullut
itsenäinen valtio. Väliin mahtui kaksi sotaa: Euroopassa käyty ensimmäinen maail-
mansota ja Suomessa koettu kansalaissota. Fredrik von Zansen lähestyi elämässään
jo keski-ikää; Björn Rosenlind oli kymmenkunta vuotta häntä nuorempi. Molemmat
harjoittivat tahoillaan hierojan ammattia. Zansen toimi Turussa ja Rosenlind hieroi
Imatralla, joka Rosenlindin omien sanojen mukaan oli kukoistanut vielä auton-
omian ajalla pietarilaisten suosittuna kylpyläkaupunkina. Molemmille oli käynyt
koulun jälkeen niin kuin useimmille heitä ennen ja heidän jälkeensä tulleille. Heidän
osakseen tuli joko tyytyä koulussa oppimiinsa käsityöammatteihin tai kouluttautua

hierojiksi. Hierojan työ oli toinen hyväksi havaittu perinteinen, joskin Suomessa vielä heidän nuoruudessaan suhteellisen uusi ammattiala. Toisaalta jotkut heidän sukupolvensa nuorista yrittivät myös muuttaa kehityksen suuntaa ja hakeutua muihin ammatteihin. Esimerkiksi Björn Rosenlind kertoo koettaneensa toimia käsityö- ja hierojan ammattien lisäksi sekatyömiehenä teollisuuden ja maatalouden aloilla. Hän kirjoitteli näistä kokemuksista 1930-luvun alussa *Sokeain Airut* -lehdissä otsikolla ”Paimintoja elämäni polulta”, joista myös ilmenee, millaisia haasteita näillä aloilla oli sokeille. Rosenlindin mukaan useimmissa työtehtävissä olisi tarvittu parempaa näkökykyä kuin mitä hänellä oli todellisuudessa jäljellä. Tästä taas seurasi, että hän saattoi itsensä usein erilaisiin vaaratilanteisiin töitä tehdessään ja kun tapaukset tulivat myöhemmin työnantajan tietoon, hän sai lähteä etsimään töitä muualta:

Tässä lehdessä on usein kerrottu siitä, miten ulkomailla on sokeita sijoitettu maanviljelys- ja teollisuustöihin. En tiedä varmuudella, kuinka monta sokeaa ja vähänäköistä meidän maassamme on ja on yrittänyt olla mukana yllämainituissa töissä ja miten se on heille onnistunut. Haluaisin seuravassa hieman selostaa kokemuksia 24 vuoden ajalta. [...] 1908 marraskuun 1 päivänä olin vapaa koulusta ja jouduin eräälle maatilalle, jossa olin vain kolme kuukautta. Syyt lyhyeen olooni siinä olivat luonnolliset. Maatila sijaitsi sellaisessa kumpuraisessa metsämaastossa, jossa huononäköisen oli mahdotonta ajaa parihevosilla halko- ja rankakuormia. Talo itsekin kaikine rakennuksineen sijaitsi järven rannalla korkealla, paljaalla kalliolla, josta joka suuntaan oli korkea pudotus ja kun sen lisäksi oli syksypimeä ja lumeton ja usein jäinen kaljama keli, Siirryin taas jatkamaan sokeainkoulua. 1909 olin kesälomallani kolme kuukautta Kosken pitäjässä Toijalan kartanossa maatöissä. Omistaja oli julma ja raaka mies, ”hieman sukua” hän vaati minulta kaikkia töitä kuin tottuneilta muonamiehiltä. Aina kiroiden ja uhaten ja väheksyen tuloksia. Ja kun syksyllä taas lähdin kouluun, sain työpalkkaseni ja evääkseni kirot ja moitteet. [...] 1911 keväällä, kun sokeainkoulun ovi viimeisen kerran sulkeutui selkäni takana, seisoin kadulla kummassakin tyhjässä taskussa tyhjät kädet. Toverit matkustivat koteihinsa lepäämään ja nauttimaan kesästä. Minnepäin minä sitten lähtisin? En ollut enää moneen kesään levännyt, olin taistellut talonpojan ala-arvoisesta leivästä. Kesä pelotti ja kauhistutti. Mutta jonnekin päin minunkin oli lähdettävä. [...] Turussa tiedustelin puhelimitse eri pitäjien talollisilta: Haluaisiko joku kaltaistani töihinsä. Kaupitellessani näin työvoimaani, oli masentavaa aina huomauttaa huonosta näöstä. Tiesin, että työvoimani nimellisarvo noteerattaisiin mahdollisimman alas. Mutta palkkaakin olisi ollut saatava. Ei tule toimeen yksin sillä kurjalla ruolla, jonka talonpoika antaa orjalle. Paljon kuluu siinä työssä vaatetta ja jalkineita. [...] 1912 olin

Sauvossa Tapilan kartanossa. Vakinainen toimeni oli olla kuskina, mutta kiireisinä aikoina kesällä otin osaa muihinkin töihin. Mutta sitten alkoi taas peloittaa pimeä syksy myrskyineen ja sateineen ja talvi tuiskuineen. Tiesin jo kokemuksesta, kuinka vaikeaa huononäköisen on ohjata kahta hevosta ja vaunuja pimeinä öinä tuntemattomia maan- ja kyläteitä. Siksi päätin muuttaa työalaa. Pyrin hieromaopistoon oppilaaksi ja onnistuin myöskin pääsemään. (SA 2/1932.)

Se, että useimmat kertojani joutuivat yksi toisensa jälkeen antamaan periksi haaveilleen muista kuin perinteisistä ammateista ja alistumaan kohtaloonsa, ei ollut kiinni heidän yritteliäisyydestään. Sokeus asetti omat rajoituksensa työnteolle, ja kun omillaan oli pärjättävä, he eivät voineet rakentaa elämäänsä koulun jälkeen pelkän haaveilun varaan. Ympäröivä yhteiskunta asetti niin autonomian ajalla kuin vasta itsenäistyneessä valtiossakin monia haasteita, joista oli selviydyttävä. Monet kertojat sanovat palanneensa koulun päätyttyä aluksi lapsuudenmaisemiin, mutta kaivanneensa sieltä pian takaisin omiensa joukkoon. Harvat kertojat pystyivät menneitä muistelllessaan täsmentämään sitä, miksi tunneside entisiin luokkatovereihin oli niin vahva, että heidän ajatuksensa palasivat usein koulumaailmaan ja vanhoihin luokkatovereihin.

Vaikka sokeainkouluissa koettu elämäntavan yhteisöllisyys on muokannut monella tapaa sokeainkoulua käyneiden kertojieni yhteisölliseen elämään kasvamisen psykologisia perusteita, on liian yksinkertaista tulkita sen kuvastavan pelkästään yleistä tottumusta. Toinen ja ehkä vieläkin merkittävämpi tekijä saattaa liittyä sokeainkouluissa koettuun, sosiaalisesti suhteellisen virikkeelliseen elämään. Fredrik von Zansen esimerkiksi kertoo palanneensa koulun jälkeen takaisin Hämeenlinnaan ja yrittäneensä sopeutua aluksi tosissaan harjansitojan itselliseen ammattiin. Siitä ei kuitenkaan tullut hänen omien sanojensa mukaan mitään. Hän koki harjojen sitomisen liian raskaaksi ja yksinäiseksi ammattialaksi. Hän kaipasi jotakin muuta elämäänsä, ja siihen hänelle tarjoutui tilaisuus 1890-luvun jälkipuoliskolla erään Helsingin vierailun yhteydessä. Matkan varsinainen päätarkoitus jää Zansenin muistelmissa epäselväksi, mutta sen tärkeimmäksi sisällöksi näyttää lopulta muodostuneen vierailu sokeainkoululla:

Minä sain päästötodistuksen vanhalta koululta ja olin vuoden poissa siis kotona ja tein harjoja siellä. Sitten yhtenä keväänä minä tulin Helsinkiin käymään ja kävin myöskin sokeain koululla. Neiti Ingman rupes sitten tarjoamaan minulle jonkinlaista apulaisopettajan paikkaa jos mä tulisin sinne sokeain koululle ja minä suostuin ja olin siihen eläytynyt sitten niin. Mutt sitten neiti Ingman kirjottikin mulle että ei myönnetä varoja semmoseeseen tarkotukseen että hän siis ei voikaan mulle järjestää sitä paikkaa. Pappi

siellä mejjän kylässä sano että ”Mene sinä sinne vaan vaikka et sais muuta kun ruuan ja asunnon. Kun kerran saat yhden jalan sisään niin vedät toisen perässä ja kyllä sitten rupee palkkaakin tulemaan.” Minä kirjoitin hänelle sitten siihen suuntaan ja hän vastas että ”Minulla ei ole sinulle muuta paikkaa tarjottavanakuin sinun vanha oppilaspaikkasi”. Kas kun kurssi oli kymmenvuotinen ja ett se on edelleen vapaa ja kun nämä vuodet on kuluneet niin voi olla olemassa joku toinen laitos joka sinua tarvitsee. Sen puheen perusteella minä menin takaisin kouluun kahdeks vuodeks. Sitten olikin toinen paikka. Sokeain miesten työlaitos jonka johtajaksi, opettajaksi ja työnjohtajaksi minä tulin valituksi. (NvMuÄ, Fredrik Von Zansen.)

Vierailu sokeainkoululla ja kotikylän virkapapin neuvot koituivat nuoren miehen siunaukseksi. Toisaalta koulun penkille palaaminen tuskin olisi ollut Zansenille mikään vaihtoehto, jos hänen lapsuusajan kokemuksensa olisivat olleet sokeainkoulusta kielteisiä. Näin ei ollut hänen tapauksessaan ja ajatus kouluun palaamisesta tuntui mielekkäämmältä vaihtoehdolta kuin harjojen sitominen kotona. Suoritettuaan tarvittavat lisäopinnot koulussa Zansen sai lopulta työpaikan Ensi linjalle vuonna 1900 perustetusta Sokeiden miesten työkoulusta. Hyvät suhteet entiseen opettajaan Hanna Ingmaniin ja hänen vaikutusvaltaisiin tuttaviansa Sokeain Ystävissä auttoivat Zansenia elämänpolulla eteenpäin.

Figure 9: Näkövammaisten perinteisistä käsityöammateista suosituimpia olivat harjansitojan ja korinpuojan ammatit. Ne olivat olleet näkövammaisten ammatteja jo ennen sokeainkoulujen perustamista. Sokeainkoulujen ja aikuissokeiden työkoulujen toiminta monipuolista kuitenkin näkövammaisten työskentelyä ja antoi heille huomattavasti aikaisempaa paremman ammattitaidon. Kuva Sokeain miesten työkoulun korityöverstaalta 1900-luvun alkupuolelta. - Näkövammaismuseon kuva-arkisto.

Zansenin lisäksi Eläintarhan sokeainlaitoksista järjestyi työtä myös hänen vanhoille luokkatovereilleen Anna Frimanille ja August Salolle. Friman sai puolipäiväisen toimen kirjastonhoitajana Kirjoja Sokeille -yhdistyksen ylläpitämästä sokeain kirjastosta ja August Salo käsityönopettajan toimen työkoulusta. Zansenille itselleen tehtävät sokeiden miesten työkoulussa jäivät kuitenkin vain muutaman vuoden välivaiheeksi. Hän tunsii lopulta suurempaa kutsumusta hieronta-alalle ja hakeutui oppilaaksi maisteri Mauri Hartean hieromakursseille. Hierojaksi valmistuttuaan Zansen muutti Turkuun ja perusti perheen. Tämä ei katkaissut hänen sosiaalisia siteitään sokeainyhteisöön ja vanhoihin koulutovereihin. Zansen osallistui koko elämänsä ajan aktiivisesti sokeiden yhdistystoimintaan ja oli ollut aikanaan myös perustamassa yhdistyksiä muiden muassa Helsinkiin ja Turkuun. (NvMuÄ, Fredrik von Zansen.)

Fredrik von Zansenin mainitsemassa maisteri Hartean Kansanomaisessa Hieromaopistossa saivat myöhemmin oppia monet muutkin sokeainkoulua käyneet kertojat. Kun Agnes Rahkon oli aikanaan päätettävä, mitä hän tekisi koulun jälkeen, Hartean hieromakursseille hakeutuminen oli ensisijainen vaihtoehto. Hän muistaa jännittäneensä kovasti pääsyä Hartean oppilaaksi. Hänen saatuaan päästötodistuksen edessä oli kuitenkin monien muiden hänen luokkatovereidensa tapaan epävarma tulevaisuus. Rahko sanoo ottaneensa koulun päättymisen raskaasti viitaten tällä tärkeiden ihmissuhteiden katkeamiseen:

Mä itkin ett kun piti sanoa niille opettajille ja kaikille kavereille hyvästit ja sittten kaikki tuntu niin tavattoman epävarmalta. Ei ollu mitään oikein mistään tietoo mitenkä se elämä nyt jatkuu. Minä olin kyllä hakenu hieromakurssille heti koulusta suoraan. Sitten odotin jännityksellä että saanko mä vapaapaikan tai en. Se maisteri Harteä anto aina meikäläisille sekä näkeville kummallekin niitä vapaapaikkoja. Siinä ei tullu ollenkaan muu kysymykseen kun terveys ja koulutodistus. Ei kysytty mitään varallisuudesta pystyykö itse maksamaan tai ei. Sitä mä jännitin että pääsenkö mä kouluuntänne kurssille tai en. Sitten mä olin päättäny ett jos mä en saa vapaapaikkaa niin mä menen jokatapauksessa. Mä sain vapaapaikan. Sitten kesällä tuli elokuun alussa tieto että mä pääsen. Se oli semmonen pelastus. (NvMuÄ, Agnes Rahko.)

Toisin kuin monilla muilla hänen luokkatovereillaan Rahkolla oli selkeä suunnitelma tulevaisuudesta. Muutamat hänen ylemmän vuosikurssin tyttökavereistaan olivat muuttaneet koulun päätyttyä Helsinkiin, ja hän oli laskenut sen varaan, että hän menisi joka tapauksessa heidän luokseen siinäkin tapauksessa, ettei pääsisi Hartean hieromakursseille. Kun Hartealta kuitenkin tuli lopulta vapauttava tieto oppilaspaikasta, Helsinkiin muuttoa ei tarvinnut enää perustella. Apua hän kui-

tenkin tarvitsi ystävättäritään. Muutto pääkaupunkiin edellytti vuokratortteerin hankkimista ja ilman rahaa, paikallistuntemusta ja sosiaalisia suhteita se olisi jäänyt Rahkolla toteutumattomaksi utopiaksi. Sokeainkouluvuosina hankittu sosiaalinen pääoma muuntui hädän hetkellä keskinäisen avun verkostoksi ja Rahkon avuksi tuli Kerttu Lindel (os. Korhonen), joka oli tällä välin ehtinyt jo perustaa perheen. Rahko muistaa kortteerin saamisen Lindeleiltä olleen hänelle monessa suhteessa onnekas tapahtuma. Hänen iloaan lisäsi tietoisuus siitä, että Kalevankadulta, jossa Lindelit asuivat, oli lyhyt kävelymatka Esplanadille Hartean hieromaopistoon. Se oli sokealle tytölle hänen omien sanojensa mukaan enemmän kuin suuri asia. (NvMuÄ, Agnes Rahko.)

Agnes Rahko ja Kerttu Lindel auttoivat toisiaan vielä moneen otteeseen elämän varrella. Rahko palasi hieromakurssitalven jälkeen aluksi kotiseudulle Peräpohjolaan. Hän kertoo kierrelleensä maaseudun hierojille tyypilliseen tapaan talosta toiseen, mikä tarkoitti 1920-luvun lopulla käytännössä sitä, että hän asui yhden viikon yhdessä talossa ja toisen toisessa. Rahko sanoo käyneensä hieromassa myös metsätyökämpillä ja osallistuneensa miesten mukana savotoille. Olosuhteet tekevät työntöön lopulta niin raskaaksi, että kun Kerttu Lindel lapsen saatuaan pyysi Rahkoa auttamaan vauvan hoidossa, ei häntä tarvinnut Helsinkiin kahdesti käskeä. Kerttu ei pystynyt tarjoamaan lastenhoitajalleen kuin ruuan ja katon pään päälle, mutta se oli Rahkolla riittävä peruste Helsinkiin paluuseen. Päätöstä vauhditti toivon pilkahdus siitä, että näin hän sai uudelleen jalansijan pääkaupunkiseudulle ja ehkä jossain vaiheessa myös mahdollisuuden päästä kiinni työn syrjään hierojana. Siihen hänelle avautui mahdollisuus vuonna 1930, kun Helsingin Sokeain Yhdistyksen rakennuttamassa sokeaintalossa Pengerkadulla Kallion kaupunginosassa avattiin oma hieromalaitos. Agnes sai sokeaintalosta sekä työpaikan hierojana että ensimmäisen oman kodin. Agnes muutti pois Pengerkadulta vasta sotien jälkeen 1950-luvun alussa mentyään naimisiin hieroja Eero Rahkon kanssa. Rahkot löysivät oman yhteisen kodin eteläisestä kaupunginosasta Pietarinkadulta, jossa he toimivat myös lopun työuraansa eläkkeelle siirtymiseensä asti yksityisinä hierojina työskennellen kotonaan. (NvMuÄ, Agnes Rahko.)

6. YHTEISKUNNALLISEN TOIMINNAN JULKISUUSFOORUMIT

6.1 YHDISTYSELÄMÄN PAIKALLISET JA VALTAKUNNALLISET ULOTTUVUUDET

6.1.1 KOULULUOKASTA KOKOUSSALIIN

Sokeainkouluja on tarkasteltu edellä pääasiassa lapsuusajan muistoista rakentavana kouluyhteisönä. Tämä kuva on kuitenkin liian suppea. Kun sokeainkoulujen yhteisöelämää ja toimintakulttuuria tarkastellaan näkövammaisten järjestökokeusten ja kerronnan valossa, kuva sokeainkouluista täydentyy. Sokeainkoulujen suojista kasvoi yhteiskuntaan monta sukupolvea, jotka omaksuivat yhdistysaatteen jo kouluaikana malliksi yhteisölliselle toimintakulttuurille. Koululaiset eivät vielä alaluokilla ollessaan välttämättä tiedostaneet sitä samalla tavoin kuin se valkeni heille vanhempana heidän osallistuessaan ensin kuunteluoppilaina ja myöhemmin puhujina sokeainkouluilla järjestettyihin sokeainyhdistysten kuukausi-, vuosi- ja yleiskokouksiin. Sokeainkoulujen asema yhteisön kantavana rakenteena alkoi muuttua vasta vähitellen 1930-luvulta lähtien yhdistysten saatua hankittua itselleen omia yhdistystaloja ja toimitiloja. Sokeainkoulut toimivat kuitenkin vielä pitkään tämänkin jälkeen lukuisten ikäpolvien, aatteiden ja ajatusten symbolisena kohtaupaikkana.

Suomessa 1800-luvun loppu ja 1900-luvun alkuvuosikymmenet olivat yhdistyksiin järjestäytymisen vilkasta kulta-aikaa. Yhdistystoiminta kehittyi kansallisenä ilmiönä tilanteessa, jossa perinteinen agraarinen, orgaaninen yhteisöllisyys alkoi murentua yhtäältä maatalouden siirtyessä markkinatalouteen, toisaalta kaupungistumisen ja teollistumisen myötä. Tässä murroskohdassa sekä uudet että vanhat aatteelliset yhdistykset, seurat ja liikkeet alettiin nähdä vähitellen osana uudenlaista kansalaisyhteiskuntaa. Etenkin autonomian ajan loppupuolella yhdistystoiminta lisääntyi vauhdilla. Yhdistyslaitoksen myötä suomalainen yhdistyskenttä jakaantui kahtia ohjelmatavoitteiden ja toimintaperiaatteiden mukaan. Toiset yhdistykset keskittyivät tiettyihin toimialoihin ja välttivät politisoitumista ja yhteiskunnalliseen keskusteluun osallistumista. Toisista yhdistyksistä taas kehittyi voimakkaasti yhteiskunnallisia uudistuksia ajavia järjestöjä. (Siisiäinen 1990, 24–30; Jaakkola 1994, 143; Alapuro 1995, 93; Nieminen 2006, 190–191.)

Näkövammaisten perustamat ensimmäiset yhdistykset jäivät ohjelmallisesti näiden kahden erityyppisen toimintamallin välimaastoon. Sekä aikalaisdokumentit että muistitieto antavat ymmärtää ensimmäisten järjestäytyneiden sukupolvien

saaneen vaikutteita yhdistystoimintaan niin kristillisten liikkeiden kuin työväenliikkeen ohjelmajulistuksista. Vaikutteita aatteelliseen ja ideologiseen ohjelmaan omaksuttiin myös valtakunnan rajojen ulkopuolelta ulkomaisilta kohtalotovereilta. Etenkin naapurisuhteilla Ruotsiin ja muihin Pohjoismaihin sekä myöhemmin esperantistien luomilla kansainvälisillä yhteyksillä oli tässä tiedonvälitysprosessissa suuri merkitys. (Esim. SA 6–7/1914; SA 7–8/1921; SA 3/1923.)

Fredrik von Zansen, josta tuli vuonna 1900 perustetun ensimmäisen oman sokeainyhdistyksen *Hand i Hand* – Käsitysten -yhdistyksen ensimmäinen puheenjohtaja, kertoo muistelmissaan sokeiden yhdistystoiminnan käynnistyneen maassamme samalla tavalla kuin Ruotsissa. Naapurimaassa keskeisenä toimintaperiaatteena oli se, ettei sokeiden asioita edistetty yhteiskunnassa viranomaisen ja hyväntekeväisyisyhdistysten harjoittamalla yksipuolisella holhoamispolitiikalla, vaan yhteistoinnassa näkövammaisten kanssa. Tällainen toimintaperiaate oli vielä Suomessa tuolloin suhteellisen uusi ajattelutapa ja on vaikeaa arvioida, kuinka vakavissaan eri säädyt suhtautuivat siihen. Selvää on, että 1900-luvun alussa ilmaantui uudenlaisia mahdollisuuksia yhteistoinnaksi ja niihin tartuttiin Zansenin sukupolven nuorten muodostamassa toveripiirissä naiivin luottavaisesti. Jälkikäteen arvioituna näyttää siltä, että tämä on ollut myös koko heidän sukupolveaan yhdistävä ja määrittävä avainkokemus.

Se oli uudenvuodenpäivänä vuonna 1900 kun sokeain kodin asukkaat menivät onnittelemaan neiti Ingmania. Toivottamaan hänelle hyvää uutta vuotta. Sitten hän luki heille jostakin lehdestä, mitä on Ruotsissa ruvennut hommaamaan se *Blindes Förening*. Ja sit hän muun muassa sanoi: ”Vasta sitten kun Suomen sokeat ottavat asiansa omiin käsiin, vasta sitten meilläkin sokeain asia rupeaa menemään eteenpäin”. Se oli ihan niin kuin tulta tappuroihin nuo hänen sanansa. Se anto juuri aihetta sitten siihen, että ruvettiin puuhaamaan sitä yhdistystä. (NvMuÄ, Fredrik von Zansen.)

Käsitysten-yhdistyksestä tuli nimensä mukaisesti sokeiden ja sokeain ystävien yhteinen yhdistys. Yhdistyksen perustajajäsenet olivat varhaisten käsikirjoitettujen koululehtien *Tomtenin* ja *Peikon* toimituskunnan jäseniä. Anna Friman kertoo *Sokeain Airuessa* juuri heidän kirjallisten harrastustensa olleen toveriyhdistysten alkuaikojen toiminnan perustana. He eivät halunneet hylätä koulunkaan jälkeen sanomalehtiaatetta, joka oli yhdistänyt heitä sokeainkoulussa ja innoittanut yhdessä toimimiseen. Yhdistyksen perustaminen ja sen ohjelmaan sisällytetty lehdistä jätös koettiin keinoksi ylläpitää yhteyksiä vanhoihin koulutovereihin ja välittää ajankohtaisia kuulumisia ja tiedonantoja kohtalotovereille. Frimanin kuvausten perusteella Käsitysten-yhdistyksen piirissä toimitetut lehdet *I morgongryningen* ja *Aamunkoitossa* näyttävät olleen sisällöltään lähellä myöhemmin ilmestyneitä

Suomen Sokeain Liiton julkaisemaa *Sokeain Airutta* ja Suomen Sokeain Kirjallisuusyhdistyksen julkaisemaa *Varjojen mailta* -lehteä. (SA 2/1924.)

Varhaisen kirjallisen piirin perustama Käsitysten-yhdistys jäi yrityksestä huolimatta hyväntekeväisyisyhdistysten ja näkövammaisten omien yhdistysten puolitiehen. Yhdistys ajautui pian perustamisen jälkeen sekä jäsenkunnaltaan että toimintamalleiltaan herrasväen rouvien holhoaviin käsiin. Sen seurauksena osa yhdistykseen liittyneistä koki tulleen petetyiksi, hylkäsi yhdistyksen ja alkoi suunnitella omassa sisäpiirissään perustavansa uuden yhdistyksen, jonka lähtökohtana olisivat käsityöläisten ammatilliset intressit. Tähän he saivat mahdollisuuden jo kesäkuussa 1907 Helsingin sokeainkoululla järjestetyssä valtakunnallisessa yleiskokouksessa. Sen esityslistalla oli mukana myös Suomen Sokeain Liiton perustaminen, josta sittemmin myös tuli keskeinen toimija näkövammaisten yhdistyskentälle.

Uuden yhdistyksen perustamisen takana olivat Helsingin sokeainkoulun ja Sokeiden miesten työkoulun näkövammaiset opettajat Ludvig Strömberg ja August Salo. Kun he saivat myöhemmin vedettyä mukaansa myös käsityöopettaja Väinö Illmanin, asiat alkoivat edetä yhteisvoimin vauhdikkaasti. Väinö Haapasalo muistaa, että syksyllä 1906 Illmanin, Salon ja Strömbergin juntaamassa hankkeessa oltiin jo niin pitkällä, että uuden yhdistyksen perustamiskokouksesta voitiin tehdä päätös. Haapasalo sanoo osallistuneensa innostuneena itsekin näihin kokouksiin, joita hän muistaa pidetyn yleensä Strömbergin ja Salon luona. Hän oli tuolloin 16-vuotias eikä omien sanojensa mukaan välttämättä saanut aina muodostettua selkeää kuvaa siitä, mitä he uudella yhdistyksellä tavoittelivat tai vastustivat. Haapasalo muistaa oppositiohengen olleen kokouksissa siinä määrin innostavaa, että se korvasi niin hänelle itselleen kuin muillekin kokoukseen osallistuneille nuorille ymmärryksen puutteen:

Se oli varmaankin siinä syyslukukauden aikana, kun saatiin alkuun tätä sokeain järjestötoimintaa. Tämä tapahtui siten, että Helsingissä asuva pianonviritäjä Ludvig Strömberg, jonka luona asui August Salo kutsuivat Helsingissä asuvia sokeita asuntoonsa. Sinne kutsuttiin myös meidän sokeainkoulun vanhempia oppilaita. Minäkin sain kunnian liittyä mukaan tähän joukkoon ja se oli kyllä innostavaa. Se oli juuri mielenkiintoista päästä mukaan tähän aikamiesten seuraan. Kysymyksessä oli jotakin uutta, jota emme olleet aikaisemmin kokeneet ja se tietysti innosti meitä entistä enemmän. (NvMuÄ, Väinö Haapasalo.)

Fredrik von Zansen, joka ei kuulunut tähän sisäpiiriin mutta oli tietoinen sen olemassaolosta, muisteli vielä 85 vuoden ikää lähestyessään pettyneenä heidän ensimmäisen yhteisen yhdistyksen ajautumista sisäisiin ristiriitoihin. Zansenin mielestä oppositioon jääneen porukan ei olisi pitänyt lähteä Käsitysten-yhdistyksestä ja

alkaa touhuta sen rinnalle kilpailevaa yhdistystä. Asia olisi voitu Zansenin mukaan hoitaa toisellakin tavalla, vaikka hän myöntää lopulta, ettei se ollut mahdollista sen jälkeen, kun Sokeain ystävät -yhdistys astui toimintaan mukaan. Tällöin päätösvalta luovutettiin käytännössä herrasväen rouville ja toiminta alkoi saada ompeluseuran luonteen. Zansenille itselleen Käsitysten-yhdistys oli ehtinyt jo muodostua niin rakkaaksi, että hän päätti pysyä sille uskollisena. Myöhemmin hän jousti sen verran periaatteissaan, että hän liittyi jäseneksi myös Suomen Sokeain Liittoon. Sen johtotehtäviin hän ei kuitenkaan koskaan noussut. Olisiko hän niihin tehtäviin halunnut tai olisiko häntä niihin kaivattu, jää lähteiden puuttuessa arvoitukseksi.

Tämä Käsitysten-yhdistys oli hyvin lähellä mun sydäntäni. Mutta sitten se Sokeain liitto perustettiin niin minä en liittynyt siihen ensin. Kyllä minä tykkäsin että kun oli jo olemassa yksi yhdistys niin sitä olis voitu laajentaa että uuden perustaminen oli mielestäni tarpeeton. Mutta sitten liityin minäkin siihen Sokeain liittoon... Ja sittemminhän minä olen ollut mukana Turun sokeain yhdistyksessäkin. Olen joskus ollu sen puheenjohtajanakin. (NvMuÄ, Fredrik Von Zansen.)

Käsitysten-yhdistyksen perustajajäsenet hylkäsivät yksi toisensa perään yhdistyksensä ja liittyivät Suomen Sokeain Liittoon. Kun Zansenin muistelmia käy useaan kertaan läpi, tulee yhä vakuuttuneemmaksi siitä, että hän koki sisimmässään jääneensä yksin aatteidensa ja ihanteidensa kanssa. Oliko kaiken erimielisyyden taustalla sitten ollut raittiuskysymys, niin kuin Zansen asiaa jälkeinpäin pohti, on asia sinänsä. Jokseenkin ilmeistä vain on, että osa yhdistyksen jäsenistä koki raittiusaatteen liian ahdasmieliseksi eikä lähtenyt Zansenin tavoin mukaan väkijuomia moralisoivalle ja tuomitsevalle linjalle.

Kaikkein katkerinta kalkkia Zansen sai ehkä sittenkin niellä siinä, että lopulta myös hänen läheisin ystävänsä ja luokkatoverinsa Anna Friman hylkäsi Käsitysten-yhdistyksen ja siirtyi Illmanin, Salon ja Strömbergin leiriin. On ilmeistä, ettei Friman edes huomannut innostuksensa valtaamana ystävänsä mielipahaa. Se, miten Friman itse koki uuteen yhdistykseen siirtymisen, käy ilmi hänen Suomen Sokeain Liiton 25-vuotisjuhlassa pitämästään puheesta, joka julkaistiin myöhemmin *Sokeain Airuessa* 6–7/1932 otsikolla ”Muistelmia Suomen Sokeain Liiton alkua ajoilta”. Frimanin rönsyilevän persoonallinen kirjoitustyyliluuo muistelupuheesta lähes hurmoksellisen vaikutelman. Se ei ainoastaan kerro jäsenten värväytymisestä uuteen yhdistykseen, vaan se myös visualisoi Helsingin sokeainkoulun pihamaan keskeiseksi agitaatiotilaisuuksien paikaksi:

[...] Ja niin valkeni eräs tuulinen syysunnuntai v. 1906, jolloin tuo pieni valiojoukko kokoontui Helsingin sokeainkoulun pihalle neuvottelemaan,

mitä nyt oli tehtävä. Tuon pienen valiojoukon johtajana oli herra Väinö Illman, joka jo silloin oli yli kymmenen vuotta toiminut ammattiopettajana Helsingin sokeainkoululla, ja jo tämänkin tähden oli selvää, että meikäläiset, joiden oli elätettävä itsensä hänen opettamallaan ammanteilla, parveilivat erityisesti hänen ympärillään. Siinä hän nytkin nuorukaisten keskellä mietiskelee tuota ihmiskunnan ikivanhaa kysymystä: ”Mitä me söisimme, mitä joisimme ja millä itsemme verhoaisimme?” Ilmestyi sinne silloinen johtaja, pastori Kyösti Sipiläkin. Hän oli ehkä ikkunoistaan tai ehkäpä muualtakin huomionnut tuota pientä joukkoa, joka siinä kylmästä syystuulesta huolimatta vakavana neuvotteli: miten keksiä selvemmän keino leivän hankinnan helpottamiseksi sokeille. Ja hänen jalo sydämensä täytyi osanotolla. Hän tuli ulos, tervehti herrtaisella tavallaan, tiedustellen mistä oli kysymys. Saatuaan avomielisen vastauksen kutsui hän joukon, noin kymmenisen henkilöä sisälle neuvottelemaan, antaen siten yritykselle henkilökohtaisen suojeluksensa. Sitä se juuri oli kun nyt tarvittiin ja nyt syntyi sääntöehdotuksia, niin henkistä toimintaa varten, tai ”Suomen Sokeain Liitolle” sekä käytännöllistä eli ammattitoimintaa varten, tai ”Sokeain Osuuskunnalle”. Kuopioon tiedoitettiin asiasta ja siellä tehtiin myöskin sääntöehdotus. Molemmat kopioitiin pisteille ja lähetettiin kiertämään meikäläisten tutkittaviksi. (SA 6–7/1932.)

Helsingin sokeainkoululla kesäkuussa 1907 järjestetyn ensimmäisen valtakunnallisen yleiskokouksen järjestymistä edisti myös rautatiehallituksen myönteinen suhtautuminen sokeiden vapaalippuihin. Eri puolilta Suomea Helsingin sokeainkoululle saapuneesta yhdeksänkymmenen hengen kokousväestä, josta osallistujalistan (SAKL 7/1907, 111–112) mukaan kolmannes oli naisia, moni olisi todennäköisimmin jäänyt tulematta paikalle taloudellisiin syihin vedoten. Kokouksen järjestäjät onnistuivat kuitenkin torjumaan tältä osin vaaran ja takaamaan edellytykset kokouksen onnistumiselle. Kokoukseen liittyvät ennakkojärjestelyt ilmentävät monella tapaa järjestäytymiselle asetettuja kunnianhimoisia tavoitteita. Kun ihmiset oli saatu koottua yhteen, odotettiin, että he saisivat myös perustettua oman yhdistyksen hoitamaan omia asioitaan. Kuopion sokeainkoulun johtaja Kosti Lyytikäinen, joka oli saapunut muiden kutsuvieraiden tapaan todistamaan kolmipäiväisen kokouksen tapahtumia Helsingin sokeainkoululle, kiteytti tihentyneet odotukset ensimmäisen kokouspäivän avauspuheessaan:

Tähän asti on muut ihmiset ja erittäinkin sivistynyt yläluokka ollut osallisena sokeain hoidossa ja avustamisessa, vaan nyt astuvat sokeat itse näyttämölle ja pyytävät myöskin itse toimia oman asiansa edistämiseksi, ilman että silti sulkevat pois tästä työstä muitakaan. Tämän kautta sokeat

heräävät itsetietoisiksi kansalaisiksi. Tämän kautta sokeain liike tulee kansalliseksi. Sillä asialla on suuri merkityksensä... (SAKL 7/1907, 98–99.)

On vaikea arvioida, millaisen välittömän vastaanoton puhe sai kuulijoilta, mutta arvatenkin se on ollut tunnelmia kohottava. Lyytikäinen on liikkeellä lämpimien ja rohkaisevien ajatuksien. Tulevien kuukausien ja vuosien tapahtumia hän ei päässyt kuitenkaan enää näkemään. Lyytikäinen kuoli vaikean sairauden murtamana pian kokouksen jälkeen 18. päivänä syyskuuta 1907 vain muutamaa kuukautta pitämänsä puheen jälkeen. (SAKL 8/1907, 113.) Tietoisuus Lyytikäisen lähestyvistä kuolemasta antaakin hänen sanoilleen aivan erityisen painoarvon. Lyytikäinen halusi olla vielä kuolemansairaana paikalla kokouksessa rohkaisemassa entisiä oppilaitaan ottamaan vastuuta elämästään omiin käsiinsä ja viemään kokouksessa päätökseen sen, mistä järjestäytymisessä oli ollut jo pitkään puhe. Tämä kirkastui monille viemistään silloin, kun tieto Lyytikäisen kuolemasta otettiin vastaan.

Sekä aikalaislähteiden (SAKL 7/1907) että muistitiedon (NvMuÄ, Väinö Haapasalo) pohjalta välittyy Suomen Sokeain Liiton alkuvaiheesta kuva, jossa järjestäytymiseen liitettiin idealismia. Odotukset olivat korkealla ja monet uskoivat, että kokouksessa saataisiin päätökseen sellainen itsekasvatuksellinen ohjelma, jonka olisi pitänyt toteutua jo Käsitysten-yhdistyksen tavoitteissa. Monien hämmästyksiksi kokous päättyi valitsemaan liiton johtokuntaan enemmistöksi sokeainkoulujen näkevät opettajat. Jälkeenpäin arvioituna se saattoi olla perusteltu ratkaisu, mutta toisaalta se kuvastaa samalla osallistujien itseluottamuksen puutetta. Tietoisuus omista kyvyistä ja vaikuttamisen mahdollisuuksista oli kyllä herätetty, mutta rohkeus puuttui. Johtokuntaa valittaessa äänestäjien mieliin saattoi hiipiä viime hetkellä ajatus, ettei vasta perustettu yhdistys olisi saanut käyttöönsä riittäviä resursseja ilman tällaista äänestystulosta. Siinä he saattoivat myös olla oikeassa. Mutta olivatpa yksittäisten osallistujien syyt äänestyskäyttäytymiseensä mitkä hyvänsä, lopputulos jätti ilmaan jonkinlaisen revanssihengen ja kirvoitti protestimielialoja. Se purkautui myöhemmin vuosina uusien sokeainyhdistysten perustamisaltona ja yhdistysten ajautumisena keskinäisiin ristiriitoihin ja näkemyseroihin yhteisten asioiden hoitamisesta.

6.1.2 IDEALISTEJA JA REALISTEJA

Sokeiden omien yhdistysten perustamisvaiheiden ilmapiiriä voidaan luonnehtia sanoilla aatteellisuus, idealistisuus ja protestihenki. Idealismi perustui tässä yhteydessä pienen ydinjoukon uskoon, että yhdistyselämän haasteista selviydyttäisiin omin neuvoin. Ensimmäisessä valtakunnallisessa yleiskokouksessa kärsityn tappion jälkeen seuraavat sokeainyhdistykset syntyivät Tampereelle vuonna 1909

ja Turkuun 1911. Itsenäisyyden alkuvaiheessa vuoteen 1927 mennessä sokeainyhdistyksiä oli perustettu Suomeen jo seitsemäntoista. Tähän saattoi vaikuttaa osaltaan Suomen Sokeain Liiton Helsinki-keskeisyys. Liitto muistutti ylevästä nimestä huolimatta alkuaikoina enemmän alueellista kuin valtakunnallista yhdistystä. Liiton kuukausikokoukset koituivat lähes yksinomaan helsinkiläisten hyödyksi. Kokoukset pidettiin Helsingin sokeainkoululla ja johtokunta muodostui lähes poikkeuksetta helsinkiläisistä. (Ks. myös Kuotola 1988, 54.)

Protestimieliä ja revanssihengen merkitystä uusien yhdistysten taustalla ei voida sivuuttaa. Mistä protestiaallossa sitten on viime kädessä ollut kyse? Siitäkö, että Suomen Sokeain Liiton uskottiin ajautuvan ennen pitkää Käsitusten-yhdistyksen tapaan hyväntekeväisyysyhdistyksistä tuttuihin uomiin? Hyväntekeväisyyspohjaisella auttamisella oli vielä 1900-luvun alkupuolella elintärkeä rooli monissa sokeiden kannalta tärkeissä sosiaalisissa, taloudellisissa ja sivistyksellisissä hankkeissa, mutta tällaista auttamista kohtaan tunnettiin myös tietynlaista vastenmielisyyttä. Einar Juvonen on luonnehtinut omissa muistelmissaan tätä sokeiden keskuudessa 1900-luvun alkuvuosikymmeninä vallinnutta ristiriitaista suhtautumista hyväntekeväisyyteen ennen kaikkea itsetuntokysymykseksi. Juvosen mukaan he pitivät hyväntekeväisyyttä useimmiten sellaisena ylhäältäpäin ohjattuna toimintana, joka ei vain loukannut omanarvontuntoa, vaan jota vastaan tuli myös taistella järjestäytymällä. Ongelmana pidettiin erityisesti sitä, ettei hyväntekeväisyysyhdistysten jäsenkuntaan kuulunut henkilöitä, joilla olisi ollut omakohtaisia kokemuksia sokeudesta. Se asetti auttajat ja autettavat jo lähtökohtaisesti eriarvoiseen asemaan. Auttamisen motiivien ei uskottu hyväntekeväisyysyhdistyksissä syntyneen samoista periaatteista kuin keskinäisen avun periaatteella toimivissa yhdistyksissä, joissa keskinäisyys ymmärrettiin tietynlaiseksi vastavuoroisuudeksi ja vertaistueksi. (Nv-MuÄ, Einar Juvonen.)

Einar Juvosen muistelmat antavat arvokkaita taustatietoja sokeainyhdistyksiin järjestäytyneiden ihmisten motiiveista. Toinen ja ehkä vieläkin kiinnostavampi asia, joka muisteluna tuotetusta puheesta voidaan nostaa esille, liittyy kokoussalien sisäpiirijulkisuuteen, jossa luotiin hedelmällistä maaperää aatteille ja ideologioille:

Täällä Suomen Sokeain Liitossa oli eräs näkövammaisen. Hän hiukan näki Axel Mattson. Hän oli sellainen demagoki. Vertaisin sitä Matti Kurikkaan. Olette varmaan kuulleet ja lukeneet Matti Kurikasta. Sillon vuossadan alkuvuosina kun hän toimi täällä sosialidemokraattisessa puolueessa niin hän oli juuri sellainen lennokas puhuja joten hän sai mukaansa aina kokouksen melkein kaikki jäsenet. Hän juuri ajoi hyvin voimakkaasti sokeain itsenäisyyttä, omatoimisuutta ja joutui sillä tavalla ristiriitaan muun muassa Sokeain ystävät -yhdistyksen kanssa joka oli noin perinteellisesti tottunut vaalimaan ja hoitamaan sokeita. Heidän siis Sokeain ystävät -yhdistyksen

mielestä olisi sen pitänyt tyydyttää meitä sokeita. Mutta ei se tyydyttäny. Sitten kun Sokeain ystävillä oli ainoa työainevarasto koulun takia tietysti niin sieltä sitten saivat nämä sokeat raaka-aineensa töihinsä. Mutta niitä annettiin ihan noin pikkusen vain annoksittain kaikille. Ne saivat tietysti jotka osasivat olla riittävän kilttejä ja tulla heitä kiittämään ja niin pois päin. Se oli semmonen tunnekysymys siinäkin. Tätä eivät tietysti suurin osa meistä varsinkaan vanhempana sokeutuneista niin ne eivät jaksaneet sitä sietää. (NvMuÄ, Einar Juvonen.)

Keskinäisen avun ideologia oli lähtökohdaltaan itsekunnioitusta edistävä toimintamalli, mutta se ei välttämättä ollut helposti sovellettavissa käytäntöön. Jo Suomen Sokeain Liiton toimintaohjelmaa ja -tapoja hahmoteltaessa jäsenistö oli jakaantunut toisaalta idealisteihin, jotka uskoivat pystyvänsä selviytymään tehtävistä omin avuin, ja toisaalta realisteihin, jotka ymmärsivät, ettei tällaiselle idealismille voitu rakentaa kestävää tulevaisuutta. Tästä saatiin myöhemmin myös varoittava esimerkki Helsingin Sokeain Ammattiosuuskunnan ajauduttua vuonna 1910 konkurssiin vain muutaman toimintavuoden jälkeen (ks. myös Vartio 1988, 275).

On vaikeaa muodostaa selkeää kuvaa, mistä tai millaisista esikuvista osuustoiminnan ajatukset omaksuttiin alun perin ja sovellettaviksi osaksi Suomen Sokeain Liiton toimintaohjelmaa. Selvää on se, että ammattiosuuskuntien kautta kanavoituudessa yhteistoiminnassa nähtiin mahdollisuuksia, jotka edistivät omatoimisuutta ja lisäsivät omanarvontuntoa. Osuustoiminta oli vielä vuosisadan vaihteessa uuden aikaista ja käytännönläheistä kansanvalistusta. Sen tarkoituksena oli johdatella kansaa valistuksen keinoin, ja samalla lisätä kansalaisen omatoimisuutta kannustamalla henkiseen ja aineelliseen hyvinvointiin. Osuuskunnat nähtiin sivistyslaitoksina, kansalaistietoja ja -taitoja jakavina sekä moraalista ryhdikkyyttä harjoittavina yhteiskunnallisina kouluina. Taloudellinen toiminta kuului osana periaatteisiin. Sen avulla kansalle opetettiin markkinajärkeä ja rationaalista taloudellista ajattelutapaa. Ihanteena oli eräänlainen itse ohjautuva, organisoitu kapitalismi, jossa julkista valtaa tarvittiin mahdollisimman vähän. (SAKL 7/1907, 97–99; SAKL 3/1908, 44; SAKL 7/1908, 98; ks. myös Värilä 2003, 108–110; Jaakkola 1994, 95.)

Vaikka tällainen itseohjautuvuuden periaate osoittautui Suomessa lopulta idealistiseksi yhteiskuntamalliksi, sen käytännön sovellutuksia ehdittiin kokeilla sekä Helsingin että Kuopion Sokeain Ammattiosuuskunnissa. Sokeainkoulut olivat perinteisesti auttaneet entisiä oppilaita myymällä heille muun muassa työkaluja, materiaaleja ja ammattikirjallisuutta. Lisäksi koulut olivat pyrkineet ostamaan ja myymään sokeiden tekemiä käsityötuotteita. Käytännöstä haluttiin kuitenkin luopua ja velvoittaa sokeat organisoimaan tuotteidensa myynti ja markkinointi muulla tavoin. Samalla organisoimisen uskottiin pakottavan käsityöläiset tekemään kunnollista jälkeä ja kantamaan itse vastuu työn tuloksista. Kun osuuskunnan tiedettiin

pystyvän lisäksi järjestämään lainoja, monet uskoivat, että tällä tavoin saataisiin sokeainkoulujen ja hyväntekeväisyysjärjestöjen avustustoiminta siirrettyä pääasiassa ammattiosuuskuntien harteille. (SA 8–9/1952; SAKL 7/1908, 98–99; Värilä 2003, 97, 108.)

Sokein ammattiosuuskuntia tarkasteltaessa on tärkeää korostaa, ettei niitä voida samastaa perinteisessä mielessä työlaitoksiin. Osuuskuntien jäsenet olivat itsellisiä käsityöläisiä, eikä osuuskunnan jäsenyyteen kuulunut minkäänlaisia valtiollisia työveloituksia tai pakotteita. Osuustoiminnassa oli omat heikkoutensa eikä se välttämättä toimintamallina soveltunut kaikkien käsityöläisten asiaan. Osuustoiminta perustui enemmän aatteeseen kuin rationaaliseen liikeajatteluun. Taloudellisesti kannattavan toiminnan ja yhteistoiminnan periaatteen yhteen sovittaminen oli lopulta liian työlästä Helsingin Sokein Ammattiosuuskunnassa. Kun osuuskunnan konkurssi oli edessä, se ei tullut enää kenellekään yllätyksenä. Axel Franstman on muistellut myöhemmin tätä Helsingin Sokein Ammattiosuuskunnan ajautumista vararikoon *Sokein Airuessa* vuonna 1952 seuraavasti:

Ensimmäinen vuosi kului jotenkuten, sillä ainahan sentään jotakin myytiin, mutta varasto aina vain kasvoi. Maaseudulta tuli lakkaamatta lisää harjoja varastoon, sillä maaseutulaiset saivat maksaa tilaamansa työaineet valmiilla töillä. Hra Illman teki muutamia matkoja eri puolille maata koettaen myydä valmiita töitä. Näistä ponnistuksista huolimatta varastot yhä vain suurenivat ja osa tavarasta alkoi pilaantua. Rahavaikkeudet kasvoivat sitä mukaa, eikä aina voitu maksaa edes työntekijäin palkkoja. Usein oli turvaututtava ”häätämyyntiin”, se on, että eräs työntekijä kulki liikkeestä liikkeeseen myymässä alihintaan siksi, että saatiin kasaan kulloinkin tarvittava summa. Pari kertaa lähetettiin työntekijät kauppamatkoille. Suuret tavaramäärät annettiin heille mukaan. Ne kyllä menivätkin kaupaksi, mutta maksua ei niistä saatu. Lopulta olivat varastot täpötäynnä huonoa tavaraa. (SA 8–9/1952.)

Helsingin Sokein Ammattiosuuskunnan ajautuminen konkurssiin huhtikuussa 1910 oli epäilemättä monille osuustoimintaan mukaan lähteneille itseluottamusta horjuttava takaisku. Osuuskuntiin järjestäytyminen olisi voinut onnistuessaan ratkaista monia muitakin käytännön ongelmia, jotka liittyivät pääasiassa kilpailutilanteeseen teollisen tuotannon kanssa. Näin ei kuitenkaan tapahtunut. Konkurssin jälkeen käsityömateriaalien välitystoiminta organisoitiin Suomen Sokein Liitolle. Samalla liiton toiminta muuttui entistä ammattikeskeisemmäksi ja henkinen sivistystyö jäi vuosikymmeniksi taka-alalle. Tällä oli ratkaiseva vaikutus liiton julkisuus kuvan muuttumiselle yleisyhdistyksestä leimallisesti käsityöläisten ammattiyhdistykseksi. (SA 8–9/1913; Makkonen 1957, 31.)

Suomen Sokeain Liiton alkuvuosien toiminta näyttäytyy pöytäkirjojen ja vuosikertomusten valossa monenlaisina pyrkimyksinä tavoittaa käytännön tasolla keskinäisen avun idea. Liitto ei ollut sääntöjensä mukaan ammattiyhdistys, mutta se näyttää omaksuneen toimintaohjelmaansa monia vaikutteita etenkin työväen ammattiyhdistysliikkeeltä. Oman sairas- ja hautausapukassan perustaminen oli yksi keskeisimmistä ammattiyhdistyksiltä omaksutuista toimintamalleista. Kassan perustamisella ei tavoiteltu vain näennäisesti esikuvana olevien toimintaa, vaan sillä oli myös käytännön merkitystä. Tarkoituksena oli avustaa kassan osakkaita sairaustapauksissa sekä kuolemantapauksen sattuessa antaa hautausapua. On ilmeistä, että kassan perustamisella oli samalla symbolinen merkitys. Sen ohjesäännöistä saa kuvan, että sairas- ja hautausapukassa nähtiin vaihtoehtoisena ratkaisuna hyvän- tekeväisyysyhdistysten ja kunnallisen köyhäinhoidon tarjoamalle sosiaaliturvalle. (SSL:n sairas- ja hautausapukassan ohjesääntöehdotus 11.5.1910; SSL vuosikokouksen pöytäkirja ja vahvistus sairas- ja hautausapukassan säännöistä 4.6.1910.)

Työväen ammattikunnissa oli alettu 1800-luvun lopulta lähtien pitää yllä ammatti-, työpaikka- tai paikkakuntakohtaisia sairas- ja hautausapukassoja sekä apukassoja avustuksien ja lainojen myöntämiseen. Niiden avulla varauduttiin sairauden tai kuoleman mukanaan tuomaan sosiaaliseen riskiin. Apukassatoiminta merkitsi työväestölle ensimmäistä taloudellisen yhteistoiminnan muotoa. Kun työntekijät jakoivat uudelleen omia rahojaan apukassaan, he osallistuivat samalla niiden hallintaan ja määräysvaltaan. Toiminta ei tehnyt kenestäkään omistajaa, mutta tämä yhteinen apukassa sitoi työntekijät ammattikuntiin. Tällä tavoin työväen ammattikunnat pystyivät pitämään myös järjestäytymisasteen korkealla ja takaamaan ammattikunnille symbolisesti vahvan joukkovoiman. (Haapala 1986, 179.)

Suomen Sokeain Liiton perustamalle sairas- ja hautausapukassalle nähtiin selkeä sosiaalinen tarve. Käsityöläisten ja hierojien ansiotulot olivat sidoksissa tehtyyn työmäärään ja jokainen sairauden takia menetetty työpäivä tuntui konkreettisesti palkkapussissa. Sosiaalinen riski kasvoi sairauden pitkittyessä, ja pienikin nuhakuume saattoi koitua kohtalokkaaksi. Samoin puolison tai jonkun muun taloudellista vastuuta perheestä kantaneen jäsenen äkillinen kuolema merkitsi aina turvattuuden lisääntymistä koko perhekunnalle.

Sairas- ja hautausapukassa oli osa Suomen Sokeain Liiton jäsenilleen kehittelmää sosiaaliturvaa. Avustuksiin olivat oikeutettuja jäsenmaksun suorittaneet sokeat jäsenet, ”joita ei huikentelevan ja huonon elämän tai laiskuuden ja säännöttömyyden perusteella voitu pitää syyllisenä hädänalaiseen tilaansa”. Kassan ohjesääntöihin tehdyt kirjaukset ilmentävät samalla yhteisön sosiaalista ja hierarkkista arvojärjestelmää. Tiukkojen ohjesääntöjen vuoksi kassan etuisuuksista pääsivät käytännössä osalliseksi vain yhteisön toiminta- ja maksukykyisimmät jäsenet. Heidänkin osallisuutensa näihin etuisuksiin jäi lopulta vain kuolleiksi kirjauksiksi. Kassan ohjesääntöjen mukaan rahastosta voitiin jakaa avustuksia siinä vaiheessa, kun pää-

omatulot ylittivät 10 000 markkaa ja pääomasta saadut korkotulot mahdollistivat avustusten jaon. Tähän tavoitteeseen päästiin vasta 1920-luvun puolella, mutta tällöin esteeksi avustusten jakamiselle muodostui se, etteivät kassaan liittyneet olleet enää vuosiin maksaneet vaadittua vuosimaksua. Näin oltiin jälleen tilanteessa, jossa vastoinkäymiset koettelivat idealismia ja itseluottamusta. Väinö Illman valitteli tapahtunutta vuonna 1924 seuraavasti:

On valitettavaa, että kassa on joutunut tällaiseen tilaan, sillä aivan varmasti löytyy tapauksia, jolloin sairasapu olisi välttämätön. Olisi sen vuoksi toivottavaa, että jokainen liiton jäsen liittyisi myöskin sairaskassaan; siten olisi kassan jatkuminen ja toiminta mahdollinen sen ohjesääntöjen mukaisesti. (SA 5/1924.)

Vaikka Illmanin kirjoituksesta ei selviä syytä jäsenmaksujen rästiin jäämiselle, on ilmeistä, että kassan jäsenten maksukyvyttömyyden taustalla vaikutti Euroopassa koettu ensimmäinen maailmansota ja sitä seurannut lama. Dramaattinen käänne tapahtui vuonna 1914, jolloin maailmansota aiheutti inflaation. Sen seurauksena markan arvo laski vuoteen 1920 mennessä alle kymmenesosaan vuoden 1913 arvosta. Jouko Jaakkola onkin todennut asialla olleen ikäviä seurauksia keskinäisen avun yhteisöille. Apukassojen tulot kasvoivat markkamääräisesti, mutta niiden reaalin arvo pieneni yli kolmanneksella. Tästä taas seurasi, etteivät kassojen jäsenet viitsineet enää osallistua rahastojen ylläpitoon inflaation pelossa. Useimmat apukassat alkoivat elpyä uudelleen vasta talouden vakauduttua 1920-luvun puolivälissä. (Jaakkola 1994, 158.)

Suomen Sokeain Liiton sairasa- ja hautausapukassan toimintaa yritettiin uudelleen elvyttää nousukauden alkaessa. Liitto järjesti 1920-luvun puolivälissä näyttävän jäsenhankintakampanjan kassan uudelleen elvyttämiseksi iskulauseella: ”Autta itseäsi niin Jumala sinua auttaa.” Lähteet eivät kerro, kuka tai ketkä olivat alkujaan idean takana, mutta Fredrik von Zansen näyttää ainakin hyödyntäneen ajatusta vuoden 1925 *Sokeain Airuessa* otsikolla ”Kohtalotoveri! Joukolla tukemaan omaa sairaspurahastoamme”:

Tarkastellessamme asioita oikeassa ja todellisessa valossaan, havaitsemme piankin, että elämässä on paljon sellaista, josta emme milloinkaan voi olla täysin varmoja. Tänään omistamme kodin ja asunnon, huomenna se voi olla tuhkaläjänä. Tänään iloitsemme hyvästä terveydestä, huomenna voimme virua tautivuoteella. Tänään tunnemme uhkuvaa elämänhalua, huomenna voimme levätä kylminä paarilla. Tämä ainainen epävarmuus on luonnollisesti osaltaan antanut aihetta palo- ja henkivakuutusyhtiöiden, sairaspurahastojen, hautausapurenkaiden sekä muiden samantapais-

ten yhtymäin perustamiseen. Tuskinpa tarvitsee tämän lehden lukijoille korostaa sitä tosiseikkaa, että sokeain elämä niin monessa suhteessa on vieläkin epävarmempaa kuin täysiaististen, sillä siitähän meillä jokaisella on omat henkilökohtaiset, usein hyvinkin katkerat kokemuksemme. Tämän on myös ”Suomen sokeain liitto” osoittanut oivaltavansa, perustaessaan sairaspurahaston sokeiden jäsentensä turvaamiseksi. Mainittu rahasto on nyt kohonnut 10000 markan suuruiseksi ja voisi siis sääntöjen mukaan alottaa toimintansa. Ainoastaan harvat sokeat ovat siinä asemassa, että voivat tehdä säästöjä mahdollisen sairauden varalle. Hyvinkin monelta menevät ansiot niin sanoakseni kädestä suuhun. Liittymällä tämän sairaspurahaston jäseniksi voimme kuitenkin tehdä jotain oman itsemme ja kohtalotoveriemme turvaamiseksi tässäkin suhteessa. Siskot ja veikot! Yhtykäämme siis joukolla tukemaan omaa sairaspurahastoamme, varsinkin kun vuosimaksukaan ei ole kovin peljättävä! ”Auta itseäsi niin Jumala sinua auttaa.” (SA 1/1925.)

Sairas- ja hautausapukassan elvyttämiseksi liitto alkoi korostaa niitä konkreettisia hyötyjä, joita kassa pystyi nykyisellään tarjoamaan jäsenilleen. Jäsenistöä muistutettiin samalla siitä, että liiton ja sairaspurahaston jäsenmaksut olivat kaksi eri asiaa ja kumpaankin täytyi liittyä erikseen sekä maksaa erillistä vuosimaksua. (SA 5/1924; SA 1/1925.)

Kassan elvyttämiseen tähtäävät pyrkimykset kokivat pian uusia vastoinkäymisiä. Rahan arvon muuttuminen pakotti nostamaan uudelleenliittymismaksun viisinkertaiseksi ja kassan vuotuisen jäsenmaksun kymmenkertaiseksi. Korotuksia puolusteltiin sillä, että ne näkyivät myöhemmin vastaavassa suhteessa avustuksien suuruudessa. (SA 5/1924.) Pian kuitenkin huomattiin, että vuoden 1912 ohjesäännön määräämä peruspääoma oli jäänyt kymmenkertaisesti liian alhaiseksi. Kun kassan ohjesääntöjen todettiin olevan muiltakin osin muutoksen tarpeessa, jouduttiin rahastolle laatimaan vuoden 1926 kuluessa uudet säännöt. Suurimmat sääntömuutokset koskivat jäsenmaksuehtoja ja avustustapoja. Uusissa ohjesäännöissä tarkennettiin myös, ketkä olivat oikeutettuja saamaan avustuksia: liiton sairaspurahaston jäsenet etuisuuksista pääsivät osallisiksi vain ”työkykyiset” sokeat kassan jäsenet. Avustusten ulkopuolelle jäivät siten kaikki köyhäinhoidon varassa eläneet sokeat ja pitkäaikaissairaat. (SA 5/1927.)

Keskinäisen avun yhteisöt olivat pitkään väljinä sosiaalisina verkostoina osa jäsentensä sosiaaliturvan kokonaisuutta. Aatteellisten ja ideologisten lähtökohtien ohella keskinäinen apu kohdistui yleensä konkreettisiin asioihin. Siinä ei ollut kysymys pelkästään idealismista vaan käytännön sanelemista tosiasioista, joiden taustalla olivat Suomessa vielä 1900-luvun alussa niin kehittymätön sosiaalivakuutusjärjestelmä kuin vanhentunut vaivahoitoasetuskin. Järjestäytyneissä yhteisöissä

omat apukassat saattoivat näyttäytyä monille ihmisille lähes ainoana sosiaalisen turvan muotona. Niiden myöntämät lainat ja avustukset muodostivat tilanteessa paitsi symbolisen myös ainoan konkreettisen perustan taloudellisten, terveydellisten ja sosiaalisten riskien varalle. Lisäksi apukassoilla saattoi olla monissa tapauksissa myös keskeinen asema yhteisöjen itsekasvatusohjelmassa. Sivistysrahastoilla sekä edistettiin jäsenten koulutus- ja ammattipyrkimyksiä että tuettiin materiaalihankintoja. (Jaakkola 1994, 158; Urponen 1994, 174–177.)

Myös Suomen Sokeain Liiton pöytäkirjojen ja vuosikertomusten perusteella voi päätellä liiton pyrkineen tarjoamaan jäsenilleen lainoja ja avustuksia erilaisiin itsekasvatusta edistäviin tarkoituksiin. Yhteiskuntaa ravisuttanut taloudellinen lama 1910-luvun puolivälissä ja heti sen perään syttynyt kansalaissota näyttävät synnyttäneen tarpeen laajamittaisempaan avustamiseen. Liiton jäsenet eivät tyytyneet enää hakemaan avustuksia pelkästään itsensä kehittämiseen, vaan avustuksia haettiin myös suoranaiseen taloudelliseen hätään. Liiton johtokunnalle lähetetyt avustushakemukset antavatkin varsin synkän kuvan jäsenistön taloudellisesta kokonaistilanteesta. Toisaalta kokonaiskuva saattaisi näyttää vieläkin synkemmältä, jos arvio ulotettaisiin myös liittoon kuulumattomiin sokeisiin. Tästä eivät lähteet kuitenkaan kerro, mutta ne antavat omalta osaltaan yleiskuvan ongelman luonteesta ja siitä, millaisten paineiden alla yhdistyksen johtokunta työskenteli yrittäessään ratkoa jäsenistön taloudellisia ongelmia. (SSL johtokunnan pöytäkirjat 1908–1928.)

Jäsenistön odotukset liiton kykyyn toimia taloudellisen hädän lievittäjänä olivat monessa suhteessa epärealistiset. Odotukset vaihtuivat monilla pettymykseksi heidän huomattessaan, etteivät liiton avustustoimet vastanneet niitä odotuksia, joita liitolle oli asetettu sitä perustettaessa. Paitsi liiton vuosikokouksissa myös *Sokeain Airuen* palstoilla käytiin ajoittain kiivastakin keskustelua siitä, oliko liiton taloudellinen tilanne todella niin surkea kuin johtokunta antoi ymmärtää. Monet uskoivat liitolla olevan enemmän rahavarantoja kassassa, kuin sillä todellisuudessa oli. Fredrik von Zansenin kirjoitus vuoden 1924 numerossa ilmentää monella tapaa näitä jäsenistön tuhtuneita mielialoja hänen hyökätessään kirjoituksellaan liiton johtokuntaa vastaan sen päätettyä lakkauttaa kaikki avustustoimet ja irtisanoa aikaisemmin myöntämänsä lainat. Zansen kirjoittaa:

Lukiessa selostusta liiton uusitun johtokunnan ensimmäisestä kokouksesta nousee monenlaisia mietteitä mieleen, mietteitä jotka eivät ole valoisinta laatua. Johtokunta päätti muun muassa, että varsinaisia raha-avustuksia mikäli olisi mahdollista vältettävä. Tämän päätöksen perusteena voi löytyä paljon oikeutettuaakin, mutta nykyaika on siksi ahdas ja tukala, että moisen päätöksen noudattaminen käytännössä lienee vaikeaa, vieläpä mahdollintakin, jos liitto tahtoo pysyä uskollisena omille ihanteilleen. Edelleen päätti johtokunta irtisanoa kaikki aikaisemmin myönnettyt lainat ja sen

sijaan käyttää liiton varoja lehtien ”Sokeain Airut” ja ”Tidning för Finlands Blinda” levittämiseen sekä muihin liiton toimintaa edistäviin tarkoituksiin. Mitkä nämä muut tarkoitukset ovat, siitä ei tehdä lähempää selkoa. Mutta lieneekö johtokunta täysin selvillä siitä edesvastuusta, jonka se on ottanut harteilleen päättäessään irtisanoa kaikki liiton aikaisemmin myöntämät lainat. (SA 3/1924.)

Suomen Sokeain Liiton toimintatavoitteet ja -periaatteet olivat 1920-luvulla ajautuneet moniin ristiriitoihin. Ylimääräisessä vuosikokouksessa tammikuussa 1924 käytiin jopa keskustelua liiton toiminnan lopettamisesta. Zansenin liittoa arvosteleva kirjoitus osui kiusalliseen ajankohtaan liiton uuden johtokunnan kannalta. Liiton lakkauttamisuhan väistyttyä puheenjohtajaksi uudelleen pitkän tauon jälkeen valittu Väinö Illman joutui heti ensi töikseen puolustelemaan johtokunnan päätöksiä. Illman kirjoitti vastineessaan seuraavasti:

Yllä oleva herra von Zansenin kirjoitus antaa aihetta allekirjoittaneelle lyhyesti tuoda esille sen yleisen mielipiteen, joka keskustelussa kävi ilmi. Johtokunta päätti, että suoranaisia raha-avustuksia mikäli olisi mahdollista vältettävä, koska liiton rajoitetut varat eivät myönnä sellaista apua kaikille, jotka olisivat sen tarpeessa, ja koska pienistä raha-avustuksista ei luultavasti olisi todellista hyötyä. Olisi sen vuoksi parempi käyttää liiton varoja sellaisiin tarkoituksiin, jotka tulevat yleiseksi hyödyksi liiton jäsenille. Ajateltiin myös, että työteliäät itsestään huolehtivat sokeat voisivat tarpeen tullen saada avustusta asianomaisilta kunnilta. Kysymyksessä olevia liiton irtisanomia lainoja on kuusi, yksi niistä annettiin jo vuonna 1915, useimmat muut joitakin vuosia sitten. Päätöksen ei sen vuoksi pitäisi olla mikään yllätys, varsinkin kun edellinen johtokunta lokakuussa 1922 päätti irtisanoa nämä lainat. (SA 3/1924.)

Jäsenistön painostus avustuskysymyksessä osoittautui lopulta niin voimakkaaksi, että liiton johtokunta joutui pyörtämään päätöksensä lainojen ja avustusten irtisanomisesta (Makkonen 1957, 22). Johtokunnan taipuminen jäsenistön painostukseen tuskin toi konkreettista hyötyä kenenkään taloudelliseen ahdinkoon, mutta sillä oli jäsenistölle suuri symbolinen merkitys. Sokeainyhdistykset olivat kehittyneet muutamassa vuosikymmenessä omine apukassoineen merkittäväksi toimijaksi hyväntekeväisyysyhdistysten ja kunnallisen köyhäinhoidon rinnalle ja vakiinnuttaneet asemansa ihmisten mielissä osana sosiaaliturvan kokonaisuutta. Tulkintani mukaan siihen liittyi ajatuksia muun muassa itsenäisyydestä, oma-avusta, omillaan pärjäämisestä, riippumattomuudesta ja itsekunnioituksesta. Apukassat symbolisoivat luultavasti jäsenilleen kaikkea tätä. Kassasta saatu muutamakin ropo saattoi auttaa

avun saajaa hädän hetkellä välttämään köyhäinhoidon asiakaskuntaan ajautumisen. Siitä taas ei olisi ollut enää pitkää matkaa kansalaisoikeuksien kaventumiseen. Köyhäinhoito kytkeyti vielä 1920-luvun alussa vaivaishuollon tiukkoihin normeihin, säädöksiin ja kurinpidollisiin elementteihin. Tämä lienee ollut suurin yksittäinen syy siihen, että köyhänapuun turvautumista pelättiin paljon ja omista apukassoista haluttiin pitää kiinni viimeiseen asti. (Ks. myös Urponen 1994, 177–182.)

6.2 JULKISUUDEN MUODOT

6.2.1 OMA JÄSENLEHTI – MENESTYKSEN EHTO

Helsingin sokeainkoulusta tuli 1900-luvun alkuvuosikymmeninä monessa suhteessa näkövammaisten järjestöelämän ja yhteiskunnallisen toiminnan päänäyttämö. Sen lisäksi, että Suomen Sokeain Liitto toimi ja järjesti koululla kuukausi-, vuosi- ja yleiskokouksia, myös liiton julkaisemia lehtiä *Sokeain Airutta* ja *Tidning för Finlands blindaa* toimitettiin ja painettiin sokeainkoululla. Eläintarhan sokeainyhteisön julkinen luonne ja toimintatavat heijastelevatkin paikallisena ilmiönä omalla erityisellä tavallaan kansallisten julkisuusinstituutioiden rakentumista Suomessa. Eläintarhan sokeainyhteisö kätki rakenteisiinsa kaikki keskeiset julkisuutta luovat ja ylläpitävät instituutiot, joita Hannu Niemisen (2006) mukaan ovat olleet muun muassa sanoma- ja aikakauslehdistö, kirjallisuus, koululaitos, kulttuuri-instituutiot sekä yhdistystoiminta.

Oman uutis- ja jäsenlehden julkaisemista pidettiin alusta alkaen menestyksen ehtona. Liiton kuukausikokousten pöytäkirjat kertovat Anna Frimanin nostaneen kysymyksen lehtien julkaisemisesta esille ensimmäisen kerran jo maaliskuussa 1908. Esitys jätettiin tuolloin vielä pöydälle. Jäsenlehtien julkaisemisen suurimpana esteenä pidettiin pistekirjapainon puutetta. Kun liitolla ei myöskään ollut varoja painokoneen hankkimiseen, jouduttiin asia lykkäämään tuonnemmaksi. Se, miten kirjapainohanke eteni seuraavina vuosina kokoussalien ulkopuolella, jää lähteiden puuttuessa epäselväksi. Vuoden 1910 alussa liiton puheenjohtaja Kyösti Sipilä tiesi kertoa johtokunnalle Helsingin sokeainkoulun anoneen valtiolta varoja pistekirjapainon hankkimiseksi ja että tulevassa kirjapainossa voitaisiin alkaa painaa myös liiton julkaisemia lehtiä. Lopulta helmikuussa 1912 kirjapainohankkeessa oli edetty jo niin pitkälle, että Suomen Sokeain Liiton johtokunta saattoi tehdä päätöksen jäsenlehtien julkaisemisesta. Liitto ryhtyisi julkaisemaan omaa uutis- ja jäsenlehteä sekä suomeksi että ruotsiksi. (SSL johtokunnan pöytäkirja 19.2.1910; SSL johtokunnan pöytäkirja 20.2.1912; ks. myös SA 3/1924.)

Sokeain Airuen ja *Tidning för Finlands blindan* perustaminen koettiin tärkeäksi edistysaskeleeksi paitsi tiedonvälityksen myös liiton symbolisen aseman vahvistumisen kannalta. Tästä taas seurasi, että lehdet asettivat samalla Suomen

Sokeain Liiton valtiovallan silmissä uudenlaiseen asemaan. On ilmeistä, että liiton julkaisemia lehtiä haluttiin jollain tasolla kontrolloida, sillä Kyösti Sipilä otti lehtien toimitusvastuun muodollisesti itselleen ja nimesi toimituskuntaan avukseen Helsingin sokeainkoulun opettajat Märta Ganszaugen, Ludvig Strömbergin ja Jalmari Törmän. Ganszauge nimitettiin ruotsinkielisen ja Törmä suomenkielisen lehden toimitussihteeriksi. Lisäksi toimitukseen valittiin vielä vuoden 1913 puolella Suomen Sokeain Liiton jäsenistä Robert Bergh, Anna Friman ja Ada Pynttö. Toimituskunta pysyi tällaisena Strömbergin eroa lukuun ottamatta 1920-luvun alkuun. (SA 1–2/1923; SA 3/1924.)

Sokeain Airuen ensimmäiset näytenumerot ilmestyivät painosta maaliskuussa 1912. Lehden toimitussihteeriksi Jalmari Törmä stereotyypperasi eli kirjoitti lehden painolevyille, painoi sen paperille, nitoi ja postitti pientä korvausta vastaan ensimmäiset kymmenen vuotta tammikuuhun 1923 saakka. (SA 3/1924.) Törmän kädenjälki näkyy myös suomenkielisen lehden nimessä *Sokeain Airut* (SA 1/1933). Nimeen hän oli sisällyttänyt monien aikalaisten jakaman näkemyksen tiedon valon tarpeesta. *Airut*-sana symbolisoi maailmaan avautuvaa ikkunaa aikakautena, jolloin näkövammaisten tiedonsaannin mahdollisuudet olivat vielä vähäiset nykypäivään verrattuna. Lehden ilmestymiseen ja vastaanottoon liittyvää iloa ilmentävät toimitukselle lähetetyt lukijakirjeet, joita julkaistiin lehdessä säännöllisin väliajoin nostattamassa lukijoiden ja kirjoittajien yhteishenkeä. Tästä palautteesta on yhtenä esimerkkinä seuraava *Sokeain Airuessa* vuonna 1912 julkaistu kirje, jonka lähettäjä on ollut tamperelainen Simo Kilpeläinen.

Tulithan sinä *Airut*, me odotimmekin jo sinua! Kuvaavaa on, että tervehdit meitä ensi kerran kevään herttaisina päivinä. Ja olethan itsekkin yksi noista pettämättömistä kevään merkeistä, joita Suomen sokeain elämässä viimeaikoina on näkynyt. Ajattelen, että jokaisen meistä on tehtävä parhaamme, että *Airut* edelleenkin voisi tuoda terveisiä, voisi tuoda keväisiä tervehdyksiä myöskin syksyisinä ja talvisina päivinä. Sillä juuri silloinhan ne tervehdykset elämän raskaassa, joskus yli voimien käyvässä taistelussa varsinkin meitä rohkaisisivat niissä tehtävissä, jotka kunkin meidän osaksemme ovat tulleet. Yhteisenä ajatusten tulkkina yhdistäköön meitä *Airut* ja pitkien matkojen takaa tuokoon se toverilta toverille lämpimiä kädenpuuristuksia. Toimitusta pyytäisin olemaan vastuksissa väsymättä ja kärsivällisesti poimimaan meidän sanottavastamme sen, mikä siinä on poimimisen arvoista, huomioon ottamalla, että me lähettäjät kyllä mielellämme lähettäisimme vain arvokasta ja eheää sisältöä *Airue*esemme, mutta kykyä puuttuu. Toivon toimitukselle kestävyyttä työssä, lukijoille jatkuvaa innostusta ja *Airueelle* itselleen pitkää ja kivutonta ikää. (SA 1–2/1912.)

Sokein Airut sai toimitukselle lähetetyistä lukijakirjeistä päätellen lämpimän vastaanoton. Kirjeenvaihto ilmentää samalla näkövammaisten kirjallisen kulttuurin lopullista läpimurtoa. Hannu Niemisen (2006, 84) mukaan ”kirjallisen kulttuurin ja sille perustuvan julkisuuden syntyyn ei riitä laajakaan yksilöllinen lukutaidon omaksuminen ellei sen taustalla ole sitä tukemassa aktiivinen lukeva ja kirjoittava yhteisö, joka kykenee harjoittamaan julkista pohdintaa, erittelemään kokemuksiin ja tunteitaan sekä keskustelemaan elämän tavoitteista muun muassa lehtien välityksellä.” Tässä mielessä *Sokein Airuen* perustamista voidaan pitää sellaisena tapahtumana, jonka myötä painetun sanan asema ja merkitys kasvoivat näkövammaisten yhteisössä arjen ja arkijulkisuuden käsittelemien huolenaiheiden välittäjinä.

Ainoana valtakunnallisena pistekirjoituslehtenä *Sokein Airuen* toimitukseen kohdistui monenlaisia odotuksia lehden tiedonvälitystehtävästä. Toimitukselle lähetetyissä lukijakirjeissä olikin monia sellaisia ehdotuksia, joihin lehteä tekevät eivät pystyneet vastaamaan. Sipilä joutui näin jo vuoden 1913 alkaessa hillitsemään lukijoiden innostusta ja täsmentämään pääkirjoituksessa lukijoille lehden ensisijaisia tavoitteita:

Ensi askeleitaan harjoittelee *Sokein Airut* vasta. Mutta sitä elähyttää toivo, että askeleet yhä varttuvat, niin että se kerran vakaasti pystyy tietänsä kulkemaan. Tätä vakaumusta tukee se lämmin vastaanotto, millä ensi numeroita tervehdittiin, ja se myötätunto, mitä lehti on osakseen saanut. [...] Aivan kehittymätön lapsi *Airut* vielä on. Mutta ijän mukana, toivomme, kasvaa kokemus. Aivan vaatimaton se on ja tuntee puutteensa. Mutta luottaen ystäviensä apuun se lähtee taipaleelle taas. Kasvaa ja varttua *Sokein Airut* näet ei voi, ellemme yhteisvoimin sitä vaali. [...] Oma sokein-asiamme ennen kaikkea on kallis. Tiedot siitä, sen kehityksestä ja edistymisestä meillä ja muualla samoin kuin sokein pyrkimyksistä ja riennoista maamme eri osissa ovat varsinkin tervetulleet. Ja niiden monien kysymysten pohdinnassa, jotka ovat sydämellä ja kaipaavat vastausta, on *Sokein Airut* sopiva keskustelun välittäjä. Mutta se ei hyljeksi muitakaan kirjoituksia ja tietoja, mikäli ne eivät ole ristiriidassa sen tarkoituksen ja hengen kanssa. Ja niihin nähden elähyttävät *Sokein Airutta* samat pyrkimykset kuin Suomen *Sokein Liitto*a, jonka äänenkannattaja se on. (SA 1/1913.)

Paineita kasautui myös lukijayhteisön ulkopuolelta. Ensimmäisen maailmansodan aiheuttaman talouslaman ja vuoden 1918 levottomuuksien alettua liiton voimavarat kuuluivat ahdingossa olleiden jäsenten avustamiseen eikä lehden kehittämiseen ollut mahdollista panostaa riittävästi resursseja. Lisäksi sotasensuuri uhkasi lehtiä lakkauttamisella. *Sokein Airut* -lehti ei saanut tässä suhteessa minäänlaista erityiskohtelua suhteessa muihin sanoma- ja aikakauslehtiin (ks. myös

Kemppainen 2006, 24). Se, kuinka ”todellisen” valtiollisen uhan sokeainyhteisön lehdet aiheuttivat sensuurille ja propagandakoneistolle, ei lähteistäni selviä. Selvää on ainoastaan se, että toimituksen vaikeudet jatkuivat kapinan kukistumisen jälkeenkin. Painopaikkana ollut Helsingin sokeainkoulu joutui ensin sotasairaalaksi, ja pian tämän jälkeen painokone meni rikki eikä varaosia saatu tilalle kuin vasta 1920-luvun puolella. (Vartio 1988, 334.)

Sokeain Airut ilmestyi ensimmäiset kymmenen vuotta kesäkuukausia ja vuoden 1918 ja 1919 poikkeusaikojä lukuun ottamatta kerran kuussa noin kymmensivuisena pistelehtenä. 1920-luvulle tultaessa lehteä pyrittiin kehittämään muun muassa lisäämällä lehden kokoa. Toimituskunta joutui edelleen tuon tuosta valittelemaan lukijoille lehden puutteita ja epäsäännöllistä ilmestymistä. Monet ajankohtaiset puheenaiheet olivatkin usein jo vanhentuneita siinä vaiheessa, kun pistelehti kolahti lukijansa postilaatikkoon. Toisaalta lukijat eivät välttämättä osanneet vielä 1900-luvun alkuvuosikymmeninä kaivata nopeampaa tiedonvälitystä. Siihen toimituksella tuskin olisi ollut edes realistisia edellytyksiä. Lehtiä toimitettiin pääasiassa vapaaehtoisin voimin ja vailla paikallisten kirjeenvaihtajien kunnollista avustajaverkostoa. (SA 1–2/1923; SA 3/1924.)

6.2.2 KÄSITYS LEHTITYÖSTÄ KIRKASTUU

Sokeain Airuen alkuvuosikymmenet olivat monella tavoin lehtityöskentelyn ja julkaisutoiminnan pioneerikautta. Lehti muistutti monessa suhteessa tämän päivän sosiaalista mediaa. Lehden sisältö koostui tyyllillisesti ja sisällöllisesti erilaisista ja monentasoisista amatöörikirjoituksista. Kyösti Sipilä puuttui päätoimittajana harvoin yksittäisten kirjoitusten sisältöön ja muotoseikkoihin. Hän näyttää käyttäneen päätoimittajan arvoaltaansa yleensä lähinnä silloin, kun kirjoitukset olivat selvästi ristiriidassa lehden omistajayhteisön ajamien tavoitteiden kanssa. Samoin hän saattoi osallistua *Sokeain Airuen* välityksellä muissa sokeainlehdissä käytyihin keskusteluihin ja puuttua niihin pääkirjoituksissaan silloin, kun oli huomannut niissä olevan mielestään jotakin huomautettavaa ja yhteisölle vahingollista. Tätä Sipilän kauden toimintamallia ilmentää esimerkiksi vuoden 1913 numerossa julkaistu kirjoitus, jossa hän ottaa yllättävänkin voimakkaasti kantaa *Sokeain Viestissä* ilmestyneisiin sokeainkouluja arvosteleviin kirjoituksiin:

Onko asiallemme eduksi? Omassa piirissämme itsekunkin vakavasti harkittavaksi pyydän, esittää yllä olevan kysymyksen. Sen suuntaisia ajatuksia on mieleeni noussut lukiessani eräitä Tampereen sokeain ja heikkoäköisten yhdistyksen jo aikaisemmissa ’Sokeain Viesteissä’ olleita kirjoituksia. Mutta lähimpänä aiheena tämän kysymyksen tekemiseen on viime

'Sokeain Viestissä' julkaistu hra Severus Haapasalon kirjoittama alustus kolmannelle Suomen sokeain yleiselle kokoukselle jätettävään sokeain lastentarhaa koskevaan kysymykseen. Siinä on heti toisena lauseena seuraava: 'Tämän (s.o lastentarhakysymyksen) kuten usean muunkin kipeästi parannusta kaipaavan kohdan ovat sokeain opettajat vaivuttaneet hiljaiseen uneen.' Ja jälenpänä kirjoittaja kummastelee 'sitä haluttomuutta ja hitautta, jota sokeain opettajat ovat tässä asiassa osoittaneet', ja sanoo olevan 'ihmeteltävää, että sokeain opettajat tässä suhteessa ovat osoittaneet niin suurta laiminlyöntiä sokeain lasten kehityksen suhteen heidän aikaisempina lapsuusvuosinaan. Minusta nämä lausunnot ja varsinkin ensimmäinen niistä ovat niin rohkeita, että ainakin allekirjoittanut olisi ollut kiitollinen, että tuollaiset sokeain koko opettajistoa loukkaavat väitteet olisivat myös sitovasti todistetut. (SA 4–5/1913.)

Sipilän kirjoittaman vastineen lähtökohtana on ristiriita lisääntyneen julkisuuden ja vähentyneen keskinäisen luottamuksen välillä. Häntä näyttää harmittavan erityisesti *Sokeain Viestissä* esitetyt väitteet, että sokeainkoulujen opettajat olisivat "vaivuttaneet uneen" koko lastentarhakysymyksen. Sipilän entisen oppilaan Väinö Severus Haapasalon *Sokeain Viestissä* julkaiseman moitekirjoituksen ja sitä seuranneen Sipilän vastineen tekee erityisen mielenkiintoiseksi se, etteivät sokeainkoulujen entiset oppilaat asettuneet julkisuudessa ainoastaan koulujensa puolestapuhujiksi, vaan jotkut heistä ryhtyivät jopa painostamaan uusien joukkoviestimiensä avulla yhteiskuntaa puuttumaan tehokkaammin sokeiden lasten kotikasvatukseen. Vastaavanlaisia huolenaiheita sokeiden lasten kotikasvatuksen puutteista oli toki esitetty aikaisemminkin *Suomen Aistivialliskoulujen Lehdessä*, mutta ne jäivät lehden luonteesta johtuen suhteellisen pienen asiantuntijaryhmän sisäpiiriin tietoon. Tässä mielessä *Sokeain Viesti* nosti asian ensimmäistä kertaa arkijulkisuuden tasolle ja pakotti asiantuntijat osallistumaan julkiseen keskusteluun. Sipilän kirjoittaman vastineen voi ymmärtää siten, että lastentarhakysymyksen ratkaiseminen oli ollut viranomaisille itselleenkin tärkeä koulutuspoliittinen tavoite, jonka valmistelemisen he olisivat kuitenkin halunneet pitää laajemmalla julkisuudelta piilossa.

Sipilä joutui lehden päätoimittajana myöhempinäkin vuosina vastaanottamaan sekä itseensä että ammattikuntaansa kohdistuvaa kritiikkiä. Se ei kuitenkaan saanut häntä samalla tapaa kiihdyksiin kuin lastentarhakysymys, joka oli ollut hänelle jo ennen virkaanastumistaan Helsingin sokeainkoulun johtajaksi hyvin henkilökohtainen ja kutsumuksellinen asia (SAKL 9/1903, 146–150; SAKL 1/1904, 9–10). Sipilä suhtautui useimpiin muihin kysymyksiin huomattavasti maltillisemmin. Hän salli itseensä kohdistuvien arvostelevien kirjoitusten päästä julkisuuteen lehtensä välityksellä, jos kritiikki oli asiallisesti perusteltua. Sanan- ja arvosteluvapaus olivat olleet hänen sukupolvensa nuorten 1800-luvun lopulla vaatimia perusoikeuksia.

Sen symbolisena muistomerkinä voitaneen pitää nuorsuomalaisten radikaalipiirien perustamaa päivälehteä (*Helsingin Sanomat*), joka syntyi vastatoimenpiteenä vanhoillisten voimien äänenkannattajan *Uuden Suomettaren* harjoittamalle sensuuripolitiikalle (Kalemaa 1978, 67–77).

Kyösti Sipilän avointa suhtautumista asialliseen kritiikkiin kuvastaa esimerkiksi hänen ja *Sokeain Airuen* vakituisen avustajan Fredrik von Zansenin välillä käyty kirjoittelu sananvapaudesta kevättalvella 1925. Zansenin ja Sipilän välistä ajatusten vaihtoa seurattiin useammassa lehden numerossa pitkin kevättä ja lopulta siihen ottivat osaa muutkin kirjoittajat. Zansen arvosteli Sipilää alkuaan asiassa, joka koski hänen kirjoitustensa hylkäämistä:

Mitä saavat Suomen sokeat kirjoittaa omaan äänenkannattajaansa? Moinen kysymys voi ehkä monen mielestä tuntua aiheettomalta, sillä olemmehan kaikki vapaita kansalaisia vapaassa Suomen tasavallassa, jossa sana- ja painovapaus vallitsee. Nämä seikat ovat selvillä jo aikamme koulunuorisollekin, mutta eräällä taholla näyttää hyvin oudot käsitteet tässä suhteessa vielä vallitsevan. Kaksi kertaa on esim. tähän lehteen lähettämiäni kirjoituksia jätetty julkaisematta, vaikka eivät luullakseni ole olleet huonompia kuin monet muut Airueessa julkaistut tekeleet. Tällainen menettely tuntuu kovin epäjohdonmukaiselta, varsinkin kun Airueessa usein olemme saaneet lukea kehoituksen: ”avustakaa omaa lehteänne kirjoituksilla!” (SA 2/1925.)

Sipilä puolestaan kirjoitti vastineessaan Zansenille muun muassa seuraavasti:

Arv. kirjoittajan mielestä on kysymyksessä sana- ja painovapauden loukkaus, ellei kaikkia kirjoituksia, jotka Airueeseen lähetetään, siihen paineta, ja että, jos joku kirjoitus jätetään julkaisematta, siinä ilmenee epäjohdonmukaisuutta ja mielivaltaa. Sokeain Airut mainitaan Suomen sokeain äänenkannattajaksi, koska se on ainoa pistekirjoituksella julkaistu lehti meillä, mutta sen julkaisija ja kustantaja on Suomen sokeain liitto, ja toivottavasti on herra von Zansen kanssamme yhtä mieltä, ettei toimitus voisi siinä ryhtyä antamaan julkaisuutta esim. kirjoituksille, jotka vain vastustaisivat liiton ajamia aatteita. Siinäkin lienemme yhtä mieltä, että kirjoitusten tulee olla asiallisesti oikeita ja että olemme kiitolliset, jos asiallinen erehdys tulee oikaistuksi. Tällä en sano, että hra von Zansen vastustaisi liiton aatteita, vaan olen tahtonut mainita tämän ainoastaan esimerkkinä asian periaatteelliseksi valaisemiseksi yleensä. (SA 2/1925.)

Kaikista lehden julkaisemisen alkuvaikeuksista huolimatta *Sokeain Airut* alkoi vähitellen palvella tehtäväänsä uudenlaisena joukkoviestimenä. Suomen Sokeain Liitto onnistui lehtiensä avulla kasvattamaan merkittävästi rooliaan valtakunnallisena sokeainyhdistyksenä. Uudet jäsenlehdet eivät olleet sidoksissa kuukausikousten tavoin yhdistysten paikallisuuteen. Lehtien avulla liitto pystyi tarvittaessa nostamaan paikallistason uutiset ja puheenaiheet valtakunnalliseen tietoisuuteen. Lehdissä alettiin julkaista säännöllisesti myös kuukausikousten yhteydessä pidettyjä yleistajuisia esitelmää, joiden yhtenä keskeisenä itsekasvatuksellisenä tehtävänä oli kohottaa kuulijoiden yleissivistyksen tasoa. Esitelmien aiheet vaihtelivat histori- aluontoisista katsauksista mekaniikan lakeihin ja tähtitieteeseen. Samalla liitto alkoi julkaista lehdissään myös muiden sokeainyhdistysten kuulumisia ja jäsentiedotteita. Näiden lisäksi uskonnolliset ja elämänfilosofiset mietelmät, syntymäpäivät ja muut merkkitapaukset sekä kuolinilmoitukset ja muistokirjoitukset saivat suhteellisen paljon palstatilaa lehdessä.

Uudenlaisena joukkoviestimenä *Sokeain Airut* -lehti toi lukijoiden tietoisuuteen tuulahduksia maailmalta. Sokeainkoulujen ja sokeainyhdistysten kansainväliset yhteydet loivat edellytykset tarjota lukijoille juttuja myös ulkomailta. Lehdessä alettiin julkaista poimintoja paitsi ruotsinkielisistä myös saksan- ja esperantonkielisistä pistelehdistä. Näistä etenkin Pariisin sokeainkoululla toimitetusta *Esperanta Ligilosta* näyttää muodostuneen 1910- ja 1920-luvuilla tärkein kielellinen yhdysside ulkomaille. Sen aseman ja merkityksen kansainvälisenä yhdyssiteenä tekee ymmärrettäväksi se, että esperantoa oli alettu opettaa useimmissa sokeainkouluissa eri puolilla maailmaa jo vuosisadan vaihteessa ja sen ympärille kehittyi 1900-luvun alkuvuosikymmeninä vilkasta kansainvälistä toimintaa: ensin kirjeenvaihdon ja pistelehtien julkaisemisen muodossa, myöhemmin lukijoiden kielitaidon karttuessa yhteisten kansainvälisten konferenssien välityksellä. (SA 1/1913; SA 7–8/1921; SA 3/1923.)

Kansainväliset yhteydet ulkomaisiin kohtalotovereihin olivat varsin merkittäviä lehden myöhemmässäkin kehityshistoriassa. Ulkomaan uutisista ja matkara- porteista saatiin usein ensikäden tietoa monista sokeille tärkeistä uutuuksista ja edistysaskeleista maailmalla. *Sokeain Airut* välitti niistä tietoa paljon nopeammin kuin jos tieto olisi levinnyt muuta kautta. Jotkut uutuuksista omaksuttiin omaan käyttöön nopeasti. Toisten ideoiden sulatteluun taas vaadittiin aikaa, keskustelua ja mielipiteiden vaihtoa. Lehden palstoilla etenkin mielipidekirjoitukset saivat laji- tyyppinä tärkeän strategisen merkityksen silloin, kun maailmalta lainattujen uusien ideoiden, aatteiden ja tekniikoiden toimivuutta testattiin käytännön tasolla. Niiden ansiosta yhteisön arkikäyttöön valikoituivat, seuloutuivat ja suodattuivat neuvotte- luprosessien jälkeen yleensä vain sellaiset toimintamuodot ja -tavat, jotka pystyttiin osoittamaan ja perustelemaan toimiviksi ja käytännöllisiksi.

6.2.3 SOKEAINPÄIVÄT

Ruotsista ja Tanskasta 1920-luvun alussa Suomeen omaksutut sokeainpäivät muodostuivat merkittäväksi yhteiskunnallisen toiminnan julkisuusfoorumiksi. Niiden ansiosta sokeat saivat näkyvyyttä ajamilleen asioille kokoussaleja laajemmilta areenoilta. Samalla tavalla kuin sokeainlehtien kirjoittelussa yhteisön sisäinen ja ulkoinen viestintä näkyy kiinnostavasti myös sokeainpäiviin liittyvässä keskustelussa.

Helsingin Sokeain Yhdistyksen aloitteesta vuonna 1921 järjestetyt ensimmäiset sokeainpäivät näyttäytyivät julkisuudessa aluksi hyvin pienenä helsinkiläisenä paikallisilmionä. Sokeainpäivät kehittyivät ja kasvoivat kuitenkin 1920-luvun puoliväliin tultaessa strategisesti merkittäväksi valtakunnalliseksi tapahtumaksi, jonka ajankohdaksi vakiintui vähitellen marraskuun toinen viikko. Tapahtumassa oli kyse yhtäältä yhdistysten varainhankinnasta ja käsityötuotteiden myynnin edistämisestä ja toisaalta näkövammaistietouden levittämisestä. Sokeainpäiviä organisoitiin eri yhdistysten muodostaman yhteisen keskustoimikunnan taholta. Sen alaisuudessa toimi lisäksi viisi alakomiteaa, jotka huolehtivat kukin niille erikseen vastuullistetuista tehtävistä. Kukkakomitean tehtäväalueeseen kuului organisoida sokeainkukki myynti. Se oli yhdistyksille merkittävä varainhankintakeino. Näyttelykomitean tehtäväalueena taas oli järjestää eri paikkakunnille käsityötuotteiden myyntyä näyttelyitä. Toisin kuin monilla pienemmällä paikkakunnilla, Helsingissä oli käytettävissä myös kohtalaisen edustavia julkisia näyttelytiloja. Ensimmäisten sokeainpäivien aikaan ne järjestettiin vielä Helsingin NMKY:n juhlasalissa Vuorikadulla, mutta jo vuonna 1924 sokeainpäivien päätapahtuma ja myyntyä näyttely siirrettiin Suomen messujen tiloihin Ratakadulle. Kolmannen ja osittain näyttelykomitean kanssa limikkäisesti toimi komitea julkisten tilaisuuksien järjestämistä varten. Sen ensisijaisena tehtävänä oli organisoida esiintymistilaisuuksia muun muassa laulu-kuoroille ja torvisoittokunnille. Tarjoilukomitean tehtävänä oli puolestaan huolehtia ruokahuollosta ja eri tilaisuuksissa tarjoiltavista pöydän antimista. Viimeinen komitea vastasi sokeainpäivien tiedotuksesta. Sen vastuulla olivat muiden muassa sanoma- ja aikakauslehtikirjoitukset. (SA 7–8/1921; SA 8–9/1924.)

Tällainen monialainen toimintamalli epäilemättä aiheutti monenlaista päänvaivaa erityisesti propagandakomitean työskentelyssä. Lisääntynyt julkisuus sanomalehdissä ja näkyvyys laajemmin julkisilla foorumeilla toivat paineita julkisuuden oikeanlaisesta hallinnasta. Se koski sekä sisäistä että ulkoista viestintää. Päällimmäisenä huolenaiheena näyttää olleen se, millaista tietoutta sokeudesta oli tarkoituksenmukaista levittää julkisuuteen. Korostaako uhrimielialoja vai tuoda näkyville esimerkkitapauksia menestyvistä sokeista?

Molemmissa strategioissa oli etunsa ja haittansa. Uhrimielialojen korostamisessa hyvää oli se, että ihmisten säälintunteisiin vetoamalla uskottiin edistettävän sokeainkukan myyntyä ja samalla varainhankintaa. Huonona puolena taas pidettiin sitä, että toimintastrategia ei edistänyt näkövammaisten omanarvontuntoa. Menes-

tyvien sokeiden esimerkkitapauksia nostamalla taas voitiin kirkastaa myönteisellä tavalla sokeiden julkisuuskuvaa, mutta sen käänköpuolena oli pelko, että näkevien auttamishalut sokeita kohtaan vähenivät.

Julkisuuden tarjoamia uudenlaisia mahdollisuuksia pidettiin kuitenkin yleisesti ottaen myönteisenä asiana. Varsinkin ensimmäisten sokeainpäivien aikoihin sokeat saivat runsaasti huomiota aina yhteiskunnan korkeinta johtoa ja eliittiä myöten. Tätä käsitystä vahvistaa myös seuraava *Sokeain Airuessa* vuonna 1921 julkaistu kirjoitus, jossa nimimerkki T.K kirjoittaa sokeainpäivien kokemuksistaan:

Sokeainpäivien pääasiallinen merkitys on, ainakin allekirjottaneen ja luullakseni muidenkin mielestä, se, että näkevät ihmiset, varsinkin hallituksen vaikutusvaltaiset henkilöt, saivat tilaisuuden omin silmin nähdä, että sokeatkin tahtovat tehdä työtä ja myöskin pystyvät näkevien rinnalla tekemään hyvää ja täysiarvoista työtä, kun vaan yhteiskunta tahtoo poistaa ne poistettavissa olevat vaikeudet, joita sokeilla heidän työskentelyssäänkin on. Näkevät saivat nähdä, etteivät sokeatkaan ole vain pelkkiä avuttomia raukkoja, joina heitä yleensä pidetään. Näin ollen meillä sokeilla, kun näyttää siltä, että hallituspiireissäkin ruvetaan kiinnittämään asemaamme enemmän huomiota, on parempi mahdollisuus saada vaikutusvaltaiset toimimaan siihen suuntaan, että valtio ja kunnat alkavat asiaamme tarmokkaammin ajaa. (SA 7–8/1921.)

Sokeainpäivät toivat runsaasti näkyvyyttä myöhempinäkin vuosina. Sokeainpäivien tarjoamaan näkyvyyteen liittyi eturistiriitoja, jotka koskettivat erityisesti käsityöläisiä. Kukka-, myyntinäyttely- ja propagandakomitean suurimpana haasteena oli sovittaa yhteen yhdistysten varainhankinta toiveet ja käsityötuotteiden myynnin edistäminen. Uhriretorikalla saatiin kerättyä varoja yhdistysten kassaan, mutta toisaalta se ei strategiana välttämättä toiminut käsityötuotteiden myynnin edistämässä. Vaakakuppi näyttää kallistuneen lopulta jälkimmäiselle puolelle myyntinäyttelykomitean eduksi. Käsityötuotteiden haluttiin menevän kaupaksi mieluummin laadun takia kuin ostajien säälin tunteesta.

Tämä strateginen valinta oli kuitenkin kuolinisku osalle käsityöläisistä. Päätöksen synnyttyä myyntinäyttelykomitean valvoma alan sisäinen kontrolli esti tuomasta enää julkisiin myyntinäyttelyihin muiden kuin hyvämaineisten harja-, kori- ja rottinkityöntekijöiden valmistamia tuotteita. Päätöstä perusteltiin sillä, että huonosti valmistetut heikkolaatuiset työt pilasivat koko ammattikunnan maineen ja olivat yleensäkin vahingoksi käsintehdyn työn arvostukselle. Etenkin Väinö Illman, joka oli organisoimassa 1920-luvun puolivälissä Sokeainpäiviä paikalliselta tasolta valtakunnalliseksi tapahtumaksi, näyttää olleen erityisen huolestunut käsityöläisten maineesta kirjoittaessaan *Sokeain Airuessa* vuonna 1925 otsikolla ”Parempaa työtaitoa” seuraavasti:

On ilahuttavaa että myöskin sokeain keskuudessa on yhä enemmän käynyt selväksi se tosiasia, että välttämättä tarvitaan suurempaa ammattitaitoa jotta sen kautta voitaisiin helpottaa ja lisätä menestyksellisen työn mahdollisuuksia itsensä elättämiseksi. Eri tilaisuuksissa ja kokouksissa ovat sokeat keskustelleet tästä kysymyksestä. Se oli käsiteltävänä myöskin liiton viime vuosikokouksessa, jossa lausuttiin yleinen toivomus, että liiton johtokunta ottaisi tämän asian harkitakseen ja ryhtyisi niihin toimenpiteisiin, jotka nykyisissä olosuhteissa voivat edistää asian kehitystä. [...] Työtaidon edistämiseksi on johtokunta päättänyt ensi heinäkuulla pidettävien messujen yhteydessä panna toimeen sokeain töiden näyttelyn, josta kiertokirjeellä on ilmoitettu etupäässä niille, joitten luona liiton konsulentti on käynyt viime kesänä, ja joiden työkyky niinmuodoin osaksi on tunnettu. Kuten kysymyksessäolevasta kiertokirjeestä käy ilmi, on pääehto näyttelyn osanottajalle, että työ tehdään mitä suurimmalla huolella ja tarkkuudella, jotta näyttely niin edullisesti kuin mahdollista todistaisi sokeiden työkykyä. (SA 2–3/1925.)

Sokeainpäivät koettiin kaikesta huolimatta tervetulleeksi piristysruiskeeksi koko sokeainyhteisölle vuoden 1918 kansalaissodan uuvuttaman ajanjakson jälkeen. Sokeainpäivät kokosivat uudelleen näkövammaisten ja näkevien rivejä ja loivat vahvaa yhteisöllisyyden tunnetta. Vuotuinen tapahtuma tarjosi ihmisille monenlaista puuhaa ja virikettä. Sokeainpäivät nostivat myös uudelleen esille monia tärkeitä koulutuspoliittisia kysymyksiä, jotka olivat painuneet unholaan edellisellä vuosikymmenellä. *Sokeain Airuen* kirjoituksissa alettiin muun muassa uudelleen peräänkuuluttaa sitä, oliko sokeainkoulussa annettu ammattiopetus riittävää. Koulutustarjontaa pidettiin liian kapeana ja ajastaan jälkeen jääneenä. Arvostelun kohteeksi joutui myös kaikkein pyhin ammattiopetuksen sektori. Arvostelu ei kohdistunut vielä suoranaisesti harja-, kori- ja rottinkitöiden opetukseen, mutta muut käsityöalat, kuten veisto, kankaankudonta ja mattotyöt saivat osakseen ankaraa kritiikkiä. Se ei johtunut niinkään opetuksen tasosta vaan pikemminkin siitä, että kyseiset käsityöalat koettiin elinkeinoina hyödyttömiksi. Monien mielestä aika oli ajanut näiden opetusalojen ohi tehtaiden vallattua käsityömarkkinat. (SA 5/1929.)

Yhteiskunnan modernisoituminen eteni monessa suhteessa nopeammin kuin kehitys sokeiden ammattiopetuksessa. Se kohdattiin konkreettisesti omassa elämässä arkijulkisuuden kautta. Toisaalta juuri arkijulkisuus loi maaperää uusille ideoille ja ratkaisuyrityksille. Kun näön puuttuminen sulki pois useimmat uudet ammattialat, oli perinteisiä käsityöammatteja ja yleensäkin käsityöläisyyttä yritettävä tarkastella toisesta näkökulmasta. Uudet ideat löytyivätkin lopulta lähempää kuin moni ehkä osasi odottaa. Ne keksittiin vastapuolena pidetyn teollisuuden leiristä. Einar Juvonen toi muun muassa *Sokeain Airuen* välityksellä keskusteltavaksi

1920-luvun jälkipuoliskolta lähtien monia uusia ajatuksia, joista useimmat liittyivät käsityöläisten työskentelytapojen rationalisoimiseen. (SA 2/1927.) Rationaalisuuteen tähtäävien pyrkimysten esteenä oli kuitenkin se, että käsityöläiset olisi pitänyt pystyä ensin kokoamaan samoihin työtiloihin ja verstaisiin. Käytännön mahdollisuudet tähän olivat olemassa vain pääkaupunkiseudulla ja muutamassa muussa suuremmassa kasvukeskuksessa, joissa näkövammaiset olivat entuudestaan ryhmittyneet samoille asuinalueille. Tämä valmius onnistuttiin sittemmin myös hyödyntämään, kun Helsingin Sokeain Yhdistys rakennutti sokeainkukan myynnistä keräämällään alkupääomalla ja neuvottelemallaan pankkilainalla Pengerkadulle oman asuintalon harja- ja korityöverstaineen vuonna 1929. Varsinaista teollista tuotantoa sinne ei kuitenkaan päässyt koskaan kehittymään, vaikka talosta tuli monella muulla tavoin näkövammaisten yhteisöllisessä elämässä uuden ja vanhan aikakauden vedenjakaja (ks. luku 6.4). Teollisesta toiminnasta päästiin osalliseksi vasta sotien jälkeen 1950-luvulla Sokeain Keskusliiton perustettua Sokeva-nimisen sivellin- ja harjatehtaan Vantaan Korsoon (ks. myös Kuotola 1988, 94–96).

6.3 YHDISTYSELÄMÄ JA VALTA

6.3.1 VALLAN RAKENTEET JA VOIMASUHTEET

Edellä on viitattu eri yhteyksissä näkövammaisia yhdistävien sosiaalisten suhde- ja vuorovaikutusverkostojen olemassaoloon ja niiden merkityksiin sokeainyhteisöä koossapitävänä rakenteena. Näissä verkostoissa *Sokeain Airut* -lehti palveli uudenaikaisena joukkoviestimenä monenlaisia yhteisöllisiä tarkoituksia ja päämääriä. Lehteä käytettiin alusta alkaen hyväksi myös erilaisissa yhteisön sisäisissä valta-yrkimyksissä. Sokeainpäivien yhteydessä yhteisö saattoi näyttäytyä ulospäin yksimieliseltä ja rauhalliselta, mutta lukemalla *Sokeain Airut* -lehtiä ja suhteuttamalla sen kirjoituksia samaa aikakautta käsittelevään muistitietoon ilmenee, että yhteisön sisäpiirijulkisuudessa eri yhdistysten sisällä ja kesken käytiin jatkuvaa valtataistelua. Jokaisella yhdistyksellä ja yksittäisellä jäsenellä oli omia tavoitteita ja haluja muuttaa sosiaaliseen elämään vaikuttavia rakenteita ja voimasuhteita oman edun ja intressien mukaisiksi. Einar Juvonen, Oskari Lehtivaara ja monet muut sokeainyhdistyksissä pitkään työskennelleet henkilöt vahvistavat tämän muistelmissaan. Näennäisen yksimielisyyden saavuttaminen oli aina kovien neuvottelujen takana ja se jäi usein vain hetkelliseksi kompromissiksi. Näin oli ollut ennen heidän sukupolvensa astumista yhdistystensä johtotehtäviin, ja näin tuli olemaan myöhemmin heidän jälkeensäkin.

Toisaalta sokeainyhteisö tarjosi järjestöaktiivisuuden kautta jäsenilleen monenlaista virikettä ja sosiaalisen osallistumisen tuomaa mielihyvää ja arvostusta. Ne, jotka halusivat sokeainkoulun jälkeen jatkaa yhdessäoloa, muuttaa maailmaa ja

päästä elämässä eteenpäin, liittyivät ikäpolvi toisensa perästä sokeainyhdistyksiin. Sokeainyhdistykset avasivat monille Einar Juvosen kaltaisille aikuisiällä sokeutu-neille pääsyn jäseniksi yhteisöön ja sen piirissä toimiviin sosiaalisiin suhdeverkos-toihin. Sosiaalisella suhdeverkostolla tarkoitan tässä erityisesti yhteisön sisäpiiri-julkisuudessa toimineita yhteydenpidon kanavia, joilla kunkin ryhmän sisäiset ja toisaalta eri ryhmien väliset neuvottelutilanteet tapahtuivat ja konfliktit ratkaistiin (vrt. Nieminen 2006, 193–194).

Yhteisöllinen elämä ja toimintakulttuuri perustuivat sokeainyhdistyksissä yh-täältä yhdessäoloon ja vertaistukeen, toisaalta yhteisten asioiden ajamiseen lain-säädäntöä kehittäväällä painostuspolitiikalla. Monet yhteiskunnan epäkohdat ja uhkakuvat koettiin iästä ja sukupuolesta riippumatta yhteisiksi. Niiden torjuntaan tähtäävät strategiat tunkeutuivat ajan myötä yhä laajemmille foorumeille, ensin sokeainyhdistysten kuukausi-, vuosi- ja yleiskokouksiin, sitten sekä sosiaalisesti laajempiin että heterogeenisempiin kuulijakuntiin ja lopulta suomalaisen yhteis-kunnan eliitteihin, kuten olen edellisessä luvussa osoittanut.

Sokeainyhdistyksissä vallan rakentuminen ja voimasuhteet perustuivat länsi-maisen demokratian peruseriaateille. Kuten yksikamarinen eduskunta muodosti Suomessa valtiollisella tasolla kansanvallan strategisen keskipisteen, yhdistyksissä vallan symbolisia rakenteita ilmensivät yhdistysten käyttöön saamat kokoustilat. Kokoussalien hämärissä vuotuista elämänrytmiä määrittivät sisällöltään erilaiset ja eri tarkoituksissa järjestetyt kokoukset. Vuosikokouksissa määriteltiin toiminnan päätavoitteet ja annettiin toimintaohjeistuksia kokouksessa valitulle johtokunnalle. Vuosikokoukset edustivat myös yhdistysten ylintä päätösvaltaa. Paikallisyhdistyk-sissä niihin saivat osallistua kaikki jäsenmaksun maksaneet äänivaltaiset jäsenet. Sen sijaan Sokeain Keskusliiton perustamisen myötä vuonna 1928 liittokokouksis-sa otettiin käyttöön edustuksellisen demokratian periaatteet. Se tarkoitti sitä, että kussakin yhdistyksessä yhdistykset nimesivät omat edustajansa liittokokouksiin. Edustuksellisen demokratian periaatteita sovellettiin vastaavalla tavalla paikallisella tasolla yhdistysten johtokuntien valinnoissa. Vaaleilla valitut johtokunnan jäsenet saivat käyttää yhdistyksissään käytännön toimeenpanovaltaa. Näissä kokouksissa käsiteltiin tyypillisesti kuukausi- ja vuosikokouksissa esille nousseita asioita, jot-ka saattoivat vaihdella yhdessäolotilaisuuksien järjestämisestä varainkeruuseen ja lainsäädäntöä kehittävään vaikuttamistyöhön. (SSL vuosikertomukset 1907–1928; ks. myös SA 1/1928.)

Sokeainyhdistyksiin järjestäytymisen alkuvuosikymmenet olivat monessa suh-teessa opettelemista demokratiaan. Yhdistykset toimivat tahoillaan enimmäkseen ilman lähempää yhteistyötä toistensa kanssa. Vain ani harvoja päätöksiä kyettiin viemään yhdessä läpi itsenäisyyttä vaalivissa paikallisyhdistyksissä. Vaikka ongel-man luonne oli kaikkien tiedossa ja siihen yritettiin löytää ratkaisua muun muassa yhteisestä keskushallinnosta, käytännön toteutukset jäivät suunnitelmien tasolle.

Onkin ilmeistä, että yhdistysten omissa sisäpiireissä pelättiin keskushallinnon sekoittavan totuttua sisäistä arvojärjestystä, muuttavan valta-asetelmia ja sopeuttavan paikallistasolla hyväksi havaittuja tapoja keskushallinnon vaatimuksiin.

Sokeainyhdistysten välille olisi kaivattu jo 1910-luvulla selkeästi organisoidumpaa toimintakulttuuria, mutta kuten Einar Juvonen muistaa, yhdistysten väliset neuvottelut saattoivat kariutua jo yhdistysten jäsenten keskinäisiin näkemyseroihin siitä, millainen asema ja vaikutusvalta yhteisellä keskushallinnolla tulisi olla yhdistyskentällä:

Suomen sokeain liitostahan piti tulla tuollainen keskuselin näille sokeainyhdistyksille. Tätä liitto oli fyysisten yksilöitten muodostama yhteisö. Mutta oli niin paljon Suomen sokeain liitonkin keskuudessa henkilöitä joilla ei ollut yhteishenkeä eikä yhteistahtoa tällaisen yhteisen koko maata käsittävän järjestön perustamiseen ja siksi siitä väiteltiin ja usein oli hyvinkin kovat väittelyt tästä asiasta. Minä nimittäin olen saanut tätä historiaa ihan noin kertomuksen muodossa kuulla juuri neiti Anna Frimannilta joka oli myöskin yksi Suomen sokeain liiton perustajista vuonna 1907. (NvMuÄ, Einar Juvonen.)

Suomen Sokeain Liitto havitteli vielä 1910-luvulla itselleen koko maan kattavan keskusjärjestön asemaa. Siihen sille ei kuitenkaan annettu mahdollisuutta. Siitä piti vät huolen muut 1910- ja 1920-luvuilla perustetut yhdistykset. Jokainen paikallisyhdistys yritti maksimoida oman etunsa yleisyhdistyksenä, eikä synergiaetuja pystytty tämän takia hyödyntämään. Monissa yhdistyksissä näyttää vallinneen itsერიitoinen, eristäytymään pyrkivä ajattelutapa ja jopa toisten yhdistysten vastainen henki. Sitä eivät edes Suomen Sokeain Liiton hallussa olleet jäsenlehdet pystyneet muuttamaan liiton eduksi mitenkään. (SA 6–7/1913; ks. myös NvMuÄ, Einar Juvonen.)

Eri yhdistysten etujen yhteen sovittaminen oli vaikeaa. Jo pelkästään hyväntekeväisyysyhdistysten johtohenkilöiden näkökulma oli erilainen kuin sokeiden omien yhdistysten johtohenkilöiden käsitys siitä, miten sokeiden asioita pitäisi hoitaa. Kun näkemyserot jakoivat mielipiteitä omienkin yhdistysten välillä ja sisällä, kehitys organisoidummaksi toimintakulttuuriksi pysähtyi. Suomen Sokeain Liiton toimintaan keskinäiset ristiriidat ja valtataistelut heijastuivat lopulta niin paljon, että Liiton toiminnan jatkamisesta äänestettiin ylimääräisessä kokouksessa alkuvuodesta 1924. Osa liiton jäsenistä näyttää selvästikin kokeneen, että eri puolille maata syntyneet sokeainyhdistykset korvasivat nykyisellään Liiton toiminnan eikä toiminnan jatkamiselle ollut enää perusteita.

6.3.2 ENEMMISTÖVALTA, PUHEVALTA JA YKSILÖVALTA

Sokeainyhdistyksiin omaksutut yhteisöllisen toimintakulttuurin mallit olivat edellä kuvatuista puutteistaan huolimatta toimintaa, joka kasvatti kuitenkin demokraattiseen päätöksentekoon, yhteistoimintaan ja samalla kansalaisyhteiskuntaan. Yhdistystoiminnan ja kansalaisyhteiskunnan välistä suhdetta voidaan kuvata tässä myös käsitteiden enemmistövalta (enemmistodemokratia), puhevalta ja yksilövalta avulla. Länsimaisissa demokratioissa enemmistövalta on tarkoittanut 1800-luvulta lähtien sitä, että päätöksenteko perustuu enemmistön suostumukseen ja tukeen (Tocqueville 2006). Puhevalta taas kietoutuu olennaisella tavalla puhetaitoon eli kykyyn suostutella enemmistöjä erilaisten kilpailevien vaihtoehtotodellisuuksien taakse. Vaikuttaminen demokratiassa, retoristen keinojen viljely, vastustajan naurunalaiseksi saattaminen ja vaivihkainen vakuuttelu ovat taas leimaa antavia yleisesti länsimaiselle perinteelle, joka sai alkunsa jo antiikin sokraattisista filosofeista. Toisaalta puhevalta sisältyy sekä suullisessa että kirjallistuneessa muodossaan niin olennaisella tavalla kaikkien ihmisyhteisöjen piirissä ilmeneviin vallan rakenteisiin, että on vaikea löytää kaiken taustalta sitä, mikä palautuu varsinaisesti länsimaiseen perinteeseen ja mikä on universaalia. (Ks. myös Nieminen 2006, 184; Varto 1993.)

Puhevallan peruspiirteet hahmottuvat kiinnostavasti esiin myös Suomen Sokeain Liiton toimintaa koskeneessa jäsenäänestyksessä. Suomen Sokeain Liiton toiminnan jatkamisen puolesta käytiin pitkään kiivasta puolustustaistelua ja yritettiin löytää argumentteja, jotka olisivat murtaneet vastapuolen perustelut. Väinö Illman, joka asettui kannattamaan liiton toiminnan jatkamista, pyrki vetoamaan vuoden 1923 *Sokeain Airuessa* julkaistussa puolustuspuheenvuorossa erityisesti maaseudun sokeisiin:

Toivotaanko todella liiton lakkauttamista ja minkä tähden? Omasta puolestani en usko tätä toivomusta niin yleiseksi kuin eräällä taholla väitetään. Sillä jos kohta valittaan täytyy myöntää, että liitto kenties on viettänyt kituvaa olemassaoloa, täytynee monen myöntää, että sen vaikeuksista huolimatta on jossain määrin onnistunut täyttää tehtäviään. Olen sitä mieltä, että liitolla on monet tehtävät suoritettavana, ja että sen lakkauttaminen olisi varsinkin maaseudulla asuville sokeille onnettomuudeksi, sillä koko maata käsittävä liitto voi varmasti paremmin valvoa ja huolehtia sokeain aineellisia etuja kuin monet paikallisyhdistykset yksityisine harrastuksineen. Suotakoon sen tähden erään liiton alotteentekijän suunnata vakava kehoitus kaikille maaseudulla asuville jäsenille tarkoin punnitsemaan mitä liiton lakkauttaminen heille tietäisi. (SA 9/1923.)

Tällä Illmanin tunteisiin vetoavalla ja osittain jopa maaseudun sokeita syyllistävällä strategialla oli toivottu vaikutus. Maaseudun äänet pelastivat liiton lakkautta-

misuhalta. Ylimääräisessä kokouksessa se sai oikeutuksen olemassaololleen (Makkonen 1957, 9). Sokeainyhdistysten yhteiseksi keskusjärjestöksi siitä ei kuitenkaan ollut. Liitolla oli periaatteessa käytettävissään muita yhdistyksiä paremmat resurssit, mutta sille ei annettu johtavan yhdistyksen asemaa. Sen täytyi tyytyä toimimaan enemmistöpäätöksellä vain kilpailijana muiden yleisyhdistysten rinnalla.

Sokeainyhdistysten keskinäisten valtapyrkimysten ja ristiriitojen repimällä yhdistyskentällä oli kuitenkin olemassa kaiken aikaa valmius muutokseen. Kun aikalaislähteitä ja samaa aikakautta käsittelevää muistitietoa vertailee, yhteisesti organisoituun toimintakulttuuriin tähtäävä henkinen ilmapiiri ruokki itse itseään ja vei yhdistyksiä vähitellen lähemmäs yhteistä tavoitetta. Kymmenen vuoden valtataistelun jälkeen keskusjärjestökysymyksessä koettiin ratkaiseva käänne, jossa sattumakin puuttui osittain peliin. Tapahtumakuvion taustalla olivat Sokeainpäivät, jotka ulotettiin 1920-luvun puolivälissä valtakunnallisiksi. Tällöin päätettiin perustaa Sokeainpäivien keskustoimikunta, joka johti sittemmin sokeainyhdistykset monien riitaisten vaiheiden jälkeen yhtenäisempään ja organisoidumpaan toimintakulttuuriin. (SA 3/1927; SA 4–5/1927.)

Sokeainpäivien keskustoimikunnan työskentelyyn liittyvät aikalaiskirjoitukset ja muistitieto tuovat kiinnostavasti esille erilaiset yhteisön sisäiset valtapelit ja vallan käyttäjät. Näiden dokumenttien valossa on mahdollista tarkentaa myös kuvaa eri yhdistyksissä toimineiden karismaattisten vaikuttajajaksilöiden vallankäytön muodoista ja strategioista. Keitä nämä henkilöt olivat ja millaisena yksilövalta näyttäytyy heidän toiminnassaan tapahtumakuvausten tasolla?

Sokeainpäivien keskustoimikunnasta tuli 1920-luvun puolivälissä tärkeä uusi toimija ja vallan käyttäjä yhdistyskentälle. Se koostui sokeainyhdistysten nimeämistä edustajista, mutta se sai suhteellisen paljon itsenäistä toimintavaltaa puheenjohtajansa arvovallan kautta. Tästä taas seurasi, että puheenjohtajan paikasta kilpailtiin ja jokainen yhdistys olisi nähnyt mielellään oman edustajansa keskustoimikunnan puheenjohtajana.

Sokeainpäivien keskustoimikunnan puheenjohtajaksi valittiin lopulta eräänlaisena kompromissina valtion kotiteollisuuden ylitarkastaja Lauri Kuoppamäki. Kuoppamäkeä pidettiin yleisesti puolueettomana miehenä, mutta täysin varauksentonta kannatusta hänkään ei saanut. Etenkin Suomen Sokeain Liitossa ja Helsingin Sokeain Yhdistyksessä monet näyttävät epäilleen Kuoppamäen puolueettomuutta. Einar Juvosen mukaan Kuoppamäen uskottiin ajavan puheenjohtajana etupäässä hyväntekeväisyisyhdistysten asiaa. Kun Sokeainpäivien keskustoimikunnan jatkoksi alettiin myöhemmin suunnitella pitkään puheena ollutta sokeainyhdistysten muodostamaa yhteistä keskusjärjestöä, uhkakuvat osoittautuivat Kuoppamäkeä vastustaneiden yhdistysten leirissä todeksi. Kuoppamäki kannatti hyväntekeväisyisyhdistysten esittämää säätiöajatusta ja ajoi samalla aatteellisen keskusjärjestön puolelle kallistuneet yhdistykset vastarinnan tielle:

Hänhän halusi perustaa tuollaisen Sokeain käsityöläisiä auttavan koko maata käsittävän säätiön. Mutta kun hän esitti tätä Suomen sokeain liiton taholla niin sitä ei hyväksytty. Kun minä olin sitten Viipurin Sokeain Yhdistyksen puheenjohtajana – olikohan se jo vuodesta 1921 – niin vuonna 1926 tuo Lauri Kuoppamäki tuli Viipuriin näitä Sokeainpäiväin juhlia järjestelmään ja siellä hän myöskin esitti minulle tämän säätiöajatuksen jota minä en taas hyväksynyt. Minä olin just tämän koko maata käsittävän yhdistyksen eli liiton perustamisen kannalla. (NvMuÄ, Einar Juvonen.)

Keskusjärjestökysymys jakoi Sokeainpäivien keskustoimikunnan selkeästi kahteen vastakkaiseen leiriin. Hyväntekeväisyisyhdistykset ajoivat voimakkaasti säätiömuotoista rahalaitosta keskustoimikunnan tilalle. Vastaavasti Suomen Sokeain Liitto ja viisi muuta sokeainyhdistystä halusivat perustaa keskustoimikunnan jatkoksi eri yhdistyksistä muodostuvan aatteellisen yhteenliittymän. Seurauksena oli, että vuoden 1925 lopulla valmistui ensin jälkimmäisiä yhdistyksiä edustaneen Kyösti Sipilän sääntöluonnosehdotus aatteellisesta yhteenliittymästä ja heti perään seuraavan vuoden alussa ylitarkastaja Lauri Kuoppamäen ehdotus Sokeain Keskus -nimisestä säätiöstä. Kauppa- ja teollisuusministeriön kotiteollisuusosastolla helmikuussa 1926 pidetyssä Sokeainpäivien keskustoimikunnan kokouksessa molemmat ehdotukset hylättiin. Kumpikaan esitys ei saanut yksimielistä kannatusta. Sen sijaan kokous asetti uuden viisihenkisen komitean valmistelemaan olemassa oleviin sääntöluonnosehdotuksiin perustuvaa välitysesitystä. Komitean jäseniksi valittiin ylitarkastaja Lauri Kuoppamäki, tuomari Einar Rotkirch, korityöntekijä Väinö Haapasalo, kouluneuvos Valter Forsius ja Helsingin sokeainkoulun johtaja Kyösti Sipilä. (SA 4–5/1927; SA 7/1927.)

Uuden välitysesityksen valmistelemiseen ei komitealta kulunut paljoa aikaa. Komitea jätti yhdistyksille luettavaksi uuden esityksen jo muutaman kuukauden päästä huhtikuussa 1926. Esitys oli sisällöltään hyvin samanlainen kuin Kuoppamäen aikaisempi esitys ja sai säätiötä vastustaneissa yhdistyksissä tyrmistyneen vastaanoton. Seurauksena oli tilanteen kärjistyminen yhdistysten väliseksi ilmiriidaksi. Lopulta siihen joutui puuttumaan Tasavallan presidentti Lauri Relander omalla arvovallallaan. Hän kehotti kirjeessään Kuoppamäkeä järjestämään kokouksen, jossa yritettäisiin vielä sovitella ristiriitoja. Samalla hän ilmoitti osallistuvansa itsenkin kokoukseen. Se jäi häneltä sairastumisen vuoksi tekemättä samoin kuin uuden kokouksen järjestelytkin. (SA 3/1927; SA 4–5/1927; SA 7/1927.)

Maaliskuussa 1927 säätiötä ajaneiden yhdistysten valmisteluissa oli edetty niin pitkälle, että sitä esitettiin perustettavaksi tulevassa Sokeainpäivien keskustoimikunnan edustajakokouksessa. Säätiöajatuksen ulkopuolelle jääneet yhdistykset yrittivät vielä taktikoida ja pilata vastapuolen mielialat tuomalla kokoukseen oman esityksen ”Suomen Sokeain Valtuusto” -nimisestä yhdistyksestä. Ehdotus otettiin

muodollisesti käsiteltäväksi, mutta sitä ei asetettu vastaehdokkaaksi. Näin ollen Sokeain Keskus -nimisen säätiön perustamiskokouksessa allekirjoittajina esiintyvät vain Sokeain ystävät, Sokeain ystävien Kuopion haaraosasto, yhdistys Kirjoja Sokeille, Käsitysten-yhdistys, Tampereen Sokeain Yhdistys ja Turun Sokeain ja Heikkonäköisten Kehitys- ja Avustusyhdistys. (SA 4-5/1927; SA 7/1927.)

Suomen Sokeain Liitto sekä viisi muuta säätiön ulkopuolelle jäänyttä yhdistystä vetosivat huhtikuussa 1927 päivätyllä kirjeellä presidenttiin, ettei tämä vahvistaisi säätiön sääntöjä, vaan kutsuisi koolle sokeainyhdistysten yleisen kokouksen päättämään yhteisen keskusjärjestön perustamisesta. Vetoimuksen allekirjoittajina olivat Suomen Sokeain Liiton puheenjohtajan lisäksi Helsingin Sokeain Yhdistyksen, Suomen Sokeain Esperanto Yhdistyksen, Sokeain jatko-opiston kannatusyhdistyksen ja Pohjois-Suomen Sokeain Yhdistyksen puheenjohtajat. Viipurin Sokeain avustusyhdistys jätti asiasta oman kirjelmän presidentille. (SA 4-5/1927.)

Säätiön perustajilta ei voinut jäädä huomaamatta sen ulkopuolelle jääneiden yhdistysten viivytystaktiikka. Neuvottelut oli osapuolten välillä kuitenkin neuvoteltu, ja taktiikan sijaan kaikilla näyttää olleen uhmaavan alistunut valmius antaa tilanteen ajautua oikeuden ratkaistavaksi. Säätiötä vastustaneet sokeainyhdistykset kokoontuivat vielä elokuussa 1927 Helsingin Sokeain Yhdistyksen kutsusta hahmottelemaan säätiön rinnalle ”Suomen Sokeain Keskushallinto” -nimistä kilpailevaa yhdistystä (SA 6/1927). Suomen Sokeain Liitto ei kuitenkaan lämmennyt tähänkään hankkeeseen. Liiton puheenjohtaja Väinö Illman piti säätiön ulkopuolelle jääneiden yhdistysten tekemää ratkaisua liian hätiköitynä. Illmanin mielestä oli odotettava ensin Tasavallan presidentin vastausta ja sen jälkeen kutsuttava kaikki sokeiden hyväksi toimineet yhdistykset yhtäaikaan koolle. Illman oli edelleen toiveikas yleiskokouksen suhteen. Tällä hän perusteli yhteistyön ulkopuolelle jättäytymistä myös Suomen Sokeain Liiton vuosikokoukselle, joka oli ihmetelty Illmanin omavaltaista ratkaisua sanoutua irti myös tästä yhteistyöstä. (SA 7/1927.)

Presidenttiin vedonneet yhdistykset yrittivät sitkeästi estää säätiön toteutumisen. Lopulta ne myös onnistuivat pyrkimyksissään. Sokeainpäivien keskustoimikunta päätti yllättäen loppuvuodesta yrittää vielä kerran neuvotella kompromissia umpikujaan ajautuneessa tilanteessa. Suomen Sokeain Liitossa puheenjohtaja oli vaihtunut johtokunnan kokouksessa syyskuussa 1927 Einar Juvosen ja puheenjohtajan vaihdos ilmeisesti auttoi käynnistämään neuvottelut uudelleen. Sokeain Keskus -nimisen säätiön säännöt vedettiin pois valtioneuvostosta. Samalla raukesi myös tarve kilpailevan keskuselimen perustamisesta. Lähes kaksi vuosikymmentä yhdistysten välejä hiertänyt keskusjärjestökysymys saatiin ratkaistua säätytalolla 28. – 29. tammikuuta 1928. Sen lopputuloksena syntyi Sokeain Keskusliitto ry – De Blindas Central rf i Finland. (SA 1/1928; NvMuÄ, Einar Juvonen; ks. myös Kuotola 1988, 56.)

Jälkikäteen arvioituna kaikilla näillä edellä kuvatuilla ja koetuilla tapahtumilla on ollut ja on edelleen oma erityinen merkityksensä näkövammaisyhteisön historian kerronnassa. Sokeain Keskusliiton perustaminen koettiin jo aikalaisten keskuudessa 1920-luvulla sellaiseksi järjestöpoliittiseksi linjaukseksi, jolla määriteltiin suomalaisen näkövammaistyön yleiset peruseriaatteen pitkäälle tulevaisuuteen. Hyväntekeväisyisyhdistyksille ei haluttu antaa tässä linjanvedossa minkäänlaista ylivaltaa. Toisaalta kenenkään etu ei ollut myöskään se, että hyväntekeväisyisyhdistykset ja näkövammaisten omat yhdistykset ajautuivat toiminnassaan vihollisina toisiaan vastaan. Einar Juvonen, joka valittiin Sokeain Keskusliiton ensimmäiseksi puheenjohtajaksi, näyttää olleen ratkaisevassa asemassa kompromissin syntyessä. Hän oli vielä 1920-luvulla parikymppisenä nuorukaisena suhteellisen tuntematon nimi yhdistysväelle. Se saattoi olla hänelle tässä tapauksessa eduksi samoin kuin se, että hän tuli yhteisön jäseneksi aikuissokeiden työkoulun kautta sokeuduttuaan vasta 17-vuotiaana kansalaissodassa. Kun hänellä oli tämän lisäksi henkilökohtaista karismaa eikä hän kantanut edellisen järjestösukupolven keskinäisiä kaunoja mukanaan astuessaan Suomen Sokeain Liiton johtoon, neuvottelut eri yhdistysten välillä saivat kokonaan uuden luonteen. Juvonen muistaa olleensa itsekin hieman hämmentynyt siitä, miten helposti yhdistykset saatiin lopulta takaisin yhteisen neuvottelupöydän äärelle ja sen tuloksena syntymään yhteinen näkemys keskusjärjestön perustamisesta:

Kuoppamäki sai muistaakseni tämän säätiökysymyksen virastossa menemään läpi. Se hyväksyttiin. Mutta se ei kuitenkaan päässyt sitten ollenkaan alkuun kun sitä oli vastustusta niin paljon. Vähän myöhästyneenä Suomen sokeain liittokin lähetti valtiovaltan taholle siitä kirjelmän. Mä en muista mikä instanssi se oli jonka - sitä ei ole enää siinä muodossa kuin nykyään - sinne instanssiin lähetti semmosen vastalausekirjelmän että ei sitä hyväksytä sitä säätiöajatusta täältä sokeiden taholta niin se hautautu sinne sitten. Sitten Kuoppamäki tietysti otti lusikan kauniisti käteen - niinhän sitä sanotaan. Ei kauniiseen käteen vaan kauniisti käteen. Minä tapasin täällä Helsingissä Kaisaniemenkadulla hänet yhtäkkiä kun olin tullut juuri Viipurista. Hän tempasi minut syliinsä siellä ja tervetulleeksi kovasti lausui. Sitten keskusteltiin ja siitä tuli sitten yhteistyötä. Näin sitten saatiin nämä auttajayhdistykset tietysti mukaan Kuoppamäen kautta kun Kuoppamäki oli juuri tämän toimikunnan puheenjohtaja. Hän vaan sano niille että marssikaa nyt edustajinenne sinne säätytaloon niin meillä on siellä semmonen kokous ja niin me saimme sitten sen näin juhlallisissa merkeissä perustetuksi. (NvMuÄ, Einar Juvonen.)

Sokeain Keskusliiton jäsenyhdistyksien edustajista muodostettu hallintoneuvosto kokoontui ensimmäiseen sääntömääräiseen kokoukseen seuraavana syksynä 15. – 16. lokakuuta 1928. Kokouspaikkana oli Helsingin sokeainkoulu, joka oli toiminut aiemminkin valtakunnallisten yleiskokousten ja järjestöelämän päänäyttämönä. Samalla se merkitsi päätöstä yhdelle näkövammaisten järjestöelämän kannalta keskeiselle kehitysvaiheelle, joka oli alkanut vuoden 1907 ensimmäisestä valtakunnallisesta yleiskokouksesta ja sai nyt parikymmentä vuotta myöhemmin loogisen päätöksen samalla näyttämöllä vuoden 1928 liittokokouksen merkeissä.

6.4 OMA TALO YHTEISÖLLISYYDEN SYMBOLINA

6.4.1 YHTEISÖELÄMÄ – UTOPIAYHTEISÖ

Sokeain Keskusliiton perustamisen myötä näkövammaisten yhdistyselämä alkoi vähitellen irrottautua sokeainkoulujen välittömästä vaikutuspiiristä. Taustalla oli tärkeänä uuden ja vanhan aikakauden vedenjakajana Helsingin Kallion kaupunginosaan, Pengerkadulle vuonna 1929 valmistunut seitsenkerroksinen kivitalo, jonka rakennuttajana toimi Helsingin Sokeain Yhdistys. Talon tontin louhintatyöt alkoivat 29. helmikuuta 1928, ja arkkitehti Olavi Sahlbomin piirtämän rakennuksen harjannostajaiset pidettiin saman vuoden syyskuussa. Asukkaat pääsivät muuttamaan uuteen kerrostaloon seuraavan vuoden huhtikuussa. Vuokrattavien asuinhuoneistojen lisäksi talosta järjestyivät tilat harja-, kori- ja rottinkityöverstaalle sekä sokeain hieromalaitokselle ja käsitöiden raaka-ainevarastolle. Helsingin Sokeain Yhdistys ja myöhemmin myös Sokeain Keskusliitto saivat niin ikään käyttöönsä talosta toimitilat. Ne käsittivät toimistohuoneen ja yli 400-paikkaisen yhdistetyn kerho- ja juhlasalin. (NvMuÄ, Einar Juvonen; Oskari Lehtivaara; ks. myös Vartio 1988, 273.)

Tällainen yhteisöelämän malli tunnettiin jo keskiajalla traditionaalisissa yhteiskunnissa. Katolinen kirkko alkoi 1200-luvulla perustaa eri puolille Eurooppaa turvakoteja sokeille ja ensimmäinen niistä oli Pariisiin sijoitettu Kolmensadantalo, joka oli tarkoitettu ensisijaisesti kirkon ristiretkillä sokeutuneille ritareille. (Kuotola 1988, 20–21.) Vastaavanlaisesta katolisen kirkon suojissa toimineesta sokeainyhteisöstä kertoo myös satiirisista maalauksistaan ja vertauskuvien käytöstä tunnetun alankomaalaisen taidemaalarin Pieter Brueghel vanhemman (1525–1569) ilkkurinen öljyvärimaalaukseen *Sokeat* (1568). Maalausta on taidehistorian piirissä tutkittu paljon (Fleming & Honour 2012, 512), mutta sitä ei ole toistaiseksi hyödynnetty vammaishistorian tutkimuksessa 1500-luvun aikalaisdokumenttina. Maalauksen taustamiljöönä on eteläitalialainen maalaismaisema ja sen etualalle sommiteltujen rujojen, munkinkaapuun pukeutuneiden hahmojen esikuvana on voinut olla esimerkiksi Palermon katolisen munkkiveljeskunnan keskiajalla tunnettu sokeiden jesuiittayhteisö (ks. Kuotola 1988, 21).

Sokeiden omista taloista ja niiden yhteisöllisestä elämästä on olemassa vanhalta ajalta hyvin vähän lähteitä. Kuva näistä yhteisöistä täydentyy vasta nykyisyyteen tultaessa. Samalla niitä voidaan tarkastella osana erilaisten utopiyhteisöjen maailmanhistoriaa. Teuvo Peltoniemen (1985, 11–14) mukaan näille yhteisöille on ollut leimallista se, että niiden taustalla on jokin yhteisöllisyyttä ylläpitävä ideologia, jonka varaan ne ovat nousseet ja mahdollisesti myös kaatuneet. Tästä ovat esimerkkinä suomalaisten perustamat ihannesiirtokunnat eri puolille maailmaa, joista tunnetuimpia ovat olleet Kanadan Sointula ja Argentiinan Colonia Finlandesa (ks. myös Kalemaa 1978).

Jos keskiajan maailmassa useimpien utopiyhteisöjen ideologian perustana olivat vielä uskonnolliset ja hengelliset pyrkimykset, niiden rinnalle omaksuttiin 1900-luvulle tultaessa muitakin aatteita, kuten sosialismin ja nationalismin elähdyttäviä ihanteita. Harvat 1900-luvun alussa perustetut utopiyhteisöt olivat kuitenkin yhdenasianliikkeitä. Niiden ideologian perustana oli yleensä yhdistelmä erilaisia aatteita, jotka muokkasivat yhteisöllisen elämän käytäntöjä muiden muassa päätösvallan, työnjaon, taloudenhoidon, järjestyksenpidon, asumisen ja ruokailujen suhteen. (Peltoniemi 1985, 11–14, 41–61; ks. myös Kalemaa 1978.)

Myös Pengerkadun sokeaintaloyhteisöön liittyviä piirteitä, jotka ovat tunnusomaisia utopiyhteisöille. Tarkoitin tällä yhteiselämään liittyviä erilaisia sosiaalisia jännitteitä ja konflikteja. Sokeaintalon historiaan liittyy monia vaiherikkaita tapahtumia, joista jotkut ovat jättäneet ihmisten mieliin myös ikäviä muistoja. Useimpien muiden yhteisöutopioiden tapaan, sokeaintaloyhteisössäkään ei välttytty vastoinkäymisiltä. Ne eivät kuitenkaan syntyneet yhteisön jäsenten ideologisista erimielisyyksistä, vaan maailmanlaajuisesta talouden romahtamisesta 1930-luvun alussa.

Suomen Sokeain Liitosta vuonna 1916 aluksi omaksi paikallisosastoksi ja myöhemmin vuonna 1921 itsenäiseksi yhdistykseksi irrottautunut Helsingin Sokeain Yhdistys oli Suomen Sokeain Liiton ja Tampereen Sokeain Yhdistyksen rinnalla kolmas keskeinen toimija 1920-luvun yhdistyskentällä. Kun se otti 1920-luvun alussa tehtäväkseen jäsenistönsä asuinolojen ja virkistysmahdollisuuksien parantamisen, ajatus omasta talosta alkoi hahmottua ihmisten mielissä nopeasti. Yhdistykselle avautui mahdollisuus ensimmäisen oman talon hankkimiseen jo vuonna 1921 järjestettyjen Sokeainpäivien jälkeen. Kun sitä seurasi lisäksi monta taloudellisesti menestyksellistä vuotta, koko 1920-luku saattoi näyttäytyä hetkellisesti monelle yhdistyksen toiminnassa mukana olleelle henkilölle todelliselta kulta-ajalta. Jälkikäteen voidaan tietysti kysyä, oliko sillä todellisuuspohjaa. Yhdistyksen kulta-aikaa seurasi 1930-luvun alussa maailmantalouden romahdus, pula-aika ja yhdistyksen ajautuminen vararikkoon. (NvMuÄ, Einar Juvonen; Oskari Lehtivaara; ks. myös Vartio 1988, 281.)

Suomeen 1930-luvun alussa iskenyt lama horjutti koko vasta itsenäistyneen kansakunnan perusrakenteita ja -turvallisuutta. Pahiten tilanteesta kärsivät työt-

tömät, jotka kokivat elintasokatastrofin. Työttömyys koetteli aluksi pahiten maa-seutua, mutta se näkyi pian myös kaupungeissa yritysten konkurssiaaltoina. Jouko Jaakkolan (1994, 192) mukaan työttömyys oli suurimmillaan vuonna 1932. Tuolloin laskettiin työttömien määräksi yli 92 000 työntekijää.

Helsingin Sokeain Yhdistyksen vararikko ja sitä seurannut jälkiselvittely nousivat koskettavasti esille sekä aikalaiskirjoituksista että muistitiedosta. Luonnollisesti ne eivät kerro kaikkea tapahtumiin liittyvää, mutta ne antavat yleiskuvan siitä, millaisen innostuksen vallassa Helsingin Sokeain Yhdistyksessä elettiin ennen pula-ajan alkua ja miten innostus vaihtui laman isettyä ensin yleiseksi hämmennykseksi ja lopulta katkeroituneiden mielialojen vuoksi tapahtumista vastuussa olleiden henkilöiden rankaisemiseksi.

6.4.2 YHTEISÖUTOPIAN SYNTY, TUHOUTUMINEN JA UUELLEEN RAKENTAMINEN

Helsingin Sokeain Yhdistys keskittyi 1920-luvun nousukauden alkaessa omien toimitilojen hankkimiseen. Se onnistui ostamaan ensin kesähuvilan Helsingin Käpylästä syksyllä 1922 ja heti perään seuraavan vuoden kesäkuussa toisen talon yhdistyksen käyttöön Helsingin keskustasta osoitteesta Vladimirinkatu 27 (nyk. Kalevankatu). Talo käsitti kaksi puurakennusta, joista toinen oli ollut jo entuudestaan jäsenistön asuinkäytössä. Näiden lisäksi yhdistys osti vielä Tampereen Sokeain Yhdistyksen 1910-luvulla avaaman käsityömyymälän osoitteesta Annankatu 16 ja keskitti tuotteidensa myynnin sinne. (SA 5/1923; 6–7/1923; SA 1/1924.)

Vladimirinkadun yhdistetyt toimisto-, kokous- ja asuintilat osoittautuivat pian liian pieniksi ja epäkäytännöllisiksi. Yhdistys eli voimiensa tunnossa ja se lähti jäsenistön enemmistön tukemana mittavaan uuden talon rakennushankkeeseen. Sen taloudelliset riskit olivat huomattavat, mutta toisaalta aikakauden yleiset olosuhteet nähtiin myös otollisena tilaisuutena uuden rakentamiselle. Pääkaupunkiseudun vanhaa rakennuskantaa purettiin ja uusia kivitlokortteleita kohosi ripeästi viereen kaupungin laidolle (Nenonen & Toppari 1998). Onkin ilmeistä, että ajan yleinen ilmapiiri imaisi Helsingin Sokeain Yhdistyksen mukaan asuntotuotantoon ja vauhditti sen päätöstä rakennuttaa oma kerrostalo, josta yhdistyksen jäsenet saivat vuokrata asuinhuoneistoja ja työtiloja yleiseen hintatasoon nähden huokeammalla. Suunnitelma oli käytännönläheinen ja toi mukanaan monia synergiaetuja. Oma sokeaintalo mahdollisti asumisen, työtilojen ja käsityöaineiden raaka-ainetaraston sekä yhdistyksen toimitilojen keskittämisen yhteen paikkaan. Sokeaintaloo alettiin sittemmin kutsua 1930-luvulla yleisesti ”sokeitten suojiksi”, mikä kuvastaa talon symbolista merkitystä taloudellisen ja sosiaalisen turvan antajana (SA 3/1932).

Sokeaintalon rakentamisen taustalla vaikutti pääkaupunkiseudun sokeiden huutava asuntopula, mutta se ei yksistään riittänyt siihen, että Pengerkadulle saatiin lopulta myös kohoamaan oma kerrostalo. Kuten kaikissa yhteisöutoptioissa, myös Helsingin Sokeain Yhdistyksessä tarvittiin joku tai joitakin vaikuttajajaksilöitä, jotka pystyivät viemään ideat käytännön tasolle. Helsingin Sokeain Yhdistyksessä sellainen henkilö oli kamreeri August Heliä. Oskari Lehtivaara muistaa Heliän toimineen Helsingin Sokeain Yhdistyksessä 1910- ja 1920-luvuilla monissa erilaisissa johto- ja luottamustehtävissä. Heliä oli opittu alun perin tuntemaan Helsingin sokeainkoulun opettajana ja hetkellisesti sen johtajanakin 1900-luvun alussa. Näistä ajoista Heliä kuitenkin muistettiin vähemmän imartelevista ansioista. Heliän kerrotaan joutuneen eroamaan virastaan sopimattoman käytöksen vuoksi. Tästä huolimatta Heliä pidettiin taitavana ja kekseliäänä miehenä raha-asioissa, mikä oli ollut yksi keskeinen syy siihen, että Heliä haluttiin mukaan Helsingin Sokeain Yhdistyksen toimintaan. (NvMuÄ, Oskari Lehtivaara.)

Helsingin Sokeain Yhdistys onnistui neuvottelemaan Heliän avulla 1920-luvun lopulla talohankkeelle tarvittava laina. Ilo uuden talon valmistumisesta jäi kuitenkin lyhytaikaiseksi. Talouslaman seurauksena yhdistys ei onnistunut järjestämään rakennusaikaisia lainoja pitkäaikaisiksi lainoiksi, ja kun yhdistys ei pystynyt maksamaan velkoja, seurasi konkurssi, pakkohuutokauppa ja yhdistyksen purkaminen. August Heliä, jota pidettiin utopistisen talohankkeen alullepanijana, joutui ottamaan kaikki syyt niskoilleen. Samalla myös hänen ystäväpiirinsä väheni ja valikoitui. Heliä joutui vetäytymään kaikista siihen mennessä saamistaan johto- ja luottamustehtävistä. Lopulta hänet vapautettiin myös *Sokeain Airuen* päätoimittajan paikalta. Katkeransävyydessä jäähyväiskirjeessään vuodelta 1930 Heliä kirjoittaa:

Vaikeudet eivät ole esteenä jäädäkseni edelleen asemaani. Mutta erooni on synnä etupäässä se, että huomaan menettäneeni sokeiden luottamuksen. Ja kun olen parhaan osan elämästäni uhrannut sokeain aseman kohottamiseksi Suomessa, niin ymmärrättehän että minä vain kirvelevin sydämin eroan tästäkin toimestani, varsinkin kun tunnen itseni vielä täysin työkykyiseksi. Sillä en mielelläni jää odottamaan uutta erokäsäkyä. On nimittäin niin ikävästi, sanoisinko mielivaltaisesti menetelty, että saatuani Helsingin sokeille järjestetyksi työssijan, missä tämäkin lehti painetaan ja jossa oli m. m. alullaan ammattikoulu, mitä oli määrä laajentaa asetusten kaikille kansalaisille, siis sekä sokeille että näkeville turvaamaan tietä Suomen sokeiden elinmahdollisuuksien auttamiseksi, niin minut ja koko alaiseni henkilökunta sanottiin irti toimestamme muuttamaan. Kun sitten ihmeissäni tahdoin tietää synnä tällaiseen menettelyyn, jotta saisin sen alaisilleni selostaa, niin kehoitettiin minua vain ilmoittamaan heille, että ”yleinen kokous” on niin määrännyt. (SA 4-5/1930.)

Helsingin Sokeain Yhdistyksen puheenjohtaja Väinö Koskisella oli kokonaan toisenlainen käsitys Heliän toiminnasta sokeiden hyväksi. *Sokeain Airuessa* samana vuonna ilmestyneessä vastineessa Koskinen kirjoittaa:

Viimeksi ilmestyneessä ”Airueen” huhti–toukokuun numerossa on kamreeri Aug. Heliän jäähyväiskirjoitus, jossa hän selostaa eroamisensa syitä. Koska monet lehtemme lukijoista varmaankin ovat tulleet siihen käsitykseen, että hän on joutunut paljon vääryyttä kärsimään, niin on paikallaan selostaa asioita toiseltakin taholta.

Viime huhtikuussa Helsingin Sokeain-Yhdistyksen vuosikokouksessa erosi kamreeri Heliä johtokunnasta ja sihteerin toimesta, jonka johdosta saattoi arvata, että asiat eivät olleet oikealla tolalla, kun sitten johtokunta suu-
resti uudistettuna ryhtyi asioita hoitamaan pitäen kokouksia ilman hänen läsnäoloaan, niin pyysi se täydellistä selontekoa kamreeri Heliältä yhdistyksen asioista, mutta sitä hän ei suvainnut antaa nyt enempää kuin ennenkään, ainoastaan muutamia hajanaisia numeroita, joista emme tulleet sen viisaammiksi[...]

On totta, että hänen toimestaan sokeaintalo rakennettiin, mutta jos siellä on tyssioja sokeille, niin osasipa hän itseäänkin varten järjestää oikein loistohuoneiston. Mainittakoon, että siihen kuuluu neljä huonetta, keittiö ja palvelijan huone ja useissa näistä huoneista on parkettilattia ja kaikki mahdolliset nykyaikaiset mukavuudet. Kun taloa alettiin rakentaa oli yhdistyksen omaisuus lähes kaksi miljoonaa markkaa, ja rakennustoimikunta valtuutettiin rakentamaan talo kuuden ja puolen miljoonan markan kustannusarvion mukaan. Kun talo sitten oli valmis, olikin se jonkun verran pienempi kuin mitä alkuperäinen suunnitelma edellytti, mutta sen hinta oli kohonnut kahdeksaan ja puoleen miljoonaan markkaan. Lukijat varmaankin ihmettelevät, miten tällaista on saattanut tapahtua, mutta joka tietää, miten omavaltaisesti herra Heliä on toiminut, hän ei ihmettele. (SA 9/1930.)

Helsingin Sokeain Yhdistyksen vararikosta kiersi aikanaan monenlaisia huhuja ja on mahdotonta sanoa, mitkä niistä pitivät paikkansa ja mitkä eivät. Oskari Lehtivaaran mukaan Heliä yritti viimeiseen asti pelastaa yhdistyksen vararikolta ja samalla itsensä konkurssisyytöksiltä esittämällä yhdistyksen johtokunnalle muun muassa rahankeruuta varakkailta amerikkansuomalaisilta siirtolaisilta. Lehtivaaran oman käsityksen mukaan Heliä olisi saattanut jopa onnistua rahan keruussa, jos hänelle olisi annettu siihen mahdollisuus. Yhdistyksen ja Heliän välille syntyneen

luottamuspuolan vuoksi johtokunta ei kuitenkaan lämmennyt Heliän uusille ideoille ja antoi yhdistyksen mennä nurin.

Siellä panivat vastaan Juvonen ja kutka muut siellä olivat, sitä mä en tiedä, mutta Heliällä oli minun nähdäkseni erittäin hyvä suunnitelma ja näin minä olen koko järjestötoimintani ajan ajatellut, että olisivat antaneet Heliän toimia silloin niin asiat olisivat menneet toisin. Tästä vararikostahan jäi sellainen paha maku vuosikymmeniksi suuhun kaikille kansalaisille. Ei tahtonut luottamusta tulla sokeiden toimintaan moniin vuosiin. Heliällä oli sellainen suunnitelma tämän kriisin rahoittamiseksi, että hän lähtee Amerikkaan keräämään varoja ja varmasti olis saanutkin, mutta siinä oli se, ettei häneen luotettu. Hänen ajateltiin siinä vain paikkailevan liikaa omia taskujaan ja sitä en tiedä, miten siinä olis käynyt, mutta kyllä hän jokatapaüksessa olis sieltä rahaa tuonu. Se on aivan varma, sillä siellä eli vielä paljon sellaisia siirtolaisia, jotka olivat menneet sinne viime vuosisadan vaihteessa ja olivat iäkkäitä ja varakkaita ihmisiä. Sieltä olis lohennu monta testamenttia ja kaikkea muuta. (NvMuÄ, Oskari Lehtivaara.)

Helsingin Sokeain Yhdistyksen kaatuminen oli murhe muiden joukossa. Kun Heliä oli saatu syrjäytettyä toimistaan, jouduttiin ottamaan kantaa siihen, miten sokeaintalo saataisiin pysymään omassa hallinnassa. Valtiokonttorin ostettua talon konkurssipesältä 18. joulukuuta 1930 monet uskoivat aluksi, ettei valtio tulisi häättämään sokeita talosta. Toisin oli kuitenkin käymässä. Einar Juvonen muistaa, että jo muutaman kuukauden päästä asukkaiden keskuudessa alkoi levitä huhua talon myymisestä Suomen Pelastusarmeijalle. Oliko uhka sitten todellinen vai ei, on lopputuloksen kannalta epäolennaista. Olennaisempaa on, että ihmiset pystyivät hämmennyksestä selviytyttyään kokoamaan rivinsä uudelleen ja puolustamaan omaa taloa yhtenä rintamana. Juvosen mukaan talo onnistuttiin pitämään sokeaintalona asukkaiden aktiivisen vastarinnan ja Sokeain Keskusliiton painostustoi-
mien ansiosta. Sen tueksi perustettiin sokeaintalo-säätiö, jonka pohjakassa kerättiin asukkailta ja Sokeain Keskusliitolta:

Silloinhan alkoi tuo tuhoisa maailman talouspula jolloin monet tuhannet vararikot seurasivat toistaan ja täällä pääkaupunginkin alueella monet sadat uudet taloyhtiöt joutuivat vararikkoon. Silloin meillekin tuli kiire pelastaa tämä talo jälleen sokeain käytettäväksi ja sokeain haltuun edelleen. Niinpä me perustimme uuden säätiön jonka nimeksi tuli Helsingin sokeaintalossäätiö. Me neljä henkilöä: Axel Mattson, Lauri Koskinen, Sokeain Keskusliiton sihteeri Leo Hirmukallio ja minä muodostimme pohjarahaston johon me kukin panimme kymmenen markkaa mieheen. Siihen

keskusliittomme antoi vielä tuhatta markkaa ja Sosiaaliministeriö antoi avustuksena kymmentuhatta markkaa. Näin meillä oli pohjarahastona yhteensä yksitoistatuhattaneljäkymmentä markkaa. (NvMuÄ, Einar Juvonen.)

Vaikka Helsingin Sokeain Yhdistyksen asuntotuotanto ja kesäkotitoiminta olivat olleet monessa suhteessa pienelle paikallisyhdistykselle uhkarohkea tempaus, jäivät tappiot sittenkin suhteellisen vähäisiksi. Helsingin Sokeain Yhdistyksen kurssin jättämä tyhjiö saatiin täytettyä nopeasti muiden sokeainyhdistysten avulla. Sokeaintalo-säätiön perustamisen lisäksi Sokeain Maatalous-Kotiseura ry vuokrasi Pengerkadun käsityöverstaan ja osti konkurssipesältä Annankadun käsityömyymälän. Suomen Sokeain Hierojain Yhdistys taas otti käytännössä täyden vastuun Pengerkadun hieromalaitoksesta ja haki toiminnalle tukea valtiolta ja kaupungilta. Suomen Sokeain Liitto puolestaan sisällytti toimintaansa kesäkotiaatteen ja keskittyi myöhempinä vuosikymmeninä kokonaan tälle toimintasektorille Tuusulanjärven rannalta ostamansa Onnela-nimisen tilan kautta. Lopulta myös Helsingin Sokeain Yhdistyksen raunioille saatiin rakennettua uusi yhdistys nimeltään Helsingin Sokeat ry. Yhdistys hankki sittemmin Annankadun myymälän ja käsityöverstaan Pengerkadulta takaisin itselleen. (Vartio 1988, 281, 284, 300.)

Pengerkadun sokeaintalo oli mittasuhteiltaan ylivoimaisesti suurin asuntotuotantoon tähännyttä hanke sokeainyhdistyksissä. Sen rinnalla Tampereen Sokeain Yhdistyksen ponnistukset asuntotuotannon suhteen jäivät huomattavasti maltillisemmaksi. Tampereen Sokeain Yhdistys oli ostanut jo vuonna 1923 nahkuri Koskisen talona tunnetun kiinteistön osoitteesta Itäinenkatu 30 (nyk. Aleksis Kiven katu) omaksi kaupunkitalokseen. Lähtökohdat olivat samanlaiset kuin myöhemmin Pengerkadulla. Tarkoituksena oli keskittää sokeiden kaupunkilaisten asuminen ja työtilat yhteen paikkaan. Tampereen Sokeain Yhdistyksen hankkima kiinteistö oli Pengerkadun kiinteistöön verrattuna vaatimaton, eikä sen avulla kyetty lievittämään kuin osittain tamperelaisten sokeiden asumis- ja työtilatarpeet. (Vartio 2009, 80.)

Einar Juvosen mukaan omien kaupunkitalojen lisäksi etenkin Sokeain Maatalous-Kotiseurassa keskusteltiin pitkään yhteisöllisen elämäntavan soveltamisesta maaseudulla. Kun kaupunkilaiset olivat saaneet Tampereelle ja Helsinkiin oman sokeaintalon, houkutus idean soveltamisesta maaseudun oloihin tuntui luonnolliselta jatkeelta. Siinä oli jo selkeästi samansuuntaisia haaveellisia pyrkimyksiä kuin Aleksis Kiven *Seitsemän veljestä* -romaanin impivaaralaisuudessa tai Matti Kurikan perustamassa Sointula -nimisessä ihannesiirtokunnassa Kanadassa (Kalemaa 1978; Peltoniemi 1985, 9-14, 41-62). Juvonen muistaa monien uskoneen hyvin romantisoitusti, että maalaisyhteisö olisi tarjonnut elämänmuotona paitsi oma-varaisen talouden myös sellaisen yhteisöllisen elämäntavan, jossa jäsenistä olisi pidetty huolta vanhuksinakin. Yhteisöasumisen ideaaliin Juvonen uskoi alkuun

itsekin, mutta sanoo tulleen myöhemmin järkiinsä siinä, ettei pelkkä yhdessäolo riittänyt perusteeksi yhteisöllisen elämäntavan soveltamiselle maaseudulla. Juvosen mukaan heillä oli sokeainyhdistyksissäkin usein vaikeuksia sovittaa yhteen jäsenistön toiveita ja tarpeita. Pelkkä utopia yhdessäolon autuaaksi tekevästä voimasta oli liian hauras ollakseen kantokykyinen. Sen hän sanoo ymmärtäneensä vasta myöhemmällä iällä. Juvonen ei kuitenkaan moiti itseään eikä muita hänen kaltaisiaan idealisteja. Maailma oli heidän nuoruudessaan ollut toisenlainen, ja asiat, jotka sittemmin haastattelutilanteessa tuntuivat Juvosesta itsestäänkin huvittavilta, näyttivät aikanaan heidän sukupolvensa nuorille realistisilta ja toteuttamiskelpoisilta mahdollisuuksilta:

Tällainen idealisti minä olen ollut ja hahmottelin kaikenlaista. Jopa tommosta sokeain maatalousryhmääkin että perustettas semmonen. En silloin käyttänyt sitä sanontaa kommuni, mutta nyt sitä vois vaikka käyttää sitäkin. Mutta nyt kun minä olen myöhemmin ajatellut sitä niin minua on oikein naurattanut että kaikenlaisia hölmöyksiä minä oon ajatellut. Kun riitaisuuksia on paremmisakin asioissa syntynyt aina niin saati sitten jos sellainen ois perustettu niin mitä vaikeuksia siinä ois ollut. (NvMuÄ, Einar Juvonen.)

7. SOKEUDEN UHRIKOKEMUKSET, KERRONTA JA MINÄKUVAN RAKENTAMINEN

7.1 USKONNOLLINEN KERRONTAKONTEKSTI

Kuten edellisissä luvuissa on tuotu esille, näkövammaiset kohtasivat modernisaation haasteen elämässään arkijulkisuuden kautta. Sen muovaajana kirkolla ja sen kristillisellä opilla oli vielä modernin yhteiskunnan murrosvaiheessa määräävä moraalinvartijan asema. Se perusti teologisen näkemyksensä pyhiin teksteihin, jotka ovat symbolisoineet kristityille läpi sukupolvien ketjun sitä, mikä kristillisessä ihmiskuvassa on hyvää ja toivottavaa ja mikä taas kielteistä ja ei-toivottua. *Raamatun* välityksellä on omaksuttu myös maailman järjestystä koskevat selitysmallit ja käsitteellistämistavat sekä puhekieli osaksi arkista elämää aina 1800-luvun tieteelliseen maailmankuvan murrokseen, jolloin rationaalinen ajattelu alkoi syrjäyttää perinteisiä ajattelutapoja niin talouden kuin yhteiskuntaelämänkin alueilla. (Helve 1999, 269; Nieminen 2006, 66, 156; Kemppainen 2006, 44–45.)

Toisaalta *Raamattu* on toiminut myös välittävänä tekijänä siirryttäessä traditio-naalisesta yhteiskunnasta moderniin yhteiskuntaan. *Raamattu* ja kristillishenkinen kirjallisuus olivat 1800-luvun lopulle asti lähes ainoita tavallisen kansanosan saatavilla ollutta kirjallisuutta. Niiden kautta tavallinen rahvas oppi vähitellen lukutaidon alkeet ja pääsi sittemmin oppimansa lukutaidon ansiosta osalliseksi myös eliitin tuntemasta laajemmasta kirjallisesta sivistyksestä ja kulttuurista. (Halonen 2005, 106; Kauranen & Virtanen 2010, 52–53; Lång 2010, 80–85.) *Raamatun* tekstit olivat myös näkövammaisten suullis-kirjallisen kulttuurin murrosvaiheessa 1800-luvun lopulla ensimmäisiä kohokirjoitukselle painettuja tekstejä. Niiden samoin kuin muun kohokirjoitukselle jäljennetyt kirjallisuuden vastaanottoa ja vaikutushistoriaa on kuitenkin tutkittu varsin vähän näkövammaisten ensimmäisten järjestäytyneiden sukupolvien minäkuvan rakennusaineiksina. Tästä aihepiiristä tuskin olisi enempää sanottavaa, ellei *Sokeain Airut* -lehdissä olisi 1910- ja 1920-luvuilla julkaistu runsaasti erityyppisiä mietelmiä, runoja ja pienproosaa, joiden yhtenä keskeisenä teemana on uskonnollisuus.

Seuraavissa luvuissa paikannan havaintoni näihin teksteihin ja pohdin niiden asemaa ja merkitystä *Sokeain Airuen* kirjoittaja- ja lukijayhteisössä. Kysyn, keitä näiden tekstien lukijat ja kirjoittajat olivat. Millaisia tulkintoja niissä rakennetaan sokeudesta ja minäkuvasta osana uskonnollista kontekstia?

7.1.1 MIETELMÄ, RUNO JA PIENPROOSA TUNTEIDEN ILMAISUVÄLINEENÄ

Sokeain Airuessa ja myöhemmin muissakin sokeainlehdissä julkaistuja uskonnollistyyppisiä tekstejä tarkasteltaessa on korostettava, että ne sisältävät lähtökohtaisesti – niin kuin myös kristilliset pyhät tekstit niiden innoittajana – hyvin monenlaista elämää palvelevaa eettistä ja filosofista ainesta. Niiden kirjoittajat ovat olleet sidoksissa oman paikallisen kulttuuriympäristönsä ja tulkintayhteisönsä tuntemiin kerrontatraditioihin. Käsitykseni mukaan se, olivatko kirjoittajat lähtöisin Sisä-Suomen vanhoilta tervanpolttoalueilta, eteläiseltä sahojen merkitsemältä rannikkoseudulta vai Lapin jokivarsilta, ei ollut merkityksetön asia. Sitä ei kirjoittajien sokeainkouluaikana koettu hetkellinen ympäristönvaihdoskaan välttämättä muuttanut miksiäkään. Ratkaisevampaa on ollut se, mistä he olivat lähtöisin ja millaiseen paikalliseen kulttuuriympäristöön he juurtuivat koulun jälkeen. Siten myös kirjoittajien omaksumat kristinopilliset käsitykset voivat näyttäytyä keskenään ristiriitaisilta, vaikka teologinen oppi on kristinuskossa periaatteessa varsin yhtenäinen. Tämä taas selittyy Ilkka Pyysiäisen mukaan sillä, että teologia ja uskonto ovat käsitteinä kaksi eri asiaa. Teologia on järjestelmällinen teoria uskonnosta, kun taas uskonto koostuu yksittäisten ihmisten ajatuksista, tunteista, kokemuksista ja teorioista. Pyysiäinen toteaaakin suurimman osan uskonnollisuutta kuuluvan arkiajattelun yhteyteen. Kyse on käsitteistä ja uskomuksista, joita ihmiset käyttävät saavuttaakseen tiettyjä käytännöllisiä päämääriä, ei teorioista teorioiden vuoksi. (Pyysiäinen 2005, 18–20.)

Uskonnolliset tunteet ja kokemukset taas voivat ilmetä monin tavoin. Nils G. Holmin mukaan kolme tärkeintä ilmenemismuotoa ovat käsitykset, käyttäytyminen ja elämykset. Käsitykset nousevat ihmisen luontaisesta tarpeesta ymmärtää ja etsiä tarkoitusta asioille ja ilmiöille. Käyttäytymistä puolestaan ilmentävät erilaiset riitit ja kultit. Ne voivat olla luonteeltaan niin yksilöllisiä kuin yhteisöllisiäkin: rukouksia, uhreja, resitaatioita, meditaatiota, kulkueita, lauluja ja erilaisia kokoontumisia. Näitä uskonnollisen kokemuksen ominaispiirteitä täydentävät lisäksi elämykset, jotka ovat ihmisen sisäisiä, yksilöllisiä kokemuksia. (Holm 1999, 43.)

Uskonnolliset käsitykset, käyttäytyminen ja elämykset nousevat kokemuksista jäsentävinä tekijöinä kiinnostavasti esille myös lehtiaineistoistani. *Sokeain Airuessa* julkaistujen mietelmien, runojen ja pienproosan voidaan nähdä heijastelevan lähtökohtaisesti kirjoittajien arkisen elämän uskonnollisia tunteita ja kokemuksia. Aineistoissani on eri yhteyksissä viitteitä myös siitä, että uskonnollistyyppisiä tekstejä tuotettiin lehden ohella myös erilaisiin yhteisöllisiin juhliin ja tapahtumiin. Sokeainyhdistysten kuukausi-, vuosi- ja yleiskokouksissa oli vielä 1900-luvun alkuvuosikymmeninä tavallista avata kokoukset rukouksella tai siunauspuheella. Samoin yhteisölliset muistojuhlat ja -tilaisuudet ovat olleet uskonnollisten tekstien perinnekenttää. Sen sijaan yksityisempää ja samalla henkilökohtaisempaa uskonnollisen elämän kokemusaluetta ilmentävät ne *Sokeain Airuessa* julkaistut elämänfilosofiset mietelmät, runot ja pienproosa, joita kirjoittajat lähettivät julkaistavaksi lehteen joko

omalla nimellään tai nimimerkeillä varustettuna. Näille teksteille näyttää olleen vielä lehden ensimmäisinä ilmestymisvuosikymmeninä selkeä sosiaalinen tilaus. Monissa kirjoituksissa korostuu kaiken inhimillisen kokemisen lisäksi sokeuden mukanaan tuoma sisäinen ahdistus. Se purkautuu useissa teksteissä yleisinhimillisenä kutsumuksena työskennellä tuskailevan ja kamppailevan maailman hyväksi ja samalla lievittää omaa tuskaa.

Sokeain Airuessa ja myöhemmin monilla muillakin kirjallisilla foorumeilla esiintyneiden lahjakkaiden kirjoittajien voi katsoa toimineen eräänlaisina raamatullisten tekstien tulkkeina. Lukijat taas toimivat tässä vuorovaikutusprosessissa lähinnä passiivisen yleisön asemassa. Lukijoiden uskonnollisia tunteita ja kokemusvalmiutta heräteltiin vastaanottavaisiksi tutuilla ja puhuttelevilla teksteillä. Niihin oli epäilemättä sekä lukijoiden että kirjoittajien luontevaa turvautua, kun muutakaan ei ollut tarjolla. Samalla kirjoitukset saattoivat kaikessa yksinkertaisuudessaan palvella tarkoituksenmukaisella tavalla ongelmiensa kanssa kamppailevien ihmisten hengellistä elämää. Kun niiden sanoma tavoitti oikealla hetkellä inhimillisen hädän, se saattoi ruokkia ainakin hetkellisesti taistelutahtoa toivottomuuden keskellä. Tällaisesta luultavasti monille tutusta tekstistä on esimerkkinä vuoden 1913 *Sokeain Airuessa* julkaistu runomukaelma vanhatestamentillisestä uskonsankarista Simsonista. Otsikolla ”Simsonin tuskasta” Jalmari Törmä kirjoittaa:

Näinkö! -- -- Vapaus Jahven Nasirin vain orjankahleihin vaihtui; sankarikunnia kallehin häpeäntuskaan haihtui; voiman ottivat, näön silmien, minut kavalsi kurja nainen;-- ihmisonni on kedon kukkanen, luopi hetken se loistetta vainen.

Niin on ruumis raukkani nääntynyt, kuin oksa laho se murtui; henki on turmaan sääntynyt, kourissa murheen se turtui; elinjuurtani mato kalvava syö, milloin viime hetkeni koittaa! Mulla syönessä on niin lohdu-ton yö, siellä kuolema kannelta soittaa.

Niinpä juhlasaaton ja pasuunoin he temppeleihinsä mun tuovat; sieluni tuskia ilkamoin hekumahenget ne juovat; vihamiesten riemu on runsahin, minun syömeni vuotaa verta; herra armias Jumala Israelin, mua vahvista vielä kerta.

Mua vielä hän kerran auttavi, oi, minä surmaan sortajat raastan; myrskynä silloin vihani soi, häviönkieltä mä haastan; sulomielinpä kuolen kostaissan' minä tuhotyöt filistealaisten, kuni akanat tuuleen hajotan voitontelmehet iloitsevaisten. (SA 6–7/1913.)

Uskonnoissa erilaiset maailmasuhteita koskevat käsitykset ilmenevät yleensä myytteinä ja symboleina (Holm 1999, 43). Niiden ymmärtäminen taas edellyttää myytien taustalla olevan uskonto- ja kertomusperinteen tuntemusta. *Raamatun* historiaa tuntemattomalle lukijalle yllä olevassa tekstissä Tuomarien kirjasta avautuva Simsonin elämä voi näyttäytyä tappiollisena ja varoittavana esimerkkinä siitä, miten synti johtaa häpeälliseen tuhoon. Simsonin tarinaan liittyy kuitenkin myös muita käsityksiä, jotka ilmentävät tarinan valoisampaa puolta. On ilmeistä, että suurin osa *Sokeain Airuen* lukijoista tunsi tämän valoisamman tulkinnan Simsonin tarinasta. Tämän tarinan tuntien heidän on täytynyt tietää Heparalaiskirjeen (Hepr. 11:1–35) liittävän Simsonin uskonsankarien pitkään listaan. Kristillisen kasvatuksen saaneina he ovat todennäköisesti osanneet yhdistää Simsonin kohtalon myös Jeesuksen elämään. Kuten Jeesuksen myös Simsonin syntymästä ilmoitti enkeli. Simsonin tiessä kohti omaa Golgataansa ja kärsimyskuolemaansa on yhtymäkohtia Jeesuksen kohtaloon. Näin miesten kohtalot kietoutuvat toisiinsa ja heidän sankarillisessa olemuksessaan on samaa ylevyyttä kuin heidän palvelemissaan Jumalassa. Simsonin tarinassa projisoituu kuva vastaanottavaisesta *Sokeain Airuen* lukijasta, joka Simsonin ja Jeesuksen tavoin kärsimyksestä jalostuneena aavistaa, ettei jumallinen kirkastuminen ole itsellekään mahdotonta saavuttaa.

Simsonin tuskasta kertova runomukaelma on esimerkki siitä, kuinka uskonnollisten tekstien kirjoittajat hyödynsivät sokeainlehtiä kirjallisen ilmaisun ja tiedon levittämisen kanavana. Kun rajoitettu palstatila asetti tiukat vaatimukset kirjoituksen pituudelle, monet kirjoittajat oppivat muotoilemaan ajatuksensa ja sanomansa ytimekkäästi. Rajoitettu tiivis ilmaisu tuki samalla ulkoa muistamista, jos kirjoitukset puhuttelivat ja koskettivat lukijaa. Kirjallisina lajityyppeinä mietelmä, runo ja pienproosa epäilemättä soveltuivat paitsi sokeainlehtien julkaisupolitiikkaan myös laajempaan yhteisölliseen hengelliseen käyttöön. Mietelmät kiteyttivät kirjoittajien ajatukset muutamaa ajatukselliseen virkkeeseen. Runomuodossa voitiin esittää tiivistetysti syvällisiä ajatuksia ja tunteita vastaavalla tavalla kuin pienproosassa. Uskonnollisen kirjoituksen ehdot täytyivät, kun niiden sisältö ja käytetty kuvakieli eivät olleet ristiriidassa lukijayhteisön uskonnollisten käsitysten ja tunteiden kanssa. Tällä tavoin lukijayhteisö saattoi myös kontrolloida sitä, mitkä tekstit hyväksyttiin uskonnollisen elämän kokemuspöytäkirjaan ja mitä uskonnollisilta kirjoituksilta oli lupa odottaa ja vaatia.

Uskonnolliset kirjoitukset poikkeavat muista kirjallisen ilmaisun lajeista kaikkein selkeimmin siinä, ettei niiden tarkoituksena ole tuottaa kirjallisia elämyksiä. Tavoitteena on pikemminkin sanan voimalla kohdata Jumala henkilökohtaisesti. Siksi ne ovat usein myös yleissävyltään helposti tajuttavia ja jopa naivin yksinkertaisia. Toisaalta yksinkertaisuus on ollut uskonnollisissa teksteissä usein myös käytännöllinen vaatimus. Tekstien oli palveltava kaikkia yhteisön jäseniä. Helpotajaisuus ei kuitenkaan vähennä niiden arvoa hengellisessä merkityksessä. Hengellinen elämä

itsessään edustaa yleensä jo niin syvää todellisuutta, että yksinkertainenkin teksti kelpaa sitä ilmaisemaan. Ei tarvitse kuin eläytyä kuuntelemaan harrasta virrenveisuuta voidakseen todeta sen vaikuttavuuden.

Hengellisen elämän kokemuspiiriin kuuluu usein tietynlainen hengellinen syvälinen hartaus ja tunne yhteisöön kuulumisesta. Kumpikin eläytymisen taso vaikuttaa siihen, että ihminen tuntee pienuutensa kokien samalla kuuluvansa johonkin laajempaan maailmanjärjestykseen. Hartauden kokemiseen voi sisältyä myös ajatuksia oikeasta hetkestä keskustella Jumalan kanssa. Tällaisia Jumalan puhuttelemiseen otollisia hetkiä ovat tarjonneet suuret kirkolliset juhlapyhät: joulun ja pääsiäisen. Vaikeina aikoina niihin on tiivistynyt kristittyjen vahva tietoisuus siitä, että kaikkivaltiaan Jumalan edessä ihmisen on hiljennyttävä ja ”hilliädyttävä”.

Toisaalta historiassa on monia esimerkkejä aikakaudesta, jolloin ihmiset ovat etsineet merkkejä Jumalan poissaolosta. Esimerkiksi vuoden 1914 joulun oli monille kristityille koetinkivi. Euroopassa alkanut ensimmäinen maailmansota piti miljoonat sotilaat poissa omiensa parista viettämässä rauhanjuhlaa kylmillä sotakentillä. Jeesuksen syntymäjuhlan aikana ihmisten mieltä kalvoi huoli miestensä, isiensä ja poikiensa kohtalosta. Tämän huolen saivat *Sokeain Airuenkin* lukijat jakaa Kyösti Sipilän pääkirjoituksen välityksellä. Sipilä kirjoittaa otsikolla ”Rauhan juhla sodan melskeissä”:

Oli joulun v. 1914. Riehuu kansojen sota, jollaista maailma ei ole nähnyt. Sadointuhansin, miljoonin sotilaita viettämässä koteja lämmittävää juhlaa kaukana omiensa parista kylmillä sotakentillä, juoksuhaudoissa, sairaaloissa. Kuolon enkeli kulkee kaameana, häviötä ja tuskaa tuoden pitkin tuhansia rivejä. Monen monet ovat vaipuneet suruun muistellessa kaatuneita omaisiansa. Ja ken lukee kaikki ne rauhalliset ihmiset, jotka ovat menettäneet kotinsa, kaikkensa ja harhailevat mikä missäkin sodan hirmuissa paissa. (SA 8–9/1914.)

Ensimmäisen maailmansodan mielettömyydet eivät ulottuneet varsinaisesti Suomeen asti. Vastaavia kokemuksia saatiin kyllä myöhemmin kokea kansalais sodan syyttyä vuonna 1918. Tästä ajasta *Sokeain Airuet* -lehdet eivät kuitenkaan kerro. Vuoden 1917 ja 1921 välillä on neljän vuoden tyhjä aukko. Tänä aikana Suomessa koettiin peruuttamattoman voimakas henkinen murros, jonka jälkiseurauksia käsitellään edelleen poliittisessa historiassa. Toisaalta rauhankin juhlaa päätettiin Suomessa kansalaissodan ja sitä seuranneiden poliittisten vainojen jälkeen viettämään. Sodan tulivat ja menivät. Kirkolliset pyhät säilyttivät asemansa vuodenkierrossa ja olojen vakaannuttua ihmiset saattoivat taas keskittyä arkisempiin keskusteluihin Jumalan kanssa.

Joulun ohella pääsiäinen on kristityille erityisen merkityksellistä aikaa. Siihen on tiivistynyt koko kristinuskon olemassaolo-oppi. Ilman pääsiäistä ei olisi kertomusta Jeesuksen viimeisestä ehtoollisesta, ristiinnaulitsemisesta eikä ylösnousemuksesta. Pääsiäisen tapahtumat ja niiden uskonnolliset tulkinnat ovat olennainen osa kristittyjen tuntemaa ja sukupolvelta toiselle jakamaa kertomusta, joka on kasvanut sukupolvien ketjussa universaaleiksi myyteiksi kärsimyksestä, kuolemasta, vapautuksesta, sovitukselta ja anteeksiannosta. Listaa voisi jatkaa edelleen arvoilla ja asenteilla. Sen paikalliskulttuurista variaatiota ilmentää seuraava vuoden 1925 *Sokeain Airuessa* julkaistu kirjoitus ”Jesus ristillä”. Nimimerkki K. Th. Grönstrand kirjoittaa:

Jos pysähdymme Jeesuksen ristin eteen, täytyy meidän murtuneina ja nöyrinä kysyä itseltämme mitä se on, joka tänä hetkenä tapahtuu Golgatan kukkulalla? Mitä ovat ne kärsimykset, ja mikä on se taistelun tuska, jonka vapahtajamme siellä kärsii? Mikä on se kalkki, jonka hän tyhjentää ja se voitto, jonka hän voittaa? Etkö aavista sitä? Eikö sielussasi ole kaikunut tuo tuskanhuuto, joka salaman tavoin valaisee pimeään seudun? Etkö ole tarkannut sitä sanaa, joka kuin halki ijankaikkisuuksien ijankaikkisuuden kaikua ukkosenjyrinä katkaisee kaamean hiljaisuuden? Tätä sanaa: Jumalani, Jumalani, miksi hylkäsit minut? Näissä sanoissa on selvitys siihen arvoitukseen, joka sinulla on edessäsi tuossa ristiinnaulitussa, vanhurskaassa ja rakkautta uhkuvassa miehessä. Niissä löydät avaimen siihen oveen, jonka takana on kestäetty suurimmat tuskat maan päällä. Niihin kätkeytyy sen voiton suuruus, joka nyt on voitettu. (SA 4/1925.)

Universaalit myytit heijastelevat ihmiskunnan kollektiivisiä käsityksiä maailmanjärjestyksestä, mutta niiden avulla voidaan myös inspiroitua ja päästä kosketuksiin Jumalan (ja muiden henkiolentojen) kanssa, kuten yllä oleva esimerkki osoittaa. Jumalaa puhutellaan myyttien luomassa mielikuvatodellisuudessa rukouksilla, esirukouksilla, kiitoksilla ja palvonnalla. Jumalan hengen kirkastamisen ohella puhuttelemiseen voi sisältyä myös ristiriitaisia tunteita: kiistelyä, väittelyä ja jopa Jumalan toiminnan arvostelua. *Sokeain Airuen* palstoilla ne tulevat esille jatkuvasti uudelleen esitettyinä kysymyksinä minäkuvan epätäydellisyydestä. Samalla ne kuvastavat kirjoittajien jumalakuvan ristiriitaisuuksia. Jumala näyttäytyy heille yhtäällä armahtavana ja rakastavana isänä, toisaalla ankarana ja rankaisevana tuomarina. Yhtenäinen piirre on, että kirjoittajien ajatukset Jumalasta näyttävät noudattavan samaa logiikkaa kuin heidän ajatuksensa ihmisten välisistä suhteista.

Kirjoittajat käsittelevät *Sokeain Airuessa* ja muissa sokeainlehdissä ilmestyneissä uskonnollistyyppisissä mietelmissä, runoissa ja pienproosassa hyvin henkilökohtaisella tasolla paitsi uskonnollisia tunteitaan myös niiden suhdetta sokeuden

kokemuksiin. Läpäisevänä piirteenä on uhrius ja sen torjuminen erilaisten vastaker-
tomusten avulla. Olen hahmottanut tästä kokemuskerronnasta kolmenlaisia soke-
uteen liittyviä uhrikäsitteitä ja ajattelumalleja. Ensimmäiseen kategoriaan kuuluvat
sellaiset kertomustyypit, jotka ilmentävät jollain tavalla kertojien elämän kaventu-
mista henkiseksi ja hengelliseksi pimeydeksi ja kohtalonomaiseksi alistuneeksi elä-
mänasenteeksi. Toiseen kategoriaan puolestaan kuuluvat sellaiset kertomustyypit,
joiden ymmärrettävyyttä muokkaavat kansanomaiset synti- ja moraalikäsitteet.
Näiden lisäksi olen hahmottanut aineistoistani vielä kolmanteen kategoriaan sel-
laisia uhriuteen väljästi liittyviä kertomustyyppisiä, joissa pilkahtaa Uuden Testa-
mentin valoisa sovinnollisuus armo-käsitteen kautta uhriuden vastakertomuksena.

7.1.2 PIMEYS SOKEUDEN UHRIKOKEMUKSISSA

Sokeuskokemusten tarkastelussa valon ja pimeän metaforat ovat keskeisiä. Laaja-
alaisina käsitteellisinä ja kerronnallisina kiteytyksinä ne voivat viitata yhtä lailla
aistimelliseen kokemukseen kuin abstraktimpaankin kokemustodellisuuteen. Aina
ei ole edes mahdollista erottaa tai nähdä niitä toisistaan erillisinä asioina. Miten se
on mahdollista, käy ilmi esimerkiksi seuraavasta Anton Kälviäisen kirjoittamasta
Sokeain Airuessa vuonna 1912 julkaistusta mietelmästä ”Valo”:

Kuulemme paljon puhuttavan luonnollisesta valosta, sen tarpeellisuudesta
ja siunauksellisista vaikutuksista koko luomakunnassa. Tunneemmepä itse-
kin, joskin vaistomaisesti, sen voimaa silloin, kuin luomakunta ikäänkuin
kylpee valonvirroissa. Mutta todellisuudessa silloin juuri pimeyden paksut
usvat tukahduttavammin painavat. -- Oi, jos silmäni voisivat edes hetkeksi
murtaa tuon kaamean verhon ja juoda valonvirroista!

Sanotaan: ”Kaikki kuihtuu ja kuolee ilman valoa”. Siksipä mekin olemme
niin kuihtuneita, pimeyden tylsyttämiä ja, joll’emme löydä jotakin sisäis-
tä valontuiketta elinvoimaksemme, niin pian lamaanumme kokonaan
ja kuolemme. Silloin kuolemme kaikelle elämälle, vaikka ruumiillinen
olentomme vielä hylkykoneiston tavoin ajelehtisikin -- ympäristönsä ro-
mukasana. Siis, valoa, valoa! Polttava on janomme henkiseen valoon! (SA
1–2/1912.)

Anton Kälviäisen kirjoitus sisältää erilaisia lukijaa puhuttelevia metaforisia ilmai-
suja. Kiinnostava piirre mietelmän sokeuden kuvauksissa on kirjoittajan käyttämät
rinnastukset luontoon ja luonnonilmiöihin. Metaforia muodostavina lähdealueina
ne saattoivat tarjota aikalaisille keinon käsitellä sokeuden kokemuksia havainnol-

lisemmin ja syvemmillä merkitystasolla, kuin mihin ajan lääketieteellisten termien ja etymologisten määritelmien avulla pystyttiin. Luontoon liittyvä sanasto oli rikasta ja yleensäkin ajan ihmisille käyttökelpoista; tämä johtui heidän läheisestä suhteestaan luontoon ja tavasta hahmottaa maailmanjärjestystä luonnon kautta. Aineistoissani usein esiintyvä sana iltahämärä voidaan esimerkiksi ymmärtää sokeuden kontekstissa alentuneen ja hiipuneen näkökyvyn vertaukseksi. Samoin yön pimeydellä on voitu korostaa sananmukaisesti täydellistä näön puutetta, kun taas syksy-metaforalla on tuotu esille laajemmin näön menetyksen synnyttämiä luopumisen tunteita ja lopullisen pimeyden odotusta.

Sokeuskokemusten kuvaaminen metaforien ja kiertoilmausten avulla selittyy usein juuri käytännön arkiajattelun avulla. Käyttökelpoisten käsitteiden puuttuessa sokeutta on ollut tarkoituksenmukaista määritellä ja kuvata niillä aihepiireillä, jotka ovat olleet ihmisille entuudestaan tuttuja. Yllä olevassa tekstiesimerkissä kirjoittajan käyttämät luonto-metaforat sisältävät paljon arkisia kokemuksia muun muassa sokeiden psyykkisestä sopeutumiskyvystä vammaisuuteen, uusien asioiden omaksumiskyvystä ja edelleen sosiaalisen ympäristön näkökyvylle asettamista vaatimuksista eli useimmista myös nykyisin käytössä olevista näkövamma toiminnallisen haitan arviointikriteereistä (esim. Ojamo 2001, 11–14).

Tutkimuksessani tarkasteltavana ajankohtana luontoaiheisten metaforien avulla pohdittiin usein myös sokean osaan ja elämänkulkuun liittyviä peruskysymyksiä. Kälviäisen kirjoituksessa näitä peruskysymyksiä sivuaa vertaus ”kaikki kuihtuu ja kuolee ilman valoa”. Pimeään viittaus ei rajoitu tässä yhteydessä enää kokemuksena silmien valon pimeyteen, vaan ilmaisu muodostuu kokonaisuudessaan metaforiseksi. Kirjoittaja kysyy siinä, onko pimeyden jälkeen elämää vai onko se kaiken loppu. Onko kuolema ainoa mahdollisuus sokeutumisen jälkeen?

Sokeuden ja sokeutumisen metaforista rinnastamista kuolemaan esiintyy aineistoissani mukana olevissa runoissa ja mietelmäluontoisissa teksteissä paljon. Ne voivat heijastella oman aikakautensa kirjallisia ja tyyllisiä ilmaisutraditioita, mutta ne ilmentävät myös kirjoittajien sisäistä ahdistusta, jota ovat ruokkineet myös *Raamatun* kuvaukset valosta ja pimeästä hyvän ja pahan vertauksina. Edellä käsitellyssä tekstiesimerkissä kuolema rinnastuu ennen muuta ”sisäisen valon tuikkeen” sammumiseen, ei niinkään kuolemaan konkreettisena tapahtumana. Tätä todistaa myös kirjoittajan voimakas pyrkimys päästä osalliseksi henkisen valon rikkauksista. Laajasti ymmärrettynä sillä tarkoitetaan myös hengellistä yhteyttä Jumalaan. Tällä tavoin sekä henkisen että hengellisen valon lähteet näyttäytyvät kirjoittajalle elämää ylläpitävinä voimina. Hengellinen valo saattoi usein jäädä monille ainoaksi turvaksi ja lohdutukseksi sokean muutoin turhalta tuntuvaan elämässä.

Sokeuden kohtalonomaisuuteen viittaavissa metaforissa ja kiertoilmauksissa on monia yhteisiä piirteitä. Niissä kuvataan sokeutta usein sellaisilla luontovertauksilla, jotka korostavat pimeyden kokemuksen dramaattisuutta. Pimeys rinnastuu yleensä

aina johonkin pahaan ja ei-toivottuun. Kielteisen kuvaston taustalla onkin saattanut olla monia arkitodellisuudesta kummunneita epämiellyttäviä kokemuksia. Pimeys merkitsi monille eristäytymistä, yksinäisyyttä ja toimeettomuutta. Näön puute haittasi merkittävästi kaikenlaista arkista ja päivittäistä toimintaa, mistä taas seurasi, että usein oli turvallisempaa pysytellä omissa oloissaan kotona. Ulkona vaani monia vaaroja niin kaupungeissa kuin maaseudullakin. Kaupungeissa saattoi pudota avonaisiin kuoppiin ja kaivoihin. Maaseudulla taas laajat metsät koettiin uhkaavana, ja pelko eksymisestä rajoitti liikkumisen vapautta pihapiirin ulkopuolella. Sokeus merkitsi näin jatkuvaa turvattomuutta ja riippuvuutta muiden ihmisten avusta ja hyväntahtoisuudesta.

Sokeuskokemusten pimeyden syvyyttä on lisännyt tietynlainen näköalattomuus myös suhteessa henkilökohtaiseen tulevaisuuteen. Fredrik von Zansen muistaa, ettei hän toverineen esimerkiksi uskaltanut aikanaan sokeainkoulusta päästyään ajatella tulevaisuutta kovinkaan pitkälle. Monien kykenemättömyys työntekoon ja toimeentulon vaikeutuminen saivat aikaan paljon synkkiä ajatuksia. Sokean vertaaminen ”hylkykoneeseen” ja ”ympäristön romukasaan” kuvastavat edellä tarkastellussa Kälviäisen tekstissä konkreettisella tavalla kokemuksia syrjään jäämisestä suhteessa ihmisiin ja ympäristöön. Ne tuovat uusina tekniikkaan, koneisiin ja jätteisiin viittaavina metaforina esille kirjoittajan syvimpiä tunteita siitä, kuinka ihminen voi sokeuduttuaan tai vammauduttuaan muuttua elinympäristössään tarpeettomaksi hylkykoneeksi, jonka olemassaololla ei ole enää tarkoitusta. Elämänpiirin kaventumisesta kertovat myös monet sellaiset kirjoitukset, joissa käsitellään sokeiden ja näkevien kokemusmaailmojen välisiä oletettuja eroja. Kirjoittajien perusolettamus on, että sokeiden ja näkevien kokema arkitodellisuus on erilaista, kuten seuraavat kaksi esimerkkiä ilmentävät. Ensimmäinen esimerkki on katkelma sokeiden sielunelämää käsittelevästä kirjoituksesta vuoden 1913 *Sokeain Airuessa*. Tuntemattomaksi jäävä kirjoittaja aloittaa kirjoituksensa varsin kohtalonomaisella erolla määrittävällä kuvauksella:

Se yö, jossa sokeat viettävät elämänsä, erottaa heidät kuin kammottava kuilu näkevien maailmasta ja liittää heidät yhteen saman kovan kohtalon määräämään veljeysliittoon. Heidän yönsä muodostaa kokonaisen maailman itsessään, vaikka se on kokonaan toisenlainen kuin näkevien maailma. (SA 6–7/1913.)

Vastaavanlainen eroa määrittävä sokeuden kokemus on läsnä myös Tyyne Laihion kirjoituksessa *Sokeain Viestissä* vuodelta 1913. Otsikolla ”Kohtaloni” julkaistun kirjoituksen alku on vähintään yhtä dramaattinen kuin edellisenkin kirjoittajan:

Oi yö niin musta, synkkä, kolkko. Se ain on edessäni. Jos missä olen, missä kuljen, se ain on edessäni!

Miten suuri lahja ihmiselle on se, että hän näkee? Niin sitä ei voi todella-kaan kenkään niin hyvin sanoa kuin ihminen, jolla aina on synkkä yö edessänsä. Miten katkeraa onkaan kulkea hapuillen pitkin elämänsä polkua.

Sä kevät, miten ihana oletkaan, et enää tuo mukanasini minulle sitä riemua kuin ennen. Sinun säteitäsi armas aurinko, en enää koskaan täällä näe, vaikka kuinka kirkkaasti paistaisit. Oi, kuitenkin muistan sinut vielä aivan hyvin, sillä olenhan minäkin sinusta kerran nauttinut, vaikka vaan lyhyen lapsuuteni keväimen, ja siitä on jo kulunut monta pitkää vuotta. Vaan kuitenkin mä sua aina muistelen... (SV 1913.)

Molemmissa esimerkeissä tiivistyy sokeuskokemuksen kipeys ja ankaruus. Samalla niissä korostuu tahtomattakin kalvinistinen ajatus kaiken ennalta määrättyvyydestä. Sen mukaan Jumala oli jo alussa jakanut ihmiset pelastettaviin ja kadotettuihin, eikä ihminen voinut omilla teoillaan asiaan vaikuttaa (esim. Räisänen 1999, 166). Tällaiset pelonsekaiset ajatukset mahdollisesti yhdistivät monia sokeita enemmän kuin sokeus sinällään. Kokemusten jakaminen toisten ”kohtalotoverien” kanssa oli varmaan tärkeää. Se oli keino luoda järjestystä kaaokseen ja saada ajatukset hallintaan. Se, mitä kohtalotoveruudella lopulta ymmärrettiin, oli luultavasti aikalaisille itsestään selvää. Ei tarvinnut kuin yrittää katsoa ympärilleen todetakseen sen. Pimeyden hallitsema näkymä tuskin herätti luottamusta tulevaisuuteen. Se toi pikemminkin mieleen juuri *Raamatun* kuvaukset helvetistä ja kadotustuomiosta – pohjattomasta yksinäisyydestä ikuisessa pimeydessä suljettujen porttien takana.

On jokseenkin ilmeistä, ettei pimeyden kokemuksissa ole sinänsä ollut kysymys pelkästään kirjoittajien sisäisistä ajatuksista tai esimerkiksi vain meidän kulttuurillemme ominaisista ajattelumalleista. Sokean elämänosaan liittyvissä ajatuksissa on jälkiä yleisinhimillisestä ja useimmille ihmisille yhteisistä vakiintuneista kokemuksen tavoista. Tämän universaalien kokemuksen tavoittaminen voi tuntua haasteelliselta. Vertailemalla *Sokeain Airuen* kirjoittaja- ja lukijayhteisössä jaettuja sokeuskokemuksia naapurimaassa Ruotsissa vuonna 1914 teemakyselynä kerättyihin sokeuskokemuksiin, on siihen mahdollista saada jonkinlaista tuntumaa. Teemakyselyyn ”Miltä tuntuu olla sokea?” osallistuneiden kirjoittajien teksteissä esiintyy paljolti samansuuntaisia kokemuksia kuin *Sokeain Airuen* piirissä kerrotuissa ja jaetuissa sokeuskokemuksissa. Etenkin sokeiden vastauksissa toistuu omillaan toimeen tulemisen tärkeys ja riippumattomuus muista ihmisistä sekä ankaruus itseä kohtaan. Uhriutta tuntuu määrittävän lähes kaikissa teemakyselyn vastauksissa samankal-

tainen ”hylkykoneena ja ympäristön romukasana” ajelehtimisen eetos kuin edellä Anton Kälviäisen mietelmäluontoisessa kirjoituksessa. Tätä ilmentää seuraava Elin Anderssonin lähettämä kirjoitus:

Sokeana oleminen on toisin sanoen samaa kuin tuntee itsensä siipirikoksi. Vaikka miten hyvänsä pyrkisi olemaan lähimmäistensä apuna ja ilona, täytyy kuitenkin tuntee olevansa toisille taakkana. Mailmassa tuskin on mitään katkerampaa kuin nähdä auttamattomasti suljettuna se ala, jolle äyllisen lahjakkuutensa ja luonnollisten taipumustensa vaikutuksesta olisi halukas antautumaan. Tämä on kärsimys, jonka kanssa sokea hyvinkin usein saa tehdä tuttavuutta. Juuri tämä onkin katkerinta siinä kärsimysten kalkissa, mikä on sokean tyhjennettävänä. Oi, tahtoisin huutaa kaikille, jotka hellien työskentelevät sokeain hyväksi: Rakkauslahjanne taloudellisen avustuksen muodossa ovat aina hyvinkin tarpeelliset, mutta kuinka verrattoman paljon suurempiarvoista ja siunauksellisempaa teidän työnne olisi, jos voisitte jollakin tavoin auttaa sokeita saavuttamaan heidän korkeimman pyrkimyksensä: Päästä itsensä elättäviksi hyödyllisiksi kansalaisiksi. (SA 6-7/1914.)

Teemakyselyyn osallistuneiden näkevien vastauksissa suhtaudutaan huomattavasti sokeita armollisemmin sokean elämänosaan. Esimerkiksi suhtautuminen omillaan pärjäämiseen ei ole yhtä ankaraa kuin edellisellä kirjoittajalla. Sen sijaan monissa vastauksissa tulee esiin hyvin ristiriitaisella ”luulemisen” ja ”tietämisen” tavalla pietismin olemukseen kuuluva sisäisen elämän kristillisuus. Pimeyden ei uskota merkitsevän kaiken loppua. Sokeus rinnastetaan monissa vastauksissa pikemminkin koettelemukseen, joka palkitaan myöhemmin hengellisen valon rikkauksilla. Tätä luulemisen ja tietämisen ristiriitaa kuvastaa esimerkiksi seuraava Theodor Holmbergin vastaus:

Luulen, että se on olemista omituisessa elämäntilassa, jonka täydellisesti voi tuntee ainoastaan siinä tilassa oleva. Joka ihminen saa osakseen erityisen koettelemuksensa, ja jokainen on taipuvainen pitämään omaa koettelemustaan riittävän katkerana. Mutta joka elämäntila kätkee jonkun tehtävän, ja, kun tämä tulee oikein ratkaistuksi, huomaamme hyvän siemenen voivan kätkeytyä kovimpaankin kuoreen. Siksipä luulen, että moni sokea, joka ensin luuli sokeuden läpinäkymättömäksi pimeydeksi, aikaa myöten on huomannut siinä monta valaisevaa sädettä. Joskin ulkomailma häneltä monella tavoin sulkeutui, aukeni sen sijaan sisäinen mailma hänelle ehkä rikkaampana kuin näkeväälle. Hän kuuli hengen mailmasta monta syvää, hiljaista ääntä, joita näkevä ei kysellyt. Onnettomuus opetti hänet tajua-

maan veljeyden onnen, sillä hänkin tunsi olevansa yksi saman kohtalon alaisten joukossa. (SA 1/1915.)

Monissa *Sokeain Airuessa* julkaistuissa kirjoituksissa, joissa käsitellään sokeuskokemuksia eri kirjoittajapositioneista, yhdistyy tapa hamottaa valon ja pimeän metafora hyvän ja pahan vertauksena. Hyvä ja paha täyttävät ajatukset monissa kirjoituksissa ja pimentävät näköalan elämän vastaanottamiselle. Pimeyteen liittyvät sokeuden uhrikokemukset näyttävätkin sisältävän laaja-alaisemman näkemyksen kuolemasta. Se ei tarkoita vain ihmisen fyysistä (ja mahdollisesti henkistä tai spirituaalista) kuolemista, vaan jatkuvasti läsnä olevaa, ihmistä ja hänen elämänsä täyteyttä uhkaavaa voimaa (vrt. Vehmas 2005, 11–12). Tässä mielessä monet *Sokeain Airuen* kirjoittajat ovat kohdanneet eläessään tämän symbolisen kuoleman monin eri tavoin: nälkänä, janona, sairauksina, väsymyksenä, masennuksena, epäilyinä, syrjäytymisenä jne. Se on koettu elämänhalun ja -ilon häviämisenä sekä itse elämän täyteen kaventumisena.

7.1.3 SYNIN JA ARMON MERKIT

7.1.3.1 Syyllisyysongelma

Suhteellisen monissa *Sokeain Airuessa* julkaistuissa mielteissä, runoissa ja pienproosassa maailmankuvalliset ja elämäntarkastukselliset käsitykset rakentuvat vanhatestamentillisistä aineksista. Näissä teksteissä pilkahtaa harvemmin Uuden testamentin valoisa sovinnollisuus. Miksi rakastavan ja armahtavan isän sijasta ankara Jumala sitten onnistuu puhuttelemaan ja vetämään niin monia sokeita puoleensa? Miksi sokeutuminen näyttää joissakin teksteissä synnin näkyvänä palkkana? Miten synti ymmärretään?

Se, että monissa sokeutta käsittelevissä kirjoituksissa etsitään merkkejä synnistä, ilmentää kristillisen perinteen auktoriteettikeskeisyyttä. Suomen kirkon virallinen oppi perustui 1800-luvun loppuvuosikymmenille asti Ruotsin vallan aikana omaksuttuun tulkintaan kristillisistä teksteistä. Opin ytimessä oli saksalaissyntyisen 1500-luvulla vaikuttaneen kirkkoisän ja uskonpuhdistajan Martin Lutherin muotoilema, mutta jo ennen häntä perusteiltaan muotoiltu kolmisäätyoppi eli jako kolmeen valtakuntaan tai hallitukseen: 1) Jumalan valtakuntaan (*ecclesia*), jota edustaa maanpäällä kirkko, 2) maalliseen hallitukseen (*politia*), jota edustaa valtio sekä 3) huoneenhallitukseen (*oeconomia*), jota edustaa perheen pää. Kaikki kolme hallitusta olivat Jumalan asettamia ja niiden kautta Jumalan ajateltiin ohjailevan ihmisten vaellusta elämänpolulla. (Nieminen 2006, 67.)

Lutherin muotoilema kolmisäätyoppi on monella tapaa taustalla pohdittaessa kansanomaisia moraali- ja syntikäsitteitä. Käsitteet moraalisista ja synnistä ovat

kietoutuneet läheisesti ajatuksiin oikeista ja vääristä teoista, joita kirkko, valtio ja huoneenhallitukset ovat pyrkinneet eri aikoina myös muokkaamaan ja vahvistaamaan omia tarpeitaan vastaaviksi. Tästä taas on seurannut, että luterilaisen yhteiskunnan arvot ovat pysyneet periaatteiltaan vuosisatojen ajan varsin selkeinä ja lujina. Auktoriteetti, kuri ja kuuliaisuus ovat olleet lähtökohta, joista on määräytynyt kansalaisten suhde instituutioihin. Myös patriarkaalisuus on ollut hallitseva piirre monissa perheissä. Siten myös uskonnollisessa elämässä kansalaisen suhde Jumalaan, kirkkoon ja kristilliseen uskoon on määräytynyt samantyyppisten vakaumusten pohjalta. Luterilaisen kristillisyyden selkärankana on ollut kuuliaisuus auktoriteeteille ja niiden voimassa pitämille kristillisille moraalikäsitteille. (Ks. myös Myllykoski 1995, 86.)

Sirkku Piispanen on tehnyt suomalaisten kansanomaisten käsitysten osalta kiinnostavia havaintoja tähän aihepiiriin liittyen. Piispanen on löytänyt tutkiessaan savolaisia ja pohjalaisia uskomustarinoita kolmenlaisia normirikkomuksia, jotka asettuvat Lutherin muotoileman kolmisäätyopin taustaan. Tutkimuksessaan hän on nimennyt ne kristillisen tapakäyttäytymisen rikkomuksiksi, lainrikkomuksiksi ja sosiaalisen tapakäyttäytymisen rikkomuksiksi. Kristillisen tapakäyttäytymisen alueelta Piispanen on erottanut muun muassa kuolemansynneistä, syntisestä elämästä, pyhärauhan rikkomisesta, oman edun tavoittelusta, pilkkaamisesta ja kerskailusta kertovia varoitustarinoita ja kertomusperinnettä. Lainrikkomusten alueelta Piispanen on puolestaan hahmottanut esiin tarinoita, joissa käsitellään surmatöitä, varkauksia, seksuaalirikoksia ja muita maallisia rikkomuksia. Viimeisen kategorian eli sosiaalisen tapakäyttäytymisen alueelle Piispanen on koonnut esimerkkejä, joissa rikkomuksen syy on huono kohtelu, kortinpeluu, juopottelu ja muu huono elämä. (Piispanen 2009, 4, 127.)

Piispanen tutkimus osoittaa, että paikallisyhteisöissä elämää ovat säädelleet monenlaiset moraalikoodit ja tapakäyttäytymisnormit, joiden noudattamiseen ihmisiä opastettiin erilaisten varoitustarinoiden avulla. Tähän asiaan on kiinnittänyt huomiota myös Kaarina Koski (2011), jonka mukaan luterilaisen puhdasoppisuuden aikana kansalaisia motivoivat kuuliaisuuteen kirkkorangaistukset, kuten jalkapuu, häpeäpalli ja ehtooliselta sulkeminen sekä sosiaalinen paine. Mooseksen lakia tulkiten yksilön syntien katsottiin vetävän Jumalan vihan koko yhteisön päälle, ellei syyllisiä rangaistu ankarasti. Siksi yksilön toiminta ja etenkin normirikkomukset olivat koko yhteisön asia.

Kristinuskon omaksuminen merkitsi vuosisatojen ajan sen yhteensovittamista paikallisiin oloihin ja kansan omiin perinteisiin. Tässä mielessä selitystä ankaran Jumalan suosioon voidaan etsiä myös paikallisyhteisöjen käytännöllisistä lähtökohdista ja tarpeista. Suomi oli vielä 1800-luvun lopulla ja 1900-luvun alkuvuosikymmeninä vahvasti agrariiyhteiskunta, jossa luonnonolosuhteet asettivat omat ehtonsa elämäntavan yhteisöllisyydelle ja auktoriteeteille. Maa antoi, mitä maal-

la oli annettavaa, ja siitä oli riitettävä kaikille. Tämä oli omiaan sitomaan ihmisiä lujemmin sosiaalisiin normeihin ja ylläpitämään kirkon oppien ja lainsäädännön rinnalla kansanomaisia käsityksiä ankarasta ja rankaisevasta tuomarista.

Kansanomaiset moraalii- ja syntikäsitteet ovat vaikuttaneet myös siihen, miten ihmiset ovat suhtautuneet keskuudessaan eläneisiin vammaisiin ja vähäosaisiin. Vammaiseksi syntyneeseen tai vammautumiseen uskottiin liittyvän vielä pitkään 1900-luvulla ja osittain edelleenkin ajatus jumalallisesta tarkoituksesta. Kun ihmiset pohtivat syitä siihen, miksi juuri jotkut tietyt ihmiset olivat vammaisia ja toiset säästyivät tällaiselta kohtalolta, ajatus synnistä tarjoutui yhdeksi luontevaksi vaihtoehdoksi. Hartaasti uskovankin kristityn saattoi olla joskus vaikea ymmärtää vammaisuutta Jumalan tahdon mukaiseksi ilman erityistä syytä. Kyse ei välttämättä ollut vammaisen henkilön tai hänen perheensä tekemistä synneistä. Vammaiset voitiin mieltää yhtä lailla koko kyläyhteisön tai ihmiskunnan syntien kantajiksi. Tämän uskon vakuudeksi saattoi riittää, että muutkin uskoivat asioiden olevan näin. (Harjula 1996, 68–69; Piispanen 2009, 99, 103, 230.)

Vaikka ajatus vammaisesta ihmisestä ihmiskunnan syntien kantajana tuntuu kristillisessä kontekstissa paradoksilta, se tulee ymmärrettäväksi myyttien tasolla. Kristillistä ihmiskuvaa ja -käsitystä on leimannut lähtökohtaisesti ajatus ihmisen syntisyydestä. *Raamatun* mukaan Jumala loi ihmisen omaksi kuvakseen, mutta jätti hänelle vapaan tahdon. Ihminen ei kuitenkaan kyennyt käyttämään vapauttaan oikein ja ajautui välirikoon Jumalan kanssa. Kertomukset ihmisen ja Jumalan välirikosta paratiisissa ovat uusintaneet vuosisatojen ajan tietoisuutta ihmisen vajavaisuudesta. Samalla epätäydellisen minän representaatiot ovat palanneet jatkuvasti kertomukseen ihmisen pyrkimisestä takaisin Jumalan yhteyteen ja luoneet kasvupohjaa myytille, jossa Jumalan pyhyys vaatii uhreja sovituksiksi ihmisen syyllisyydestä. (Ks. myös Anttonen 1999, 41; Pyysiäinen 2005, 23–24, 64–65.)

Vammaisten uhreina esittämisen perinne suomalaisessa kansanomaisessa syntiäjäattelussa pohjautuu näkemykseni mukaan ainakin osittain siihen, että ankaralla Jumalalla peloteltu kansa on löytänyt vammaisista tai vammaisuudesta ratkaisun omaan henkilökohtaiseen syyllisyysoongelmaansa. Aineistoissani se ilmenee välillisesti uhrinosaan samastuvien kertojien sokeuskokemuksissa. Kirjoituksissa kysytään toistuvasti, miksi Jumala on rangaissut sokeita näin ankaralla tavalla. Sokeutta pidetään yksiselitteisesti lohduttoman murheellisena kohtalona. Samalla niissä vuorottelevat kirjoittajien uskon ja epäuskon tunteet syyllisyydestä omaan kohtaloon. Asetelmaa voidaan hahmottaa seuraavan vuoden 1915 *Sokeain Airuessa* ilmestyneen runoesimerkin avulla. Otsikolla ”Illansuussa” nimimerkki A. V. Haave kirjoittaa:

Yksin istun illan suussa surun synkän sortamana. Katosi kuvani kaunis
niinkuin toivo toisinansa; Hupeni keväinen hohde, muuttui yötä mustem-
maksi; mennyt on iloni multa niinkuin päiväyt pilven alle.

Mitä mietin, miksi kyynel poskipäällä polttelevi, ihmisten iloiset äänet, lintuparven liverrykset tuovat tuskia enemmän, kartuttavat katkeruutta? Miks olen sijani saanut kovan onnen korpimailla? Tuota tuskin tuloksetta, mietin mielihaikealla: Oisinko rikoksen tehnyt entisyyden elomailla, kuorman raskahan ko'onnut, pannut pahan alkehelle, siks olen sijani saanut rangaistuksen rajamailla?

Tuota aina ajattelen, sitä mietin murhemiellä: Syytä suruhun kyllä! -- Sammunut on silmän katse, näkö nuorella iällä, ikivarjo valon tiellä. Poissa on parahin lahja Luojan armaan antamista. (SA 3-4/1915.)

Esimerkki on runomuotoinen koskettava kuvaus yksilöä kohdanneesta henkilökohtaisesta tragediasta. Kirjoittaja aloittaa runonsa tilannekuvauksella, jossa hän kertoo aluksi sokeuden kohtaamisesta ja sen aikaan saamasta tunnereaktiosta. Tämän jälkeen kirjoittaja siirtyy pohtimaan syitä tapahtuneeseen. Hän päätyy rivi riviltä loppua kohden itsetutkiskelun kautta itsesyytöksiin ja menneisyyden tapahtumien uudelleen arvioimiseen. Lopuksi kirjoittaja arvioi vielä rangaistuksen ankaruutta surulla, jonka hän on joutunut kohtaamaan menetettyään näkönsä. Kirjoittaja tulkitsee sen merkiksi synnistä, jonka taustalla on jokin vakava sosiaalinen taburikkomus.

Runomuotoon puetun tekstin yhtenä keskeisenä teemana on sovitus. Kirjoittaja pohtii omaa kohtaloaan, siihen johtaneita menneisyyden vääriä tekoja ja niiden sovitusta. Tekstissä on vahvoja viittauksia kristilliseen perisyntiin ja Jeesus-myyttiin. Toisaalta kirjoittajan luomassa kertomustodellisuudessa on jälkiä myös Suomeen 1800-luvun lopulla levinneistä teosofisista ajatuksista (ks. myös Kalemaa 1978, 70-77). Kyseisessä tekstissä se näkyy käsityksessä ihmisen jälleensyntymisestä sekä ajatuksessa monen elämän yli ulottuvasta syyn ja seurauksen ketjusta. Kirjoittaja näyttää selvästi pohtivan nimenomaan omien tekojensa osuutta tapahtumiin viittaamalla rikoksen mahdollisuuteen jossain aiemmin eletyssä elämässä.

Kirjoittajan ajatukset väärin tekojen rankaisemisesta yli sukupolvien ketjun eivät silti ole täysin irrationaalisia päätelmiä. Ne ovat oikeastaan hyvinkin teräviä havaintoja siitä, miten asiat voivat joskus tapahtua todelliseksi miellettyssä maailmassa. Monet kulttuurintutkijat ja uskontotieteilijät näkevät mytologisten rakennelmien toimivan ihmisille ilmaisun välineenä silloin kun realistiseen maailmaan kuuluvia, vaikeiksi miellettyjä asioita ei voida yhteisössä muulla tavoin käsitellä. Etäistäminen antaa mahdollisuuden säilyttää kasvot ja pohtia moraaliin kuuluvia asioita kaikille yhteisesti hyväksytyllä tavalla. Tähän sisältyvät usein juuri erilaiset sosiaaliset normi- ja taburikkomukset, joiden käsitteleminen esimerkiksi uskonnon tarjoamilla käsitteillä voi olla tarkoituksenmukaista ja käytännöllistä silloin, kun parempiakaan käsitteitä ei ole tarjolla. (Esim. Pyysiäinen 2005, 74.)

Kansanvalistuksen ja raittiusliikkeen ohjelmajulistuksissa erilaiset sosiaaliset normi- ja taburikkomukset tarkoittivat vielä 1900-luvun alussa juopottelua ja höllytynyttä sukupuolimoraalia. Molemmat synnyttivät sosiaalisia ongelmia ja inhimillistä kärsimystä. Ne ovat taustalla myös aikakauden sokeutta koskevilla tilastoilla. Alkoholin kulutus korreloi osittain silmätapaturmien kanssa. Sukupuolimoraalin löystyminen taas heijastui paitsi aviottomien lasten syntyvyyden lisääntymiseen myös sukupuolitautien leviämiseen, joista äidin raskauden aikana sairastama tip-puri oli vielä 1800-luvun lopulla ja 1900-luvun alkupuolella yleinen syy moniin vastasyntyneiden lasten sokeustapauksiin (esim. Tsokkinen 1984, 105).

Tällaiset tapaukset olivat epäilemättä omiaan vahvistamaan ihmisten käsityksiä sokeudesta synnin näkyvänä palkkana. Sokeus oli todisteena siitä, kuinka isien pahat teot saivat rangaistuksensa lasten elämässä. Lapset joutuivat kantamaan lopun elämäänsä näkövammaisina perheen ja suvun julkista häpeää. Häpeä taas kulki käsi kädessä syyllisyyden ja itsetutkiskelun kanssa, ja ne tiivistyvät monissa kirjoituksissa kokemuksi sovitussuhriudesta.

Syyllisyyden ja häpeän tunteita käsitellään myös seuraavassa *Sokeain Airuessa* vuonna 1913 julkaistussa runossa *Kyynel*”:

Ken olet kirkas kyynel, sä mistä rientelet?
Mi on se matka, määrä, johonka kulkenet?
Ken olet, kysyt sitä, sen sulle kertonen:

Mä olen surun kukka, laps synkän sydämen.
Mä läksin sydäimestä, on lyhyt tieni mun;
mä poskipäille riennän ja sitte -- unohdun.
On lyhyt tieni mulla, mua kauan muistetaan;
niin paljon tieni kertoo murheita mielen vaan.

Mä joskus lohtu lienen, niin harvoin sentään vaan;
ja ilon kukaks mua harvemmin havaitaan.
Mä olen surun kukka, laps synkän sydämen;
mä olen huolten helmi, kipinä tuskien. Huolten helmi.
(SA 8–9/1913.)

Vaikka edellä esitetty runomuotoinen kirjoitus ei sinänsä vaikuta ulkoiselta olemukseltaan uskonnolliselta, siitä välittyy tietynlainen paatoksellisuus, jonka tulkit-sen ilmentävän kristillistä kärsimyksen kulttuuria. Sen kulttuurihistoriallinen tausta on pitkänperjantain tapahtumissa Golgatalla, jossa Jeesus evankeliumien mukaan ristiinnaulittiin ja jossa hän ystäviensä ja opetuslastensa hylkäämänä pelkäsi myös Jumalan hylänneen hänet. Tulkintani mukaan kirjoituksesta välittyvä epätoivon kokemus ja sen tulkinnat nousevat tästä kulttuurisesta maaperästä.

Kirjoituksen läpikulkevana piirteenä on kärsimys ja suru. Kirjoittaja ei näe horisonttia, ei lähipiiriään eikä edes itseään kuin läpitunkemattoman surun ja itsesäälin läpi. Runossa käytetty surun kukka metafora näyttää ilmaisevan ainakin kolmenlaisia kärsimykseen liittyviä ajatuksia. Ensinnäkin kirjoittaja luonnehtii itseään surun kukaksi siksi, että on sokea ja sokeus tuottaa sinällään surua ja kärsimystä sekä hänelle itselleen että hänen läheisilleen. Toiseksi kirjoittajan käyttämä surun kukka -metafora voidaan tulkita siten, että kirjoittajan näön menetykseen liittyy jotain kunniantonta ja häpeällistä. Ja kolmanneksi metaforassa korostuu uhrius, johon liittyy tässä hylätyksi tulemisen pelko ja kokemus.

Kirjoittaja elää syyllisyytensä kanssa itseään säästelemättä, Kristusta tarvitsevana. Syyllisyys ja hylätyksi tulemisen pelko ei näytä antavan kirjoittajalle hetkenkään lepoa. Se on jatkuvaa oman vajavaisuuden ja syyllisyyden tunnustamista. Samalla siinä on kiinnostavia intertekstuaalisia viittauksia vanhaluterilaisen körttikansan herännäisyyteen ja itsensä kieltämisen perinteisiin, joissa on kiteytynyt vanhaluterilaisuuden ankaruus ja maailmankielteisyys. Se on tarkoittanut ankan työn, itsensä väheksymisen ja siveellisen elämän kaikkinaista hurskautta. (Ks. myös Ollila 1998, 150–154; Sarmela 1994, 14.)

Se, että kirjoittajan käyttämässä metaforisessa kielessä ja symboliikassa kuvastuvat tulkintani mukaan vanhaluterilaisen herännäiskansan ajatteluperinteet, ei tarkoita sitä, että kirjoittaja olisi ollut herännäinen tai edes tuntenut herännäisyyden traditioita. Tällaisenaan painopisteen siirtäminen kirjoittajan sisäisten ajatusten tulkittamisesta vanhaluterilaiseen maailmankielteisyyteen ja itsensä kieltämisen puhetapaan voi tarjota uusia selityksiä tarkasteltavana olevan tekstin synkkämielisyydelle. Siihen voi tarjoutua selityksiä myös hyvin toisenlaisista uskontoperinteistä. Karjalan ortodoksisessa itkuvirsiperinteessä oikeanlainen mielentila saavutetaan juuri synkkämielisyiden avulla. Tässä mielessä itkuvirsirunouden ja tarkasteltavan runotekstin välillä on selkeää sukulaisuutta. Synkkämielisyys näyttäytyy sellaisena kulttuurisesti omaksuttuna käyttäytymismallina, jota on totuttu pitämään Suomessa etenkin Karjalan ortodoksien piirissä hautajais- ja avioliittorituaalien sekä muiden erojaisrituaalien yhteydessä hyveenä (Virtanen 1988, 83–84, 147; Nenola 2002). Synkkämielisyys voidaan ymmärtää tässä mielentilaksi, jonka ei tarvitse viitata kokemuksena pelkästään melankoliaan tai masennukseen. Uskonnollisessa elämässä se voi tarkoittaa myös oikeanlaista hartauden tilaa. Tästä perspektiivistä surun kukan metaforinen kieli ja mieli eivät enää näytä yhtä epätoivoisen synkältä. Se on voinut olla kirjoittajalle itselleen tarkoituksenmukainen ja kulttuurisesti jäsentynyt tapa käsitellä ja ilmaista henkilökohtaisiin elämäkokemuksiin kuuluvia tunteita tradition mukaisesti. Kokonaan toinen kysymys on, auttoiko oman pahuuden tunnustaminen vapautumaan syyllisyydestä. Toiko se lohtua kärsimykseen ja suruun? Oliko tunteiden ilmaisulla puhdistava vaikutus? Tulkinalliset aukot, epätarkkuudet, sekaannukset ja puutteellisuudet ovat tässä väistämättömiä.

Kirjoittajien suhde heidän tuntemaansa uskonnolliseen perinteeseen jää väistämättä epätäydelliseksi. Yksi asia on kuitenkin jokseenkin ilmeistä. Uhrimieliälään taipuvaisten kirjoittajien uhrikokemuksissa on kysymys roolinotosta. Se on tarkoitaneet kokonaisvaltaista samastumista johonkin tarkoituksenmukaiseksi koettuun roolimalliin. Kiinnostavaa kaikessa uhriuteen liittyvässä kerronnassa on sen kiinteä suhde johonkin kirjoittajien tuntemaan suurempaan mielikuvavarantoon. Sen tavoittaminen yksittäisten kirjoitusten pohjalta ei ole mahdollista. Tämä vaatisi lisää taustalähteitä ja kirjoittajien koko elämänhistorian tarkkaa analysointia. Yleisellä tasolla voidaan kuitenkin olettaa kirjoittajien tunteneen sekä Vanhan testamentin että Uuden testamentin tarjoamat roolimallit sovitushreista marttyyryihin ja sovitajaan. Ne ilmentävät samalla uskonnollisen arkiajattelun kontekstissa kahden erilaisen uhriutta selittävän merkitysjärjestelmän olemassaoloa ja rinnakkaiseloa. Toinen liittyy Vanhan testamentin rangaistuskeskeiseen ajattelutapaan, joka ilmenee aineistoissani kirjoittajien passiivisena alistumisena uhrin osaansa ja toisaalta jatkuvina itsesyytöksinä ja syyllisyyden merkkien etsimisenä sosiaalisesta ympäristöstä. Ympäristöstä saadut kielteiset kokemukset saattavat myös olla yksi syy siihen, miksi monissa kirjoituksissa rakastava ja armahtava isä loistaa poissaolollaan. Ympäristöstä saatu palaute vahvisti todeksi sen, mitä *Raamatussa* kerrotaan ankarasta tuomarista ja synnin palkasta.

Toisaalta ne, jotka halusivat kapinoida tätä auktoriteettijärjestelmää vastaan, löysivät siihen ratkaisun Uuden testamentin evankeliumeista. Toinen ja valoisampi uhrikokemuksia jäsentävä merkitysjärjestelmä perustuu evankeliumien sanomaan. Siihen saattoivat turvautua ne, jotka eivät suostuneet alistumaan sokean osaansa koko yhteisön syntien kantajina. Näissä teksteissä sokeuden uhrikokemukset eivät kumpua kirjoittajien passiivisesta olemassaolosta. Läheskään kaikki eivät alistuneet uhrin osaan, kuten ei Jeesukseen kapinallisena hahmona. Evankeliumit tarjosivat uhriuden vastakertomuksiksi sekä perustelut syyllisyydestä vapautumiselle että oikeutuksen asettua kapinallisen Jeesuksen hahmossa yhteisöä ja yhteiskuntaa vastaan. Asetan seuraavassa luvussa sokeuden uhrikokemusten vastapainoksi tämän valoisian uskonnollisuuden.

7.1.3.2 Syyllisyydestä vapautuminen

Vaikka sokeainkoulujen oppilaille tarjottiin elämäkatsomuksen perusteeksi kristillinen maailmankuva, kaikki eivät jaksaneet säilyttää sitä osana elämäänsä, kuten edellä on ilmennyt. Ympäristöstä saatu palaute ei antanut heille siihen aihetta. Mutta oli niitäkin, jotka jaksoivat vaikeuksista huolimatta säilyttää lapsenuskonsa rakastavaan isään. Yksi heistä oli Fredrik von Zansen, joka kiteytti oman uskonoppinsa peruspiirteet *Sokeain Airuessa* vuonna 1924 julkaistuun runoon ”Virsi” seuraavasti:

Ken luottaa Luojaan taivahassa, hän turvassa on ainiaan
Jos kunne kulkee maailmassa, hänt' Herra auttaa armossaan.

Hän suojaa, siunaa, holhoaa ja taivaan tiellä kuljettaa.
Ei hylkää Herra omiansa, vaan auttaa alta ahdingon.

hän kantaa käsivarsillansa ja johtaa voittoon, valohon;
ken täällä turvaa hänehen, häll' onni, autuus ijäinen.

Ain' kolkollakin korpitiellä hän kaitsee, hoivaa omiaan,
oi miksikä siis murhemiellä me täällä valitammekaan,
Kun silmä Isän taivaisen ain' valvoo meitä seuraten.

Oi laula, soita, Herran kansa! Kulkeissas kautta korpimaan,
ylistäin hänen armoansa, mi ain' on valmis auttamaan;
jos heikko laulu lieneekin, se kerran kaikuu kirkkaammin.
(SA 4/1924.)

Fredrik von Zansenin valoisa kristillisyyys ja luottamus Jumalan armoon seurasivat häntä läpi elämän. Lähentyessään 85 vuoden ikää vuonna 1962 Zansen antoi ymmärtää elämäkerrallisessa haastattelussa Kristuksen olleen hänelle tukena ja turvana koko pitkän elämän. Lapsuudenkodissa omaksuttu käsitys rakastavasta ja armahtavasta isästä säilyi hänen maailmankatsomuksessaan muuttumattomana niinä vaikeinakin epäuskon hetkinä, kun hänelle valkeni sokeainkoulussa Hanna Ingmanin uskontotunneilla myös toinen puoli Jumalasta. Se ei kuitenkaan horjuttanut hänen käsitystään armosta. Zansen näki sen itseluottamuksena, aktiivisena uskona siihen, että Jumala on ankaranakin isänä pohjimmiltaan hyvä ja lapsistaan huolta kantava. (NvMuÄ, Fredrik von Zansen.)

Suomalaisessa kansanperinteessä Jumalan inhimillistäminen ankaraksi tuomariksi ei ole ollut koskaan jyrkästi ristiriidassa sen kanssa, että Jumala nähdään samanaikaisesti myös rakastavana ja armahtavana isänä. Usein kerrontatilanteet ja -yhteydet ovat ratkaisseet, millaiset luonteenpiirteet Jumalassa ovat korostuneet tai päässeet etusijalle (ks. myös Järvinen 1995, 31–33). Jumalan eri puolia, isää ja poikaa, ei ole myöskään erotettu käsitteellisellä tasolla jyrkästi toisistaan. Jumala on näyttäytynyt kansan kertomuksissa yhdessä persoonassa Mestarina, Luojana, Tuomarina, Isänä, Hänenä, Vapahtajana ja Sovittajana. Käytetyt nimitykset ilmentävät paitsi kertojien myös heidän lähiyhteisönsä Jumala-käsityksiä ja Jumalan arvostusta. Henkilökohtainenkin kokemus Jumalasta kuvastaa siten aina myös jonkin laajemman kollektiivin jumalakuvaa. Tässä mielessä myös Fredrik von Zansenin antama kuva Jumalasta rakastavana ja armahtavana isänä kertoo,

ettei hänen lähiyhteisönsä tuntema Jumala ollut pelkästään rankaiseva tuomari. Jumalan toimia saattoi joskus ehkä olla vaikea ymmärtää, mutta ainakin Zansen näyttää vakuuttelevan sekä itselleen että lukijoilleen, ettei Jumala tehnyt mitään ilman tarkoitusta. Kaikki Jumalan teot koituivat lopulta ihmisen parhaaksi, kunhan ihminen jaksoi luottaa ja uskoa Jumalan armoon.

Kristinuskon peruskäsitteistä armo (lat. gratia) on keskeinen metafora ja symboli hahmotettaessa uhriuden vastakuvia ja kerrontaa. Kristinuskko tuntee monia armon määritelmiä, jotka ovat aiheuttaneet usein myös käsitteellisiä sekaannuksia ja teologisia väärinkäsityksiä. Fredrik von Zansenille ja muille hänen laillaan kristinuskkoa tulkitseville armo merkitsi muun muassa syntien sovitusta, pahojen tekojen anteeksi antamista ja sielun pelastumista kadotukselta. Armo näyttäytyi heille ennen muuta Jumalan rakkautena ja hyvyytenä, kuten Aino Tella tiivistää sen *Sokeain Airuessa* vuonna 1914 julkaistussa runossa ”Kevääni tarina” seuraavasti:

Kevättoivehet, unelmat ujoina nuoren rintani riemulla täytti; sinitaivo
kevääni kukkia niin myhäillen silmäävän näytti.

Vaan kauvan, oi, kauvan ei säilynyt mun kevääni onnekas aamu, vaan syksyn
synkeän saatti nyt mulle hallojen hyinen haamu!

Kevätkukkani hennoimmat, armaimmat hän taittoi ja maahan talloi; nuoren
rintani kevättunnelmat hän riisti -- ja ilkkuen nauroi!

Hän valoni, toivoni sammutti -- oi, kaikki hän viedä koitti! Toivon säveltä
kummasti, vain ilkkuen mulle hän soitti!

Kun yössä itkin nyt itseksein, epätoivoon sortuvain luulin, niin lohtua sairalle
sielullein taivaan tarhurin kuiskivan kuulin:

”Älä itke, yksinäs ole et, isän käsi kulkuas johtaa; tahdon kuivata tuskan
kyynelet, suon valoni sieluusi hohtaa! Luon kevään kukkia korpeenkin,
tahdon iloni kestävän antaa! Monta tähteä sytytän yöhösikin, ja kun uuvut,
mä tahdon kantaa!”

On vuosia vierinyt siitä, kun kevät toiveitten syksyyn vaihtui. Isän käsi ollut
on tukena mun, hänen käskystään murheeni haihtui. Jos on ollut synkää
tai valoisaa, hän on vaalinut lastansa horjuvaa, kevätkukkia syksyyni
suonut. (SA 5/1914.)

Aino Tellan kirjoittama runo henkii samankaltaista valoisaa kristillisyyttä ja sovinnollisuutta kuin Zansenin kirjoittama virsiruno. Myös Tella on löytänyt armon ja rauhan sielulleen Uuden testamentin evankeliumeista. Tella kuvaa aluksi tutunomaisesti minäkertojan äänellä sokeuden kohtaamista pelonsekaisin tuntein, mutta toisin kuin esimerkiksi nimimerkki A. V. Haave tai Surun kukka Tella ei jää pohtimaan sokeutumiseen johtaneita syitä. Hänellä ei ole selvästikään siihen mitään erityistä tarvetta koettuaan hengellisen kristillisen vapautuksen surunsa keskellä. Se antaa runossa esiintyvälle minäkertojalle lopulta myös varmuuden siitä, että rakastava ja armahtava isä on olemassa ja että Jumala pitää hänestä huolta vaikeuksienkin keskellä.

Aino Tellan runo kertoo voimakkaasta hengellisestä kokemuksesta ja uskoon tulemisesta. Tulkintani mukaan se myös sakralisoi uskoon havahtumisen kristilliseksi sovitukseksi ja armoksi, joka voidaan ymmärtää tässä yhteydessä ainakin kahdessa merkityksessä. Ensimmäinen merkitys kohdistuu menneeseen aikaan ja siellä tapahtuneiden ikävien asioiden unohtamiseen (syyllisyydestä ja häpeästä vapautumiseen). Toinen merkitys taas liittyy nykyhetkeen ja tulevaan aikaan, tulevaisuudelle annettuihin mielekkäisiin merkityksiin (peloista vapautumiseen). Runon minäkertojan uskoon havahtuminen ilmentää maanläheisellä tavalla henkilökohtaista kokemusta uskosta. Kristillisuus näyttäytyy Tellan runossa yksilöllisenä selviytymiskertomuksena, ei niinkään kristinuskon evankelioimisena tai kristillisenä julistuksena. Tella ei vaadi lukijoiltaan mitään, ei lupaa lukijoilleen iankaikkisen elämän rikkauksia eikä havittele sinne pääsyä itsekkään. Runon minäkertoja näyttää turvautuvan Jumalaan siitä yksinkertaisesta syystä, että usko antaa hänelle lohtua ja turvallisuuden tunnetta. Tässä mielessä kirjoittajan suhtautuminen kristillisyyteen on käytännöllistä ja realistiseen maailmankuvaan sopivaa. Tätä todistaa myös se, ettei runon kertoja pyydä Jumalaa palauttamaan näköä takaisin. Hän hyväksyy sen, että on sokea luottaen samalla siihen, että Jumala pitää hänestä armossaan huolta. Runossa on samaa itseluottamusta kuin edellä esittelemässäni Fredrik von Zansenin kokemuksessa. Molempien kirjoittajien uskonkokemuksia yhdistää valoisia kristillisyyttä ja luottamus armoon.

Jokseenkin vastaavanlaista lohtua ja turvaa Jumalan armosta etsitään myös seuraavassa Natalia Sorrin kirjoittamassa runossa ”Kevät illalla”, joka julkaistiin vuonna 1915 *Sokeain Airuessa*. Toisin kuin edelliset kirjoittajat Sorri tulkitsee armon sellaiseksi Jumalan antamaksi lahjaksi, joka voidaan ansaita myös vastalahjalla. Subjektiviivisen tilannearvion tehtyään runon minä alkaa käydä kauppaa Jumalan kanssa. Sorri kirjoittaa:

Tyyni, lämpöinen on kevätilta,
 kaikk’ jo nukkuu unta rauhaisaa:
 Luoduillensa isä armahinta
 suojelusta taasen tarjoaa.

Ulos riennän, mietin vapahasti
edes hetkisen jos hengittäis;
syömeni niin sykkii kailhoisasti,
tuntuu kuin ei mikään tyydyttäis.

Surumielin katsehen voin heittää
aikaan menneeseen, mi synkkää on;
öiset usvat polkuni mun peittää,
siksi eloni on iloton.

Eteenpäin en katsettain voi luoda
aikaan, joka tuntematon on.
Mit' tahtonetkaan tielläin mulle suoda,
kädessäsi, herra, olkohon.

Herra, kaikkeen hyvään luo vain mulle
syömen lempi puhdas, lämpöinen!
Mit sitten rakkaudesta toimin sulle,
suo, että aina annan kiitoksen.
(SA 5/1915.)

Jos Aino Tellan runo päättyi suhteellisen pyyteettömästi Jumalan ylistämiseen, samaa ei voi sanoa Sorrin kirjoittamasta runosta. Sorrin runomuotoinen kirjoitus päättyy selvästi neuvottelutilanteen rakentamiseen. Sorrin luoma minäkertoja lupautuu Jumalansa nöyräksi palvelijaksi, mikäli hänelle luvataan vastapalveluna kaikkea hyvää maallisessa elämässä. Sorrin kirjoittama runo muistuttaa jossain määrin enemmän Jumalalle osoitettua rukousta kuin hänen kunniakseen kirjoitettua ylistyspuhetta. Kirjoittaja hakee runossaan Jumalalta apua synkkien ajatusten torjumiseen ja samalla vahvistusta arkielämän koettelemuksissa. Jumala näyttääkin Sorrille kokemuksena selvästi arkisemmalta ja inhimillistyneemmältä hahmolta kuin Tellan tai Zansenin kokemuksissa. Jumalan kanssa on myös mahdollista neuvotella itseä ja maailman järjestystä koskevista asioista. Toisaalta Sorrin kirjoittama runo ilmentää myös jonkinlaista etäistä kaipuuta vahvaan Jumalaan. Se tulee esille kertojan epävarmuutena elämänsä suuntaviivoista. Runon minä kaipaa Jumalalta paitsi lohtua, myös selvyyttä tapahtumien kulkuun. Hän toivoo Jumalalta päättäväisyyttä ja selkeitä ohjeita siitä, miten hänen pitäisi toimia elämässään. Hän haluaa olla herransa palvelija, mutta ei tiedä miten ja odottaa siitä Jumalalta merkkejä.

Vaikka Natalia Sorrin ja monien muiden hänen kaltaistensa maallikkorunoi-
lijoiden uskonnolliset runot ja mietelmät ilmentävät heidän arkisen elämänsä
henkilökohtaisia armon kokemuksia, on aineistoissani esimerkkejä kirjoittajista,

joiden tekstit ovat tähdänneet selkeästi ylevämpiin tarkoituksiin. Näihin kirjoittajiin kuului myös Fredrik von Zansen, mutta toinen ja ehkä vielä Zanseniakin kunnianhimoisempi uskonnollisten tunteiden tulkki oli Jalmari Törmä, joka oli erikoistunut juhlaan ja korkealentoisiin teksteihin. Joidenkin *Sokeain Airuessa* julkaistujen runojen perusteella voisi jopa ajatella hänen pyrkivän evankelioimiseen. Toisaalta lukijat eivät välttämättä pahastuneet tästä, sillä Törmän kaltaisen, opettajaseminaarin käyneen, taitavan runoniekkan teksteihin tiedettiin sisältyvän aina hengen ravinnon lisäksi kielellistä ilmaisuvoimaa. Sorrin ja Tellan kaltaisten maanläheisten runoilijoiden tyylistä Törmä näyttää poikkeavan selkeimmin siinä, ettei hänellä ollut tapana sijoittaa itseään minäkertojaksi teksteihinsä. Hän saattoi esiintyä niissä korkeintaan me-puheen kautta, kuten seuraava *Sokeain Airuessa* vuodelta 1916 julkaistu runoesimerkki ”Isän kotona” osoittaa:

Ah, autuas aika ja riemuinen,
kun pääsemme taivahan taloon,
kun inhapäivämme maallisen
me kunniaan vaihdamme jaloon.

Ei syksyaikojen katehet
siell’ elomme polkuja säädä,
ei talven vihurit viimeiset
ne onnemme kukkia jäädä.

Vain lempeä kevät ainian
siellä lauhana hymyääpi,
sillä rakkaus Jumalan karitsan
jo sielua lämmittääpi.

Kuin rauhanpalmujen hyminä
on siellä äänemme soitto;
siellä Kristus on meille elämä,
ja kuolema meille on voitto.

Siellä harppumme hellimmin helisee
ikiautuutta vainen se toistaa;
oi siellä sielumme riemuitsee,
ja onnesta silmämme loistaa.
(SA 5/1916.)

Jalmari Törmän Uuden testamentin sanomaan pohjautuva runo kuvaa ihmisen autuasta elämää tuonpuoleisessa iankaikkisessa elämässä. Se pukee yhden *Raamatun* suurista kertomuksista symboliasuun ja tiivistää ihmisten yleisinhimillisen toiveen ja halun elämän jatkuvuuteen. Kirjoittajan ulkokohtaisuudesta huolimatta tekstistä välittyy Jumalaan ja itseensä luottavan kristityn puhe. Siinä on samaa ylevää vakavuutta kuin hänen Uuden testamentin kirjoituksista lainaamissaan ajatuksissa. Se, että Törmä on hyödyntänyt tekstissään me-puhetta, on luultavasti ollut hänelle tarkoituksenmukainen valinta. Törmän tavoitteena ei ole ollut ensisijaisesti kertoa lukijoille omakohtaisista keskusteluistaan Jumalan kanssa vaan johdattaa vastaanottavaiset lukijansa suuntaamaan huomion maallisen elämän kärsimyksistä armon vaikutuspiiriin ja osallisiksi iankaikkisen elämän rikkauksista. Tällaiset ylevät ja kuoleman jälkeistä elämää korostavat tekstit saattoivat palvella juuri oikealla tavalla tehtäväänsä aikakauden kontekstissa. Kirjoituksen ilmestymisajankohtana Euroopassa riehui vielä ensimmäinen maailmansota ja monet arkielämän vaikeudet tuottivat inhimillistä kärsimystä Suomessakin.

7.1.4 UHRIKUVAT JA MAAILMANKUVA

Olen tuonut edellisissä luvuissa esille sokeuden uhrikokemuksiin liittyvää kerrontaa uskonnollistyyppisessä arki ajattelussa. Käsittelemättä on vielä se, miten nämä uhrikokemukset ilmentävät yleisemmällä tasolla *Sokeain Airuen* ensimmäisten kirjoittaja- ja lukijasukupolvien uskonnollista maailmankuvaa.

Matti Sarmela (1994, 14–15) on esittänyt kulttuuriantropologisissa tutkimuksissaan suurten ympäristösystemien olevan taustalla ihmisen kulttuurihistoriassa. Sarmelan esittämä kulttuuriekologinen lähestymistapa palauttaa kaiken inhimillisen arki ajattelun ihmisen ja ympäristön väliseen vuoropuheluun. Sarmelan mukaan ympäristön muuttuessa ihminen uusintaa aina myös uskonnolliset selityksensä ja olemassaolon filosofiansa. Sarmela tuskin tarkoittaa tässä kuitenkaan sitä, etteivät esimerkiksi jotkin uskonnon rakenteet voisi siirtyä ja läpäistä eteen tulevat uudet ympäristösystemit. Tästä on hyvänä esimerkkinä aineistoissani usein esiintyvä kristillinen symboli, ristiinnaulittu Jeesus. Se on uskonnollisena symbolina kyennyt säilyttämään asemansa länsimaisen ihmisen kulttuurihistoriassa läpi suurienkin sosiaalisten, taloudellisten ja ympäristöllisten myllerrysten. Toisaalta kuva ristiinnaulitusta Jeesuksesta ei ole pelkästään uskonnollinen tunnus, vaan se heijastelee laajemmin länsimaisen ihmisen kulttuurista mielenmaisemaa. Siihen on ollut helppo samastua niin peltoa kyntävän uudisraivaajan kuin käsityöverstaalla riutuvan harjansitojankin omien arkielämän koettelemustensa ja kärsimystensä kautta. Samalla se on kuitenkin kulttuurisena symbolina monitulkintainen ja vaikeasti sovitettavissa mihinkään yhteen arkkityyppiin.

Jeesus esiintyy Uuden testamentin sivuilla eri yhteyksissä niin Messiaana, kärjivänä palvelijana, sovitusuhrina kuin marttyyrina ja kapinallisenakin. Jeesuksesta rakentuva kuvagalleria on osa kristittyjen luomaa suurempaa mielikuvavarantoa. Siinä on samalla monia intertekstuaalisia viittauksia antiikin ajan uskontoperinteisiin, joissa tietyt jumalhahmot miellettiin tiettyjen ihmisryhmien, ammattikuntien tai asioiden suojelupyhimyksiksi (ks. myös Aronen 1999, 95). Tästä traditiosta näyttää lähtevän myös Jeesus-kuvien muuttuvaisuus ja moninaisuus *Sokeain Airuen* kirjoituksissa. Monet lehdessä julkaistut uskonnollishenkiset tekstit osoittavat, että niiden kirjoittajat tunsivat erilaisten Jeesus-kuvien taustalla olevan kertomusperinteen ja hyödynsivät niitä kirjoituksissaan. Kertomukset Jeesuksesta erilaisissa rooleissa ovat puhutelleet kirjoittajia ja toisaalta kirjoittajat ovat muodostaneet niiden avulla Jumalasta itselleen omaa suojelupyhimystä erilaisiin käyttö- ja kerrontakonteksteihin.

Ajatus jumalasta ihmisen luomana konstruktiona on tuttu jo ranskalaiselta sosiologilta Emile Durkheimilta. Durkheim väitti teoksessaan *Uskontoelämän alkeismuodot* (1912) jumalan olevan vertauskuva yhteisölliselle todellisuudelle. Durkheim käsitti jumalan heijastavan ennen kaikkea ihmisten toiveita, pelkoja ja ahdistusta. Kaikessa tässä kertomukset jumalasta tulevat lähelle kulttuurisia traditioita ja ovat vuorovaikutuksessa ympäristönsä kanssa. Jumalan samaistaminen esimerkiksi ankaran tuomarin hahmoon ei siten ole loppujen lopuksi mitenkään yllättävä piirre suomalaisessa kansanperinteessä. Jumala on ankarana tuomarina symbolisoinut ihmisen vastuullisuutta ja omillaan pärjäämisen eetosta pohjoisen ankarissa oloissa. Suomalaisen kansanperinteen välittämä ja inhimillistämä kuva Jumalasta on heijastellut läpi historian juuri pohjoisen kansan karua luontoa. Jumala voidaan rinnastaa tässä suomalaiseen graniittiin, joka on merkinnyt ankaruutta, lujuuutta, pysyvyyttä, luonnon läheisyyttä ja ikaikaisuutta. Vakaaseen, mutta ankaraan maaperään on yhdistynyt kuva vakavamielisestä ja harmaan synkkämielisestä kansasta, joka on ollut kristillistä elämäntapaansa toteuttaessaan horjumaton, kestävä ja Jumalan armoon luottavainen. (Vrt. Halonen 2005, 49.)

Useimmat *Sokeain Airuessa* julkaistut kirjoitukset henkivät samanlaista vakavamielisyyttä. Tulen jäljempänä osoittamaan, että joissakin kirjoituksissa Jeesus näyttäytyy jopa hyvin arkistettuna käsityöläisten ja hierojien hahmossa heidän kulkiessaan kärsimystietä kohti omaa Golgataansa. Tällainen mielialojen harmaus voi kertoa luterilaisen uskonnon ja kulttuuriympäristön synkkämielisyydestä, mutta yhtä lailla se voi osoittaa, että juuri luterilainen uskonto ja kulttuuriympäristö ovat auttaneet kirjoittaja- ja lukijayhteisöä käsittelemään kärsimystä kristillisten tekstien kaavaan puettuna ja niiden tradition mukaisella tavalla. Sokeus merkitsi monille suurta henkilökohtaista tragediaa, johon yhdistyi todellinen huoli toimeentulosta ja yleensäkin selviytymisestä jokapäiväisessä elämässä. Luterilainen uskonto ei ole kieltänyt ihmistä ilmaisemasta surua eikä näyttämästä niitä Jumalalle. Se on an-

tanut oikeuden surra ja pohtia ääneen omaa kohtaloa kaikessa synkkydessään. Se on samalla kuitenkin edellyttänyt myös tradition tuntemusta eli kykyä yhdistää kokemisvalmius luterilaisen tradition mukaiseen ilmaisu- ja tulkintavalmiuteen.

Luterilainen uskonto on ollut voittopuolisesti yksilökeskeinen uskonto. Luterilaisessa perinteessä omatoimisella *Raamatun* tutkimisella ja kahdenkeskisillä keskusteluilla Jumalan kanssa on ollut huomattavasti tärkeämpi asema kuin monissa muissa yhteisöuskonnoissa. Lutherin oppi on puolustanut uskonnollisen yhteisön alisteista asemaa suhteessa yksityisen ajattelun arvovaltarakenteeseen ja luonut maaperää henkisellet itsenäisyydelle. (Räisänen 1999, 157.)

Sokeain Airuen palstoilla kirjoittajien henkistä itsenäisyyttä ja valmiutta kahdenkeskisiin keskusteluihin Jumalan kanssa ilmentävät uhriuteen liittyvät kertomukset ja niiden vastakertomukset. Ne eivät ole sovitettavissa yhteen yhtenäiseen teologiseen kristinoppiin. Kristinopillisia tulkintoja ohjaavat kirjoittajien uskonnollisessa arkiajattelussa samat lainalaisuudet kuin yleensäkin inhimillistä ajattelua, jossa on mukana tunteita ja kokemuksia. Ne antavat myös erilaisille uhrikokemuksille mielen ja merkityksen. Tässä astuu kuvaan jälleen ristiinnaulittu Jeesus erilaisine kuvatradiitioineen. Eläytyminen Kristuksen kärsimyksiin on saattanut olla *Sokeain Airuen* lukijoille ja kirjoittajille vapauttava ja puhdistava kokemus silloin, kun he ovat onnistuneet löytämään kuvatradiitoiden taustalta oikeanlaisen Jeesus-myytin omaan käyttö- ja kerrontakontekstiinsa. Tämän voi elää todeksi monissa niissä kirjoituksissa, joissa ristiinnaulittua Jeesusta lähestytään rukouksilla, pyynnöillä ja lupauksilla. Tätä kokemustodellisuutta ilmentävät myös *Sokeain Airuessa* julkaistut kuolinilmoitus- ja muistikirjoitustekstit, joihin keskityn seuraavaksi.

7.2 SAIRAUDEN JA KUOLEMAN KERRONTAKONTEKSTI

7.2.1 KÄRSIMYS ENNEN KUOLEMAA – KUOLEMAN SOSIOKULTTUURINEN TAUSTA

Suomessa tavallisen kansalaisen elämisen ehdot olivat vielä traditionaalisen ja modernin yhteiskunnan murrosvaiheessa riippuvaisia monista ulkoapäin tulevista uhista. Näistä erilaiset epidemioiksi paisuneet kulkutaudit ja influenssat olivat sairauksien ja monesti myös kuoleman aiheuttajia. Taudit levisivät talosta toiseen riippumatta siitä, millä puolella maata ihmiset sattuiivat asumaan tai millaiseen sosiaaliluokkaan, perheeseen tai sukuun he kuuluivat. Tässä mielessä taudit myös asettivat ihmiset samanarvoiseen asemaan, josta oli vaikea irrottautua ilman yhteisiä ponnistuksia. (Esim. Mustaniemi 2003, 110.)

Tappavien tautien leviämistä edisti pitkään ihmisten omaksuma fatalistinen elämänasenne. Se ruokki tietynlaista välinpitämättömyyttä sairauksia ja niiden ennaltaehkäisyä kohtaan. Kehnot asuinolot ja heikko hygieniataso sekä jatkuva työssä raataminen ja puutteellinen ravinto olivat asioita, joihin etenkin tavallisella

kaupunki- ja maaseutuköyhälistöllä ei näyttänyt olevan mahdollisuuksia paljon vaikuttaa. Likavedet ja talousjätteet saatettiin tyhjentää kaupungeissa huolettomasti avonaisista ikkunoista kaduille. Maallakin ne laskettiin tavallisesti talojen nurkille pihapiirin välittömään läheisyyteen. Kaiken tämän vuoksi ihmisten asuinympäristöt sikisivät erilaisia tautipesäkkeitä ja levittivät ympärilleen näkymätöntä uhkaa ja inhimillistä kärsimystä. (Waris 1973, 243–246; Mustaniemi 2003, 110–112.)

Kustaa Reimanin kirjoitus vuoden 1913 *Sokeain Viestissä* ”Huomioita elämäni varrelta” on monella tavalla paljastava kuvaus 1800-luvulla eläneiden ihmisten fatalistisesta elämänasenteesta. Reiman kirjoittaa:

Neljätöistavuoden ikäisenä v. 1865 raivosi seudullamme, ja taisipa raivota koko maassakin lavantauti. Minäkin sairastin kovin heikkona, vaan paranin kuitenkin. Kun sitä ennen jo sairastin punatautia sekä jälkeensä jotain ruton tapaista tautia, joka tuhkarokon yhteydessä liikkui seudullamme, niin kypsyi minulle vakaumus, ettei puhe keskenikänsä kuolemisen ole totuuden mukainen, vaan jonka täytyy elää, hän elää, sairastakoompahan minkä taudin hyvänsä. [...] Seuraavina vuosina 1866–1867 raivosi lavantauti edelleen, eikä ollut huonetta, jossa ei ollut yksi tai useampia sairaita, aivan kuten Egyptin maalla kerran sanotaan olleen kuolleita. Eikä kansalla ollut juuri mitään keinoja taudin vastustamiseksi. Näin ollen on ihme, etteivät melkein kaikki ihmiset kuolleet näinä vuosina lavantautiin. Siksi minä nyt, kun olen saavuttanut jo näin korkean iän, kummastellen ajattelen omia sairastelemisiani, enkä voi käsittää muuten kuin sanomallani tavalla sen, että kun jonkun täytyy elää, hän elää loppuun ne elämän päivät, joita hänen osakseen ovat annettut. (SV 1913.)

Kustaa Reimanin elinpiirissä monet herkästi tarttuvat kulkutaudit olivat joka-vuotisia vitsauksia. Ne aiheuttivat muutaman vuoden välein epidemioita vähänkin vilkkaampien kauppapaikkojen ja kulkuteiden varsilla. Toiset niistä saattoivat olla hyvin vaarallisia. Toiset taas eivät sanottavasti häirinneet normaalia elämänmenoa. Kustaa Reimanin mainitsemat lavantauti ja punatauti aiheuttivat yleensä tuskallisen nälkäkuumeen. Punatauti oli vielä 1800-luvulla toiseksi tappavin tauti heti isonrokon jälkeen. Lavantauti taas oli monissa paikoissa jokavuotinen riesa. Sen aiheutti bakteeri, joka levisi pääosin saastuneiden talousvesien ja ravintoaineiden välityksellä ihmisten ruuansulatuskanavaan. (Kokkonen 2003, 58; Mustaniemi 2003, 112.)

Sekä lavan- että punataudin lisäksi ihmisiä pitivät kurimuksessa myös monet muut taudit, joista monet syntyivät ja levisivät kosteissa ja vetoisissa asuinolosuhteissa. Kun ihmiset asuivat yleensä ahtaissa oloissa, yhden perheenjäsenen sairastuminen merkitsi aina sairastumisriskiä koko perhekunnalle ja lähiyhteisölle. Taudit muuntuivat epidemioiksi yleensä siinä vaiheessa, kun oli syntynyt ja vart-

tunut sukupolvi, jolla ei ollut suojana immuniteettia. Tällaisia vuosikymmenestä toiseen kiertäneitä epidemioita olivat lapsille ominaiset: hinkuyskä, iso-, tuhka- ja tulirokko sekä kurkkumätä. Ne olivat vielä 1800-luvulla yleensä myös hengenvaarallisia tauteja. Fredrik von Zansen esimerkiksi muistaa lapsuudestaan, että hänen seitsemästä sisaruksesta vain kolme selvisi elossa aikuisikään. Zansenin perheen koettelemukset ilmentävät samalla koskettavalla tavalla sitä 1800-luvun lopun arkitodellisuutta, jossa alkuaan vaarattomiltakin näyttäneet taudit merkitsivät aina varautumista pahimpaan. (Ks. myös Kokkonen 2003, 54.)

Aikuisväestöllä tavallisimpia vitsauksia olivat kausi-influenssojen ja edellä mainittujen lavantaudin ja punataudin lisäksi keuhkotauti, kolera ja pilkkukuumet. Niiden edessä olivat sekä lapset että vanhuksset vaarassa. Pilkkukuumetta esiintyi laajoina epidemioina yleensä kriisiaikoina, jolloin kerjäläisten ja sotaväen liikkuminen loivat otolliset puitteet taudin leviämiseksi vaate- ja päätäiden välityksellä. Tauti aiheuttikin tuona aikana sotajoukoissa usein pahempaa tuhoa kuin itse sotatoimet. Pilkkukuumet saatiin hallintaan vasta toisen maailmansodan jälkeen uusien tehokkaiden rokotteiden, hyönteismyrkkujen ja antibioottien avulla. (Kokkonen 2003, 60.)

Sairastuminen keuhkotautiin eli keuhkotuberkuloosiin puolestaan oli seurausta asuntojen kosteista ja vetoisista olosuhteista sekä yleensäkin heikosta hygieniasta ja ravinnosta. Taudin tyypillisimpiä oireita olivat pitkittynyt yskä, lämmön nousu, laihtuminen, ruokahaluttomuus, väsymys ja yöhikoilu. Oireiden ilmaannuttua sairastunut yleensä tiesi kuolevansa pian. Keuhkotautiin ei ollut tuolloin lääkkeitä – kuten ei moniin muihinkaan tauteihin. 1800-luvulla tuskin edes tiedettiin, mistä keuhkotaudissa oli kysymys. Taudin aiheuttava bakteeri keksittiin vasta 1880-luvulla ja siihen tehoavat lääkkeet vuosikymmeniä myöhemmin. (Pätiälä 1958, 9–12; ks. myös Nenola 1986.)

Suomessa keuhkotuberkuloosi oli yleinen kuoleman aiheuttaja vielä 1900-luvun puolella. Se oli koitua myös Björn Rosenlindin ennenaikaiseksi kohtaloksi hänen ollessaan vasta koulupoika. Rosenlind kertoo olleensa pitkään lähiyhteisönsä silmissä kuolemaan ”tuomittu” mies, kun taudin syy oli selvinnyt. Sokeainkoulun hän joutui jättämään kesken lukuvuoden ja lähtemään terveyslomalle Paltamoon. Rosenlindin muistelmista on vaikea muodostaa selkeää kuvaa, millaisesta terveyslomasta tai paikasta oli kyse, sillä hän puhuu samassa yhteydessä myös sijoittumisestaan maamieskouluun. Selväksi käy se, ettei Rosenlind kuitenkaan saanut hoitopaikkaa keuhkoparantolasta:

Mulle tuli se keuhkotauti, mut ei sit ollu ku se yksi keuhkoparantola Suomessa. Sieltä sit vaan sanottiin, että kolmen vuoden päästä vois saada paikan. Sitten mä aattelin, että se nyt on sitten ihan sama kun vuos vaan on annettu elinaikaa et se on yhdentekevää kuolipa aamusta eli illasta.

Se oli niinku sanos se yks luokkatoveri ku pastori Sipilä kysy, et mitä hän ajatteli kuolemasta, ni se sanos vaan, että mitäs tästä, ilmaseks saatu elämä menköön sitten aamusta eli ehtoosta. Sitten se kuolikin aika pian tämän jälkeen. (NvMuÄ, Björn Rosenlind.)

Björn Rosenlind oli lopulta muistelevansa luokkatoveria onnekkaampi. Keuhkotaudista parannuttuaan Rosenlind palasi Helsinkiin ja kävi sokeainkoulun loppuun. Koulun jälkeinen elämä toi mukanaan niin Rosenlindille kuin monille muillekin hänen aikalaisilleen monia uusia haasteita. Kehnojen asuinolosuhteiden ja heikon hygieniatason lisäksi puutteellinen ravinto edisti monien tautien puhkeamista. Ravinnon puute ja sopimaton hätäravinto heikensivät ihmisten vastustuskykyä siinä määrin, etteivät he yleensä sairastuttuaan kestäneet tauteja vaan menehtyivät niihin. (Ks. myös Kokkonen 2003, 58.)

Se, että monet ihmiset suhtautuivat elämäänsä Reimanin ja Rosenlindin tapaan hyvin fatalistisesti, ei merkinnyt sitä, etteivät he olisi pelänneet kuolemaa. Valtaosa väestöstä eli aivan nälkärajan tuntumassa ja nälkäkuoleman pelko oli useimmille heistä osa todellista elämää. Nälkäkuolema oli köyhyyden äärimmäinen ilmene-mismuoto, jota osattiin pelätä jokaisessa kodissa. Tästä kertovat myös omaa kiel-tään ihmisten sukutarinoihin, kaunokirjallisuuteen ja paikallishistorioihin juurtu-neet kauhukuvat vuoden 1867 ja 1868 suurista nälkävuosista. Näiden kuvausten mukaan suomalaiset eivät ole turhaan historiaansa kavahtaneet. Tammi-elokuun aikana 1868 kuoli yli 117 000 henkeä. Nälkävuodet ovatkin syvälle suomalaisen mentaliteettiin syöpynyt kuva ajanjaksosta, jolloin yhteiskunnassa kaikki romahti. Kukaan ei välttynyt kohtaamasta ympärillään inhimillistä kärsimystä. (Häkkinen 2005, 41–45; ks. myös Häkkinen et al. 1991; Kokkonen 2003, 61.)

Nälkävuosien kriisi oli poikkeuksellisen vakava, mutta ei ainutkertainen ilmiö. Suomalaiselle agraariyhteiskunnalle olivat tyypillisiä muutamien vuosien tai vuosikymmenien välein toistuneet satojen menetykset, elintarvikejakelun vaikeudet, nälkä ja kulkutaudit sekä näiden seurauksena korkea kuolleisuus. (Häkkinen 2005, 42.) Kriisiajat koettelivat poikkeuksetta ankarimmin yhteiskunnan vähäosaisia. Tähän viiteryhmään kokivat samastuvansa myös monet *Sokeain Airuen* lukijat. Elämän ankaruus näyttäytyi heille alituisena varautumisena kuolemaan, mitä ilmentävät aineistoissani omalla erityisellä tavallaan lehdessä julkaistut kuolinilmoitukset ja muistokirjoitukset.

7.2.2 KUOLINILMOITUS- JA MUISTOKIRJOITUSTEKSTIT

Suomessa omaksuttiin 1800-luvulla tapa ilmoittaa läheisen kuolemasta sanomalehdessä. Tapa yleistyi aluksi säätyläisten piirissä, myöhemmin kansalaisten

luku- ja kirjoitustaidon lisääntyessä se levisi muihinkin yhteiskuntaluokkiin. Kun näkövammaisten ensimmäiset järjestäytyneet sukupolvet saivat 1910-luvulla käyttöönsä oman pistelehden, tapa omaksuttiin myös *Sokeain Airuen* kirjoittaja- ja lukijayhteisössä. Lehden Kuolleita-palstalla alettiin kertoa, kuka kohtalotovereista oli kuollut, milloin ja missä olosuhteissa sekä mahdollisesti se, mihin vainaja siunattiin viimeiseen lepoon ja ketkä kaikki jäivät vainajaa suremaan.

Sokeain Airuen Kuolleita-palstalla julkaistut kuolinilmoitustekstit näyttävät olleen lehden ensimmäisinä ilmestymisvuosikymmeninä hyvin yksityiskohtaisia raportteja tapahtuneesta, mikä ei ollut yleinen käytäntö aikakauden sanomalehdistössä. Tässä mielessä *Sokeain Airuessa* julkaistut kuolinilmoitukset ovat aineistona poikkeuksellisia ja niiden yhteisöllinen merkitys on mielenkiintoinen tutkimuskysymys.

Monet *Sokeain Airuessa* julkaistut kuolinilmoitukset rakentuvat sisällöllisesti kahdesta osasta: kuolinilmoituksesta ja muistokirjoituksesta. Muistokirjoitus seuraa heti kuolinilmoitusta ja sen perässä kerrotaan kuka tai ketkä ovat kirjoituksen takana. Yksityishenkilöt esiintyvät yleensä joko omalla nimellään tai anonyymisti esimerkiksi nimimerkillä ”Kohtalotoveri”. Allekirjoittaneet ovat joskus vainajan toveripiiristä tai muistokirjoituksen on allekirjoittanut esimerkiksi sokeainyhdistys, jonka jäsenenä vainajaa ensisijaisesti muistellaan. Laajoja elämäkerrallisia muistokirjoituksia julkaistiin kuolinilmoitusten yhteydessä yleensä vain sellaisista henkilöistä, jotka olivat nousseet paikallisyhteisöjensä tasolta laajemmin valtakunnalliseen tietoisuuteen tai heidän elämäntarinansa ja kuolemansa oli muutoin koskettanut poikkeuksellisen syvästi yhteisöä.

Vaikka lehdissä julkaistujen kuolinilmoitusten ensisijaisena tehtävänä on kertoa kuolemasta, niiden sisältämä yhteisöllinen viesti tai sanoma on monesti paljon moni-ilmeisempää. Esimerkiksi *Sokeain Airuessa* julkaistuissa kuolinilmoitus- ja muistokirjoitusteksteissä näyttää olleen vielä 1910- ja 1920-luvuilla tavallista kertoa kuoleman ohella vainajan elämän aikana kohtaamista vastoinkäymisistä. *Sokeain Airuen* Kuolleita-palstalla tarkasteltavana ajankohtana esiintyvien ihmisten elämäntarinat ovat usein varsin koskettavia. Niissä kuvastuu konkreettisesti ihmisten alituinen kamppailu sairauksia, kärsimystä ja kuolemaa vastaan. Samalla niiden uhrin kokemukset edustavat laajemmassa mielessä yhteisön kärsimyksen kulttuuria. Avaintemoiksi nousevat useissa tapauksissa alituinen köyhyys ja sairastelu ennen kuolemaa.

Valotan tätä kuolinilmoitus- ja muistokirjoitustekstien välittämää kärsimyksen kulttuuria kahden esimerkin avulla:

Vilho Räsänen muistoksi

Tampereen kunnallissairaalassa nukkui kuolon uneen 20 p:nä elok. 1924 pajutyöntekijä Vilho Räsänen. Hän oli syntynyt Kuopion maaseurakunnan

Puutosmäen kylässä 2 p. heinäk. 1875, tuli oppilaaksi Kuopion sokeainkouluuun 1885, saaden päästötodistuksen 1893. Näkönsä hän menetti 15 kuukauden ikäisenä sairastettuaan ankaran tulirokon. Koulusta päästyään tuli R. Tampereelle, alkaen täällä omintakeisen, vaatimattoman elämänsä. Räsäsen elämä, jos kenen, oli jo alusta lähtien täynnä vaikeuksia. Päästyään kovilla ponnistuksilla jonkunlaisen elämän alkuun, kohtasi häntä ja paria muuta sikäläisistä onnettomuustovereista kaamea onnettomuus. Elokuulla 1897 oli tuntemattomalla tavalla päässyt tuli irti heidän asuntonsa uunin edustalta. Kukaan heistä ei ollut kotvaan aikaan tulta käsitellyt, joten tulen irtipääsy oli kovin salaperäinen. Valloilleen päästyä tuli hävitti heidän pienen omaisuutensa. Jotkut ihmisystävälliset henkilöt toimittivat heidän avustamiseksi täkäläisen verkatehtaan ja Finlaysonin puuvillatehtaan työväen keskuudessa rahankeräyksen, joka silloisiin työpalkkoihin nähden oli melkoisen suuri. Tämä toimenpide teki mahdolliseksi heidän elämänsä uudelleen alkamisen. Seuraavana vuonna R. meni naimisiin. Monelle Airuen lukijoista oli Räsäsen vaimo Pauliina hyvin tuttu. Pauliina Räsänen kuoli maaliskuussa 1916. Hänet vei uhrinaan Tampereella silloin raivoava lavantauti.

R. oli yksi lahjakkaimmista ja samalla henkisesti kehittyneistä sokeista. Hänellä oli täysin selvillä se vaikea erikoisasema, jossa sokeat, sekä taloudellisesti että yhteiskunnallisesti, elävät. Hänen henkiset kykynsä tunsivat mm. yksi hänen ystävästään, Tuomo Paukkio. Hän esittikin Räsäselle, että eikö voitaisi perustaa Tampereelle sokeainyhdistys taloudelliseksi ja henkiseksi tueksi sokeille.

20 p. toukok. 1909 pidetyssä kansalaiskokouksessa, johon oli saapunut 20 osanottajaa, perustettiin Tampereen sokeainyhdistys. Räsänen toimi edellä mainitun yhdistyksen puheenjohtajana elokuulta 1909 vuoden 1916 loppuun. Yhdistys teki tuona aikana useita kauaksi kantavia aloitteita sokeain yhteiskunnallisen aseman kohottamiseksi. Kohtalotoveri (SA 1/1925).

Jos Vilho Räsäsen elämän alkutaival oli vaikeuksia täynnä, samaa voidaan sanoa myös 33-vuotiaana kuolleen hieroja Aleksina Aunelan elämästä. Tämän *Sokeain Airuessa* vuonna 1913 julkaistun kuolinilmoitus- ja muistokirjoituksen tekee poikkeukselliseksi vainajan osallistuminen oman tekstinsä syntyyn. Aunela saneli sairasvuoteeltaan tuntemattomaksi jäävälle kirjoittajalle elämäntarinansa:

Pyytäisin lehden lukijoita hetkiseksi viivähtämään surullisen elämäntarinani muistoissa. Synnyin köyhistä vanhemmista, terveenä ja täysi-

aistisena. Mutta tuskinpa ennätti vuosikaan kulua, kun sairastuin ankaraan aivokuumeeseen. Tauti säästi henkeni, mutta vei mennessään aisteista parhaimman, vei valon lapsen silmästä.

Lapsuuteni vuodet kuluivat kuten siipirikon linnun elämä. Sokeuteni teki minut surumieliseksi, mutta huolimatta siitä kehityin kuitenkin omaan tapaani ja minussa heräsi jo aikaisin opinhalu, sydämeni ikäänkuin janosi tietoja. Köyhät vanhempani eivät kyenneet sokealle lapselleen tietoja antamaan, lapselle, jota ei voitu opettaa aapiskirjaakaan lukemaan.

Vihdoin aukeni kuitenkin eteeni valoisampi tie. Kohtalo johti paikakunnalle erään hyväsydämisen henkilön, hän sattui olemaan nimittäin samassa seurakunnassa kirkkoherran viransijaisena. Hän näki kurjuuteni, hän huomasi sydänjanoni ja hänen suosiollisella avustuksellaan pääsin Helsingin sokeainkouluuun 1892.

Kävin koulun, sain sieltä monet hyvät neuvot, sain sivistystä sekä tietoja, joita sieluni oli niin syvästi janonnut. Lopetettuani koulun kävin vuoden kestävän hieromakurssin sillä arvelin hierojana parhaiten ansaitsevan elatukseni. Nyt näytti elämä mielestäni siedettävältä. Minä hieroin muutamana vuoden ja nautin työstä sekä tunsin iloa siitä, että sokeanakin voisni itseni elättää. Mutta lyhyt oli iloni, sillä minua kohtasi monet taudit ja niiden takia olen melkein koko ajan ollut työhön kykenemätön. Ne riistivät minulta elämän mahdollisuuden, työn, joka on ollut parhain nautintoni maailmassa.

Synnyin maailmaan syksyn lapsena, mutta luoja oli kaikkivaltiaassa tahdossaan nähnyt hyväksi istuttaa syyslapsen luonteeseen syksyn sekä kevään, rakkauden ja rauhan vallan. Näissä asioissa etsi tuo levoton nuori luonne elämän totuutta, jota etsiessään ovat suuremmatkin sielut uuvuksiin saakka taistelleet. Ja syksyä sai hän elämässään suureksi osaksi tunteakin, mutta elämänsä viimeisinä päivinä vaikenivat yhtäkkiä tuon nuoren sielun niin monet, monet kysymykset ja kaikki keskittyi tuohon yhteen ainoaan: Olen taistellut elääkseni, kuolen löytääkseni kevään, rauhan ja rakkauden. (SA 1–2/1913.)

Kuolinilmoitus- ja muistokirjoitustekstejä analysoitaessa on tärkeää kiinnittää huomiota sekä rakenteeseen että sisältöön. Rakenteella tarkoitan tässä tekstien yleisiä muoto- ja tyyliseikkoja sekä yleensä esitysteknisiä ratkaisuja ja kertomisen konventioita. *Sokeain Airuen* Kuolleita-palstan rakenteellisena erityispiirteenä voi-

daan pitää esimerkiksi sitä, ettei kuolinilmoitusten alussa ollut mahdollista käyttää kuvallisia symboleja ilmaisemassa kuolemaan liittyviä maailmankuvallisia tulkin-toja ja merkitysyhteyksiä. Ne täytyi yrittää sisällyttää muulla tavoin tekstiin, sillä Braillen pistekirjoitusjärjestelmässä ei ollut korvaavaa pistemerkkiä esimerkiksi ristille, kyyhkyselle tai tammen lehvälle. Kuvallisten symbolien käyttö tuli mahdolliseksi vasta 1960-luvulla, kun lehteä alettiin julkaista pistekirjoituksen ohella myös näkevien kirjoituksella.

Toinen mielenkiintoinen erityispiirre liittyy kuolinilmoitustekstien kerronnalli-siin konventioihin. Monista *Sokeain Airuessa* julkaistuista kuolinilmoitus- ja muis-tokirjoitusteksteistä huomaa, etteivät niiden laatijat ole olleet ammattikirjoittajia. Toisaalta juuri se tekee kirjoituksista kiinnostavia. Kirjoittajat tuottavat kirjallista tekstiä aivan kuin he kertoisivat asiansa suullisesti tuntemalleen lähipiirille. Tässä mielessä monet kirjoitukset tulevat lähelle suullista perinnettä ja ilmentävät tältä osin näkövammaisten kerrontayhteisössä koettua suullisen ja kirjallisen kulttuurin murrosta.

Monet *Sokeain Airuessa* julkaistut kuolinilmoitus- ja muistokirjoitustekstit vaih-televat tyylillisesti paljon. Jokaisessa kirjoituksessa näyttäytyy kirjoituksen laatijan persoonallinen kädenjälki. Kirjoittajat eivät ole valaneet niitä samasta muotista, vaikka esitysteknisesti niissä on havaittavissa tiettyä yhtäläisyyttä. Samankaltaisuus syntyy tavasta järjestää ja sommitella vainajaa määrittävät asiat yhdenmukaiseen järjestykseen. Ensimmäisessä kappaleessa on kerrottu vainajan nimi ja ammatti-nimike, ikä ja syntymäaika sekä kuolinsyy ja -päivä. Sen jälkeen on ollut tavallista kertoa, kummasta sokeainkoulusta tai työkoulusta (Helsinki vai Kuopio) vainaja eläessään valmistui ja milloin. Tässä yhteydessä on tuotu esille yleensä myös vai-najan sokeutumiseen ja terveydentilaan liittyviä yleisiä huomioita sekä pohdittu niiden merkitysyhteyksiä vainajan elämään ja kuolemaan. Sitten ovat tulleet työ- ja järjestöelämään liittyvät yhteydet. Niiden pääsisältö on rakentunut tavallisimmin erilaisista yhteisön hyväksi tehdyistä ponnistuksista, aikaansaannoksista ja uhra-uksista. Kirjoittajat ovat korostaneet yleensä niitä asioita, joita kirjoittaja tai hänen edustamansa yhteisö ovat pitäneet tärkeinä ja huomionarvoisina. Lopuksi kirjoit-tajat ovat yleensä vielä arvioineet kukin omalla tyylillään kuoleman aiheuttaman kriisin vaikutuksia elämän jatkuvuudelle yhteisössä.

Sokeain Airuessa julkaistut kuolinilmoitus- ja muistokirjoitustekstit ovat his-torialisina dokumentteina arvokkaita. Kuolinilmoitukset sisältävät runsaasti yksi-tyskohtaista informaatiota vainajista sekä yksilöinä että yhteisön jäseninä. Miksi näin yksityiskohtainen tiedottaminen sitten on ollut tarpeen, tulee jossain määrin ymmärrettäväksi, kun muistetaan, että lehden kirjoittaja- ja lukijayhteisö oli ensim-mäisinä ilmestymisvuosikymmeninä suhteellisen homogeeninen. Ihmiset tunsivat toisensa usein vuosikymmenien takaa sokeainkouluista ja sokeainyhdistyksistä. Sosiaalinen ja emotionaalinen tunneside yhteisöön ja sen jäseniin saattoi olla vahva

ja verrattavissa perhesiteeseen. Siten yksityiskohtaisen informaation välittäminen poisnukkuneista on ollut perusteltua ja tarkoituksenmukaista. Lukijat saivat näin mahdollisuuden osallistua lehden välityksellä vainajan viimeiselle matkalle ja käsitellä kuolemaa yhteisöllisenä kriisinä.

Vaikka *Sokeain Airuessa* julkaistuja kuolinilmoitus- ja muistokirjoitustekstejä on hedelmällistä lukea historiallisina dokumentteina, ne eivät anna tilastollista kuvaa näkövammaisten kuolleisuudesta Suomessa. *Sokeain Airuessa* ei läheskään aina ilmoitettu kaikista yhteisössä tapahtuneista kuolemantapauksista. Esimerkiksi lasten kuolemista sokeainkouluissa vaiettiin käytännössä kokonaan. Kysymys ei ollut niinkään tiedon pimittämisestä, vaan siitä, ettei lasten kuolemista ollut tapana kertoa lehdessä. Lasten ei katsottu vielä kuuluvan lehden kirjoittaja- ja lukijayhteisöön eikä heidän poismenoaan näin ollen käsitelty. *Sokeain Airuen* lukijayhteisön jäseneksi tultiin vasta aikuisiällä sokeainyhdistyksiin liittyttäessä. Kuolinilmoitus- ja muistokirjoitustekstien ensisijainen historiallinen lähdearvo onkin toisaalla, niiden välittämässä ajankuvassa, siinä, miten ihmiset ovat eri aikoina suhtautuneet kuolemaan ja miten kuolemaa on käsitelty yhteisöllisen kerronnan keinoin.

7.2.3 MUISTOKIRJOITUSTEN KERRONNALLISET KEINOT

Yhteisöt ovat aina ja kaikkialla pyrkineet sopeutumaan kuoleman synnyttämään uuteen tilanteeseen luomalla kulttuurisesti jäsentyneitä vastauksia kuoleman problematiikkaan. Kuolemaan liittyvät erilaiset rituaalit saavat useissa kulttuureissa keskeisen merkityksen ja ne eheyttävät yhteisöä kuoleman aiheuttaman sosiaalisen tyhjiön jälkeen. (Pentikäinen 1990, 7–9, 89, 203; Kempainen 2006, 57; ks. myös Anttonen 1999.)

Kuolinilmoitusteksteillä on oma tärkeä rituaalinen tehtävänsä kuolemaan liittyvien ajatusten työstämisessä. Ne käynnistävät suremisprosessin, joka voidaan saattaa myöhemmin päätökseen hautajais- ja muistajaisrituaalien avulla. Kuolinilmoitustekstejä samoin kuin muistokirjoituksia on usein turha lähestyä älyllisesti tai rationaalisesti. Kielen ja mielen logiikka on niissä toisenlainen kuin arkipäivän logiikka. Samoin niiden aikakäsitys on hyvin toisenlainen. Rituaalisina teksteinä ne pyrkivät laajentamaan lukijoidensa tajunnan tasoa ja siirtämään huomion tämänpuoleisesta ajasta tuonpuoleiseen iänkaikkisuuteen.

Kuolinilmoitus- ja muistokirjoitustekstien luonteeseen kuuluu yleensä tietynlainen surumielisyyys. Sitä ilmentävät kuolinilmoituksissa muistovärssyt ja aforismit. Niiden avulla tuodaan esille muiston haikeus ja pyhyys sekä toivomus, että vainaja saisi levätä rauhassa. Tällä tavoin vainajalle tuotetaan hyvää kuolemaa, vaikka itse kuolema tapahtumana ei olisikaan vastannut hyvän kuoleman tuntomerkkejä. Käsitykset hyvästä ja pahasta kuolemasta ovat aina tavalla tai toisella läsnä kuol-

inilmoitus- ja muistokirjoitustekstien rakenteessa ja tulkinnoissa. (U-M Peltonen 2003, 70.)

Kuolemalla on vaikutuksia paitsi yhteisön sosiaaliseen myös henkiseen ja moraaliseen tasapainoon. Tässä mielessä kuolemasta kertomisen samoin kuin vainajan muistamisen tavoilla on merkitystä. Ulla-Majja Peltosen mukaan esimerkiksi vahva usko siihen, että kuolema on ”korkeamman kädessä” tai tunne, että ”aika on tullut” liittyy käsitykseen hyvästä kuolemasta. Hyvänä kuolemana on pidetty rauhallista, hiljaista tai levollista poismenoa. Peltonen toteaaakin, että hyvä kuolema tarkoittaa kuolemaa ilman kipua ja kärsimystä. Se ei ole tärkeää vain kuolevalle vaan myös häntä suremaan jäävälle yhteisölle. Tärkeää on myös se, että vainajasta puhutaan ja kirjoitetaan muistolauseissa kunnioittavaan sävyyn. (U-M Peltonen 2003, 68.)

Hyvän kuoleman vastaista on ollut jättää vainaja yksin kuolemaan. Kysymys ei ole pelkästään fyysisestä läsnäolosta kuolevan rinnalla, vaan laajemmin ymmärrettynä symbolisesta läsnäolosta ja muistamisesta kuoleman prosessin eri vaiheissa. Ne voidaan jakaa kolmeen vaiheeseen: fyysiseen kuolemaan, ruumiin hävittämiseen ja sosiaaliseen kuolemaan. Näihin liittyen voidaan erottaa kolme kuolemanrituaalin lajia: kuolemisrituaalit, hautajaisrituaalit ja muistajaisrituaalit. (Pentikäinen 1990.)

Kuolemaan liittyvät rituaalit ovat tärkeä osa sitä prosessia, jossa poismenneen henkilön kuolemaan yritetään sopeutua. Symbolinen läsnäolo ja samalla hyvän kuoleman tuottaminen kuoleman rituaalien eri vaiheissa voi tapahtua monella tavalla. Ilona Kempainen on esittänyt, että pelkästään kuolemasta ilmoittaminen lehdes- sä on merkki hyvän kuoleman monien ehtojen täyttymisestä. Vainaja on tällöin merkinnyt jo eläessään jollekulle niin paljon, että tämä on ollut valmis näkemään hänen vuokseen vaivaa kuoleman jälkeenkin. Vainajan on täytynyt merkitä myös laajemmalle yleisölle niin paljon, että sille on syytä myös kuolemasta tiedottaa. Kempaisen mukaan jokainen kuolinilmoitus rakentaa täten jo lähtökohtaisesti hyvää kuolemaa sille, jota ilmoitus koskee. (Kempainen 2006, 136.)

Hyvää kuolemaa voidaan tuottaa myös kuolinilmoitus- ja muistokirjoitustekstien varsinaisessa tekstiosassa arvioimalla esimerkiksi kuolemaa suhteessa vainajan kärsimyskentätyteiseen elämään. Tämä näyttää olleen myös *Sokeain Airuessa* 1910- ja 1920-luvuilla julkaistuissa kuolinilmoitus- ja muistokirjoitusteksteissä yleinen kertomisen tapa. Tätä ilmentää myös seuraava lehdessä vuonna 1923 julkaistu kirjoitus. Sen lähikuvassa on espanjantautiin nuorena kuollut Hilja Sipilä:

Hilja Sipilä kuollut

Hän kuoli kotonaan Lähellä Turkuu 1 p. joulukuuta 1922. Hän ei ollut täyttänyt kahtakymmentä ja kuitenkin oli hän harvinaisen suuressa määrin ennättänyt kokea kärsimysten tuskaa, ennenkuin kuolema, vapauttaja, tuli.

Kuka hän oli? Pieni kohtalotoveri, raikas lähteen suoni, joka virvoittaa ja elähyttää, missä se pulppuaa esiin. Kuka hän oli? Auringonsäde, joka valaisi ja lämmitti, sillä se rakkauden siemen, joka oli itänyt ja puhjennut kukkaan hänen sielussaan, tavotteli suuria aatteita: Kristillisyyttä, isänmaata, eteenpäin pyrkimistä tiedossa ja taidossa, mutta myöskin arkielämän pikku asioissa se parhaan kykynsä mukaan pyrki pääsemään esille. Hän lauloi kuin lintunen keväällä metsässä, lauloi täydestä sydäimestä suurta elämäniloaan, rakkauttaan Jumalaan, hänen ihanaan luontoonsa ja kaikkeen mikä elää, lauloi vielä silloinkin: Kun sairaus jo oli tunkeutunut hänen hennon olentonsa sisimpään, selkäyttimeen...

Joulun tienoissa 1919–20 tuli onnettomuus harvinaislaatuudessa ”espanjantaudin” muodossa. Kaikki kolme sokeaa sisarusta Sipilän perheessä joutuivat vuoteen omiksi. August, vanhin heistä, joka ei aluksi pitänyt tautia niin vaarallisena, vaan askarteli hevosten luona tallissa, (hänen mielipuhiaan, missä hän muuten oli jo aika taitava), kunnes kuume puistatti hänen jäseniään ja voimat pettivät. Hän jäi sitten vuoteeseen ja halpautui vähitellen. Viime syyskuun 10 päivänä kuolema hänet vapautti, Mutta pieni Hiljamme nousi vielä täynnä tarmoa ja elämänhalua, lopetti oppikurssinsokeainkoulussa 1921 ja palasi sitten kotiinsa ollakseen siellä hyödyksi kykynsä mukaan. Mutta syksyllä sairaus pakotti hänet jälleen vuoteeseen, josta ei enää hellinkään vaalinta voinut saada häntä nousemaan. Liikuttavia olivat ne kirjeet, joita hän tältä tuskien sijalta kirjoitti opettajattarille ja ystäville. ”Aika on pitkä sille”, kirjoitti hän, ”Joka odottaa kevättä ja yksinäistä vuodetta.” Tai myöskin: ”Siinä ja siinä raamatunlauseessa on lohdutusta vain sielunsairaalle.” Niin kauvan kuin Hilja vielä vähänkin saattoi liikuttaa käsiään, ryömi hän lattian poikki vieläkin kovaosaisemman veljensä lukeakseen hänelle ääneen lehteämme tai jotakin hyvää kirjaa. Kun hän ei enää jaksanut itse kirjoittaa, kertoi hänen sisarensa muun muassa: ”Hiljan ajatukset ovat alituiseen ystävien luona Helsingissä. Itselleen hän ei toivo muuta kuin että pian saisi kuolla. On liikuttavaa kuulla, kuinka hän, tuskien kovimmillaan ollessa, huutaa ristiinnaulittua avukseen. Siinä rukouksessa on hartautta ja alistumista. Se saa kyöneleet nousemaan niiden silmiin, jotka ovat sitä näkemässä. Rukoilkaa tekin siellä, että Hilja pian pääsisi pois.”

Vihdoin joulukuun 1 päivänä tuli ikävöity vapauttaja. On luonnollista, että tuntuu huojennukselta Kaikille Hiljan ystäville tietää, että hän nyt vapaana kaikista vaivoista on onnellinen Jumalan luona.-- Mutta se surun ja kaipauksen tunne, minkä hänen rakas muistonsa herättää, ei haihdu niinkauvan

kuin joku hänen ystävistään elää. Miksi piti tuon viattoman, herttaisen ihmistaimen joutua ansaitsemattomien, julmien kärsimysten runneltavaksi? (SA 1–2/1923.)

Sekä Hilja Sipilän että jo edellisessä luvussa esittelemäni Aleksina Aunelan kaltaisten nuorena pois nukkuneiden kuolinilmoitukset eivät olleet tarkasteltavana ajankohtana harvinaisia tai epätavallisia. Tavallisuutensa ansiosta ne kelpaavat myös edustamaan *Sokeain Airuen* kuolinilmoitus- ja muistokirjoitusteksteissä esiintynyttä kuolemaan ja elämän jatkuvuuteen liittyvää kerrontaa, jota on hedelmällistä lähestyä tarkastelemalla myös niiden dramaturgiaa. Tällainen lähestymistapa voi auttaa joskus näkemään pintatasoa syvemältä, miten kuolinilmoitusteksteihin erikoistuneet kirjoittajat ottavat kuoleman aiheuttaman yhteisöllisen kriisin hallintaan ja miten he rakentavat kerrontaansa lohtua tuovan vaikutuksen.

Kuolinilmoitus- ja muistokirjoitustekstien vaikuttavuus syntyy sekä konkreettisen kuoleman läheisyydestä että oikeanlaisesta kertomisen tavasta. Vainajan kuoleman samoin kuin elämän vaiheiden kuvaaminen tiettyssä tapahtumajärjestyksessä rakentaa tekstille tarinan ja juonen. Tarina on tapahtumien kronologinen järjestys ja juoni se järjestys, jossa tapahtumat paljastetaan vastaanottajalle. Kuolinilmoitus- ja muistokirjoitusteksteissä juoni sommitellaan usein niin, että ensin kerrotaan viimeinen tapahtuma ja vasta sen jälkeen siihen johtaneet tapahtumat kronologisessa aikajärjestyksessä siten, että niistä rakentuu koskettava ja tunteisiin vetoava henkilökuva vainajasta.

Monet *Sokeain Airuessa* 1910- ja 1920-luvuilla julkaistut kuolinilmoitus- ja muistokirjoitustekstit lähenevät kerronnallisessa vaikuttavuudessaan antiikin tragedioita. Se ilmenee myös aineistoesimerkeistäni. Havaintoon, mistä tässä yhtäläisyydessä on mahdollisesti kyse, antaa erään vastauksen Aristoteleen runousoppi (1997). Dramaturgian klassikon Aristoteleen mukaan antiikin tragedioiden vaikuttavuus syntyy ennen kaikkea kertomuksen päähenkilön hybriksestä lähtevästä toiminnasta ja vastavoimien kamppailusta loppuratkaisun tunteita puhdistavaan katharsikseen. Tässä mielessä esittelemäni aineistoesimerkit täyttävät henkilötarinoina antiikin tragedioiden kerronnalliset ehdot ilmentäen samalla länsimaista kertomusperinnettä. Vastaavanlaista kertomisen traditiota edustaa raamatullisten uskonsankarien kuvaus. Tästä taas on lyhyt hyppäys siihen, miten *Sokeain Airuen* kirjoittaja- ja lukijayhteisössä kuolinilmoituksiin erikoistuneet kirjoittajat yhdistivät muistokirjoituksiin raamatullista traditiota uskonsankarien kuvauksen malleja noudattaen. Edellä esitellyssä aineistonäytteessä on esimerkiksi monia viittauksia Uuden testamentin evankeliumeihin ja Jeesus-myyttiin. Ne eivät ilmennä vain kirjoittajan kristinuskon tuntemusta, vaan ne kätkevät sisäänsä tärkeän pelastusstrategisen resurssin. Kirjoittaja pukee tekstissään hyvän kuoleman kärsimyskuoleman symboliasuun ja tiivistää kristillisen maailmankatsomuksensa yleisinhimilliseen

toiveeseen elämän jatkuvuudesta kuoleman jälkeen. Kärsimyskuolema kietoutuikin olennaisella tavalla metaforiseen ajatusrakennelmaan Kristuksen kärsimysnäytelmästä ja kuolemasta ristillä. Kirjoittaja lähtee ajatuksesta, että vapautumisen kokemus saa alkunsa kärsimyksestä. Kun kärsimys kasvaa kyllin suureksi, henki on valmis lähtemään ja kuolema tuntuu vapautukselta.

Raamatun kuvaukset Jeesuksen kärsimyksistä ristillä ovat monella tapaa taustalla kuolemaa koskevassa kerronnassa. Yleisesti voitaneen sanoa, että Kristuksen maallinen vaellus on symbolisoinut kristityille sekä inhimillistä kärsimystä että kärsimyksestä vapautumista. Tässä yhteydessä sen voidaan ajatella ilmentävän myös kuoleman aiheuttaman surun ja elämän jatkuvuuden välistä ristiriitaa. Useimmissa *Sokeain Airuessa* julkaistuissa kuolinilmoitus- ja muistokirjoitusteksteissä tärkeintä ovat olleet erilaiset, mutta monessa suhteessa yhteneväiset, kristilliset käsitykset kuolemasta. Hartaasti uskovalle se saattoi tarkoittaa huomion kohdistamista uuteen ja parempaan elämään. Kuoleman ei tarvinnut merkitä kaiken loppua. Sen voitiin ajatella tarkoittavan elämän jatkumista ”siellä missä myrskyt eivät enää pauhanneet” tai ”missä vallitsi ikuinen lepo ja rauha”. Ne ovat olleet iänkaikkisen tuonpuoleisen elämän vertauksia, joilla on haettu lohtua kuoleman aiheuttamaan suruun ja vahvistettu käsityksiä elämän jatkuvuudesta kuoleman jälkeen.

7.3 YHTEISKUNNALLINEN KERRONTAKONTEKSTI

Olen käsitellyt tähän mennessä sokeuden uhrikokemuksia lähinnä uskonnollishenkisten kirjoitusten kerrontakontekstissa. Samalla ne ovat tulleet riittävän selkeästi määritellyiksi myös osana uskonnollista arki ajattelua. Näiden lisäksi sokeuden uhrikokemukset nousevat lehtiaineistoistani esille yhteiskunnallisessa kerrontakontekstissa. Näitä tekstejä edustavat aineistoissani monet pääkirjoitukset, asiakirjoitukset, mielipidekirjoitukset, reportaasit ja osittain myös kuolinilmoitus- ja muistokirjoitustekstit. Tällaista kääntymystä uskonnollishenkisestä ajattelusta yhteiskunnallisesti suuntautuneeseen arki ajatteluun ei kuitenkaan tule tulkita väärin. Kirjoittajat, jotka kokivat saavansa mieltään askarruttaviin kysymyksiin vastauksia uskonnon piiristä, pystyivät käsittelemään kokemuksiaan myös yhteiskunnallisessa kontekstissa. Kristillinen maailmankuva muuntui luontevasti yhteiskunnalliseksi retoriikaksi silloin kun se ei ollut ristiriidassa heidän mieltämänsä kristillisen arvomaailman kanssa. Monet kirjoittajat saattoivat ajatella siinä olevan kysymyksen samasta asiasta. Pyrkimällä vaikuttamaan yhteiskunnan rakenteisiin siten, että yhteiskunta otti huomioon sen vähäosaiset kansalaiset, palveli se samalla myös kristillisiä päämääriä. Kristillinen maailmankuva velvoitti sosiaaliseen vastuuseen heikompiaisista ja kun yhteiskunta saatiin ymmärtämään tämä, voitiin sen jälkeen

kansalaista itseäänkin velvoittaa ottamaan vastuuta elämästään ennen kuin hän ajautui täydelliseen ahdinkoon ja menetti asemansa itsensä elättävänä kansalaisena.

Eri tekstilajit palvelivat *Sokein Airut* -lehdissä asioiden ja ilmiöiden käsittelemisessä eri tehtävää, mutta ne eivät sulkeneet toisiaan pois. Loppujen lopuksi monet yhteiskunnallisesti suuntautuvat tekstit tulevat paikoin lähelle uskonnollistyyppistä ajattelua, kieltä ja retoriikkaa. Lauri Honko (1980, 105) onkin huomauttanut rajanvedon uskonnollishenkisen ajattelun ja muun ajattelun välillä olevan joskus hankalaa. Hongon mukaan kaikki, mikä tietynä hetkenä, tietyssä tilanteessa muodostuu ihmiselle poikkeuksellisen aktueelliksi, tärkeäksi ja merkitseväksi, muuttuu vastustamattomasti tavalla tai toisella osaksi uskonnollista tunnetta, käyttäytymistä ja ajattelua. Mikä tahansa ihmisen voimakas intressi tai aikomus voi sakralisoida kohteensa, ja toisaalta mikä tahansa pyhä objekti on alati vaarassa muuttua profaaniksi.

Seuraavissa luvuissa paikannan havaintoni yhteiskunnallisiin teksteihin ja pohdin niiden välittämää kuvaa uhriudesta. Mielenkiinnon kohteenani ovat erityisesti sellaiset tekstit, joissa kysymykset uhriudesta nousevat esiin yhteiskunnan taloudellisista, juridisista tai aatteellisista uudelleenjärjestelyistä. Millaisena sokeuden uhririkokemukset näyttävät tässä kerrontakontekstissa ja miten niitä käsiteltiin jaettuina kokemuksina?

7.3.1 YHTEISKUNTA JA UHRIKOKEMUKSET

Uskonnollistyyppisten uhrikäsitusten ja -kokemusten muuntuminen yhteiskunnallisesti suuntautuneeksi uhrimielialaksi tulee *Sokein Airuen* palstoilla vastaan ehkä kaikkein selvimmin teksteissä, joissa käsitellään käsityöläisten ahdinkoa teollistuvan yhteiskunnan puristuksissa. Teollisella tuotannolla oli puolellaan monia etuja, joihin ei perinteisillä työmuodoilla päästy. Tehtaat valmistivat sarjatuotantona harjoja ja korihuonekaluja päivässä enemmän kuin mihin itsenäiset käsityöläiset pystyivät viikossa. Suuremman menekkinsä ansiosta tehtaat saivat myös raaka-aineensa halvemmalla ja maksuaikansa pidemmiksi. Näin ne pystyivät polkemaan hintoja halvempien tuotantokustannusten ansiosta ja pakottamaan vastaavasti käsityöläiset myymään tuotteitaan alihintaan. (Esim. SA 1/1927; SA 2/1927.)

Vaikka Suomessa otettiin 1900-luvun alkuvuosikymmeninä monia taloudellisteknillisiä edistysaskeleita ja asiat näyttivät menevän monessa suhteessa parempaan suuntaan, saattoi tilanne käsityöläisten kokemuksissa näyttää toisenlaiselta. Käsin tehdyt tuotteet eivät olleet enää 1900-luvun puolelle siirryttäessä samalla tavoin kilpailukykyisiä kuin 1800-luvun lopulla. Teollisuus oli tuotantomuotona kehittynyt vuosisadan vaihteen jälkeen aivan toiselle tasolle. Tehtaiden koneisto oli monipuolistunut ja koneiden työteho oli aikaisempaan verrattuna moninkertainen. Koneet

suorittivat myös yhä suurempaa osaa tehtaiden kokonaistuotannosta, mistä taas seurasi, etteivät käsityöläiset pystyneet enää kilpailemaan aikatauluissa teollisuuden kanssa. (Waris 1973, 55–56.)

Kun tehokkuuden käsitteestä tuli tehdastyön myötä osa teollisuutta, käsityöläisten toimeentuloehdot kiristyivät ratkaisevasti. Se ei merkinnyt ainoastaan kilpailutilanteen muuttumista käsintehtyjen ja teollisesti valmistettujen tuotteiden välillä, vaan se asetti myös sokeat ja näkevät työelämässä uudenlaiseen kilpailutilanteeseen. Maija Purhonen on tehnyt tästä kiinnostavan havainnon pro gradu -tutkielmassaan (2007), jossa hän esittää, että sokeilla ja näkeville oli 1930- ja 1960-luvuilla työelämässä monia sovittamattomia eturistiriitoja, joilla perusteltiin omien yhdistysten tarpeellisuutta. Purhosen havainto on tärkeä ja liittyy oleellisesti näkövammaisten ensimmäisten järjestäytyneiden sukupolvien avainkokemuksiin. Toisaalta se liittyy keskeisellä tavalla myös sokeainyhdistyksissä 1910-luvulla virinneeseen keskusteluun sokeista yhteiskunnan uhreina. Tämän keskustelun taustalla olivat jäsenistön eriarvoisuuden kokemukset, jotka ruokkivat uhrimielialoja ja alkoivatkin purkautua *Sokeain Airuen* kirjoituksissa tietynlaisena uhriretoriikkana. Monissa yhteiskunnallisesti suuntautuneissa teksteissä toistuu samansuuntainen ”nurkkaan ajetun” harjansitojan ja korinpunojan teema.

Itsenäisten käsityöläisten toimeentulo oli kytköksissä työntekoon, ja vain työtä tekemällä saattoi vaikuttaa omaan sosiaaliseen asemaansa yhteiskunnassa. Tehokkuudella ymmärrettiin kuitenkin olevan myös kääntöpuolensa. Jos harjansitojat ja korinpunojat yrittivät nopeampaan työtahtiin, se näkyi välittömästi työn laadussa. Huono laatu taas karkotti asiakkaat, ja valmiit tuotteet jäivät myymättä tai ne jouduttiin myymään puoli-ilmaiseksi. (SA 5–6/1912; SA 7/1923; SA 2/1927.)

Vastaavasti hierojien tilanne oli samankaltainen. Myös hierojat joutuivat tekemään pitkiä työpäiviä ja polkemaan hintoja kilpaillessaan näkevien ammattiveljiensä ja -sisariensa kanssa. Anna Friman, joka tunsi sekä hierojien että käsityöläisten ongelmat, tulkitsi monien sokeiden syvimpiä tunteja kirjoittaessaan vuoden 1913 *Sokeain Airuessa* seuraavasti:

Nykyään on Suomen sokeilla itsensä elättäminen päivän polttavin kysymys. Tuo kysymys tuottaa usein näkeville, täysin terveille ihmisillekin melkein yliluontaista huolta, vaivaa, surua, jopa henkistä ristiriitaisuuttakin. Mitä se sitten saattaakaan olla sokeuden taakan kantajalle? Se on elämän ja kuoleman kysymys. [...] Olen tavannut monta sokeaa naistoveriani, jotka rasittavat itseään uutteralla käsityöllä varhaisesta myöhäiseen, saamatta edes kohtuullista ravintoa työnsä tuotteeksi; ja kuitenkin tuo työ ennenaikaisesti riuduttaa elinvoimia. Mitä siis on tehtävä? Kilpailu vallitsee kaikkialla, ja harvat ovat ne työalat, joilla sokeat itsenäisesti saattavat toimia. Hierojia esim. on Suomi täynnään, ja uusia leivotaan joka vuosi.-- Sitäpaitsi

ei kaikilla ole siihenkään työhön taipumusta, ja hieromatyö on raskasta ja varsinkin sokealle paljon huolta ja vastuksia tuottava. Ei ole niin hauskaa kuulostella työtä, joutua turhanpäiväisten ja vaativaisten henkilöiden kanssa tekemisiin ja hieroa itsensä näännyksiin pienemmällä palkalla kuin näkevät, ja vielä kokea miten näkevät ammattitoverit usein virittävät jo ennen vankkaa ennakkoluuloa sokeita ammattilaisia kohtaan. (SA 3/1913.)

John Berg puolestaan käsitteli lehdessä samoja elämän ja kuoleman kysymyksiä neljätoista vuotta myöhemmin vuonna 1927 otsikolla ”Sokeitemme asema”:

Korintekijät ja harjansitojat istuvat kuin nurkassaan ja koettavat turhaan hankkia itselleen riittävää toimeentuloa. Useat heistä ovat ylpeitä ja vapautta rakastavia ja ollakseen itsestään huolehtivia, mikä on heidän suurin kunnianhimosna, täytyy heidän työskennellä melkein vuorokausi ympäriinsä. Sana ”almu” on useimmille heistä kauhistus, ja kuitenkin täytyy heidän usein olosuhteitten pakosta ottaa vastaan sellainen. Vieläpä heidän tuotteittensa myyntikään ei ole mitään muuta kuin almujen vastaanottamista, kun monet ystävälliset ihmiset ostavat niitä vain sen vuoksi, että myyjä on sokea. Sellainen pyrkimys tehdä sokeista itsestään huolehtivia on luonnollisesti sinänsä oikea, mutta ihmettelenpä, eikö päämäärään vievää tietä ole huonosti tavattu. Kuinka voisi sokea käsityöläinen alemmine työkykyineen kilpailla tehdastyön kanssa, kun tämä on osoittautunut näkevälekkin vaikeaksi? (SA 1/1927).

On vaikea arvioida, kuinka moni käsityöläinen tai hieroja lopulta koki tilanteensa näin tukalaksi ja kuinka paljon ahdingossa olleiden sokeiden esimerkkitapauksia nostettiin tietoisesti esille yhteiskunnallisten tavoitteiden ajamiseksi sokeainyhdistyksissä. Aikalaiskirjoitusten ja muistitiedon antama kuva on jossain määrin ristiriitainen. Esimerkiksi Oskari Lehtivaaran kertoman mukaan taitavat korinpunijat saattoivat ansaita ainakin 1930-luvun puolella parhaimmillaan enemmän kuin tavalliset valtion alemmat virkamiehet (NvMuÄ, Oskari Lehtivaara).

Olipa todellisuus käsityöläisten ahdingosta millainen hyvänsä, kirjoittelu *Sokeain Airuen* palstoilla oli uhrimielialoja korostavaa. Suurimpana ongelmana pidettiin sitä, ettei kiristyvään kilpailuun pystytty vaikuttamaan. Käsityötuotteiden kohtalainen menekkikään ei vielä taannut toivottua tulosta. Pitkät työpäivät ahtaissa ja pölyisissä olosuhteissa sekä heikko ravinto lisäsivät alttiutta monille sairauksille ja puutostaudeille. Kun tämän lisäksi huomioidaan myös tuotteiden myyntiin käytetty aika, jäi nukkuminen ja lepo suhteellisen vähäiseksi. Tällaiset elämisen ehdot koituivat monien käsityöläisten ennenaikaiseksi kohtaloksi ja olivat omiaan ruokkimaan uhrimielialoja.

Uhriudelle saatiin vahvistusta myös Suomen Sokeain Liiton 1920-luvun alkupuolella teettämästä tutkimuksesta. Siinä selvitettiin Suomessa asuvien sokeiden koti- ja työoloja. Kauppa- ja teollisuusministeriön myöntämällä avustuksella Väinö Illman kävi tapaamassa kesällä 1924 kaikkiaan yhteensä 79 sokeaa käsityöläistä Päijänteen länsipuolella ja Seinäjoen eteläpuolella. Illmanin matkaraportti julkaistiin saman vuoden syyskuun *Sokeain Airuessa* (SA 6/1924). Illmanin antama selvite vahvisti sen, mitä osattiin jo odottaa. Useimmat harjansitojat ja korinpunojat elivät köyhyysrajan tuntumassa ja sen alapuolella. Kun Illman teki seuraavana kesänä ministeriöltä saamallaan apurahalla tutustumismatkan Seinäjoen pohjois- ja länsipuolelle, tapasi hän kaikkiaan 66 sokeaa käsityöläistä. Matkan tulos oli yhtä lohduton. Illman vaati loppuraportissaan, joka julkaistiin myöhemmin myös *Sokeain Airuessa* (2–3/1927), nopeita valtiollisia toimenpiteitä asian korjaamiseksi. Raportti antoi sokeainyhdistyksille uutta pontta jatkaa 1910-luvulla aloitettuja sosiaalisia uudistuksia.

Vaikka teollinen rakennemuutos oli keskeinen yksittäinen sokeiden käsityöläisten yhteiskunnallista uhriutta määrittävä tekijä, se ei ollut ainoa asia, joka ruokki uhrimielialoja. Toinen ja vähemmälle huomiolle jäänyt seikka liittyy perinnöllisyystieteen vanavedessä 1800-luvun lopulla syntyneeseen uudenlaiseen ihannekuvaan ihmisestä. On jossain määrin paradoksaalista, että samoihin aikoihin, kun sokeat saivat 1930-luvulla eduskunnassa läpi ajamansa sokeuskorvauslain, säädettiin sterilisointilaki. Pakkosterilisointeja tehtiin mielenterveyspotilaille ja kehitysvammaisille, mutta lain sosiaaliset ja symboliset vaikutukset ulottuivat laajemmalle. Eri tavoin luokitellut vammaiset ihmiset kantoivat lähtökohtaisesti stigmaa. Se ei tarkoittanut enää perinteisessä kristillisessä mielessä uskonnollisen kilvoittelun yhteydessä iholle ilmestyneitä naulan jälkiä ranteissa tai jalkapohjissa, ei ruoskan sivalluksia selässä eikä orjantappurakruunun aiheuttamia jälkiä päässä tai keihäänpistoa kyljessä. Vammaisuuden stigmassa oli kysymys kelvottomuuden ja häpeän leimasta, jonka yhteiskunta pyhitti lainsäädännöllä sen oman kokonaisedun nimissä. Toisin sanoen vammaiset alettiin nähdä uhkana paitsi yhteiskunnan vallitsevan järjestyksen niin myös sen toiminnan tehokkuuden kannalta. Tässä mielessä 1900-luvun alun keskustelut vammaisuudesta onkin nähtävä osana perinnöllisyystieteen ja rotuhygieenisen liikkeen vaikutusta. (Harjula 1996, 130, 148–157, 166; Kivirauma 2008, 83; ks. myös Goffman 1971.)

Historiallisesti ja kansainvälisesti rotuhygieenisen ajattelun läpimurtovuosi oli 1912. Tuolloin Lontoossa järjestetty ensimmäinen kansainvälinen rodunjalostuskongressi toi rotuhygienian tavoitteet ja käytännön sovellutukset ensimmäistä kertaa laajempaan tietoisuuteen. (Harjula 1996, 132; Braddock&Parish 2001, 35.) Lontoon kokous sai median välityksellä laajaa huomiota myös Suomessa, ja se tuotiin keskusteluihin kuudennessa pohjoismaisessa aistiviialiskoulukokouksessa, joka pidettiin Suomessa samana vuonna. Tämä ei ole sinänsä ajankohtaan ja tilaisuuden

luonteeseen nähden poikkeuksellista, mutta yllättävältä tuntuu se, että kokouksessa pidetty esitelmä ”Aistivalliasia rotuhygieniseltä kannalta katsottuna” julkaistiin myös *Sokeain Airuessa* (SA 5–6/1912). Käytettävissäni olevat lähteet eivät kerro, miksi se julkaistiin lehdessä. Oliko julkaisupäätöksen taustalla jokin erityinen syy, vai oliko se puhdas kömmähdyks? On kuitenkin selvää, että aistivallisten rotuhygieniaan paneutuvan esitelmän julkaiseminen näyttää lehden kirjoittaja- ja lukijayhteisön näkökulmasta omituiselta ratkaisulta. Jo esitelmän ensimmäiset alkulauseet kertovat, ettei sitä oltu välttämättä tarkoitettu aistivallisten kuultavaksi tai luettavaksi:

Yhteiskuntaelimestössä esiintyvien sielullisten vajavaisuuksien ja sielullisen ala-arvoisuuden rotupatologinen merkitys on riippuva koko joukosta asianhaaroja, joista monet ovat ainoastaan vähän tunnetut. On selvää, että sielullisesti vajavaisten yksilöitten suhteellisen vapauden rotuhygieninen vaara on sangen erilainen, riippuen vajavaisuuden lajista, synnystä ja laajuudesta sekä yksilönladusta ja olosuhteista muissa suhteissa. Meidän on siis rotu- taikka yhteiskuntabiologiselta näkökannalta määrääminen ei ainoastaan vajavaisuuden olemassaolo, vaan myöskin sen yhteydessä oleva rotuhygienisen vaaran oikeaksi havaitseminen. Molemmat nämä tehtävät ovat erittäin vaikeat ratkaista ja useissa tapauksissa on meidän tietomme riittämätön tyydyttävää ratkaisua varten. Viimeaikojen tutkimukset ovat kuitenkin saattaneet päivänvaloon koko joukon tosiasioita, jotka tekevät laajakantoisten johtopäätösten tekemisen mahdolliseksi. (SA 5–6/1912).

Rotuhygieninen ajattelu sai 1920- ja 1930-luvuilla niin Euroopassa kuin Yhdysvalloissakin voimakkaan propagandistisen juonteen. Sen sijaan, että yhteiskunnat olisivat suojelleet eri tavoin vammaisiksi luokiteltuja kansalaisiaan yhteiskunnan vaaroilta, ne alkoivat suojella itseään oletetulta degeneroitumisen uhalta. Käytännössä se merkitsi valtaa pitävien suunnalta jyrkän kielteistä suhtautumista muun muassa vammaisten ihmisten keskinäisiin avioliittoihin ja perheen perustamiseen (Harjula 1996, 151; Braddock&Parish 2001, 35). Tämä ei kuitenkaan koskenut järjestelmällisesti kaikkia vammaisryhmiä. Esimerkiksi sokeat näyttäisivät muodostaneen sellaisen erityisryhmän, johon ei kohdistunut edes Hitlerin kansallissosialistisessa Saksassa vastaavanlaista sortoa ja syrjintää kuin muihin vammaisryhmiin. Paitsi, että sotasokeat nauttivat sotasankaruutensa, uhrivalmiutensa ja sokeuden ei-perinnöllisen luonteen vuoksi yleistä arvostusta, myöskään siviilisoikeiden ei tarvinnut kokea olemassaoloaan uhatuksi. Tästä antaa viitteitä esimerkiksi Berliinin näkövammaismuseon vuonna 2009 uusittu perusnäyttely, joka tuo esille vähemmän tunnetun puolen 1930-luvun kansallissosialistisen Saksan historiasta. Toisin kuin museossa vierailija saattaisi ehkä odottaa, sokeat eivät näyttäyty valokuvissa kaasukammioiden uhreina. Näyttelyvitriiniin esille asetetut kolme kosketeltavaa

pääpystiä ja vanha kehystetty valokuva pikemminkin paljastavat, että myös sokeainkoulun oppilaat valjastettiin 1930-luvulla palvelemaan Hitlerin kansallissosialistisen Saksan oppeja ja ideologiaa. Kamera on ikuistanut tilanteen, jossa sokeainkoulun poikaoppilaat ovat pukeutuneina hakaristein varustettuun Hitler-jugend -univormuun, kädet kohotettuina liikkeelle ominaiseen tervehdykseen. (NvMuVa, Berliini 1–16; ks. myös NA 6/2012.)

Figure 10: Berliinin näkövammaismuseon perusnäyttelyssä esillä olevat kolme kosketeltavaa pääpystiä ja kehystetty valokuva Hitler-jugend -univormuun puetuista oppilaista kertovat 1930-luvun kansallissosialistisen Saksan vähemmän tunnetusta historiasta. – Kuvaaja Pauliina Peiponen, Näkövammaismuseon kuva-arkisto.

Se, että useimmat sokeat rajautuivat rotuhygieenisten toimenpiteiden ulkopuolelle sokeuden ei-perinnöllisen luonteen tai esimerkiksi korkean henkisen tason vuoksi, ei tarkoita sitä, etteivät sokeiden keskinäiset avioliitot ja perheen perustamista koskevat kysymykset olisi askarruttaneet aikalaisia sokeain yhteisöissä. On ilmeistä, että niistä on keskusteltu niin Suomessa kuin muuallakin maailmassa yhteisöjen sisäpiirijulkisuuksissa, sillä ne nousivat jo 1920-luvulla asialistalle sokeain maailmankokouksissa. Keskinäisiä avioliittoja ei pidetty sinänsä epäsovivina tai rotuhygieeniseltä kannalta epäterveellisinä, mutta ne katsottiin epäkäytännöllisiksi silloin, kun molemmat osapuolet olivat köyhiä. Yhtä epäkäytännöllisenä ja jopa edellistä vaarallisempana pidettiin sitä, että sokea nainen solmi avioliiton näkevän

miehen kanssa. Taustalla oli näkemys, että miehet olivat pohjimmiltaan ”huikentelevia luonteita”. Sen sijaan päinvastaista tilannetta ei pidetty uhkana. Naisten uskottiin olevan perusluonteeltaan miehiä kunniallisempia ja pitävän huolta sokeasta puoliosasta vaikeinakin aikoina. (SA 3/1923.)

Vaikka sokeiden keskinäiset avioliitot, perheen perustaminen ja lapset eivät olleet *Sokeain Airuen* kirjoittaja- ja lukijayhteisössä tabu, niitä ei lehdessä juuri tämän enempää käsitelty. Ne näyttävät olevan vaiettu alue myös monissa elämäkerrallisissa haastatteluissa ja muistelmissa. Tässä mielessä vamma aiheuttamalla stigmalla oli todellisia, materiaalisia ja symbolisia vaikutuksia. Kiinnostavaa onkin, että vammaisuuteen liittyvien kelvottomuuden ja häpeän leimojen vaikutus ulottui 1930-luvun alussa myös sokeiden tunnusmerkkikeskusteluun. Samalla ne tuovat goffmanilaisessa tulkintakehyksessä esille niitä keinoja, joilla itseä esitetään ja ”kasvoja” ylläpidetään.

Sokeiden käyttämät tunnusmerkit saivat *Sokeain Airuen* mielipidekirjoituksissa 1930-luvun alkupuolella maanlaajuista huomiota yli kolmen vuoden ajan. Kirjoituksissa otettiin tunnusmerkkeihin kantaa sekä puolesta että vastaan. Ihmisiä puhuttivat sekä itse tunnusmerkit että niiden käyttötavat ja -yhteydet. Vaihtoehtoina olivat keltainen käsivarsinauha, johon oli kirjailtu sana sokea, ja valkoinen kävelykeppi. Ensin mainittu edusti olemassa olevaa, vanhaa keskiaikaista käytäntöä ja jälkimmäinen sen tilalle neuvoteltavaa modernin aikakauden tunnusta. Aivan näin yksinkertaisesta asiasta tunnusmerkkikeskustelussa ei kuitenkaan ollut lopulta kyse. Keskustelu ja kirjoittelu tunnusmerkeistä osoittautuivat vauhtiin päästyään paljon moniulotteisemmaksi ja vivahteikkaammaksi pohdiskeluksi siitä, oliko erillisten tunnusmerkkien käyttö ylipäänsä tarpeellista ja millaisin perustein.

Monissa mielipidekirjoituksissa pelkästään värien symboliikkaan näyttää liittyneen ristiriitaisia tunteita. Keltainen hihavarsinauha symbolisoi keskiajan maailmasta periytyvää ajatusta häpeän, polttomerkin ja karkotuksen tunnusväristä. Sen sijaan kirkkaana valon värinä valkoinen edusti puhtautta. Sekä antiikin ajalla että kristillisessä maailmassa valkoinen tunnettiin myös suojavärinä pahoja ja epäpyhiä voimia vastaan. Värien symboliikkaa tärkeämmäksi näyttää kuitenkin nousseen tunnusmerkkien oikeanlaiset käyttötavat. Monia kirjoittajia tuntuu huolestuttaneen erityisesti se, että tunnusmerkkien käyttäjissä oli sellaisia huonokäyttöisiä henkilöitä, jotka olivat häpeäksi koko käyttäjäryhmän maineelle. Toisin sanoen kirjoittajien häpeän tunteet eivät nousseet esille niinkään tunnusmerkeistä vaan niiden mahdollisista huonomaineisista käyttäjistä. Näkemystä edustaa seuraava *Sokeain Airuessa* vuonna 1933 julkaistu Tyyne Lehtosen mielipidekirjoitus, jonka keskeisin sisältö tiivistyy seuraavassa katkelmassa:

Lehdessämme on jo kerran aikaisemmin ollut julkaistuna kirjoitus sokeain omituisen itsetietoisesta ja epähienosta käyttäytymisestä. Sellaiseksi tah-

don leimata myös yllä kertomani. Ja minä olen iloinen, jos tällaiset 'huonot ainekset' eivät kannan sokeain tunnusmerkkiä, sillä tällaiset yksilöt tekevät karhunpalveluksen sokeain yhteiselle asialle ja halventavat sokeain tunnusmerkin mainetta. Keltainen käsivarsinauha on monien tällaisten meikäläisten ja myös näkevien n. k. 'pinnarien' käytössä jo niin maineensa pilannut, että valtavaan osaan Suomen sokeista on syöpynt, sanoisinko: 'Tunnusmerkkikauhu.' Myönnän, että on nöyryyttävää olla sokea. Mutta täytyykö meidän hävetä sokeaksi tunnustautumista? -- Nyt, kun valkoinen kävelykeppi todennäköisesti saadaan keltaisen käsivarsinauhan tilalle Suomenkin sokeain tunnusmerkiksi, olisi meidän kaikin käytettävissä olevin keinoin pyrittävä siihen, että sen maine pidettäisiin puhtaana... SA 8/1933.)

Vaikka mielipidekirjoitukset sokeiden tunnusmerkeistä eivät suoranaisesti kuvasta kokemuksia yhteiskunnallisesta uhriudesta, ne liukuvat uhrikokemusten piiriin ilkkurisen kerronnan kautta. Kun sokeiden tunnusmerkkeihin liittyvä keskustelu pitkittyi eikä se ottanut laantuakseen, kirjoituksiin tulivat mukaan ironia ja ilkkurinen kerronta. Juuri näistä kirjoituksista ilmenee, mistä vammaisuuden leimoissa oli pohjimmiltaan kysymys. Kirjoituksissa pureudutaan huumorin varjolla moniin sokeiden edelleenkin jakamiin yhteisiin häpeän tunteisiin, jotka liittyvät monissa tapauksissa käytännöllisiin arjen sosiaalsiin ja ympäristöllisiin vuorovaikutustilanteisiin. Näitä ongelmallisia tilanteita määrittää kirjoittajien yhteisesti jakama huoli siitä, miten selviytyä kunniallisesti maailmassa, joka on rakennettu näkevien ehdoilla. Nimimerkillä V.I.K esiintyvä kirjoittaja pureutuu teemaan *Sokeain Airuessa* kirjoituksellaan "Pakinaa kepistä, takista ja lakista". Tästä vuonna 1933 julkaistusta kirjoituksesta lainattu tekstikatkelma on kaikessa itseironiassaan terävää analyysiä näkövammaisten päivittäisistä arjen haasteista:

Valkoisesta kävelykepestä tai toisin sanoen sokeain tunnusmerkistä on paljon sekä puhuttu että kirjoitettu. Niinpä viime Airuessa kirjoitti herra Roos moitekirjoituksen valkoista lakkia vastaan. Sanon heti alussa, etten minäkään ole valkoisen lakin kannalla jo senkin vuoksi, että ylioppilaat käyttävät sellaista. Sehän voisi kyllä auttaa sillä, että laittaisi sokeille eri mallisen. Oikeastaan minun pitikin huomauttaa, ettei ehdotuksen tekijä ollenkaan sanonut, että sen pitäisi olla juuri valkoinen. Ei, väristä hän ei maininnut mitään, vaan että lakki olisi jokin erikoismallinen sokeille omistettu, olkoon se sitten vaikka nokinen pata -- allekirjoittaneen mielestä. Valurautainen ei sentään sovi, sillä se on liian raskas ja särkyy helposti, kun sen omistaja törmää päin pylvästä tai kompastuu, niin että pata putoaa päästä. Mutta vahvasta rautapellistä tehty, sisältä hyvin topattu kypäränmuotoinen pääkappale olisi vallan erinomainen. Kyllähän jokainen sokea niinkuin näkevä-

kin tietää, miten makealta tuntuu kun lyö päänsä jotakin kovaa esinettä vastaan. Usein siinä vedet silmiin kihoaa ja hampaiden raoista tuppaa ärräpäitä tulemaan. Mutta tällainen päähine se suojelisi monta kertaa kantaansa moisilta täräyksiltä. Lisäksi se olisi hyvä varustaa pienillä kulkusilla, jotka kilinällään paremmin herättäisivät yleisön huomiota, ja sähkölamppu pattereineen olisi siihen myös sovitettava. Kun sillätavoin varustettuna kaduilla liikkuu, niin jo toki tulee huomatuksi. Myöskin voitaisiin ottaa käytäntöön jonkinlainen erikoinen takki, vaikkapa kirjava, niin kyllä sekin huomiota herättäisi. (SA 4/1933.)

Valkoinen kävelykeppi koettiin kolmen vuoden kiivaan keskustelun jälkeen lopulta yhtä leimaavaksi kuin keltainen hihavarsinauhakin. Taustalla painoivat ilmeisesti osittain myös historialliset syyt. Agnes Rahko kertoo muistelmissaan keppiä pidetyn vielä hänen nuoruudessaan 1920-luvulla yleisesti vanhusten ja kerjäläisten tunnusmerkkinä. Sitä ei kepin värjäytyminen valkoiseksi muuttanut miksiäkään. Kirjoittelu sokeiden tunnusmerkeistä tyrehtyi vuoden 1933 jälkeen vuosikymmeniksi. Se nousi *Sokeain Airuen* palstoilla uudelleen esiin vasta 1960-luvulla. Maineiden rippeistä kiinni pitäminen muodostui näin lopulta liikkumisen turvaa tärkeämmäksi kriteeriksi. Kuvastaako tämä sitten ilmiönä 1930-luvun kovia yhteiskunnallisia arvoja, jää tässä yhteydessä ratkaisematta. Jokseenkin selvää vain on, etteivät sokeat olleet vielä 1930-luvulla henkisesti valmiita tuomaan sokeuttaan esille erillisillä julkisilla tunnuksilla. Valkoiset kepit ilmestyivät yleisemmin suomalaisen katukuvaan vasta 1960- ja 1970-luvuilla.

7.3.2 REFORMIT JA UHRIUDEN HALTUUNOTTO

Yhteiskunnallisen uhriuden käsite on monitulkintainen. Edellä olen esittänyt sen hahmottuvan esiin aineistoistani sekä käsitteenä että kokemuksena yhteiskunnan taloudellisista, juridisista ja aatteellisista järjestelyistä. Samalla on mielenkiintoista huomata, että tällaiset yhteiskunnallista uhriutta määrittävät kokemukset loivat maaperää myös vastarinnalle. Mitä tietoisemmiksi ihmiset tulivat yhteiskunnallisista epäkohdista jakaessaan keskenään kokemuksiaan, sitä aktiivisemmin he pyrkivät kehittämään yhdessä yhdistysten kautta strategioita, joilla yhteiskuntaa määrääviä rakenteita voitiin muuttaa sokeiden kannalta edullisemmiksi. Ihmisten toimintavalmius oli olemassa kaiken aikaa, vaikka sitä ei kyetty muuntamaan käytännöksi lyhyessä ajassa. Kun vuonna 1928 perustettu Sokeain Keskusliitto otti kysymyksen sokeuskorvauksesta tavoiteohjelmaansa, jäsenistön usko sen toteutumiseen valtiollisena tukimuotona oli alkanut hiipua. Einar Juvonen muistaa, että oli suuren työn takana saada ihmiset uudelleen vakuuttumaan siitä, että poliitikkoihin

kannatti edelleen pyrkiä vaikuttamaan ja vaatia heitä ajamaan sokeuskorvauslakia läpi eduskunnassa:

Tämä asiahan ei ollut aivan uusi meidänkään maassamme sillä siitähän oli jo keskusteltu tämän vuosisadan toisella vuosikymmenellä Tampereen sokeainyhdistyksen koollekutsumassa sokeain yleisessä kokouksessa jossa oli edustajia kaikkialta maastamme. Samoihin aikoihin siitä keskusteltiin myöskin Ruotsissa jossa se vihdoinkin kiteytyi erityiseksi laiksi. Laki sokeuskorvauksesta joka sittemmin esitettiin Ruotsin sosiaalidepartmentille. Kun Sokeain Keskusliitto vuonna kaksikymmentäkahdeksan perustettiin otettiin tämä sokeuskorvausasia myös Sokeain Keskusliiton ohjelmaan. Siitä keskusteltiin hyvin vilkkaasti. Toiset olivat sitä mieltä että ei koskaan meidän maassamme voi sellaista parannusta tulla kuin sokeuskorvaus. Me toiset taas olimme toivorikkaampia ja koitimme näille epäilijöille esittää että kyllähän olosuhteet meidänkin maassamme jatkuvasti paranevat ja saattaa olla vain ajan kysymys kun tämä asia meidänkin maassamme toteutuu. Näin mielipiteet kävivät eri suuntiin eikä pilvilinnojen rakentamiseen ollut suinkaan varaa. Oli vain toimittava. (NvMuÄ, Einar Juvonen.)

Sokeuskorvauslain voimaantulolla kuten myöhemmin muillakin sokeainyhdistysten kehittämillä reformeilla näyttää olleen huomattava merkitys aktiivisessa strategiassa, jolla puolustauduttiin talouden heilahteluja sekä poliittisen ja yhteiskunnallisen elämän hallitsemattomuuden jatkuvasti aiheuttamaa epävarmuutta vastaan. Puhuminen strategiasta on tässä myös sikäli paikallaan, että pyrkimyksenä oli todellakin murtautua ulos köyhyyden kierteestä ja parantaa asioiden ennakoitavuutta. Sokeuskorvauksesta kirjoitettiin ensimmäisen kerran jo vuoden 1912 *Sokeain Airuen* syksyn viimeisessä numerossa. Asian nostivat esille Tampereen Sokeain Yhdistyksen johtohahmot Vilho Räsänen, Väinö Haapasalo ja muutama muu yhdistyksen aktiivijäsen. Tampereen Sokeain Yhdistyksestä tuli sittemmin monella muullakin tapaa tärkeä suunnannäyttävä muille yhdistyksille. Yhdistys kehitteli monia sokeiden kannalta merkittäviä taloudellisia ja sosiaalisia reformeja, joista sokeuskorvauslain aikaan saaminen sai laajaa kannatusta maan muissakin yhdistyksissä.

Korvauskysymyksen taustalla olivat ensisijaisesti taloudelliset lähtökohdat. Toisaalta sokeuskorvauksesta keskusteltaessa puhuttiin myös valtiollisesta vahingonkorvauksesta, sokeain vakuutuksesta ja valtiollisesta eläkkeestä, mikä kielii siitä, että asia symbolisoi sokeainyhdistyksissä toimineille ihmisille enemmän kuin pelkkää taloudellista tukea. Onkin ilmeistä, että korvausasiassa oli kyse myös laajemmin yleisten uhrimielialojen haltuunotosta. Taloudellisen turvan ja vakauden luominen oli keskeinen osa tätä strategiaa, mutta toinen ja ehkä vieläkin tärkeämpi tavoite

liittyi kotipaikka- ja kansalaisoikeuksien puolustamiseen. Tältä kannalta kysymystä sokeuskorvauksesta voi tarkastella yrityksenä torjua laajemmin sosiaalisia uhkakuvia. Pyrkimyksenä ei ollut vain yhteiskunnan taloudellisten suhdanteiden kohtaaminen mahdollisimman pienin tappioin, vaan samalla yritettiin myös välttää ajautumista köyhäinhoidon asiakaskuntaan.

Sokeainyhdistyksissä kehiteltyjen reformien avulla haluttiin vapautua elämän kohtalonomaisuudesta, joka koetteli etenkin käsityöläisiä ammattikuntana ja yksilöinä. Teollinen rakennemuutos oli alkanut merkitä 1900-luvun puolelle tultaessa monille itsenäisille käsityöläisille pidentyneitä työpäiviä. Kehityksen suunta oli siis täysin päinvastainen kuin teollisuuden työntekijöillä. Juuri työajan lyhentäminen oli ollut sekä alkuaan Yrjö Koskisen (1830–1903) hahmotteleman sosiaalireformistisen liikkeen että omana miehenä pidetyn näkövammaisen Viktor Julius von Wrightin (1856–1934) luoman niin sanotun wrightiläisen työväenliikkeen tärkeimpiä tavoitteita (ks. myös Jaakkola 1994, 97; Haapala 1986, 184). Kun useimmat käsityöläiset kokivat jäävänsä näiden reformien ulkopuolelle, uudistuksissa ei nähty mitään hyvää. Voidaan sanoa, että juuri epäoikeudenmukaisuuden kokemukset ja tyytymättömyys sosiaalireformistisen liikkeen tavoiteohjelmaan loivat maaperää ajatukselle sokeuskorvauksesta hyvityksenä sokeiden unohtamisesta työlaainsäädännössä (ks. myös SA 3/1932).

Sokeudesta haluttiin vahingonkorvausta, eräänlaista työkyvyn alenemisesta aiheutunutta kompensatiota. Se oli kuitenkin vain osa laajempaa kokonaisuutta, jolla tähdättiin taloudellisiin ja sosiaalisiin uudistuksiin. Sokeuskorvauslain laatimisen perusteluissa otettiin kantaa moniin muihinkin yhteiskunnan epäkohtiin. Vuoden 1912 *Sokeain Airuen* syksyn viimeiseen numeroon jätetyssä mietinnössä oikeutta erilliseen vahingonkorvaukseen perustellaan muun muassa sillä, että sokeustapaukset ja sokeuden mukanaan tuomat taloudelliset ja sosiaaliset ongelmat johtuvat yhteiskunnan laiminlyönneistä. Kiinnostavaa on, että jopa synnynnäisenkin näkövammaisen syyksi nähtiin yhteiskunnalliset olot. Se tarkoitti perheenäitien kurjaa asemaa ja ilman apua tapahtuneita synnytyksiä. Toisin sanoen ongelmien päähuomio kohdistettiin asioihin, jotka johtuivat itsestä riippumattomista syistä. (SA 5–6/1912; ks. myös SA 8–9/1913.)

Ajatus erillisestä vahingonkorvauksesta oli suomalaisessa yhteiskunnassa vielä 1910-luvulla uusi. Se ei tukimuotona ollut kuulunut köyhäinhoitoon tai hyväntekeväisyyteen. Sokeiden oma-aloitteinen toiminta näyttää herättäneen varovaista kiinnostusta yhteiskunnan valtaapitävissä. Minna Harjulan mukaan valtio ja kunnat etsivät uusia vaihtoehtoja lisääntyneisiin köyhäinhoidon kustannuksiin ja samalla ratkaisuja yleisen sosiaalivakuutuksen kehittämiseksi. Kysymys sokeuskorvauksesta tuli tässä suhteessa viranomaisen pöydälle sopivaan ajankohtaan ja siihen otettiin alkuun varovaisen myönteinen kanta. Sokeiden vaatimusta pidettiin periaatteessa oikeutettuna, mutta itse korvauskysymykseen suhtauduttiin lopulta epäröiden. Eri-

tyisen vaikeana pidettiin kysymystä siitä, voitiinko näkemystä yhteiskunnan syyllisyydestä sokeuteen pitää asiallisena. Harjulan mukaan viranomaisia huolestuttivat myös mahdollisen korvauksen passivoivat vaikutukset. Valtiollisen tuen pelättiin johtavan ennen pitkää laiskuuteen ja työn vieroksumiseen. (Harjula 1996, 186–189.)

Sokeainyhdistyksille kysymys näyttää olleen periaatteellinen. Jos yhteiskunnan etu oli aiemmin ollut tuoda koulutuksella valoa sokean elämään, yhteiskunnan edunmukaista oli luoda edellytykset myös leivän hankkimiseen. Äänenpainot vaihtelivat sen mukaan, kenelle viesti oli suunnattu. Haettaessa jäsenistöltä kannatuspohjaa yhdistysten ajamille tavoitteille strategiana näyttää olleen ensin yleisen uhrimielialan ruokkiminen ja sen jälkeen pelastuksen tarjoaminen tavoiteohjelman avulla. Sen sijaan ulospäin suuntautuvassa viestinnässä tarkoituksenmukaista näyttää olleen korostaa yhteiskunnan syyllisyyttä ja antaa yhteiskunnalle mahdollisuus sovittaa tätä epäkohtaa. Valtiollisen eläkkeen myöntäminen työikäisille sokeille sukupuoleen ja yhteiskunnalliseen asemaan katsomatta oli tapa, jolla yhteiskunta saattoi hyvittää vääryyden. Sitä pidettiin myös varsin kohtuullisena kädenojennuksena valtion suuntaan. Tämä ilmenee vuoden 1912 mietinnössä, jossa todetaan, ettei ”vahingonkorvauksen myöntäminen tullut yhteiskunnalle sen kalliimmaksi kuin senhetkinen hoitotapakaan”. Sokeainyhdistykset näyttävät uskoneen vahvasti siihen, että vahingonkorvaus olisi toteutuessaan voinut poistaa useimpien sokeiden köyhäinavun tarpeen ja luoda paremmat edellytykset omaehtoiselle itsenäiselle elämälle. (SA 5–6/1912; ks. myös SA 8–9/1913.)

Vaikka edellä esitetyssä kuvastuu pyrkimys yksinkertaistaa sokeainyhdistysten pelastusopillinen malli, siihen kannattaa kiinnittää huomiota. On muistettava, että köyhäinhoidon tiukat säännökset puhumattakaan rotuhygienialiikkeen ohjelmajulistuksesta jakoivat ihmisiä 1900-luvun alkuvuosikymmeninä yhteiskuntakelpoisiin ja -kelvottomiin sen mukaan, millaiset edellytykset heillä oli itsenäiseen ja omaehtoiseen elämään. Tampereen Sokeain Yhdistyksen asettama viisihenkinen valiokunta luonnehti vallitsevaa yhteiskunnallista olotilaa vuoden 1912 mietinnössä ”oikeuskäsitteiden vastaiseksi”. Mietinnössä korostettiin erityisesti sitä, että taloudellisiin vaikeuksiin joutuneita kunniallisia sokeita kohdeltiin samoin kuin niitä, jotka olivat ”omasta syystään joutuneet taloudelliseen tai siveelliseen rappiotilaan”. (SA 5–6/1912.)

Sokeainyhdistysten selviytymisstrategiana oli vierittää vastuu ”kelvottomuudesta” yhteiskunnan omalletunnolle. Sen ytimeksi kiteytyy yhteiskunnan jäsenilleen asettamien vaatimusten kohtuullisuus ja oikeudenmukaisuus. Kysymys oli ennen kaikkea yksilön ja yhteiskunnan välille syntyneestä luottamuspulasta ja luottamuksen uudelleen palauttamisesta neuvottelujen avulla. Sokeainyhdistykset olivat tältä kannalta monella tapaa 1960-luvulla syntyneen vammaisliikkeen edelläkävijöitä. Sokeainyhdistyksissä nähtävästi tiedostettiin jo varhain käsitteiden strateginen merkitys edunvalvontatyössä. Aineistoissani on monia esimerkkejä sokeuden rinnas-

tamisesta työtaturman kaltaiseen työkyvyn menetykseen, mikä selittää osittain myös sitä, että joissain yhteyksissä sokeuskorvauksesta käytetään nimitystä sokeain vakuutus. Käsitteillä tapahtuvaa strategista operoimista edustaa 1910-luvulla syntynyt käytäntö erottaa toisistaan sanat ”sokeus” ja ”sokea henkilö”. Sokeuden ei haluttu leimaavan koko ihmisen persoonaa ja asettavan kyseenalaiseksi koko ihmisyyttä. Tämä ajattelutapa oli samalla osa sitä laajempaa sokeainyhdistyksissä kehitettyä poliittista strategiaa, jolla luotiin otollista maaperää keskusteluille sokeuskorvauslain aikaan saamisesta. (SA 8–9/1913; SA 6–7/1914.)

Keskustelu sokeuskorvauksesta muokkasi maaperää muille reformeille. Tampereen Sokeain Yhdistyksen aloittamaa keskustelua sokeuskorvauksesta samoin kuin muistakin reformeista jatkettiin sokeainyhdistysten kolmannessa valtakunnallisessa yleiskokouksessa Tampereella 1913. *Sokeain Airuessa* samana vuonna julkaistussa kokousmuistiossa tiivistyvät aiemmin sokeainyhdistysten hahmotteleman sosiaalireformin pääpiirteet. Reformia käsiteltiin kolmessa eri valiokunnassa, jotka olivat 1) teollisuusvaliokunta, 2) yhteiskunnallis-taloudellinen valiokunta ja 3) sivistysvaliokunta. Ensimmäisessä valiokunnassa pohdittiin muun muassa sitä ”oliko katsottava tarpeelliseksi järjestää käsityöläisille työkuntia ja miten työkunnat tulisi organisoida”. Toinen valiokunta puolestaan etsi ratkaisua sellaiseen kysymykseen ”onko mahdollista muodostaa rahasto, jolla taattaisiin köyhille jäsenille taloudellinen turva sairastumisen tai vanhuuden varalle”. Samassa yhteydessä pohdittiin myös sitä ”oliko yhdistyksillä toivomuksia tai muutostarpeita voimassa olevien köyhäinhoitoasetusten suhteen”. Kolmannessa valiokunnassa taas etsittiin ratkaisua siihen ”Mihin toimenpiteisiin olisi ryhdyttävä, että sokeat pääsisivät perinteisten käsityöalojen lisäksi henkisille toiminta-aloille”. (SA 8–9/1913.)

Kysymyksistä ja keskustelusta voi havaita, että ongelmakenttä oli laaja. Ensimmäisen valiokunnan mietinnössä työkuntien perustamista koskevaan kysymykseen valiokunta päätyi esittämään sen järjestämistä mieluummin yhdistystoiminnan kuin osuuskunnan tai osakeyhtiömuotoisen toiminnan pohjalle. Taustalla olivat ilmeisesti ikävät muistot Helsingin Sokeain Ammattiosuuskunnan konkurssista. Toisen valiokunnan mietinnössä puolestaan valiokunta päätyi esittämään yleisen eläkkeen myöntämistä ja samalla komiteaa valmistelemaan esitystä eduskunnalle. Köyhäinhoitoasetusta koskevaan kysymykseen valiokunta otti yksimielisen kannan muun muassa siitä, että asetuksesta oli poistettava sokeiden kohdalla sellaiset lisämääräet kuin ”saamaton”, ”työkyvyttö” ja ”pitkällistä tautia sairastava”. Mietinnössä määritelmiä pidettiin vanhentuneina lisääntyneen koulutuksen ansiosta. Samalla sokeus määreenä ja terminä haluttiin erottaa sairaudesta. Valiokunta katsoi, etteivät sokeat olleet sen enempää sairaita tai terveitä kuin näkevätkään. Niin ikään kotipaikkaoikeuksia koskeviin säännöksiin haluttiin selkeitä muutoksia. Samoin mietinnössä tuotiin esille tarve saada aikaan selvitys siitä, missä määrin kuntien

ja valtion virkailijoiden riittämätön toiminta ja yhteiskunnalliset epäkohdat olivat taustalla sokeustapauksissa. (SA 8–9/1913.)

Kolmannen valiokunnan mietinnössä tärkeimmäksi kohdaksi näyttää nousseen opetustoiminnan tehostaminen ja monipuolistaminen. Ongelmana pidettiin erityisesti sitä, että sokeainkoulujen oppilaiden ammatillinen suuntautuminen oli usein jo edeltäpäin ratkaistu. Valiokunnan mielestä sokeainkouluissa täytyi lisätä yleissivistävää ja tietopuolista opetusta ja arvioida uudelleen perinteisen ammattiopetuksen asemaa tuntikehyksessä. Uusina oppiaineina mietinnössä mainitaan muun muassa konekirjoitus, kauppakirjeenvaihto ja vieraat kielet. Sokeille sopivina henkisen työn aloina mietinnössä puolestaan esitetään urkurin ja lukkarin toimia, opettajan tointa sokeainkouluissa ja työkouluissa, kielenkääntäjän, tulkin, konekirjoittajan ja sanomalehtikirjoittajan toimia sekä ”telefoniaseman” hoitajan tointa. (SA 8–9/1913.)

Tampereen Sokeain Yhdistyksen järjestämästä kolmannesta valtakunnallisesta yleiskokouksesta muodostui sittemmin tärkeä symbolinen merkki paalu sokeainyhdistysten edunvalvontatyölle. Fredrik von Zansen, joka oli ollut mukana kokouksessa, muisteli vielä 1960-luvulla sen merkinneen monille paikalla olleille ihmisille aivan uudenlaista rohkeutta ottaa osaa oman kohtalonsa muotoutumiseen. Voidaan sanoa, että yhteiset uhkakuvat ja niihin sopivalla tavalla yhdistynyt idealismi olivat kaksi liikkeelle panevaa voimaa, jotka motivoivat uudistuksiin tähtäävät reformit 1900-luvun alkupuolella. Vaikka näistä ideoista useimmat kariutuivat ajan myötä omaan mahdottomuuteensa, jotkut onnistuttiin realisoimaan käytännöiksi ja näin pyrkimykset tuottivat hedelmää. Jälkimmäisistä on esimerkkinä sokeuskorvauslain vahvistaminen eduskunnassa vuonna 1935. Kysymyksen lopullisen ratkeamisen historiallisista vaiheista ei ole mahdollista tehdä tässä tarkemmin selkoa. Riittää, kun ymmärretään, että sokeuskorvauslaista tuli sisällöltään paljolti sellainen kuin sokeainyhdistykset olivat toivoneet. Sen piiriin pääsivät kaikki 18–60-vuotiaat sokeat työikäiset henkilöt. (Kuotola 1988, 77.)

8. NÄKÖVAMMAISUUS JA MODERNISAATIO

8.1 HISTORIAN MONIÄÄNISYYS JA TULKINNALLISUUS

Tutkimukseni kohteena ovat olleet modernisaation kokemukset näkövammaisten kerrontayhteisössä. Näihin kokemuksiin olen pyrkinyt löytämään vastauksia tutkimusaineistoistani, jotka ilmentävät suullisina ja kirjallisina lähteinä, esineinä ja valokuvina menneisyyden ajatusmaailmoja ja kokemuksia. Varhaisimmat käytettävissä olevat lähteeni ovat syntyneet samaan aikaan suomalaisen kansallisen julkisuusinstituution rakentumisen kanssa. Näihin aineistoihin kuuluvat sekä päälähteenä käyttämäni sokeainlehdet että sokeainyhdistysten pöytäkirjat. Niitä ovat täydentäneet elämäkerralliset haastattelut ja informantit, joista vanhimmat ovat olleet perustamassa ensimmäisiä sokeainyhdistyksiä ja -lehtiä Suomeen 1900-luvun alussa.

Tavoitteenani on ollut tuoda nämä menneisyyden ajatusmaailmat ja kokemukset nykyhetkeen ja osaksi akateemisessa vammaistutkimuksessa (Disability studies) ajankohtaista keskustelua modernisaation suhteesta vammaisuuteen. Uudemman vammaistutkimuksen piirissä etenkin kriittinen suuntaus, joka teki 1990-luvulla läpimurron yhdysvaltalaisessa ja brittiläisessä vammaistutkimuksessa, on korostanut yhteiskunnan roolia vammaisuuden määrittelyssä ja sen merkitystä käsitteellisellä ja käytännöllisellä tasolla vammaisten oman identiteetin rakentumisessa. Tämä kriittinen suuntaus on pyrkinyt siirtämään huomion yksilön elimellisistä tai aistimellisista vammoista yhteiskunnan rakenteisiin ja osoittamaan niihin kätkeytyvät vammaisia syrjivät ja sortavat tekijät. Samalla se on tuonut metodologiseen keskusteluun uusia teoreettisia ja käsitteellisiä työkaluja sekä arviointimenetelmiä, joilla yhteiskuntaa voidaan tarkastella kriittisesti vammaisuuden näkökulmasta. Nämä työkalut ja arviointimenetelmät ovat liittyneet pääasiassa yhteiskuntien taloudellisiin, juridisiin ja aatteellisiin uudelleenjärjestelyihin. Keskustelua ja kiistelyä ovat herättäneet kysymykset siitä, mitkä tai millaiset yhteiskunnalliset järjestelyt ovat lisänneet vammaisten kansalaisten syrjäytymistä (exclusion) yhteiskunnassa, mitkä sen sijaan edistäneet yhteiskuntaan mukaan ottamista (inclusion).

Myös ymmärtävässä, hermeneuttisessa lähestymistavassa uudempi vammaisiin kohdistuva historian tutkimus on pyrkinyt 1990-luvulta lähtien tarkastelemaan vammaisuutta yhteiskunnallisena ilmiönä. Toisin kuin kriittisessä tutkimuksessa, ymmärtävässä lähestymistavassa ei ole pyritty sen enempää arvottamaan historiallisia kehityskulkuja kuin haastamaan ihmisiä pohtimaan vammaisuutta eettisestä

ja moraalisesta näkökulmasta. Tutkimussuuntaus pyrkii ymmärtämiseen: mistä erilaisissa historiallisissa tilanteissa ja kehityskuluissa on ollut kysymys.

Sekä kriittisen että ymmärtävän vammaistutkimuksen piirissä on syntynyt viime vuosikymmeninä monia kiinnostavia tutkimuksia ja artikkeleita. Esimerkiksi artikkelikokoelmassa *Pois laitoksista – vammaiset ja hoivan politiikka* käydään keskustelua siitä, millainen asema ja merkitys erilaisilla hoitolaitoksilla ja -organisaatioilla on ollut vammaisten elämässä ja historiassa. Monessa artikkelikokoelman kirjoituksessa käsitellään sitä kysymystä, miten vammaisiksi luokiteltuja ihmisiä koskevat ajattelu- ja toimintatavat ovat muuttuneet historian saatossa sekä miten näitä muutoksia on perusteltu ja oikeutettu. (Teittinen 2010, 5.) Kun historiallista muutosta on kuitenkin hahmotettu monissa tuoreimmissakin tutkimuksissa instituutioiden tavoitteiden näkökulmasta sekä yleisen yhteiskunnallisen eetoksen kannalta, vammaiset ihmiset näyttäytyvät näissä tutkimuksissa edelleen varsin passiivisessa roolissa. Tähän metodologiseen kysymykseen tutkijoiden tulee kiinnittää jatkossa tarkempaa huomiota. Tutkimuksissa tulisi hyödyntää viranomaisten ja asiantuntijaorganisaatioiden tuottamien lähteiden rinnalla vammaisyhteisöjen tuottamia vaihtoehtoisia lähteitä (vammaisten omaelämäkertoja, vammaisjärjestöjen arkistoaineistoja ja jäsenlehtiä).

Toinen havaintoni liittyy kansallisiin ja kulttuurisiin konteksteihin. Vaikka suomalainen vammaistutkimus ei voi poiketa niistä menetelmistä, joilla kansainvälinen tutkijakunta lähestyy modernisaatiota koskevia kysymyksiä, on olemassa alueita, joissa kansalliset ja kulttuuriset erityispiirteet on otettava huomioon. Yksi tällainen kulttuurinen erityispiirre liittyy modernisaation määritelmiin. Toisin kuin esimerkiksi brittiläisessä vammaistutkimuksen perinteessä, jossa teollinen kulttuuri on vahvasti taustalla modernisaatiota koskevissa tulkinnoissa, olen käsitteellisesti paikantanut modernisaation lähinnä kansalaisyhteiskunnan synnyn kontekstiin. Tutkimuksessani se on merkinnyt huomion kiinnittämistä teollisen kulttuurin taustalla tapahtuneeseen demokratiakehitykseen ja yhdistyslaitoksen syntyyn. Tällä tavoin olen voinut samalla rikkoa joitakin vammaistutkimukseen sisäänrakennettuja ajatusmalleja ja ohjautua monitulkintaisempaan havainnointiin ja analyysiin.

Tutkimukseni osoittaa, etteivät modernisaatioon liittyvät määritelmät ole merkityksettä tai epäolennaisia historian ja kulttuurisen ymmärtämisen kannalta. Sekä teollisen kulttuurin että kansalaisyhteiskunnan kontekstit auttavat hahmotamaan menneisyyttä siten, että ne tuovat historiasta näkyviin erilaisia tapahtumakulkuja, tilanteita, paradokseja ja sattumanvaraisuuksia. Tähän historiakuvien moninaisuuteen tarjoavat oman lisänsä tulkinnat traditionaalisen ja modernin yhteiskunnan keskinäisestä suhteesta. Tutkimuksessani olen kuvannut tätä suhdetta Hannu Niemisen tekemän jaottelun mukaan siten, että traditionaaliselle yhteiskunnalle oli ominaista yhteiskunnallisten suhteiden hierarkisuus, patriarkaatti, kolmisäätyoppi ja yksilön yhteisöllinen kontrolli. Modernille yhteiskunnalle on puolestaan

ominaista yhteiskunnallisten suhteiden tasavertaisuus, yhteiskuntasopimus, yksilön oikeuksien tunnustaminen ja individualismi. (Nieminen 2006, 176.)

Traditionaalisen ja modernin yhteiskunnan vastakohtaisuudet auttavat hahmottamaan 1800-luvun jälkipuoliskolta alkaneita murroksia, siirtymisiä ja muutoksia. Toisaalta tutkijat ovat korostaneet, ettei modernisaatiota voida kuvata yhtenä suurena voimana, joka olisi jyrännyt alleen kaikki tielleen osuneet perinteen muodot. Nykyaikaistuminen tapahtui Suomessa pienten edistysaskelien ja ympäristöstä tehtyjen havaintojen kautta sekä eri yhteiskuntaluokkien ja väestöryhmien välisen dialogin tuloksena. (Stark 2006a, 14, 17–19.) Sitä elähdyttivät myös erilaiset kulttuurivaikutteet ja -lainat sekä idän että lännen suunnalta. Etenkin lännestä tulevaa järkeisajattelua levittivät pohjoismaalaiset kirjailijat, kuten ruotsalainen August Strindberg (1849–1912) ja norjalainen Henrik Ibsen (1828–1906), jotka olivat Minna Canthin (1844–1897) ja Juhani Ahon (1861–1921) sekä muiden aikalaiskirjailijoiden esikuvia. Uusi kirjailijapolvi pyrki herättelemään kirjoituksillaan uneliaan kansan tietoiseksi itsestään ja oikeuksistaan. Epäkohtien ja yhteiskunnan mädännäisyyden paljastaminen sekä rajut uudistusvaatimukset seurasivat kirjallisen realismin myötä. Kansallisromanttiset runot vaihtuivat repiviksi näytelmiksi ja rajuiksi syytöspuheiksi novelleina ja romaaneina. (Kalemaa 1978; Maijala 2008; Lång 2010, 80–85.)

Tutkimukseni tukee edellä mainittua ajankuvaa murrosajan elämästä ja ihmisistä. Tutkimukseni perusteella voin väittää, että koulutuksen mukanaan tuoma sivistys yhdessä yhdistyksiin järjestäytymisen kanssa havahduttivat monet näkövammaiset pohtimaan asemaansa modernin yhteiskunnan jäsenenä ja kansalaisina. Tässä kontekstissa myös näkövammaisten historia alkaa avautua monilta osin enemmän yhteiskuntaan mukaan ottamisen kuin poissulkemisen historialta. Kehityksen taustalla on valtion sokeainkoulujen perustaminen Helsinkiin ja Kuopioon 1860- ja 1870-luvuilla. Lähinnä kouluista valmistuneiden näkövammaisten tarpeista käsin 1800-luvun lopulla syntyneet ensimmäiset näkövammaisyhdistykset Sokeain Ystävät ja Kirjoja Sokeille -yhdistys toivat työkoulut ja kirjallisen kulttuurin näkövammaisten ulottuville. Vähitellen omien koulujen suojista kasvoi yhteiskuntaan sukupolvi, joka omaksui yhdistysaatteen malliksi yhteisölliselle toimintakulttuurille. Sokeainyhdistyksiin järjestäytyminen, samoihin aikoihin koettu suullis-kirjallisen kulttuurin murros sekä kansainväliset yhteydet ulkomaisiin sisarjärjestöihin johtivat siihen, että myös näkövammaiset alkoivat 1900-luvulle tultaessa politisoitua, radikalisoitua ja käyttää ääntään yhteiskunnassa. Tämä suuntaus näyttää edelleenkin olevan hallitseva. Näkövammaiset osallistuvat nykyisin yhdistystensä kautta aktiivisesti kaikkiin itseään koskeviin yhteiskunnallisiin keskusteluihin ja päätöksentekoprosesseihin. (Ks. myös Näkövammaisten Keskusliiton strategia 2012–2016.)

Jatkotutkimuksia ja -kysymyksiä silmälläpitäen olisi kiinnostavaa tutkia tarkemmin pidemmällä aikavälillä tutkimuksessani esiin nostamani asiakokonaisuuksia

ja sisältöalueita. Olen tässä työssä sivunnut vain ohimennen sotien jälkeistä aikaa. Mielenkiintoisia jatkokysymyksiä tarjoavat erityisesti sotien jälkeen syntyneiden sukupolvien kertomat kokemukset omasta elämänsästä tai osattomuudestaan nyky-yhteiskunnassa. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kansanrunousarkistossa säilytettävät vuoden 1978 kilpakeruuaineistot ja Näkövammaismuseon 1990-luvun jälkeen keräämät elämänhistorialliset aineistot antaisivat tähän hedelmälliset lähtökohdat. Niiden pohjalta voitaisiin täydentää lähihistorian tulkintaa suomalaisesta yhteiskunnasta ja sen murrosvaiheista koko 1900-luvun kattavalta ajanjaksolta yhden vähemmistöryhmän ja marginaalikulttuurin edustajien näkökulmasta. Samalla ne täydentäisivät monia tämän tutkimuksen aineiston rajauksesta johtuvia aukkoja. Pidemmän aikavälin tarkasteleminen auttaisi tuomaan esille useamman eri sukupolven käsityksiä siitä, millaisten asioiden on katsottu edistäneen 1900-luvulla näkövammaisten yhteiskunnallista osallisuutta ja mitkä taas eivät sitä tehneet. Miten eri kertojasukupolvien elämäntarinat kietoutuvat jäsenyyteen näkövammaisten yhteisössä, ja millainen asema ja merkitys tällä yhteisöllä on ollut kertojien kokemuksissa?

8.2 SOKEAINKOULU YHTEISKUNNAN MIKROKOSMOKSENA

Walter Benjaminin näkemys, että jotakin näennäisesti suppeaa ilmiötä voidaan tarkastella laajemman arkitodellisuuden ilmiön miniatyyrinä, on metodisena työkaluna oivaltava ja auttaa tulkitsemaan sokeainlaitoksia modernin yhteiskunnan mikrokosmoksena. Sokeainkouluissa tiivistyivät 1800-luvun lopulla kaikki yhteiskunnan perinteiseen säätyjakoon perustuneet sosiaaliset luokkarakenteet. Kuten kouluyhteisön ulkopuolella, ei sen sisäpuolellakaan välttytty ”säätylaitoksen” hajoamiselta. Sokeainlaitoksissa toteutuivat vuoden 1892 aistiviälliskouluille annetun asetuksen myötä suurelta osin sekä kansakoululaitoksen isän Uno Cygnaeuksen ajamat ideaalit tavoitteet sijoittaa eri yhteiskuntaluokkiin kuuluvat lapset, tytöt ja pojat, samoihin kouluihin yhtenäiskasvatuksen piiriin että snellmanilaiset pyrki-mykset muodostaa ja kehittää hajanaisesta ihmisjoukosta yhtenäinen kansakunta (vrt. Salmesvuori & Salmi-Niklander 2011). Historiallisesti kirkon ja kristillisten liikkeiden suojista 1860-luvulla kasvanut suomalainen koulutusjärjestelmä vakiintui sokeainopetuksessa lopulta myös Cygnaeuksen ajatusten mukaisesti käytännön elämää painottavaksi opetusmuodoksi. Tavoitteena oli opettaa oppilaille tietopuolisen ja uskonopillisen sivistyksen lisäksi jokin käsityöammatti tai jonkin käsityöalalla olevan työn perustaidot.

Sokeainkoulujen perustamiseen vaikutti toisaalta myös Skandinaviasta ja Keski-Euroopasta 1800-luvulla omaksuttu malli järjestää sokeiden lasten koulutus sisäoppilaitoksiin. Lapset menettivät näissä koulutusjärjestelyissä jokapäiväisen kosketuk-

sensa lähiyhteisöön, mutta se valtava ponnistus, johon yhteiskunta heidät pakotti, teki monista itsenäisiä ja omillaan toimeen tulevia kansalaisia. Tämän näkemyksen jakavat useimmat tutkimuksessani mukana olevat kertojat. Monet kokivat olleensa elämässään onnekkaampia kuin ne lapset, jotka eivät saaneet syystä tai toisesta mahdollisuutta päästä oppilaiksi sokeainkouluihin. Koulutuksen ulkopuolelle jääminen olisi saattanut merkitä heillekin hyvin toisenlaista tulevaisuuden suuntaa. He olisivat luultavasti jääneet elämässään riippuvaisiksi muiden ihmisten hyvätahitoisuudesta. Lisäksi heiltä olisi todennäköisesti riistetty kouluttamattomina kaikki tulevaisuuden mahdollisuudet sosiaaliseen nousuun.

Sokeainkoulut edustivat pitkään paikkakunnillaan omia pieniä paikallisyhteisöjä aidattuine piha-alueineen ja puutarhaviljelmineen. Sokeainkoulujen eristyneisyys ja toisaalta aktiivinen pyrkimys suuntautua ulospäin kertovat kuitenkin niiden monimuotoisesta roolista kaupunginosissaan. Sokeainkoulut toimivat koko olemassaolonsa ajan sosiaalisesti vireän avoimesti lukuisten ikäpolvien sekä aatteiden ja ajatusten kohtaamispaikkoina. Ne olivat myös yhteisinä sikäli tasa-arvoisia, ettei oppilaiden sosiaalisilla taustoilla, erilaisilla näkövammoilla tai niiden haitta-asteilla ollut merkitystä toveripiirissä. Monet koulutyön ulkopuolella tapahtuneet vapaa-ajan harrastukset perustuivat suureen osallistujamäärään, minkä vuoksi ystävyys-suhteiden valintaperusteissa ei oltu kovin tiukkoja. Tutkimukseni perusteella lapset oppivat sokeainkouluissa myös toimimaan organisoidusti silloin, kun yhteinen etu sitä vaati. Se auttoi heitä myöhemmässä elämässä ylittämään erilaiset luokka- ja sukupuolirajat, verkostoitumaan ja toimimaan järjestäytyneesti sokeainyhdistyksissä.

Kuvaavaa sokeainkoulujen monimuotoisuudelle on se, että sokeainkoulut toimivat pitkään konkreettisella tasolla näkövammaisten järjestöelämän ja yhteiskunnallisen toiminnan päänäyttämöinä. Helsingin sokeainkoululla järjestettiin lähes poikkeuksetta kaikki keskeisimmät sokeainyhdistysten valtakunnalliset yleiskokoukset 1900-luvun alkuvuosikymmeninä. Sokeainkoulujen asema yhdistyselämän ytimenä alkoi muuttua vasta vähitellen 1930-luvun jälkeen omien yhdistystalojen ja -tilojen myötä. Tässä mielessä sokeainlaitoksia onkin vaikea sovittaa goffmanilaiseen tulkintakehykseen. Sokeainkoulut eivät olleet laitoksina niin sisäänpäin kääntyneitä kuin niiden voisi olettaa olleen verrattuna Goffmanin teoksessaan käsittelemiin suljettuihin laitosisyhteisöihin (vrt. Goffman 1969). Mikrokooppinen tarkastelu voi joskus auttaa näkemään kohteesta laajempia kokonaisuuksia kuin pelkistyksiin jäykistynyt makrotason analyysi.

Se, että monet näkövammaiset omaksuivat jo kouluaikana yhdistysaatteen malliksi yhteisölliselle toimintakulttuurille, saattoi olla heille tarkoituksenmukainen ratkaisu. Yhdistykset tarjosivat jäsenilleen järjestöaktiivisuuden kautta vapaa-ajan toimintaa ja sosiaalisen osallistumisen tuomaa mielihyvää ja arvostusta. Omiin yhdistyksiin järjestäytymisen taustalla vaikuttivat myös yleisemmät yhteiskunnalliset kehityslinjat ja optimismi. Yhteiskunnassa alettiin nähdä autonomian ajan

loppupuolella erilaiset yhdistykset, seurat ja liikkeet uudenlaisen kansalaisyhteiskunnan perustana. Tämän yhteiskuntamallin juuret versosivat talonpoikaisesta itsehallinnon perinteestä, säätyläistön seura- ja yhdistystoiminnasta sekä kaupunkiporvariston järjestäytymisestä (Nieminen 2006, 127). 1800-luvun lopulla sitä alkoi muokata myös nouseva työväenliike. Koska työväenliikkeen tai muiden sosiaalisia uudistuksia ajaneiden yhdistysten ei nähty edistävän riittävästi sokeiden elinoloja, sokeainyhdistysten toiminta muuttui vähitellen yhteiskuntaa kritisoivaksi ja niiden toiminnan ydinalueeksi tuli lainsäädäntöä kehittävä järjestöpolitiikka. Tutkimukseni perusteella näyttää siltä, että se oli myös keskeinen tausta yhdistysten toiminnan jatkuvuudelle. Pelkkä yhdessä olo olisi ollut toimintamallina liian kapea ollakseen kantokykyinen. Ilman tällaista painopisteen muutosta yhdistykset olisivat luultavasti kokeneet ennemmin tai myöhemmin samansuuntaisen haaksirikon kuin koki utopistinen hanke yhteisestä onnelasta omavaraistaloudessa maatilalla. Se ei päässyt koskaan kehittymään ajatusta pidemmälle. Tällaisen utopian pohjaksi olisi tarvittu muitakin kivijalkoja kestämaan yhteisöllisen elämän haasteet. Sen sijaan sokeainyhdistyksissä ja niiden sosiaalisissa verkostoissa ihmiset pystyivät kohtaamaan toistensa vajavuudet ja luomaan yhdistykseen toimivan yhteisöllisen elämän mallin ja toimintakulttuurin.

Sokeainyhdistykset saivat elinvoimansa jäsenistöä yhdistävistä uhkakuvista, joita yhteiskunnan sosiaaliset, taloudelliset ja ympäristölliset muutokset toivat väistämättä mukanaan. Yhdistäviä uhkia olivat myös monet tavanomaiset arkielämän kokemuspiiristä nousevat tekijät kuten sairaudet, kuolema, hyljeksintä ja väheksyntä. Toisaalta nekään tuskin olisivat yksistään riittäneet takaamaan yhdistyksille toiminnan jatkuvuutta, ellei taustalla olisi ollut myös sellaisia yhteisöllisiä kokemuksia, jotka vahvistivat käsityksiä siitä, että omien yhdistysten avulla pystyttiin torjumaan yhteisten uhkakuvien aiheuttamaa epävarmuutta. Tutkimukseni perusteella monet sokeainyhdistysten jäsenet kokivat tai ainakin halusivat uskoa ja vakuutella toisilleen saavansa yhdistyksistään apua silloin, kun yhteiskunta, perhe tai sukuinstituutio ei sitä kyennyt heille antamaan. Tämä voidaan tiivistää tutkimukseni alussa lainaamani Anna Frimanin vuonna 1916 sokeiden neljännessä valtakunnallisessa yleiskokouksessa pitämän puheen yhteen virkkeeseen: ”Älkäämme menettäkö toivoamme, sillä missä yksityisen voimat herpaantuvat, siinä voivat yhdistetyt voimamme toisiamme tukea” (SA 7/1916).

Yhteisöllinen toimintakulttuuri kanavoitui sokeainyhdistyksissä perustarpeiden tyydyttämisestä yhteiskunnalliseen toimintaan ja edelleen yhdessä selviytymisen strategiaksi. Se ei rajoittunut pelkästään valtakunnan rajojen sisäpuolelle, vaan näkövammaisten ensimmäisillä järjestäytyneillä sukupolvilla oli jo 1900-luvun alkupuolella kiinteät kansainväliset yhteydet ulkomaisiin kohtalotovereihin. Ne antoivat itseluottamusta ja rohkeutta ajaa Suomessakin läpi sellaisia yhteiskunnallisia uudistuksia, jotka koettiin tärkeiksi, mahdollisiksi ja toivottaviksi. Näistä merkittä-

vimpänä aikaansaannoksena voidaan pitää vuoden 1935 sokeuskorvauslakia, joka ulotettiin myöhemmin koskemaan kaikkia vammaisia ja muutettiin invalidirahaksi. Yksittäisenä lakiuudistuksena se on kiistatta merkittävin sokeainyhdistysten aloitteesta syntynyt yhteiskunnallinen tukimuoto, joka on antanut monille muillekin vammaisryhmille taloudellista turvaa vaikeina aikoina.

Näkövammaisten ensimmäisten järjestäytyneiden sukupolvien minäkuvan rakentumisessa kaikella tällä on sittemmin ollut merkitystä myös siihen, miten näkövammaisten kerrontayhteisössä sokeutta on käsitelty vammaisuutena. Sokeuden tuomaa ”vajavaisuuden” kokemusta ei ole paikattu enää 1900-luvun alun jälkeen pelkästään yliluonnollisilla selitysmalleilla tai uskonnon tuomalla lohdutuksella. Huomiota on alettu kiinnittää myös yhteiskunnan rakenteellisiin epäkohtiin ja niiden kautta avautuviin merkityksiin vammaisuuden taustaymmärryksessä.

8.3 TRADITIONAALISEN JA MODERNIN AJATTELUN RAJAT

Modernisaatio on ollut yhteiskunnallista muutosta kuvaavana käsitteenä ja prosessina keskeinen kokemuksen määrittäjä, jonka merkitys on avautunut eri tieteenaloja edustaville vammaistutkijoille vasta aivan viime aikoina. Sekä kriittinen että ymmärtävä uudempi vammaistutkimus on onnistunut tuomaan käyttöön monia kiinnostavia uusia käsitteitä ja ajattelutapoja, joita olen pyrkinyt koettelemaan aineistoillani. Tavoitteenani on ollut löytää niitä rajapintoja, jossa kriittinen ja ymmärtävä lähestymistapa voivat kohdata ja tuoda esiin empiiristä tietoa kohteestaan.

Näkövammaiset kohtasivat modernisaation haasteen elämässään arkijulkisuuden kautta. Arkijulkisuudet taas koostuvat prosesseista, joissa ihmiset pyrkivät ratkomaan jokapäiväisiä maailmasuhteisiinsa liittyviä kysymyksiä, kuten Hannu Nieminen esittää. Niemisen mukaan 1800-luvulla tapahtui muutoksia kaikkien yhteiskuntaryhmien maailmasuhteissa ja identiteetin perustoissa. Tavallisen kansan arkijulkisuuden piirteet muuttuivat monilla inhimillisen elämän osa-alueilla ja luontosuhteessa. Sosiaaliset, taloudelliset-tekniilliset ja ympäristölliset muutokset toivat yhteiskunnalliseen keskusteluun monia uusia puheenaiheita ja alkoivat muokata kansalaisten ajattelua ja maailmaa koskevia tulkintoja. (Nieminen 2006, 156.)

Toisaalta on muistettava, että arkijulkisuuden piirteet saattoivat myös erota paljon maaseutu- ja kaupunkiväestön välillä. Maaseudulla oli lisäksi eroa sillä, vaihdettiin kuulumisia tilallisen vai tilattoman väestön kesken samoin kuin kaupungissa sillä, seurusteltiin säätyläisten, porvariston vai työväestön kanssa. Myös naiset ja miehet ovat muodostaneet omia sukupuolen mukaisia keskustelupiirejä samoin kuin lapset, nuoret, aikuiset ja vanhuksat ikäryhminä omiaan.

Modernisaatiota voidaan luonnehtia sikäli merkittäväksi kokemuksen määrittäjäksi, sillä sen tuoma muutos on saanut näkövammaiset jakamaan ajatuksiaan

keskenään toisten näkövammaisten kanssa. Se, kuinka he tämän modernisaation tuoman murroksen kokivat ja mitä heiltä jäi siinä kokematta, ovat kysymyksiä, joihin olen osittain vastannut edellä sokeainkouluja ja yhdistystoimintaa koskevien tulkintojeni yhteydessä. Huomioimatta on vielä se, miten näkövammaisuus ja modernisaatio kytkeytyvät käsitteinä sokeuden uhrikokemuksiin, kerrontaan ja minäkuvan rakentamiseen.

Tutkimukseni perusteella näkövammaisten ensimmäisten järjestäytyneiden sukupolvien minäkuvan rakennusainekset voidaan palauttaa kolmenlaisiin kokemustustoihin. Ensimmäinen kokemusten säie kietoutuu uskonnollisen ja tieteellisen maailmankuvan murrokseen. Darwinismin ja luonnontieteellisen maailmankatsomuksen astuttua kuvaan 1800-luvun lopulta, käsitykset ihmisen asemasta ja paikasta osana Jumalan luomakuntaa alkoivat muuttua. Toisaalta uskonnollinen ajattelu ja siihen perustuva maailman ja todellisuuden selitysmalli säilytti asemansa ihmisten arkiajattelussa tämänkin jälkeen. Tässä mielessä monet traditionaalisessa yhteiskunnassa vallinneet ajattelumallit vain siirtyivät ja sopeutuivat osaksi modernin yhteiskunnan rakenteita. Tutkimuksessani tällaista vanhan ja uuden ajattelutavan keskinäistä suhdetta ilmentävät erilaiset sokeuden kiertoilmaisut. Sokeuteen ja sokeutumiseen liittyviä kokemuksia käsiteltiin tarkasteltavana ajankohtana muiden muassa luonnosta ja luonnonilmiöistä muodostettujen metaforien avulla. Ne tarjosivat aikalaisille keinon käsitellä sokeuskokemuksia havainnollisemmin ja syvemmällä merkitystasolla kuin mihin lääketieteen tarjoamat termit antoivat mahdollisuuden. Luontoon liittyvä sanasto oli rikasta ja yleensäkin ajan ihmisille tuttua. Tämä johtui siitä, että maa- ja metsätalousvaltaisessa yhteiskunnassa luonnon kaikkalainen monimuotoinen ymmärtäminen oli ollut ihmisille vuosisatojen ajan elinehto. Niinpä kun lääketieteellinen terminologia näyttäytyi ihmisille puutteellisenä ja vaikeasti ymmärrettävänä, näkövammaisuutta oli tarkoituksenmukaista määritellä ja selittää niiden käsitejärjestelmien avulla, jotka olivat ihmisille entuudestaan tuttuja.

Sokeinlehdissä esiintyvät luontoaiheiset sokeuden metaforat ja kiertoilmaisut sisältävät runsaasti arkisia kokemuksia kertojien psyykkisestä sopeutumiskyvystä sokeuteen, uusien asioiden omaksumiskyvystä ja edelleen sosiaalisen ympäristön näkökyvylle asettamista vaatimuksista eli ylipäänsä useimmista nykyisin käytössä olevista näkövammaisen toiminnallisen haitan arviointikriteereistä (ks. myös Ojamo 2001, 11–14). Tutkimukseni perusteella näiden käsitejärjestelmien avulla pohdittiin paljon myös sokean osaan ja elämänsä elämään liittyviä kysymyksiä. Näissä tiivistyivät myös sokeuskokemusten kipeys ja ankaruus. Sokeutta kuvataan monissa teksteissä yleensä sellaisten vertauskuvien kautta, joissa korostuu pimeyden kokemuksen dramaattisuus. Pimeys rinnastetaan usein johonkin pahaan ja ei-toivottuun, jopa kuolemaan, jota ovat selvästi ruokkineet myös raamatulliset käsitykset valosta ja pimeästä hyvän ja pahan vertauskuvina. Näissä teksteissä sokeus tuntuu pimentä-

vän kaiken myönteisen tai ainakin sen katsotaan rajoittavan yksilön elämää. Niiden kirjoittajat ovat kohdanneet pimeyden eläessään monin eri tavoin: nälkänä, janona, sairauksina, toimeettomuutena, väsymyksenä, masennuksena, epäilyinä, syrjäytymisenä, kuolemanpelkona. Tällaiset pelonsekaiset ajatukset lienevätkin yhdistäneet monia sokeita enemmän kuin sokeus sinällään. Näiden kokemusten jakaminen oli tärkeää, koska se oli keino luoda järjestystä kaaokseen ja saada ajatukset hallintaan.

Toinen tärkeä kokemusten säie kietoutuu näkövammaisten suullis-kirjallisen kulttuurin murrokseen. Monet 1800-luvun lopulla ja 1900-luvun alkuvuosikymmeninä modernin yhteiskunnan murrokseen liittyvät haasteet ja ongelmat olivat jo traditionaalisessa yhteiskunnassa ilmenneitä ongelmia. Modernin yhteiskunnan myötä syntyneet uudenlaiset julkisuusfoorumit avasivat kuitenkin aivan uudenlaiset mahdollisuudet jakaa näitä kokemuksia lähiyhteisöä laajemman sosiaalisen yhteisön tai verkoston kanssa. Tutkimuksessani tällaista yhteisöllistä tasoa ilmentää muun muassa *Sokeain Airuen* kirjoittaja- ja lukijayhteisö, jonka kirjoituksissa sokeuden tulkintoja ohjasivat niin uskonnollinen kuin yhteiskunnallinenkin konteksti.

Sokeain Airuen kirjoittaja- ja lukijayhteisössä uskonnolliset tekstit saivat lehden ensimmäisinä ilmestymisvuosikymmeninä suhteellisen paljon palstatilaa. Kirjoittajat käsittelevät teksteissään henkilökohtaisella tasolla paitsi uskonnollisia tunteitaan myös niiden suhdetta omaan sokeuteensa. Läpäisevänä piirteenä on uhrius ja sen torjuminen erilaisten vastakertomusten avulla. Olen hahmottanut näistä teksteistä kolmenlaisia kokemuksen kertomuskategorioita. Sijoitan ensimmäiseen kertomuskategoriaan sellaiset kertomustyyppit, jotka ilmentävät kertojien elämän kaventu- mista henkiseksi ja hengelliseksi pimeydeksi ja heidän alistumistaan kohtaloonsa. Toiseen kertomuskategoriaan puolestaan sijoittuvat sellaiset kertomustyyppit, joissa hahmotustapa perustuu kansanomaisiin synti- ja moraalikäsitteisiin. Kolmantena kertomuskategoriana ovat sellaiset kertomustyyppit, joissa ilmenee Uuden testamentin valoisa sovinnollisuus armo-käsitteen kautta eräänlaisena uhriuden vastakertomuksena.

Hahmottamani kertomustyyppit heijastelevat kristillisestä perinteestä nousevaa kärsimyksen kulttuuria. Tutkimukseeni valituissa esimerkeissä se ilmenee kirjoittajien jatkuvana rauhattomuutena heidän etsiessään merkkejä synnistä tai armosta. Näiden tekstien keskeisenä strategiana on selittää sokean turhalta tuntuva elämää käymällä vuoropuhelua asiasta Jumalan kanssa. Teksteissä se ilmenee Jumalalle esitettyjen kysymysten ja vastausten dialektiikkana; omaa sokeutta pohditaan suhteessa vallitseviin uskonnollisiin käsitteisiin, normistoon ja uskonnon tarjoamaan elämysmaailmaan. Toisaalta uskonnollisen käsitteellistämisen rinnalla *Sokeain Airuen* kirjoittaja- ja lukijayhteisössä sokeuden uhrikokemuksia käsiteltiin myös yhteiskunnallisessa kontekstissa. Näitä konteksteja ilmentävät lehtiaineistoissani pääkirjoitukset, asiakirjoitukset, mielipidekirjoitukset, raportit ja osittain myös kuolinilmoitus- ja muistokirjoitustekstit. Lehtikirjoittamisen lajityyppeinä ne tar-

josivat mahdollisuuden käsitellä sokeuden uhrikokemuksia myös rationaalisilla argumenteilla.

Kolmannen säikeen näkövammaisten modernisaatiokokemusten taustaymmärryksessä tuovat esille yhteiskunnan taloudelliset, juridiset ja aatteelliset uudelleenjärjestelyt, jotka alkoivat määrätä 1900-luvun puolelle siirryttäessä yhä enemmän tavallisten kansalaisten elämää. Yhteiskunnan modernisoituminen eteni etenkin teollisuuden ja kaupan alalla nopeammin kuin siihen pystyttiin käsityöläisten piirissä sopeutumaan. Teollinen rakennemuutos toi mukanaan monia uudenlaisia taloudelliseen kilpailuun ja toimeentuloon liittyviä haasteita, jotka muokkasivat maaperää uhrimielialoilte. Näitä uhrimielialoja ruokkivat lisäksi köyhäinhoidon tiukat säädökset ja perinnöllisyystieteen vanavedessä syntynyt rotuhygienialiike. Teollistumisen tuomien haasteiden ohessa ihmisten elämää varjostivat yhä heikkoon sosiaaliturvaan, sairauksiin ja korkeaan kuolleisuuteen liittyvät yhteiskuntarakenteen kehittymättömyydestä johtuvat ongelmat. Ne tekivät ihmisten elämän monella tapaa turvattomaksi.

Vaikka näkövammaisten ensimmäisten järjestäytyneiden sukupolvien kokemuksista hahmottuva historiakuva näyttäytyy paikoin varsin toivottomalta, uhrimielialat kyettiin kääntämään tästä huolimatta aktiiviseksi vastarinnaksi ja pelastusstrategiseksi resurssiksi. Ajatus modernista yhteiskunnasta ja kansalaisuudesta hajoitti traditionaalisen yhteiskunnan pakkoyhteisöllisyyden ja loi edellytykset individualismin synnylle, joka ideaalimuodossaan tarkoitti sitä, että myös yksilöt pystyivät toiminnallaan muuttamaan maailmanjärjestystä ja murtautumaan ulos köyhyyden ja epätoivon kierteestä (ks. myös Nieminen 2006, 157).

Tutkimusprosessini aikana olen tullut vakuuttuneeksi siitä, että yhteiskunnassa on ollut monia osallistumisen ja vaikuttamisen alueita, joissa näkövammaiset ovat pystyneet toimimaan ja asettamaan ehtoja vallitsevalle yhteiskunnalliselle todellisuudelle. Suppeimmillaan se on saattanut tarkoittaa vain alistumista ja sopeutumista omaan kohtaloon, mutta tutkimuksessani olen tuonut myös näkyviin esimerkkejä, joissa yksilöt ja ryhmät ovat pyrkineet osallistumaan ja vaikuttamaan aktiivisesti oman kohtalonsa muotoutumiseen. Silmäys näihin esimerkkeihin osoittaa, että näkövammaisten ensimmäiset järjestäytyneet käsityöläis- ja hierojasukupolvet vastasivat modernisaation haasteeseen rationalisoimalla omia työskentelytapojaan, perustamalla käsityötuotteiden myymäläverkostoja ja hierontalaitoksia, rakentamalla neuvotteluyhteyksiä lainsäätäjiin ja ottamalla lainsäädäntöä ja sosiaalisia reformeja kehittävän järjestötyön hyväntekeväisyshdistyksiltä omiin käsiinsä. Kaikilla näillä menneisyydessä koetuilla tapahtumilla on oma merkityksensä sokeainyhteisön historiankerronnassa. Niiden kautta yhteisö on voinut rakentaa omanarvontuntoa ja itsekunnioitusta edistävää kertomusta itselleen.

LÄHTEET JA TUTKIMUSKIRJALLISUUS

ARKISTOLÄHTEET

Näkövammaisten Keskusliitto ry (NKL)

Näkövammaismuseon arkistot

Asiakirja-arkisto (NvMuA)

Museotoimikunnan pöytäkirjat vuodet 1990–1994

[pöytäkirja 19.9.1994/näkövammaisia koskeva museoalan seminaariraportti Tukholmassa 6-9.1994] Esineluettelot vuodet 1991–2009

[Kalervo Nurmen saatekirje dno: 1992/11: 0–00] Suomen Sokeain Liiton pöytäkirjat vuodet 1907–1928

[Kuukausikokouksen pöytäkirja maaliskuu 1908; Sairas- ja hautausapukassan ohjesääntöehdotus 11.5.1910; Vuosikokouksen pöytäkirja ja vahvistus sairaus- ja hautausapukassan säännöistä 4.6.1910; Johtokunnan pöytäkirja 19.2.1910; Johtokunnan pöytäkirja 20.2.1912] Suomen Sokeain Liiton vuosikertomukset vuodet 1907–1928 Oiva Essaias Allosen päästötodistus Helsingin sokeainkoulusta Näkövammaisten Keskusliiton strategia 2012–2016

Videoarkisto (NvMuV)

Tomtebodaskolans Blindemuseum 2000. Tuottaja: Tomtebodaskolans resurscenter.

Valokuva-arkisto (NvMuVa)

Berliinin näkövammaismuseon perusnäyttelyn valokuvat 1–16

Äänitearkisto (NvMuÄ)

ELÄMÄKERRAT JA MUISTEMAT

Haastatteluaineisto

Kertoja, syntymävuosi, H haastattelija, haastatteluvuosi

Allonen, Oiva Essaias s. 1901 H: Aatu Moilanen 1992; Fagerholm, Gustaf Adolf s. 1886 H: Aatu Moilanen 1964; Haapasalo, Väinö Severus s. 1889 H: Oskari Lehtivaara 1957; Juvonen, Einar s. 1901 H: Eero Vartio ja Teuvo Ruponen 1977; Kiiskinen, Taavetti s. 1910 H: Aatu Moilanen 1996; Lehtivaara Oskari s. 1909 H: Eero Vartio 1982; Mäkelä, Pekka s. 1913 H: Aatu Moilanen, Pentti Kivelä ja Arvo Karvinen 1999, Kari Huuskonen 1998; Nurmi, Kalervo s. 1911 H: Annikki Peltonen 1996, Kari Huuskonen 1998; Rahko, Agnes (o.s Nahkiaisoja) s. 1907 H: Aatu Moilanen 1992; Rosenlind, Björn Wilhelm s. 1890 H: Aatu Moilanen 1964; Ruponen, Teuvo s. 1944 H: Kari Huuskonen 2011; von Zansen, Fredrik s. 1877 H: Aatu Moilanen 1962.

Lehtiarkisto (NvMuL)

JÄSENLEHDET

Suomen Aistivalliskoulujen Lehti (SAKL)

Suomen Aistivalliskoulujen Lehti 1/1892. Suomen Aistivalliskoulujen Lehti tarjoutuu tilattavaksi.

Suomen Aistivalliskoulujen Lehti 1–2/1893. Sokeain tilasta kansan keskuudessa.

Suomen Aistivalliskoulujen Lehti 4/1896. Hanna Ingman.

Suomen Aistivalliskoulujen Lehti 2/1897. Sokeainkoulun ohjelmasta.

Suomen Aistivalliskoulujen Lehti 1/1898. 1) Tilastollisia tietoja aistivallisista. 2) Sokeain asiasta Suomessa.

Suomen Aistivalliskoulujen Lehti 9/1898. Helsingin sokeainkoulun uusi koulutalo.

Suomen Aistivalliskoulujen Lehti 1/1899. Helsingin sokeainkoulun uuden koulutalon vihkimystilaisuudessa pidetty puhe.

Suomen Aistiviälliskoulujen Lehti 6/1899. 1) Muistelmia aistiviälliskoulujen opettajain kokouksesta Kööpenhaminassa v. 1898. 2) II. Vanhain sokeain opetusta koskevia kysymyksiä.

Suomen Aistiviälliskoulujen Lehti 9/1900. Kasvatuksesta itsenäisyyteen.

Suomen Aistiviälliskoulujen Lehti 9/1902. Esitelmä sokeain konsertissa Mikkelissä.

Suomen Aistiviälliskoulujen Lehti 3–4/1903. Sokeain lasten kouluista sananen.

Suomen Aistiviälliskoulujen Lehti 9/1903: Sokeain lasten kouluista sananen.

Suomen Aistiviälliskoulujen Lehti 1/1904. Sananen sokeainkouluista.

Suomen Aistiviälliskoulujen Lehti 5/1904. Hieromaopetusta sokeille.

Suomen Aistiviälliskoulujen Lehti 7/1907. (a) Johtaja Kosti Lyytikäisen sokeille pitämä puhe Helsingin kokouksessa 13.6.1907. (b) Suomen sokeain ensimmäinen yleinen kokous Helsingissä.

Suomen Aistiviälliskoulujen Lehti 8/1907. Kosti Lyytikäinen. Kyösti Sipilän muistokirjoitus.

Suomen Aistiviälliskoulujen Lehti 8/1915. Helsingin sokeainkoulu 50-vuotta.

Suomen Aistiviälliskoulujen Lehti 9/1919. 28 vuotta. Opettajaliiton äänenkannattaja.

Kuuromykkäin- ja sokeainkoulu 6–7/1931. Kyösti Sipilä. Nimimerkki W-lä muistokirjoitus. Opettajaliiton äänenkannattaja.

Kuuromykkäin- ja sokeainkoulu 2/1952. (a) 60-vuotias. (b) Kuuromykkäin- ja sokeainkoulu 1892–1952. (c) 60-vuotta yhteistyötä. Opettajaliiton äänenkannattaja.

Kuurojen- ja sokeainkoulu 5–6/1956. Satavuotismuisto. Opettajaliiton äänenkannattaja.

Kuurojen- ja sokeainkoulu 2–3/1962. Aistiviällinen, aistivammainen, aistivikainen. Opettajaliiton äänenkannattaja.

Kuurojen- ja sokeainkoulu 4/1965. (a) 100-vuotta sokeainopetusta Suomessa. (b) Helsingin sokeainkoulun 100-vuotisjuhla. (c) Helsingin sokeainkoulun historiikki. Opettajaliiton äänenkannattaja.

Sokeain Airut (SA)

Sokeain Airut 1–2/1912. (a) Valo. (b) Kirje Tampereelta. Suomen Sokeain Liitto ry.

Sokeain Airut 5–6/1912. (a) Kysymys eläkkeen maksamisesta sokeille. (b) Aistivalliasia rotuhygieniseltä kannalta katsottuna. Suomen Sokeain Liitto ry.

Sokeain Airut 1–2/1913. (a) Eteenpäin. (b) Kuolleita. Suomen Sokeain Liitto ry.

Sokeain Airut 3/1913. (a) Sokeat hierojina. (b) Sananen valosta ja pimeydestä. (c) Sokeat telefonisentraaleissa. Suomen Sokeain Liitto ry.

Sokeain Airut 4–5/1913. Onko asiallemme eduksi? Suomen Sokeain Liitto ry.

Sokeain Airut 6–7. (a) Yhteistoiminnan aikaansaamisesta maassamme. (b) Sokeain sielunelämästä. (c) Simsonin tuskasta. Suomen Sokeain Liitto ry.

Sokeain Airut 8–9/1913. (a) Kolmannen Suomen sokeain yleisen kokouksen valiokunnan mietinnöt. (b) Kyynel. Suomen Sokeain Liitto ry.

Sokeain Airut 5/1914. Kevääni tarina. Suomen Sokeain Liitto ry.

Sokeain Airut 6–7/1914. Miltä tuntuu sokeana oleminen? Suomen Sokeain Liitto ry.

Sokeain Airut 8–9/1914. (a) Jouluna. (b) Miltä tuntuu sokeana oleminen? Suomen Sokeain Liitto ry.

Sokeain Airut 1–2/1915. (a) Ovatko arabialaiset tunteneet sokeain korkokirjoitusta? (b) Miltä tuntuu sokeana oleminen? Suomen Sokeain Liitto ry.

Sokeain Airut 3–4/1915. (a) Illansuussa. (b) Miltä tuntuu sokeana oleminen? Jatkoa kiertokysymyksiin. Suomen Sokeain Liitto ry.

Sokeain Airut 5/1915. Kevät illalla. Suomen Sokeain Liitto ry.

Sokeain Airut 6–7/1915. (a) Helsingin sokeainkoulu 50-vuotias. (b) Mathilda Linsén. (c) Hanna Ingman. (d) Helsingin sokeainkoulun 50-vuotis juhla.

Sokeain Airut 8/1915. Neiti Hanna Ingman. Suomen Sokeain Liitto ry.

Sokeain Airut 1–2/1916. Kuuluisia sokeita. Suomen Sokeain Liitto ry.

Sokeain Airut 5/1916. Isän kotona. Suomen Sokeain Liitto ry.

Sokeain Airut 1–3/1921. (a) Sokeat Saksan metalliteollisuudessa. (b) Koiran kelpoisuus saattajana. Suomen Sokeain Liitto ry.

Sokeain Airut 4/1921. (a) Maaliskuun ensimmäinen päivä. (b) ”Äidin päivänä”. Suomen Sokeain Liitto ry.

Sokeain Airut 5/1921. (a) H:gin Sokeain Yhdistyksen toimintaa. (b) Sokeain konekutomisesta. Suomen Sokeain Liitto ry.

Sokeain Airut 6/1921. Lukeva optofoni. Suomen Sokeain Liitto ry.

Sokeain Airut 7–8/1921. (a) Tietoja ensimmäisestä kansainvälisestä sokeain esperantistien kongressista Pragista. (b) Sokeain päivät. Suomen Sokeain Liitto ry.

Sokeain Airut 6–7/1922. (a) Kyösti Sipilä 50-vuotias. (b) Sokeain toinen kansainvälinen kokous. (c) Suomen Sokeain Liiton vuosikokous. Suomen Sokeain Liitto ry.

Sokeain Airut 8–9/1922. (a) Yksin. (b) Huolenpito sokeista. Suomen Sokeain Liitto ry.

Sokeain Airut 1–2/1923. (a) Toista vuosikymmentä alettaessa. (b) Hilja Sipilä kuollut. (c) Lyhyt selostus Ranskan sokeain kongressista. Suomen Sokeain Liitto ry.

Sokeain Airut 3/1923. Herra Väinö Illman 50-vuotias. Suomen Sokeain Liitto ry.

Sokeain Airut 5/1923. Helsingin Sokeain Yhdistyksen kesäkodin vihkiäisistä. Suomen Sokeain Liitto ry.

- Sokeain Airut 6–7/1923.* (a) Helsingin Sokeain Yhdistyksen kesäkoti Käpylässä. (b) Keksinnöt, jotka saattavat sokeat yhä lähemmäksi. Suomen Sokeain Liitto ry.
- Sokeain Airut 8/1923.* (a) Mitä vaaditaan sokeilta työssä? (b) Osallistujille Suomen Sokeain Liiton ylimääräiseen vuosikokoukseen. Suomen Sokeain Liitto ry.
- Sokeain Airut 9/1923.* (a) Sokeille. (b) Sokeainkoulun 25-vuotis juhlassa. (c) Liiton jäsenille. Suomen Sokeain Liitto ry.
- Sokeain Airut 1/1924.* (a) Suomen Sokeain Liiton ylimääräinen kokous. (b) Helsingin Sokeain Yhdistyksen talon vihkimysjuhla. (c) Pöytäkirja. Suomen Sokeain Liitto ry.
- Sokeain Airut 2/1924.* Katsaus sanomalehtemme toimintaan. Suomen Sokeain Liitto ry.
- Sokeain Airut 3/1924.* (a) Katsaus sanomalehtemme toimintaan. (b) Onko jouduttu ojasta allikkoon? (c) Mitä on sivistys? Suomen Sokeain Liitto ry.
- Sokeain Airut 4/1924.* (a) Kirje Airueellemme. (b) Varat hyödyllisiin tarkoituksiin. (c) Mitä on sivistys? (d) Virsi. Suomen Sokeain Liitto ry.
- Sokeain Airut 5/1924.* (a) Tiedonanto liiton johtokunnan kokouksesta. (b) Liiton sairaskassa. (c) Suomen Sokeain Liiton sairas- ja hautausapukassan ohjesäännöt. (d) Sokeain museo. (e) Lainat ja avustukset. Suomen Sokeain Liitto ry.
- Sokeain Airut 6/1924.* (a) Opettaja V. Illmanin selonteko. (b) Suomen Sokeain Liiton johtokunnan kirje. (c) Huomiota herättävä keksintö. Suomen Sokeain Liitto ry.
- Sokeain Airut 7/1924.* (a) Eri yhdistysten kesken ryhdytty toimintaan Sokeain päivän viettämiseksi. (b) Juhani Makkonen 50-vuotta. (c) Sokeain päivät. Suomen Sokeain Liitto ry.
- Sokeain Airut 8–9/1924.* (a) Sokeain päiviä. (b) Suomen Sokeain Liiton sairas- ja hautausapukassa. Suomen Sokeain Liitto ry.
- Sokeain Airut 1/1925.* (a) Vilho Räsäsen muistoksi. (b) Kohtalotoveri. (c) Jäsenmaksusta. Suomen Sokeain Liitto ry.

Sokeain Airut 2–3/1925. (a) Suurempaa työtaitoa. (b) Mitä saavat sokeat kirjoittaa omaan äänenkannattajaansa? Suomen Sokeain Liitto ry.

Sokeain Airut 4/1925. (a) Jesus ristillä. (b) Miten hierojiksi aikovia sokeita autettaisiin parhaiten tehtävässään? (c) Mielivaltaa vaiko asiallista harkintaa? Suomen Sokeain Liitto ry.

Sokeain Airut 5/1925. (a) Kouluhallitukselle. (b) Toimituksen huomautuksia. (c) Kauppa- ja teollisuushallitukselle. (d) Messunäyttely. (e) Sokeain päiviä järjestäneiden yhdistysten edustajakokous. (f) Ketkä hierojiksi? Suomen Sokeain Liitto ry.

Sokeain Airut 6/1925. (a) Messunäyttely. (b) Maisteri Mauri Hartea. (c) Suoria teitä vaiko koukertelevia karjapolkuja? (d) Vähän toiminnasta ja arvostelustakin. (e) Sokeain päivät. Suomen Sokeain Liitto ry.

Sokeain Airut 7/1925. Vähän vastinetta kirjoitukseen ”Ketkä hierojiksi”. Suomen Sokeain Liitto ry.

Sokeain Airut 8/1925. (a) Sokeain hoidosta. (b) Hieroma- ja sairastuomisteluopetuksesta. (c) Sokeain päivät Helsingissä. (d) Sokeain päivät Turussa. Suomen Sokeain Liitto ry.

Sokeain Airut 1/1927. (a) Uusi tarkastajamme. (b) Sokeittemme asia. Suomen Sokeain Liitto ry.

Sokeain Airut 2/1927. (a) Suomen Sokeain Liitto. (b) Osatyö ja sokeat käsityöläiset. (c) Kauppa- ja teollisuusministeriölle. Suomen Sokeain Liitto ry.

Sokeain Airut 3/1927. (a) Jatkoa V Illmanin matkakertomukseen. (b) Selonteko maaliskuun 12.päivänä pidetystä kokouksesta. (c) Eräitä huomautuksia. Suomen Sokeain Liitto ry.

Sokeain Airut 4–5/1927. (a) Sananen virkistys- ja parannuspaikoista sokeille. (b) Matkakirje. (c) Lahjakkaista sokeista. (d) Sokeitten sanomat. (e) Tasavallan herra presidentti. Suomen Sokeain Liitto ry.

Sokeain Airut 5/1927. (a) Valtioneuvoston päätös. (b) Johtokunnan ilmoituksia. Suomen Sokeain Liitto ry.

Sokeain Airut 6/1927. Pöytäkirja. Suomen Sokeain Liitto ry.

- Sokeain Airut* 7/1927. (a) Suomen Sokeain Liiton vuosikokous. (b) Maa-seutulaistovereille. (c) Säätiö ”Sokeain Keskus”. Suomen Sokeain Liitto ry.
- Sokeain Airut* 8/1927. (a) ”Suomen Sokeain Liitto”. (b) Kamreeri August Heliä kertoo. Suomen Sokeain Liitto ry.
- Sokeain Airut* 1/1928. (a) Kirje Airuen toimitukselle. (b) Muistelmia kouluajoilta. (c) Koululaisen laulu. (d) Edustajakokouksestamme. (e) ”Sokeain Airueeseen” tervehdys. Suomen Sokeain Liitto ry.
- Sokeain Airut* 5/1929. Sokeain ammatillisesta opetuksesta. Suomen Sokeain Liitto ry.
- Sokeain Airut* 8–9/1931. Kouluneuvos Kyösti Sipilä. Suomen Sokeain Liitto ry.
- Sokeain Airut* 10/1931. Valkoisesta kävelykepestä. Suomen Sokeain Liitto ry.
- Sokeain Airut* 2/1932. *Poimintoja elämäni polulta. Suomen Sokeain Liitto ry.*
- Sokeain Airut* 3/1932. (a) Sokeain tunnusmerkistä. (b) Kirje Maaningalta. (c) Sokeitten suojat. (d) Poimintoja elämäni polulta. Suomen Sokeain Liitto ry.
- Sokeain Airut* 6–7/1932. (a) Suomen Sokeain Liitto 25-vuotias. (b) Muistelmia Suomen Sokeain Liiton alkuajoilta. Suomen Sokeain Liitto ry.
- Sokeain Airut* 8–9/1932. Sananen sokeain tunnusmerkistä. Suomen Sokeain Liitto ry.
- Sokeain Airut* 1/1933. Jalmari Törmä 50-vuotta. Suomen Sokeain Liitto ry.
- Sokeain Airut* 2/1933. (a) Aiommeko opetella ravunkäyntiä? (b) Opaskoirasta. Suomen Sokeain Liitto ry.
- Sokeain Airut* 3/1933. Poimintoja elämäni polulta. Suomen Sokeain Liitto ry.
- Sokeain Airut* 4/1933. Pakinaa kepeistä, lakista ja takista. Suomen Sokeain Liitto ry.
- Sokeain Airut* 5/1937. Anna Friman kuollut. Suomen Sokeain Liitto ry.
- Sokeain Airut* 12/1937. Väinö Ilman kuollut. Suomen Sokeain Liitto ry.

Sokeain Airut 11/1949. Väinö Haapasalo 60-vuotta. Suomen Sokeain Liitto ry.

Sokeain Airut 8–9/1952. Muistelmia ammattiasioista. Suomen Sokeain Liitto ry.

Sokeain Airut 11/1952. Sokeuskorvauskysymyksen alkuhistoriaa. Sokeain Keskusliitto ry.

Sokeain Airut 12/1952. (a) Jalmari Törmä 70 vuotta. (b) Fredrik von Zansen 75 vuotta. Sokeain Keskusliitto ry.

Sokeain Airut 1/1963. Pekka Mäkelä 50 vuotta. Sokeain Keskusliitto ry.

Sokeain Airut 1/1965. Björn Wilhelm Rosenlind kuollut. Sokeain Keskusliitto ry.

Sokeain Airut 8/1965. Fredrik von Zansen kuollut. Sokeain Keskusliitto ry.

Sokeain Airut 3/1968. Rivimiehen sana. Sokeain Keskusliitto ry.

Sokeain Airut 7/1968. Rivimiehen sana. Sokeain Keskusliitto ry.

Sokeain Airut 4/1974. *Laitoselämän varjopuolet valokeilassa.* Sokeain Keskusliitto ry.

Sokeain Airut 10/1975. *Integraatio.* Sokeain Keskusliitto ry.

Sokeain Airut 10/1978. Perinnekilpailu. Sokeain Keskusliitto ry.

Näkövammaisten Airut 14/1995. Oskari Lehtivaara on poissa. Näkövammaisten Keskusliitto ry.

Näkövammaisten Airut 22/2011. Mediakortti. Näkövammaisten Keskusliitto ry.

Näkövammaisten Airut 6/2012. Näkövammaismuseo Berliinissä ei häpeile kertoa menneisyydestä. Näkövammaisten Keskusliitto ry.

Sokeain Viesti 1913. Tampereen Sokeain Yhdistys

Käsikirjasto (NvMuK)

KIRJALLISET MUISTELMAT

Ekmark, Jouko 1968. *Nämä puitteet*. Helsinki: Otava.

Lehtivaara, Oskari 1986. *Perintö*. Helsinki: Näkövammaisten Keskusliitto ry.

YHDISTYSHISTORIIT JA JUHLAJULKAISUT

Näkövammaisten Airut 1912–2012. Marika Mäkinen-Vuohelainen & Kari Huuskonen & Liisa Lähtenmäki & Ali Kinnunen & Merja Heikkonen (toim.), Helsinki: Näkövammaisten Keskusliitto ry 2012.

Helsingin sokeat r.y. 25 v. Ethel Huttunen & Oskari Lehtivaara & Kaarlo Virkki (toim.), Helsinki: Helsingin sokeat r.y. 1957.

Suomen sokeain hierojain yhdistys ry. 50-vuotis juhlaulkaisu. Helsinki: Suomen Sokeain Hierojain Yhdistys. 1977.

Brander, Anna-Liisa 1941. *Yhdistys – Kirjoja sokeille 1890–1940*. Helsinki: Kirjoja sokeille ry.

Helle, Emil 1959. *Tampereen sokeat 1909–1959*. Tampere: Tampereen Sokeat ry. 1957.

Kurko, Matti 1979. *Tampereen Sokeain Yhdistys 70-vuotta*. Tampere: Tampereen Sokeain Yhdistys.

Makkonen, Olli 1957. *Suomen Sokeain Liitto – De Blindas Förbund i Finland 1907–1957*. Helsinki: Suomen Sokeain Liitto ry.

Nevalainen, Juha Tapani 1987. *Edelläkävijä – En föregångare*. Helsinki: Sokeain Ystävät ry.

Tuominen, Aaro 1981. *Varsinais-Suomen Näkövammaiset ry. 1911–1981*. Turku: Varsinais-Suomen Näkövammaiset ry.

Vartio, Eero 1982. *Puoli vuosisataa Helsingin näkövammaisten hyväksi. Helsingin näkövammaiset ry. 1932–1982*. Helsinki: Helsingin Näkövammaiset ry.

Vartio, Eero 1987. *Näkövammaisten hierojien pitkä marssi*. Helsinki: Näkövammaiset hierojat ja kuntohoitajat ry.

Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kansanrunousarkisto (SKS KRA)

Näkövammaisten kilpakeruuaineisto 1978

Keruuessite; arkistotutkija Marjatta Jauhiaisen laatima sisältöanalyysi; Bergman, Signe s. 1895; Nurmi, Kalervo s. 1911; Kytökorpi, Paavo s. 1913; Lehtivaara, Sirkka s. 1917; Savolainen, Yrjö s. 1922; Poikus, Aune os. Luotonen s. 1923; Sulisalo, Mauno s. 1934; Peltonen, Annikki s. 1940; Tiira, Hannes s. 1955.

TUTKIMUSKIRJALLISUUS

Alapuro, Risto 1995. *Suomen synty paikallisena ilmiönä 1890–1933*. Helsinki: hanki ja jää.

Alasuutari, Pertti 1989. Menneisyyden jäsentäminen identiteetin ilmauksena. – Pirkko Heiskanen (toim.), *Aika ja sen ankaruus*. Helsinki: Gaudeamus.

Albrecht, Gary L. & Bury, Michael & Seelman, Katherine D. 2001. Introduction. – Edited by Gary L. Albrecht, Katherine D. Seelman & Michael Bury. *Handbook of disability studies*. Sage Publications.

Anderson, Benedict 1982. *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Rise of Nationalism*. London: Verso.

Anttila, Veikko 1974. *Talonpojasta tuottajaksi. Suomen maatalouden uudenaikaistuminen 1800-luvun lopulla ja 1900-luvun alkupuolella*. Helsinki: Kirjayhtymä.

Anttonen, Veikko 1996. *Ihmisen ja maan rajat: pyhä kulttuurisena kategoriana*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Anttonen, Veikko 1999. Elämän kääntöpuolen etnografiaa: kuolema eri uskonnoissa ja kulttuuriperinteissä. – Eero Kuparinen (toim.), *Kun aika loppuu – kuolema historiassa*. Turku: Turun yliopiston historian laitoksen julkaisuja 52.

- Anttonen, Veikko 1999. Uskonto ihmisen ajattelussa ja kulttuurissa. – Katja Hyry & Juha Pentikäinen (toim.), *Uskonnot maailmassa*. Helsinki: WSOY, 32–42.
- Apo, Satu 1995. *Naisen väki. Tutkimus suomalaisten kansanomaisesta kulttuurista ja ajattelusta*. Helsinki: Hanki ja jää.
- Apo, Satu 2001. *Viinan voima: näkökulmia suomalaisten kansanomaiseen alkoholiajatteluun ja -kulttuuriin*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Apo, Satu & Harvilahti, Lauri 1998. Teksti. – Satu Apo & Eeva-Liisa Kinnunen (toim.), *Perinteen terminologia*. Helsinki: Helsingin yliopiston folkloristiikan laitos.
- Aristoteles 1997. Retoriikka; Runousoppi. – *Teokset IX*. Helsinki: Gaudeamus.
- Aronen, Jaakko 1999. Antiikin Kreikka ja Rooma. – Katja Hyry & Juha Pentikäinen (toim.), *Uskonnot maailmassa*. Helsinki: WSOY, 93–120.
- Benke, Uwe & Roloff-Momin, Ulrich 1991. *100 Jahre Blinden-Museum 1891–1991. En Museum zum Antasen*. Berlin: Blinden-Museum.
- Berger, Peter & Luckman, Thomas 1994 (1966). *Todellisuuden sosiaalinen rakentuminen. Tiedon sosiologinen tutkielma*. Helsinki: Gaudeamus.
- Berndtson, Erkki 2008. *Politiikka tieteenä. Johdatus valtio-opilliseen ajatteluun*. Helsinki: Edita Prima oy.
- Bickel, Lennard 1988. *Triumph over darkness. The life of Louis Braille*. Asusanhaynes book. Allen & Unwin Australia.
- Borsay, Anne 2005. *Disability and social policy in Britain since 1750 – A History of Exclusion*. New York: Palgrave Macmillan.
- Braddock, David L. & Parish, Susan L. 2001. An Institutional History of Disability. – Edited by Gary L. Albrecht, Katherine D. Seelman & Michael Bury. *Handbook of disability studies*. Sage Publications, 11–68.
- Durkheim, Emil 1980 (1912). *Uskontoelämän alkeismuodot: Australialainen toteemijärjestelmä*. Ranskankielinen alkuteos *Les formes élémentaires de la vie religieuse*. Seppo Randel (suom). Helsinki: Tammi.

- Ehrnrooth, Jari 1992. *Sananvallassa, vihanvoimalla. Sosialistiset vallankumousopit ja niiden vaikutus Suomen työväenliikkeessä 1905–1914*. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura.
- Elovirta, Arja 1998. Vaikutteet ja intertekstuaalisuus. – Arja Elovirta & Ville Lukkarinen (toim.), *Katseen rajat. Taidehistorian metodologiaa*. 2. painos. Lahti: Helsingin yliopiston Lahden tutkimus- ja koulutuskeskus, 239–250.
- Eskelinen, Erkki 1992. Terveysthuolto ja vammaisuus. – Asko Fagerlund, Veikko Niemi & Kari Tuunainen (toim.), *Vammaiset kansalaiset itsenäisessä Suomessa*. Joensuu: Joensuun yliopisto, 65–74.
- Estola, Eila & Kaunisto, Saara-Leena & Syrjälä, Leena & Uitto, Minna 2006. Kertomuksen tutkijan eettisiä haasteita. – Jaana Hallamaa, Veikko Launis, Salla Lötjönen & Irma Sorvali (toim.), *Etiikkaa ihmistieteille*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Tietolipas 211, 181–202.
- Fingerroos, Outi & Haanpää, Riitta 2006. Muistitietotutkimuksen ydinkysymyksiä. – Outi Fingerroos, Riitta Haanpää, Anne Heimo & Ulla-Maija Peltonen (toim.), *Muistitietotutkimus. Metodologisia kysymyksiä*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 25–48.
- Fingerroos, Outi & Peltonen, Ulla-Maija 2006. Muistitieto ja tutkimus. – Outi Fingerroos, Riitta Haanpää, Anne Heimo & Ulla-Maija Peltonen (toim.), *Muistitietotutkimus. Metodologisia kysymyksiä*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 7–24.
- Fleming, John & Honour, Hugh 2012 (1992). Pieter Brueghelin kuukaudet – taidehankintoja Flanderissa. – John Fleming & Hugh Honour (toim.), *Maailman taiteen historia*. Helsinki: Otava, 510–512.
- Foucault, Michel 1973. *Madness and Civilization. A History of Insanity in the Age of Reason*. New York: Vintage Books.
- Foucault, Michel 1980 (1975). *Tarkkailla ja rangaista*. Ranskankielinen alkuteos *Surveiller et punir Naissance de la prison*. Eevi Nivanka (suom). Helsinki: Otava.
- Forsius, Henrik 1990. *I Suomen oftalmologian vaiheista. II Suomen silmälääkäriyhdistyksen historia 1911–1989*. Tampere: Huhtamäki Oy Leiras.

- Gadamer, Hans-Georg 1999 (1960). *Truth and Method*. New York: Continuum.
- Gadamer, Hans-Georg 2004. *Hermeneutiikka. Ymmärtäminen tieteissä ja filosofiassa*. Helsinki: Vastapaino.
- Geertz, Clifford 1973. *Interpretation of Cultures*. New York: Basic Books.
- Ginzburg, Carlo 2007 (1976). *Juustotjamadot: 1500-luvun myllärin maailmankuva*. Italiankielinen alkuteos: *Il formaggio e i vermi: Il cosmo di un mugnaio del '500*. Helsinki: Gaudeamus Helsinki University Press.
- Gleeson, Brendan 1999. *Geographies of disability*. London: Roudledge.
- Giddens, Anthony 1997. *Sociology*. Cambridge: Polity.
- Goffman, Ervin 1969 (1961). *Minuuden rüistäjät. Tutkielma totaalisista laitoksista*. Englanninkielinen alkuteos: *Essays on the Social Situation of Mental Patients and Others Inmates*. Helsinki: Marraskuun liike.
- Goffman, Ervin 1971 (1963). *Stigma. Den avvikandes roll och identitet*. Englanninkielinen alkuteos: *Stigma. Notes on the managment of spoiled identity*. Halmstad: Hallandspostens boktryckeri ab.
- Gothóni, René 1999. Pyhiinvaellus. – Katja Hyry & Juha Pentikäinen (toim.), *Uskonnot maailmassa*. Helsinki: WSOY, 468–478.
- Haapala, Pertti 1986. *Tehtaan valossa. Teollistuminen ja työväestön muodostuminen Tampereella 1820–1920*. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura. Vastapaino.
- Haapala, Pertti 1995. *Kun yhteiskunta hajosi. Suomi 1914–1920*. Helsinki: Painatuskeskus.
- Hall, Stuart 1999: *Identiteetti*. Tampere: Vastapaino.
- Halonen, Tero 2005. (a) Graniitti. (b) Sivistyskansa – perusopetuksen menestystarina. – Tero Halonen & Laura Aro (toim.), *Suomalaisen Symbolit*. Jyväskylä: Gummerus, 49, 105–111.
- Harjula, Minna 1996. *Vaillinaisuudella vaivatut. Vammaisuuden tulkinnat suomalaisessa huoltokeskustelussa 1800-luvun lopulta 1930-luvun lopulle*. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura.

- Harlio, Raimo 2000. *Kiehtovat vanhat kirjoituskoneet*. Helsinki: Suomen liikemiesten kauppapiston säätiö.
- Holm, Nils G 1999. *Uskonnollinen kokemus*. – Katja Hyry & Juha Pentikäinen (toim.), *Uskonnot maailmassa*. Helsinki: WSOY, 43–62.
- Honko, Lauri 1980. Miten luoda terminologia haltiaperinteen tutkimukselle? – Outi Lehtipuro (toim.), *Perinteentutkimuksen perusteita*. Helsinki: WSOY, 77–132.
- Huuskonen, Kari 2000. ”Se oli ankee paikka”. Helsingin sokeainkoulun oppilaiden 1920- ja 1950-luvun lapsuus muistelukerronnassa. Folkloristiikan pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto. Julkaisematon Pro gradu -tutkielma.
- Huuskonen, Kari 2003. Sokeiden kirjoitusvälineet. Suomalais-Ugrilaisen kansatieteen proseminaari-tutkielma. Helsingin yliopisto. Julkaisematon proseminaari-tutkielma.
- Huuskonen, Kari 2008. Kapinahenkeä ja kansalaistoimintaa. Näkövammaisten järjestötoiminnan alkuvaiheet 1907–1928. – Joel Kivirauma (toim.), *Muuttuvat marginaalit: näkökulmia vammaistutkimukseen*. Helsinki: Kehitysvammaliitto ry, 42–81.
- Häkkinen, Antti & Ikonen, Vappu & Pitkänen, Kari & Soikkanen, Hannu 1991 (toim.). *Kun halla nälän tuskan toi: Miten suomalaiset kokivat 1860-luvun nälkävuodet*. Helsinki: WSOY.
- Häkkinen, Antti 1995. *Rahasta – vaan ei rakkaudesta. Prostituutio Helsingissä 1867–1939*. Helsinki: Otava.
- Häkkinen, Antti & Peltola, Jarmo 2005. Suomalaisen ”alaluokan” historiaa: köyhyys ja työttömyys Suomessa 1860–2000. – Antti Häkkinen, Panu Pulma & Miikka Tervonen (toim.), *Vieraat kulkijat – tutut talot. Näkökulmia etnisyyden ja köyhyyden historiaan Suomessa*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 39–94.
- Häkkinen, Kaisa 2005. *Nykysuomen etymologinen sanakirja*. Otava: Helsinki.
- Illman, Karl-Johan 1999. Juutalaisuus. – Katja Hyry & Juha Pentikäinen (toim.), *Uskonnot maailmassa*. Helsinki: WSOY, 136–156.

- Jaakkola, Jouko 1994. Sosiaalisen kysymyksen yhteiskunta. – Jouko Jaakkola, Panu Pulma, Mirja Satka & Kyösti Urponen (toim.), *Armeliaisuus, yhteisöapu, sosiaaliturva. Suomalaisen sosiaaliturvan historia*. Helsinki: Sosiaaliturvan keskusliitto, 71–162.
- Järvinen, Irma-Riitta 1995. Spuassa – Karjalan Jumala. Jeesus kertovassa kansanrunoudessa. – Raimo Harjula & Ilkka Pyysiäinen (toim.), *Kuka Jeesus?* Helsinki: Yliopistopaino, 28–36.
- Kalela, Jorma 2000. *Historiantutkimus ja historia*. Helsinki: Gaudeamus.
- Kalemaa, Kalevi 1978. *Matti Kurikka – legenda jo eläessään*. Porvoo: WSOY.
- Kauranen, Kaisa & Virtanen, Maria 2010. Sivistyksen ihanne torppari Kustaa Braskin elämässä ja teksteissä. – Kirsti Salmi-Niklander, Sami Suodenjoki & Taina Uusitalo (toim.), *Lukeva ja kirjoittava työläinen*. Tampere: Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, 48–79.
- Kemppainen, Ilona 2006. *Isänmaan uhrin – sankarikuolema Suomessa toisen maailmansodan aikana*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Bibliotheca Historica 102.
- Keravuori, Kirsi 1990. *Siannahkataulusta digitaalitekniikkaan. 100-vuotta näkövammaisten kirjastotoimintaa 1890–1990*. Helsinki: Näkövammaisten kirjastoyhdistys ry. Gummerus kirjapaino Oy.
- Keravuori, Kirsi 1992. *Arlasta ammattiin. Näkövammaisten ammatillisen koulutuksen historia*. Arlainstituutin julkaisuja. Espoo: Arlainstituutti. Gummerus kirjapaino Oy.
- Ketola, Kimmo & Pesonen, Heikki & Sakaranaho, Tuula & Sjöblom, Tom 1999. Uskontojen tutkimus – historiaa, kysymyksiä, lähestymistapoja. – Katja Hyry & Juha Pentikäinen (toim.), *Uskonnot maailmassa*. Helsinki: WSOY, 9–31.
- Kivirauma, Joel 1989. *Erityisopetus ja suomalainen oppivelvollisuuskoulu vuosina 1921–1985*. Turun yliopiston julkaisuja C 74. Turku: Turun yliopisto.
- Kivirauma, Joel 2008. Poikkeavat oppilaat kansakoulun marginaalissa ennen oppivelvollisuuskoulua. – Joel Kivirauma (toim.), *Muuttuvat marginaalit: näkökulmia vammaistutkimukseen*. Helsinki: Kehitysvammaliitto ry., 82–98.

- Knuuttila, Seppo 1994. *Tyhmän kansan teoria. Näkökulmia menneestä tulevaan.* Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Kokkonen, Jukka 2003. Kuolema kulkee kintereillä. Kulkutaudit ja Suomi keskiajalta 1860-luvulle. – Helena Hirvonen (toim.), *Decursus morbi – taudin kulku. Näkökulmia terveyteen ja sairautteen keskiajalta nykyaikaan.* Joensuu: Pohjois-Karjalan historiallinen yhdistys, 53–68.
- Korkiakangas, Pirjo 1996. *Muistoista rakentuva lapsuus. Agraarinen perintö lapsuuden työntöön ja leikkien muistelussa.* Vammala: Kansatieteellinen arkisto 42.
- Korkiakangas, Pirjo 2006. Etnologisia näkökulmia muistiin ja muisteluun. – Outi Fingerroos, Riitta Haanpää, Anne Heimo & Ulla-Maija Peltonen (toim.), *Muistitietotutkimus. Metodologisia kysymyksiä.* Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 120–144.
- Kortelainen, Anna 2002. *Virginie. Albert Edelfeltin rakastajattaren tarina.* Helsinki: Tammi.
- Koskenvesa, Esko 1992. Uskonnollisten käsitysten ja organisaatioiden vaikutus vammaisten kansalaisten elämään. – Asko Fagerlund, Veikko Niemi & Kari Tuunainen (toim.), *Vammaiset kansalaiset itsenäisessä Suomessa.* Joensuu: Joensuun yliopisto, 23–28.
- Koski, Kaarina 2011. Uskomusperinne ja kristillinen kasvatus 1800-luvulla. Kasvatus & aika 4/2011. Osoitteessa: http://www.kasvatus-ja-aika.fi/site/?lan=1&page_id=435. Luettu 18.1. 2012.
- Kretchmer, Reinhold 1937. *Blindas Historia. Från äldsta tider till blindundervisning början.* Stockholm.
- Kuotola, Urpo 1988. Näkövammaisten elinolojen ja näkövammaistyön kehitys. – Urpo Kuotola, Anja Tsokkinen & Eero Vartio (toim.), *Suomen näkövammaisten ja näkövammaistyön historia.* Helsinki: Näkövammaisten Keskusliitto ry, 20–189.
- Kuusi, Matti 1980. Suomalainen tutkimusmenetelmä. – Outi Lehtipuro (toim.), *Perinteentutkimuksen perusteita.* Helsinki: WSOY, 21–76.

- Laaksonen, Pekka & Saarinen, Jukka 2004 (toim). *Arkiston avain. Kansanrunousarkiston kortistot, hakemistot, luettelot, lyhenteet.* Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 1003. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Lakoff, George & Johnson, Mark 1980. *Metaphors We Live By.* Chicago: The University of Chicago Press.
- Latvala, Pauliina 2005. *Katse menneisyyteen. Folkloristinen tutkimus suvun muistitiedosta.* Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Latvanen, Marko 1995. Kristus pysähtyi Hollywoodiin. Jeesuksen varjo modernissa populaarielokuvassa. – Raimo Harjula & Ilkka Pyysiäinen (toim.), *Kuka Jeesus?* Helsinki: Yliopistopaino, 67–84.
- Launis, Kati & Tikka, Marko 2009. Kokemuksen jäljillä. – Kati Launis & Marko Tikka (toim.), *Työväki ja kokemus.* Tampere: Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, 7–10.
- Le Goff, Jaques 1992. *History and Memory.* New York: Columbia University Press.
- Lehtonen, Heikki 1990. *Yhteisö.* Tampere: Vastapaino.
- Levi, Giovanni 1992. *Aineeton perintö. Manaajapappi ja talonpoikaisyhteisö 1600-luvun Italiassa* (suom. Kaisa Kinnunen ja Elina Suolahti). Helsinki: Tutkijaliitto.
- Lång, Reija 2010. Kirjallisuus välitilassa. Mäkitupalaisen tytär 1800-luvun lopun ja 1900-luvun alun kirjallisella kentällä. – Kirsti Salmi-Niklander, Sami Suodenjoki & Taina Uusitalo (toim.), *Lukeva ja kirjoittava työläinen.* Tampere: Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, 80–114.
- Lähteenmäki, Marja 2000. *Vuosisadan naisliike. Naiset ja sosiaalidemokratia 1900-luvun Suomessa.* Helsinki: Sosiaalidemokraattiset naiset.
- Maijala Minna 2008. *Passion vallassa. Hermostunut aika Minna Canthin teoksissa.* Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Markkanen, Erkki 1992. Taloudellinen kehitys ja vammaiskysymys itsenäisessä Suomessa. – Asko Fagerlund, Veikko Niemi & Kari Tuunainen (toim.),

- Vammaiset kansalaiset itsenäisessä Suomessa.* Joensuu: Joensuun yliopisto, 9–16.
- Mero, Pia 1995. *Ruudun takaa. Kulttuurin kuvia Etelä-Italiassa.* Helsinki: Tutkijaliiton julkaisusarja 69.
- Mikkola, Kati 2009. *Tulevaisuutta vastaan. Uutuuksien vastustus, kansantiedon keruu ja kansakunnan rakentaminen.* Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 1251.
- Moilanen, Aatu 2006. ”Otetaan vastuu omista asioista.” *Suomen sokeainkoulut kansakoululaitoksen rinnalla vuosina 1865–1939.* Joensuu: Joensuun yliopistopaino.
- Mustaniemi, Harri 2003. Piirilääkärien mukana Pohjois-Karjalassa 1800-luvulla. – Helena Hirvonen (toim.), *De Cursus Morbin – taudin kulku. Näkökulmia sairauteen ja terveyteen keskiajalta nykyaikaan.* Joensuu: Pohjois-Karjalan historiallinen yhdistys, 99–114.
- Myllykoski, Matti 1995. Kansallissosialististen kristittyjen ideologia ja Jeesusmyytti. – Raimo Harjula & Ilkka Pyysiäinen (toim.), *Kuka Jeesus?* Helsinki: Yliopistopaino, 85–99.
- Mähönen, Hannu 1994. Hyväntekeväisyysyhdistyksistä edunvalvontajärjestöiksi. Vammaisjärjestökentän kehitys Suomessa 1880-luvulta vuoteen 1990. Suomen historian liseniaattitutkimus. Joensuun yliopisto. Julkaisematon liseniaattitutkimus.
- Määttä, Paula 1981. *Vammaiset – suuri vähemmistö. Mitä on hyvä tietää vammaisuudesta.* Jyväskylä: Gummerus.
- Nenola, Aili 1986. *Parantola-elämää. Tuberkuloosipotilaat muistelevat.* Helsinki: Keuhkovammaliitto ry.
- Nenola, Aili 2002. *Inkerin itkuvirret.* Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 735. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Nenonen, Kaija & Toppari, Kirsti 1998. *Herrasväen ja työläisten kaupunki. Helsingin vanhoja kortteleita 2.* Helsinki: Helsingin Sanomat. Sanoma Oy.

- Nieminen, Hannu 2006. *Kansa seisoi loitompana – kansallisen julkisuuden rakentuminen Suomessa 1809–1917*. Tampere: Vastapaino.
- Noddings, Nel 1984. *Garing: A Feminine Approach to Ethics and Moral Education*. Berkeley: University of California Press.
- Nora, Pierre 1996. From Lieux de mémoire to Realms of Memory, XV–XXIV. General Introduction: Between Memory and History. – *Realms of Memory. Vol 1. Conflicts and Divisions*. New York: Columbia University Press, 1–23.
- Nurmiainen, Jouko 2000. Valta, eliitit ja verkostot historiassa. Historiallisia papereita 6. Osoitteessa: <http://www.helsinki.fi/hum/hist/yhd/julk/verkkoo0/>. Luettu 19.9.2010.
- Nygård, Toivo 1998. *Erilaisten historia. Marginaaliryhmät Suomessa 1800-luvulla ja 1900-luvun alussa*. Jyväskylä.
- Ojakangas, Mika 1997. *Lapsuus ja auktoriteetti. Pedagogisen vallan historia Snellmannista Koskenniemeen*. Helsinki: Tutkijaliitto. Kirjapaino Oy Like.
- Ojamo, Matti 2000. *Näkövammaisrekisterin vuosikirja 2000*. Helsinki: STAKES.
- Oliver, Michael 2009 (1996). *Understanding disability: From theory to practice*. New York: Palgrave Macmillan.
- Ollila, Anne 1998. *Jalo velvollisuus. Virkanaisena 1800-luvun lopun Suomessa*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Paronen, Sari 1998. *100 vuotta Ensilinjalla*. Helsingin kaupungin koulutus- ja kehittämiskeskuksen julkaisuja.
- Peltonen, Matti 1999. *Mikrohistoriasta*. Helsinki: Gaudeamus.
- Peltonen, Matti 2006. Mikrohistorian lajit. – Outi Fingerroos, Riitta Haanpää, Anne Heimo & Ulla-Maija Peltonen (toim.), *Muistitietotutkimus. Metodologisia kysymyksiä*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 145–174.
- Peltonen, Ulla-Maija 1991. Johdanto: Myyttien ja symbolien tulkinnoista. – Ulla-Maija Peltonen & Kirsti Stenvall (toim.), *Myytit ja symbolit*. Helsinki: Työväen ja perinteen tutkimuksen seura, 8–17.

- Peltonen, Ulla-Maija 1996. *Punakapinan muistot. Tutkimus työväen muistelukerronnan muotoutumisesta vuoden 1918 jälkeen*. Suomalaisen kirjallisuuden Seuran Toimituksia 657. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Peltonen, Ulla-Maija 2003. *Muistinpaikat. Vuoden 1918 sisällissodan muistamisesta ja unohtamisesta*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Peltonen, Ulla-Maija 2006. Muistitieto folkloristiikassa. – Outi Fingerroos, Riitta Haanpää, Anne Heimo & Ulla-Maija Peltonen (toim.), *Muistitietotutkimus. Metodologisia kysymyksiä*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 93–119.
- Peltonen, Ulla-Maija 2009. Rajaton kokemus – näkökulmia toiseen tietoon. – Kati Launis & Marko Tikka (toim.), *Työväki ja kokemus*. Tampere: Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, 11–26.
- Peltoniemi, Teuvo 1985. *Kohti parempaa maailmaa – suomalaisten ihannesiirtokunnat 1700-luvulta nykypäivään*. Helsinki: Otava.
- Pelvas, Saija 1997. *Näkövammaisten käsityöt*. Näkövammaismuseon julkaisuja 1. Helsinki: Näkövammaisten Keskusliitto ry.
- Pentikäinen, Juha 1990. *Suomalaisen lähtö. Kirjoituksia pohjoisesta kuolemankulttuurista*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 530. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Perks, Robert & Thomson, Alistair 1998 (eds). *The Oral History Reader*. London: Routledge.
- Petäjäjärvi, Martti 2007. *Näkövammaiset ja käsityöt*. Helsinki: Näkövammaiset käsityöntekijät ry.
- Piirainen, Veikko 1958. *Kylänkierralta kunnalliskotiin. Savon ja Pohjois-Karjalan maaseudun vaivashoitotoiminta vaivashoidon murroskautena 1800-luvun jälkipuoliskolla*. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura.
- Piispanen, Sirkku 2009. *Kansanomainen moraali. Tutkimus savolaisista ja pohjalaisista uskomustarinoista*. Helsinki: Helsingin yliopisto.

- Portelli, Alessandro 2006. Mikä tekee muistitietotutkimuksesta erityisen. – Outi Fingerroos, Riitta Haanpää, Anne Heimo & Ulla-Maija Peltonen (toim.), *Muistitietotutkimus. Metodologisia kysymyksiä*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 49–66.
- Pulma, Panu 1994. Vaivaisten valtakunta. – Jouko Jaakkola, Panu Pulma, Mirja Satka & Kyösti Urponen (toim.), *Armeliaisuus, yhteisöapu, sosiaaliturva. Suomalaisen sosiaaliturvan historia*. Helsinki: Sosiaaliturvan Keskusliitto ry, 15–70.
- Purhonen, Maija 2007. Tavoitteena kunniallinen toimeentulo. Näkövammaisten käsityksiä omasta toimeentulosta 1930- ja 1960-luvulla. Suomen historian pro gradu -tutkielma. Joensuun yliopisto. Julkaisematon Pro gradu -tutkielma.
- Pyysiäinen, Ilkka 2005. *Synti. Ajatuksin, sanoin ja töin*. Helsinki: WSOY.
- Pätiälä, Jorma 1958. *Tuberkuloosi. Potilaan hoito ja vastustamistyön yleinen kulku*. Porvoo: WSOY.
- Pöysä, Jyrki 1997. *Jätjän synty. Tutkimus sosiaalisen kategorian muotoutumisesta suomalaisessa kulttuurissa ja itäsuomalaisessa metsätyöperinteessä*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Pöysä, Jyrki 2006. Kilpakirjoitukset muistitietotutkimuksessa. – Outi Fingerroos, Riitta Haanpää, Anne Heimo & Ulla-Maija Peltonen (toim.), *Muistitietotutkimus. Metodologisia kysymyksiä*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 221–244.
- Rasila, Viljo 1982. Väestön kehitys ja sosiaaliset ongelmat. – Jorma Ahvenainen, Erkki Pihkala & Viljo Rasila (toim.), *Suomen taloushistoria 2. Teollistuva Suomi*. Helsinki: Tammi, 132–153.
- Reinikainen, Marjo-Riitta 2007. *Vammaisuuden sukupuolittavat ja sortavat diskurssit – yhteiskunnallis-diskurssiivinen näkökulma vammaisuuteen*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Roblin, Jean 1955 (1952). *The Reading Fingers: Life of Louis Braille 1809–1852*. Translated from the French by Ruth G. Mandalian. New York: American Foundation for the Blind.

- Roselius, Aapo 2010. *Kiista, eheys, unohdus. Vapaussodan muistaminen suojeluskuntien ja veteraaniliikkeen toiminnassa 1918–1944*. Helsinki: Suomen Tiede Seura.
- Ruohonen, Ilkka & Laitila, Teuvo 1994. Tulkintojen ja symbolien ytimessä: geertziläinen näkökulma kulttuureihin. – Tapio Nisula (toim.), *Näköaloja kulttuureihin – antropologian historiaa ja nykysuuntauksia*. Tampere: Tammerpaino Oy, 116–135.
- Räisänen, Heikki 1999. Kristinusko. – Katja Hyry & Juha Pentikäinen (toim.), *Uskonnot maailmassa*. Helsinki: WSOY, 157–173.
- Salmesvuori, Päivi & Salmi-Niklander, Kirsti 2011. Koti, uskonto ja kansakunta. *Kasvatus & aika* 4/2011. Osoitteessa: http://www.kasvatus-ja-aika.fi/site/?lan=1&page_id=435. Luettu 18.1. 2012.
- Salmi-Niklander, Kirsti 2004. *Itsekasvatusta ja kapinaa. Tutkimus Karkkilan työläisnuorten kirjoittavasta keskusteluyhteisöstä 1910- ja 1920-luvuilla*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Salmi-Niklander, Kirsti 2006. Tapahtuma, kokemus ja kerronta. – Outi Fingerroos, Riitta Haanpää, Anne Heimo & Ulla-Maija Peltonen (toim.), *Muistitietotutkimus. Metodologisia kysymyksiä*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 199–220.
- Shakespeare, Tom 2006. *Disability rights and wrongs*. London & New York: Roudledge.
- Siisiäinen, Martti 1990. *Suomalainen protesti ja yhdistykset. Tutkimuksia yhdistyslaitoksen kehityksen ja protestijaksojen suhteesta suurlakosta 1990-luvulle*. Helsinki: Tutkijaliitto. Gummerus.
- Simola, Hannu 1995. *Paljon vartijat. Suomalainen kansanopettaja valtiollisessa kouludiskurssissa 1860-luvulta 1990-luvulle*. Helsingin yliopiston opettajankoulutuslaitos. Tutkimuksia 137. Yliopistopaino.
- Sintonen, Teppo 1999. *Etninen Identiteetti ja narratiivisuus. Kanadansuomalaiset miehet elämänsä kertojina*. Jyväskylällä: Sophi.

- Stark, Laura 2006a. Pitkospuilta modernisaation suolle. – Hilkka Helsti, Laura Stark & Saara Tuomaala (toim.), *Modernisaatio ja kansankokemus Suomessa 1860–1960*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 1101, 9–46.
- Stark, Laura 2006b. Kansallinen herääminen ja sosiaalinen nousu maaseudulla: tuskaa ja toivoa varhaisissa omaelämäkerroissa. – Hilkka Helsti, Laura Stark & Saara Tuomaala (toim.), *Modernisaatio ja kansankokemus Suomessa 1860–1960*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 1101, 47–109.
- Suikkanen, Asko 1999. Vammaisuuden kysymys ja Michael Oliverin tulkintatapa. – Susanna Nouko-Juvonen (toim.), *Pyörätuolitango – näkökulmia vammaisuuteen*. Helsinki: Edita Publishing Oy.
- Sulkunen, Irma 1989. *Naisen kutsumus. Miina Sillanpää ja sukupuolten maailmojen erkaantuminen*. Helsinki: Hanki ja jää.
- Sulkunen, Irma 1995. *Mandi Granfelt ja katsomusten ristiriita*. Helsinki: Hanki ja jää.
- Teittinen, Antti 2000. *Miten tutkia vammaisuutta yhteiskunnallisenäkysymyksenä*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto. Jyväskylän yliopistopaino.
- Teittinen, Antti 2006 (toim.). *Vammaisuuden tutkimus*. Helsinki: Kehitysvammaliitto ry. Jyväskylän yliopistopaino.
- Teittinen, Antti 2010. Johdanto. – Antti Teittinen (toim.), *Pois laitoksista: vammaiset ja hoivan politiikka*. Helsinki: Palmenia. Helsinki University Press.
- Tocqueville, Alexis de 2006. *Demokratia Amerikassa*. Ranskankielinen alkuteos: *De la démocratie en Amérique I–II 1835/1840*. Helsinki: Gaudeamus.
- Tsokkinen, Anja 1984. *Suomen sokeainkoulut ja niiden oppilaat vuosina 1865–1917*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto. Jyväskylän yliopistopaino.
- Tsokkinen, Anja 1988. Näkövammaisten perus- ja ammattiopetuksen vaiheet. – Urpo Kuotola, Anja Tsokkinen & Eero Vartio (toim.), *Suomen näkövam-*

- maisten ja näkövammaistyön historia*. Helsinki: Näkövammaisten Keskusliitto ry, 190–257.
- Tuomaala, Saara 2004. *Työtä tekevistä käsistä puhtaiksi ja kirjoittaviksi. Suomalaisen oppivelvollisuuskoulun ja maalaislasten kohtaaminen 1921–1939*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Tuomaala, Saara 2006. Kinoksia ja kivikkokankaita. Koulutie suomalaisen modernisaation kokemuksena ja metaforana. – Hilikka Helsti, Laura Stark & Saara Tuomaala (toim.), *Modernisaatio ja kansan kokemus Suomessa 1860–1960*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 1101, 241–276.
- Ukkonen, Taina 2000. *Menneisyyden tulkinta kertomalla. Muistelupuhe oman historian ja kokemuksettomusten tuottamisprosessina*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 797. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Ukkonen, Taina 2006. Yhteistyö, vuorovaikutus ja narratiivisuus muistitietotutkimuksessa. – Outi Fingerroos, Riitta Haanpää, Anne Heimo & Ulla-Maija Peltonen (toim.), *Muistitietotutkimus. Metodologisia kysymyksiä*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 175–198.
- Vainio-Korhonen, Kirsi 1998. *”Käsin tehty – miehelle ammatti, naiselle ansioiden lähde”*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Vartio, Eero 1988. Yhdistystoiminnan kehityslinjat ja näkövammaisten tiedonsaannin historia. – Urpo Kuotola, Anja Tsokkinen & Eero Vartio (toim.), *Suomen näkövammaisten ja näkövammaistyön historia*. Helsinki: Näkövammaisten Keskusliitto ry, 258–357.
- Varto, Juha 1993. *Merkintöjä Platonista – Platonin filosofiasta*. Tampere: Fitty.
- Vehmas, Simo 2005. *Vammaisuus – Johdatus historiaan, teoriaan ja etiikkaan*. Helsinki: Gaudeamus.
- Vilkkonen, Eero 1992. Vammaisten henkilöiden kansalaisaseman kehitys. – Asko Fagerlund, Veikko Niemi & Kari Tuunainen (toim.), *Vammaiset kansalaiset itsenäisessä Suomessa*. Joensuu: Joensuun yliopisto, 17–22.

- Virtanen, Leea 1980. Perinteen yhteisöllisyys. – Outi Lehtipuro (toim.), *Perinteentutkimuksen perusteita*. Helsinki: WSOY, 133–184.
- Virtanen, Leea 1988. *Suomalainen kansanperinne*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Virtanen, Matti 2001. *Fennomanian perilliset. Poliittiset traditiot ja sukupolven dynamiikka*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Vuolle, Tuula 1993. *Paikallisesta hyväntekeväisyydestä valtion asiakksi. Aistiviällis- ja raajarikkoiskoulutus Suomessa 1846–1892*. Jyväskylä: Studia Historica Jyväskyläensia 47.
- Vuolle, Tuula & Karonen, Petri 1994. *Vammaisuuden varhais historia Suomessa. Vammaiskysymys keskiajalta 1800-luvun lopun murrokseen*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopiston historian laitos. Suomen historian julkaisuja 20.
- Väriälä, Mari 2003. Kasvatusta, kontrollointia ja rakkautta. Kuopion sokeainkoulun johtaja Kosti Lyytikäisen suhtautuminen sokeisiin 1892–1907. Suomen historian pro gradu -tutkielma. Jyväskylän yliopisto. Julkaisematon Pro gradu -tutkielma.
- Väätäinen, Hanna 2003. *Rumbasta rampaan. Vammaisen naistanssijan ruumiillisuus pyörätuolikipatanssissa*. Åbo: Åbo akademi.
- Waris, Heikki 1973. *Työläisyhteiskunnan syntyminen Helsingin pitkänsillan pohjoispuolelle*. Helsinki: Weilin & Göös.

LIITE: KERTOJEN ELÄMÄKERTATIEDOT

Allonen, Oiva Essaias (1901–1993)

Syntyi Hauholla, viisilapsisen pienviljelijäperheen kuopus, isä puuseppä. Allonen oli syntymästään vaikeasti heikkonäköinen, Helsingin sokeainkoulun oppilas 1910-luvulla, sai valmiudet koulusta päästyään harjansitojan ja korinpunojan ammatteihin. Kouluttautui 1920-luvun alussa myös hierojaksi Mauri Hartean kansanomaisessa hieromaopistossa ja toimi ammatissaan koko työuransa Pengerkadun hieromalaitoksessa. Aktiivinen järjestötoimitsija muun muassa Suomen Sokeain Liitossa, Helsingin Sokeain Yhdistyksessä ja Sokeain Hierojayhdistyksessä. Harrasti esperantoa ja oli kiinnostunut teosofisista opeista. (NvMuÄ, Oiva Allonen).

Fagerholm, Gustaf Adolf (1886–1976)

Syntyi Lohjalla, sokeutui 5-vuotiaana tapaturmaisesti poikien jousipyssyleikeissä, Helsingin sokeainkoulun oppilas 1890-luvulla, sai valmiudet koulusta päästyään harjansitojan ja korinpunojan ammatteihin, mutta keskittyi pääasiassa elinkeinonaan harjatoihin. Ei mainittavaa järjestötoimitsijataustaa sokeainyhdistyksissä. (NvMuÄ, Gustaf Fagerholm).

Friman, Anna Matilda (1878–1937)

Syntyi Forssassa, jäi orvoksi kouluikäisenä, syntymästään vaikeasti heikkonäköinen, Helsingin sokeainkoulun oppilas 1890-luvulla. Kouluttautui myöhemmin hierojaksi Mauri Hartean kansanomaisessa hieromaopistossa. Varsinaisen elämäntyön Friman suoritti kirjastonhoitajana sokeain kirjastossa. Varhaisen näkövammaisten kirjallisen piirin perustajajäsen. Friman oli 1900-luvun alkuvuosikymmeninä perustamassa myös ensimmäisiä sokeainyhdistyksiä Suomeen. Aktiivinen järjestötoimitsija Suomen Sokeain Liitossa, Helsingin Sokeain Yhdistyksessä, esperantoyhdistys Steletossa ja Sokeain Kirjallisuusyhdistyksessä. *Varjojen mailta* -lehden perustaja, kuului *Sokeain Airuen* ja *Tidning för Finlands blindan* toimituskuntaan. Harrasti esperantoa ja piti kotonaan Helsingin Kalliossa kirjallista salonkia. (SA 5/1937; NvMuÄ, Fredrik von Zansen; Oskari Lehtivaara).

Haapasalo, Väinö Severus (1889–1973)

Syntyi Valkeakoskella, menetti näkönsä tapaturmaisesti 7-vuotiaana, Helsingin sokeainkoulun oppilas 1900-luvun ensimmäisellä vuosikymmenellä, harja- ja koryöntekijä. Kouluttautui myöhemmin Sortavalan opettajaseminaarissa käsityönopettajaksi. Suomen Sokeain Liiton ja Tampereen Sokeain Yhdistyksen perustajajäseniä. (SA 11/1949; NvMuÄ, Väinö Haapasalo).

Ilman, Väinö (1872–1937)

Syntyi Tammisaarella, josta perhe muutti Turkuun. Laivanvarustajan poika, sokeutui osittain vaikean lavantaudin seurauksena. Helsingin sokeainkoulun oppilas 1880-luvulla, sai valmiudet harjansitojan ja korinpunojan ammatteihin. Koulutettiin myöhemmin 1890-luvun puolivälissä käsityönopettajaksi Ruotsissa ja Tanskassa Sokeain Ystävät -yhdistyksen myöntämän stipendin turvin. Suomeen palattuaan Ilman sai Helsingin sokeainkoulusta käsityönopettajan viran, jossa tehtävässä hän toimi kuolemaansa saakka. Suomen Sokeain Liiton perustajajäsen ja sen ensimmäinen puheenjohtaja. Helsingin Sokeain Ammattiosuuskunnan perustajajäsen. (SA 12/1937.)

Juvonen, Einar (1901–1979)

Syntyi Wärtsilässä, masuuninhoitajan poika, sokeutui tapaturmaisesti ampumavälikohtauksessa kansalaissodassa Viipurissa, työkoulu Arlan oppilas 1920-luvun alussa, sai valmiudet työkoulusta päästyään harjansitojan ja korinpunojan ammatteihin. Koulutettiin käsityöammattien rinnalla myös hierojaksi. Pengerkadun sokeain hieromalaitoksen johtaja. Sokeain Keskusliiton ensimmäinen puheenjohtaja ja lukuisia luottamustehtäviä eri sokeainyhdistyksissä. *Sokeain Airuen* päätoimittaja 1930- ja 1940-luvuilla. Sai myöhemmin ansioistaan sosiaalineuvoksen arvonimen. Harrasti teosofiaa ja oli kiinnostunut sokeiden kansainvälisistä asioista. (NvMuä, Einar Juvonen).

Kiiskinen, Taavetti (1910–1999)

Syntyi Karttulassa, sokeutui tapaturmaisesti 7-vuotiaana poikien nallileikeissä, Kuopion sokeainkoulun oppilas 1920-luvulla, sai valmiudet koulusta päästyään harjansitojan ja korinpunojan ammatteihin. Toimi monipuolisesti käsityöalalla koko työuransa. Ei aktiivista järjestötoimitsijataustaa sokeainyhdistyksissä. Mielenkiinnon kohteet suuntautuivat erilaisiin koneisiin ja mekaanisiin laitteisiin. (NvMuä, Taavetti Kiiskinen).

Lehtivaara, Oskari (1909–1995)

Syntyi Tervolassa, kauppiaan poika, sokeutui tapaturmaisesti 7-vuotiaana puunkoksan puhkaistua silmät, Kuopion sokeainkoulun oppilas 1920-luvulla, toimi koulusta päästyään aluksi harjansitojan ja korinpunojan ammattiteissa. Koulutettiin myöhemmin myös hierojaksi. Varsinaisen työuran Lehtivaara suoritti kuitenkin kaupan alalla erilaisissa myyntitehtävissä. Aktiivinen järjestötoimitsija ja lukuisia luottamustehtäviä eri sokeainyhdistyksissä. *Sokeain Airuen* päätoimittaja 1950- ja 1960-luvuilla. Harrasti shakkia ja esperantoa. julkaissut vuonna 1986 omaelämäkerrallisen teoksen ”Perintö”. (NA 14/1995; NvMuä, Oskari Lehtivaara).

Mäkelä, Pekka (1913–2002)

Syntyi Iitissä, Helsingin sokeainkoulun oppilas 1920-luvulla, sai valmiudet koulusta päästyään harjansitojan ja korinpunojan ammatteihin. Kouluttautui myöhemmin myös hierojaksi Mauri Hartean kansanomaisessa hieromaopistossa. Varsinaisen työuran Mäkelä suoritti teollisuuden parissa Hellas-pianon toisena osakkaana ystävänsä Olavi Marteliuksen kanssa. Sai myöhemmin ansioistaan teollisuusneuvoksen arvonimen. Aktiivinen järjestötoimitsija ja lukuisia luottamustehtäviä eri sokeainyhdistyksissä. Sokeain Keskusliiton puheenjohtaja 1970-luvun lopulla. (NvMuÄ, Pekka Mäkelä).

Nurmi, Kalervo (1911–2004)

Syntyi Vaasassa, kirvesmiehen poika, sokeutui muutaman vuoden ikäisenä tuhkarokon seurauksena, Helsingin sokeainkoulun oppilas 1920-luvulla, harja- ja korityöntekijä. Aktiivinen järjestötoimitsija muun muassa Vaasan ja Helsingin sokeainyhdistyksissä. Harrasti erilaisia paperitaitetöitä. (NvMuÄ, Kalervo Nurmi).

Rahko, Agnes o.s Nahkiaisoja (1907–1999)

Syntyi Karungissa Perä-Pohjolassa, pienviljelijän tytär, menetti näkönsä toisesta silmästä tapaturmaisesti 4-vuotiaana puukon puhkaistua silmän ja myöhemmin toisenkin silmän tulehduksen jälkiseurauksena, Kuopion sokeainkoulun oppilas 1910- ja 1920-luvuilla, sai valmiudet koulusta päästyään harjansitojan ja korinpunojan ammatteihin. Kouluttautui hierojaksi Mauri Hartean kansanomaisessa hieromaopistossa 1920-luvun lopulla ja toimi tässä ammatissa koko työuransa. Ei aktiivista järjestötoimitsijataustaa sokeainyhdistyksissä. Harrasti käsitöitä ja oli kiinnostunut maantieteistä. (NvMuÄ, Agnes Rahko).

Rosenlind, Björn Wilhelm (1890–1965?)

Syntyi Tammisaarella, menetti osittain näkönsä silmätulehduksen seurauksena 7-vuotiaana, Helsingin sokeainkoulun oppilas 1900-luvun ensimmäisellä vuosikymmenellä, sai valmiudet koulusta päästyään harjansitojan ja korinpunojan ammatteihin. Kouluttautui myöhemmin myös hierojaksi. Toimi käsityö- ja hierojan ammattien rinnalla erilaisissa sekatöissä teollisuuden ja maatalouden piirissä. Ei mainittavaa järjestötoimitsijataustaa sokeainyhdistyksissä. Julkaisi jatkosarjana *Sokeain Airuen* 1930-luvun alkuvuosikymmenien lehdissä nuoruusvuotensa muistelmat otsikolla ”Poimintoja elämänpolulta”. (SA 1/1965; NvMuÄ, Björn Rosenlind).

Sipilä, Heikki Kyösti (1872–1931)

Syntyi Siikajoella, pappisperheen poika, kirjoittautui vuonna 1892 ylioppilaaksi tultuaan Helsingin yliopistoon teologiseen tiedekuntaan, sai pappisvihkimyksen Kuopiossa 1896, toimi papinvirassa muutaman vuoden Kaavilla, Leppävirroilla ja Kuopiossa. Sipilä koki myöhemmin voimakkaan kutsumuksen sokeainopetuk-

sen alalle ja suoritti sokeainopettajan tutkinnon ja muut virkaan tarvittut tutkinnot vuosien 1898–1904 välillä. Helsingin sokeainkoulun johtaja vuosina 1904–1927, Aistivalliskoulujen tarkastaja vuodesta 1927 kuolemaansa saakka. Sipilällä oli lukuisia luottamustehtäviä eri toimialojen yhdistyksissä, seuroissa ja liikkeissä, Suomen Sokeain Liiton puheenjohtaja sekä 1910- että 1920-luvun alussa, *Sokeain Airuen* päätoimittaja vuosina 1912–1927, Suomen Aistivalliskoulujen Lehden päätoimittaja vuosina 1921–1931. (KSK 6 -7/1931; SA 8 - 9/1931).

Törmä, Hjalmar Wilhelm (1882–1959)

Syntyi Raumalla, merimiehen poika, syntymästään vaikeasti heikkonäköinen, Helsingin sokeainkoulun oppilas 1895–1905. Kouluttautui myöhemmin opettajaksi Rauman opettajaseminaarissa, toimi sekä Helsingin että Kuopion sokeainkouluissa äidinkielen tuntiopettajana. Aktiivinen järjestötoimitsija ja Sokeain Jatko-opiston ja Avustamislaitoksen Kannatusyhdistyksen perustajajäseniä, *Sokeain Airuen* toimitussihteeri 1910-luvulla. Julkaisi omakustanteena vuonna 1946 runokokoelman 'Sanaton laulu'. (SA 12/1952).

Von Zansen, Fredrik (1877–1965)

Syntyi Kuhmoisissa, Hämeenlinnalaisen maamittarin poika, sokeutui syntymässään silmätulehduksen seurauksena, Helsingin sokeainkoulun oppilas 1880-luvun lopulta 1890-luvun lopulle, Sokeiden miesten työkoulun johtaja 1900-luvun alussa. Kouluttautui myöhemmin hierojaksi Mauri Hartean kansanomaisessa hieromaopistossa ja työskenteli yli kolmekymmentä vuotta hierojan ammatissa Turussa. Varhaisen kirjallisen piirin perustajajäsen ja ensimmäisten käsin kirjoitettujen pistelehtien vastaava toimittaja. Zansen oli perustamassa myös ensimmäistä omaa sokeainyhdistystä Hand i Hand vuonna 1900 ja toimi sen ensimmäisenä puheenjohtajana, Suomen Sokeain Liiton, Turun Sokeain Yhdistyksen ja Sokeain Hierojayhdistyksen jäsen, *Sokeain Airuen* avustaja ja Sokeain Kirjallisuusyhdistyksen julkaiseman *Varjojen Mailta* -lehden päätoimittaja 1930-luvun lopulta 1950-luvun alkuun. Harrasti runoutta ja oli kiinnostunut Pelastusarmeijan toiminnasta. (SA SA 8/1965; NvMuÄ, Fredrik von Zansen).

